

GOSPODARSKA,
KULTURNA
IN ZGODOVINSKA
KRONIKA

GROSUPLJE 1974

ZBORNİK
OBČINE
GROSUPLJE

ZBORNIK
OBČINE GROSUPLJE

VI, 1974

ZBORNIK
OBČINE GROSUPLJE

GOSPODARSKA, KULTURNA IN ZGODOVINSKA KRONIKA

GROSUPLJE 1974

KAZALO

DOGODKI IN PODOBE IZ NOVI

Zisa Krimmer

ZBORNIK OBČINE GROSUPLJE

GOSPODARSKA, KULTURNA IN ZGODOVINSKA KRONIKA

ZBORNIK OBČINE GROSUPLJE

Izšla uredniški odbor — skupina občani: France Adamič, Ivan Ahlin, Oveč
ko Rudkovič, Ivo Krievc, Tine Kliment in Stane Valentinčič

Glavni urednik
prof. dr. France Adamič

stran	vrstica	Obgovorni urednik	odgovorni urednik
5	8	Ivan Ahlin	Franc Smerč
8	16	Ivan Ahlin	Ljiljana Jančič
14	2	Ivan Ahlin	France Adamič

Naštev uredništva in uprave: 61390 Grosuplje, p. p. 11

Naštev glavnega uredništva: 61000 Ljubljana, Jančičeva 1, tel. 23-889

Širo račun pri SDK Grosuplje 5013-0-803

Tiskarna Ljubljana (P.T.T.), Tržaška c. 42

Izšlo je občinu Grosuplje izšla s prispevkom SO Grosuplje, Temeljne in
pravešne skupnosti Grosuplje, Temeljne kulturne skupnosti Grosuplje in
pripravki temeljnih organizacij, vrtušnega dela, ki so navedene v oglašeni
delu.

Prva izdaja republiškega sekretariata za prosveto in kulturo izvirnega sveta
Skupščine SR Slovenije št. 121-1/74 z dne 18. 9. 1974 šteje za publikacijo med
protivoda 36 člena 7. točke I. odstavka Zakona o obdavčitvi proizvajalov in
kotitve v prometu, za katere se ne plačuje temeljni davek od prometa pro-

GROSUPLJE 1974

ZBORNIK OBČINE GROSUPLJE

GOSPODARSKA, KULTURNA IN ZGODOVINSKA KRONIKA

ZBORNIK OBČINE GROSUPLJE

Izdaja uredniški odbor — skupina občanov: France Adamič, Ivan Ahlin, Cvetko Budkovič, Ive Krevs, Tine Kurent in Stane Valentinčič

Glavni urednik
prof. dr. France Adamič

Odgovorni urednik
Ivan Ahlin

Lektor
Prof. Marija Janežič

Naslov uredništva in uprave: 61290 Grosuplje, p. p. 11

Naslov glavnega urednika: 61000 Ljubljana, Janežičeva 1, tel. 23-589

Žiro račun pri SDK Grosuplje 5013-9-892

Tiskarna Ljubljana (PTT), Tržaška c. 42

Zbornik občine Grosuplje izhaja s prispevkom SO Grosuplje, Temeljne izobraževalne skupnosti Grosuplje, Temeljne kulturne skupnosti Grosuplje in prispevki temeljnih organizacij združenega dela, ki so navedene v oglasnem delu.

Po mnenju republiškega sekretariata za prosveto in kulturo izvršnega sveta Skupščine SR Slovenije št. 421-1/74 z dne 18. 9. 1974 šteje ta publikacija med proizvode 36. člena 7. točke 1. odstavka Zakona o obdavčenju proizvodov in storitev v prometu, za katere se ne plačuje temeljni davek od prometa proizvodov.

POPRAVKI

stran	vrstica	namesto	pravilno
5	6	Janez Lesjak	Franc Sever
5	16	Angelca Lučovnik	Angelca Likovič
41	2	Janeza Lesjaka	Franca Severja

KAZALO

DOGODKI IN PODOBE IZ NOV

Žiga Kimovec	Zbor aktivistov dolenjskega odreda 1973	7
Milan Guček	Bitka za Škocjan	13
Ive Krevs	Spominska obeležja (II)	19
Janez Lesjak	Odkritje spominske plošče OF na gradu Brinje	41
Stane Valentinčič	Okrožje Grosuplje in ljudska vstaja na njegove- vem območju šentjurski rajon	45
Cvetko Budkovič	Sveto Marolt-Špik, življenje in delo	71
Vera Hreščak-Bebler	Sveto Marolt-Špik, podoba borca	85
Metod Dular	Revolucionar Franc Vidmar	89

NAŠA OBČINA IN OBCANI

Ivan Ahlin	Stanovanjska izgradnja	93
Slavko Zupančič	Družbene dejavnosti v letu 1973	103
Hilda Lučovnik	Kulturna dejavnost nekdanj in danes pri nas . .	111
Angelca Lučovnik	Velik premik v naši osnovni šoli	115
Olga Žitnik	Motnje v začetnem branju in pisanju — legaste- nija	121
Janko Marolt	Razvoj in delo Čebelarškega društva Grosuplje .	127

KULTURNI RAZGLEDI IN KNJIŽEVNOST

Jure Mikuž	Župna cerkev v Šmarju in njeno umetnostno bogastvo	131
Primož Simoniti	Humanist Luka iz Dobropolj	141
Milan Dolenc	Prispevek dr. Marka Gerbca o goveji kugi . . .	151
Mihaela Zajc	Bobnarjevi spomini	157
Ivan Lah	Brambovci	159
Etbin Bojc	Mladost v Dobropoljah	163
Etbin Bojc	Internirani na Rabu	181
Alenka Trontelj	Kaj smo delali in kaj se dogaja okrog nas . .	193
Tone Kozlevčar	Četrti kulturni teden v Šentvidu pri Štični . . .	199
Janez Perovšek-Pelko	Partizanska poroka	203
Tone Potokar	Bosno gremo obiskat	205
Stane Mikuž	Slikar Ferdo Vesel	209
Ivanka Kozlevčar- Černetič	Meta	223
France Lokar	Štiri pesmice	227
Mihaela Jarc	Pesmi	231

KRONIKA IN ZAPISI

Vasilij Melik	Volitve od leta 1907 do 1927 na današnjem gro-supeljskem ozemlju	235
Cvetko Budkovič	Osnovna šola na Kopanju	245
Cvetko Budkovič	Osnovna šola na Ilovi gori	267
Cvetko Budkovič	Glasbena šola v Grosupljem	269
Jože Marolt	Občinska kronika 1973—74	271
France Adamič	Naši kraji in ljudje	289
France Adamič	Mlinska kolesa, mlini, stope in žage	305
Justi Goličnik	Dobro gospodinjstvo je pogoj za uspešno gospo-darjenje na kmetiji	321

NAŠA OBČINA IN OBČANI

103	103	111	112	121	122
104	104	112	113	122	123
105	105	113	114	123	124
106	106	114	115	124	125
107	107	115	116	125	126
108	108	116	117	126	127
109	109	117	118	127	128
110	110	118	119	128	129
111	111	119	120	129	130
112	112	120	121	130	131
113	113	121	122	131	132
114	114	122	123	132	133
115	115	123	124	133	134
116	116	124	125	134	135
117	117	125	126	135	136
118	118	126	127	136	137
119	119	127	128	137	138
120	120	128	129	138	139
121	121	129	130	139	140
122	122	130	131	140	141
123	123	131	132	141	142
124	124	132	133	142	143
125	125	133	134	143	144
126	126	134	135	144	145
127	127	135	136	145	146
128	128	136	137	146	147
129	129	137	138	147	148
130	130	138	139	148	149
131	131	139	140	149	150
132	132	140	141	150	151
133	133	141	142	151	152
134	134	142	143	152	153
135	135	143	144	153	154
136	136	144	145	154	155
137	137	145	146	155	156
138	138	146	147	156	157
139	139	147	148	157	158
140	140	148	149	158	159
141	141	149	150	159	160
142	142	150	151	160	161
143	143	151	152	161	162
144	144	152	153	162	163
145	145	153	154	163	164
146	146	154	155	164	165
147	147	155	156	165	166
148	148	156	157	166	167
149	149	157	158	167	168
150	150	158	159	168	169
151	151	159	160	169	170
152	152	160	161	170	171
153	153	161	162	171	172
154	154	162	163	172	173
155	155	163	164	173	174
156	156	164	165	174	175
157	157	165	166	175	176
158	158	166	167	176	177
159	159	167	168	177	178
160	160	168	169	178	179
161	161	169	170	179	180
162	162	170	171	180	181
163	163	171	172	181	182
164	164	172	173	182	183
165	165	173	174	183	184
166	166	174	175	184	185
167	167	175	176	185	186
168	168	176	177	186	187
169	169	177	178	187	188
170	170	178	179	188	189
171	171	179	180	189	190
172	172	180	181	190	191
173	173	181	182	191	192
174	174	182	183	192	193
175	175	183	184	193	194
176	176	184	185	194	195
177	177	185	186	195	196
178	178	186	187	196	197
179	179	187	188	197	198
180	180	188	189	198	199
181	181	189	190	199	200
182	182	190	191	200	201
183	183	191	192	201	202
184	184	192	193	202	203
185	185	193	194	203	204
186	186	194	195	204	205
187	187	195	196	205	206
188	188	196	197	206	207
189	189	197	198	207	208
190	190	198	199	208	209
191	191	199	200	209	210
192	192	200	201	210	211
193	193	201	202	211	212
194	194	202	203	212	213
195	195	203	204	213	214
196	196	204	205	214	215
197	197	205	206	215	216
198	198	206	207	216	217
199	199	207	208	217	218
200	200	208	209	218	219
201	201	209	210	219	220
202	202	210	211	220	221
203	203	211	212	221	222
204	204	212	213	222	223
205	205	213	214	223	224
206	206	214	215	224	225
207	207	215	216	225	226
208	208	216	217	226	227
209	209	217	218	227	228
210	210	218	219	228	229
211	211	219	220	229	230
212	212	220	221	230	231
213	213	221	222	231	232
214	214	222	223	232	233
215	215	223	224	233	234
216	216	224	225	234	235
217	217	225	226	235	236
218	218	226	227	236	237
219	219	227	228	237	238
220	220	228	229	238	239
221	221	229	230	239	240
222	222	230	231	240	241
223	223	231	232	241	242
224	224	232	233	242	243
225	225	233	234	243	244
226	226	234	235	244	245
227	227	235	236	245	246
228	228	236	237	246	247
229	229	237	238	247	248
230	230	238	239	248	249
231	231	239	240	249	250
232	232	240	241	250	251
233	233	241	242	251	252
234	234	242	243	252	253
235	235	243	244	253	254
236	236	244	245	254	255
237	237	245	246	255	256
238	238	246	247	256	257
239	239	247	248	257	258
240	240	248	249	258	259
241	241	249	250	259	260
242	242	250	251	260	261
243	243	251	252	261	262
244	244	252	253	262	263
245	245	253	254	263	264
246	246	254	255	264	265
247	247	255	256	265	266
248	248	256	257	266	267
249	249	257	258	267	268
250	250	258	259	268	269
251	251	259	260	269	270
252	252	260	261	270	271
253	253	261	262	271	272
254	254	262	263	272	273
255	255	263	264	273	274
256	256	264	265	274	275
257	257	265	266	275	276
258	258	266	267	276	277
259	259	267	268	277	278
260	260	268	269	278	279
261	261	269	270	279	280
262	262	270	271	280	281
263	263	271	272	281	282
264	264	272	273	282	283
265	265	273	274	283	284
266	266	274	275	284	285
267	267	275	276	285	286
268	268	276	277	286	287
269	269	277	278	287	288
270	270	278	279	288	289
271	271	279	280	289	290
272	272	280	281	290	291
273	273	281	282	291	292
274	274	282	283	292	293
275	275	283	284	293	294
276	276	284	285	294	295
277	277	285	286	295	296
278	278	286	287	296	297
279	279	287	288	297	298
280	280	288	289	298	299
281	281	289	290	299	300
282	282	290	291	300	301
283	283	291	292	301	302
284	284	292	293	302	303
285	285	293	294	303	304
286	286	294	295	304	305
287	287	295	296	305	306
288	288	296	297	306	307
289	289	297	298	307	308
290	290	298	299	308	309
291	291	299	300	309	310
292	292	300	301	310	311
293	293	301	302	311	312
294	294	302	303	312	313
295	295	303			

DOGODKI IN PODOBE IZ NOV

ZBOR AKTIVISTOV DOLENJSKEGA ODREDA V IVANČNI GORICI, 9. SEPTEMBRA 1973

*Žiga Kimovec**

Tovarišice in tovariši,

danes smo se zbrali aktivisti in partizani, delavci, kmetje in izobraženci, mladina žene in možje, da dostojno proslavimo in obenem počastima spomin na tiste dni pred tridesetimi leti, ko se je prav na tem mestu pisal pomenben list zgodovine slovenskega naroda. Naš narodnoosvobodilni boj je veličastna zgodovina, je pa tudi sedanost in bodočnost ljudskih množic, ki so v najtežjih časih vzele svojo usodo v svoje roke.

Ko so pri nas nehali kmečki pusti, so se začele akcije delavcev zraslih iz naših tal. Delavci so povzeli bojno izročilo svojih prednikov, mu dali po zaslugi komunistov stvarno revolucionarno vizijo ter skupaj z vsemi poštenimi ljudmi naše dežele, organizirani v OF slovenskega naroda s svojo Komunistično partijo na čelu, dobojevali staro pravdo do zmagovitega konca v narodnoosvobodilnem boju.

Proslave, podobne našim, se vrste v mnogih krajih tu in onstran meja, kjer živimo Slovenci, pa tudi širom po Jugoslaviji. Povsod, kjer se je bil boj s fašisti in njihovimi pomagači, je še vedno živ spomin na ta neenaki boj.

Tovariši, ki so govorili pred menoj, so točneje opredelili položaj, ki je ustvaril stanje, ko smo mogli na Slovenskem pripraviti mogočen zbor zastopnikov ljudstva — znameniti kočevski zbor odposlancev slovenskega naroda 3. oktobra 1943.

Da bi znali ceniti vrednost tega zbora, je prav, če se še nekoliko ustavimo pri dogodkih drugega leta osvobodilnega boja. Velika italijanska ofenziva poleti in jeseni 1942 in vojaški nastop bele garde naj bi po namerah okupatorjev uničila partizansko vojaško silo ali jo vsaj tako prizadela, da bi v bodoče z belogardističnimi postojankami ob manjšem angažiranju okupatorjevih vojaških sil — potreboval jih je namreč drugje — obvladal nemirno ljubljansko pokrajino. Področje grosupeljske občine je bilo za okupatorje večstransko pomembno zaradi železniških in cestnih zvez, zaradi Ljubljane, ki je kljub žici, racijam, internacijam, terorju in s streljanem talcev še vedno ni obvladal, ter zaradi bližine nemške meje, ker so tu čez tekle važne vezi prek Save, v revirje in dalje. Po gostoti belogardističnih postojank se to področje lahko meri le še s Polhograjskimi Dolomiti: 25 postojank je bilo samo na sedanjem območju občine, 5 pa v bolj ali manj neposredni bližini. Nevarnost državljanske vojne, ki jo je hotel vsiliti okupator z nastopom bele garde, je bila na dlani.

* Družbenopolitični delavec, član Republiške konference SZDL Slovenije, Ljubljana 61001, Komenskega 7-9

V tem je bila verjetno večja teža ofenzive kot pa v začasni izgubi osvobojenega ozemlja. Pereči problemi osvobojenega ozemlja so toliko okupirali aktiviste, da niso imeli dovolj na očeh tega, kar je spletala kontrarevolucija v dogovoru z okupatorji. Prva naloga partizanskih edinic je bila torej še med ofenzivo preprečiti utrditev belogardističnih postojank; zato so že takrat nastale prve partizanske udarne brigade: Tomšičeva, Gubčeva, Cankarjeva in Šercerjeva, ki so s svojimi hitrimi akcijami na postojanke preprečile zločinsko namero okupatorja — samomor slovenskega naroda.

Brigade so predvsem imele nalogo zasledovati in tolči sovražnika kjer koli se pojavi. Njihovo jedro so sestavljali stari prekaljeni partizanski borci iz vrst delavcev, kmetov in izobražencev. To je bila najboljša pot h krepitvi enotnosti partizanske vojske, kajti namere, da se zrahlja enotnost partizanov, so bile v dolgi, a brezuspešni italijanski ofenzivi povsem očitne. Moralno-politični vpliv, ugled in priljubljenost partizanskih edinic med prebivalci posameznih področij — vse to je bilo že tolikšno, da je slovenska kontrarevolucija — bela in plava garda — svoje izdajalsko početje često pokrivala z zlorabo imen in znakov razpoznavanja najbolj znanih partizanskih enot.

Bela garda si je prizadevala očistiti teren vseh pristašev osvobodilnega gibanja, še posebej pa komunistov in aktivistov Osvobodilne fronte. Poleg množičnega terorja, ropanja premoženja, požiganja posameznih hiš ter celih vasi so množično izseljevali ljudi v koncentracijska taborišča na Rab, v Gonars, Renici itd. Odnjali so vse; ne le moške, tudi ženske in otroke. Nasilje, ki je trenutno povzročilo psihozo strahu, je skušala izrabiti bela garda za krepitev svojih oddelkov. Začel se je lov na aktiviste, partizane in njihove svojce; ljudem pa so se hitro odprle oči, kam vodi izdajstvo. V takih okoliščinah je bilo prvenstveno važno ponovno utrditi zaupanje v osvobodilno fronto, obnoviti mrežo terenskih odborov ter ne le hraniti širino osvobodilne fronte, temveč jo še razširiti in številčno pomnožiti. Ta preizkušnja je utrdila in razširila Osvobodilno fronto, čeprav so okupator in njegovi pomagači pričakovali drugače.

Vrhovni plenum OF novembra 1942 v Ljubljani je v celoti odobril skoro enoletno delo IO OF in dal vso podporo za delo v bodoče. Delavska enotnost, ki je v tem času čvrsto povezala vse delavce, od komunistov do krščanskih socialistov, je prekrizala račune kontrarevoluciji, ki se je na vse kriplje trudila, da odvrne od nadaljnjega sodelovanja v OF verne ljudi. Ti pa so imeli prav v tem času dovolj priložnosti, da so se na svoje oči prepričali, kako bela garda spreminja cerkve v utrjene postojanke za preganjanje, mučenje in uničevanje poštenih in zavednih slovenskih ljudi. Božične racije bele garde 1942 v Ljubljani so še bolj razkrinkale namere bele garde, kajti segla je po izobražencih na način, ki ga je njihova propaganda dotlej pripisovala partizanom.

Z nenehnimi akcijami partizanskih brigad in z intenzivnim političnim delom v sicer izredno težavnih okoliščinah se je širila in poglobljala vsebina osvobodilnega boja. Zbor aktivistov na Pugledu ob drugi obletnici rojstva osvobodilne fronte slovenskega naroda konec aprila 1943 je ponovno potrdil organizacijsko in akcijsko enotnost OF kot vseljidske osvobodilne organizacije. Aktivisti OF, komunisti in nekomunisti, so enako odgovorni in so dolžni izvajati navodila vodstva vstaje slovenskega naroda. Tako je bilo

sklenjeno. Aktivisti so tako utrditev enotnosti ne le sprejeli, temveč jo z vsem srcem pozdravili, ker so bile s tem spodrezane korenine škodljivemu grupaštvu in vnašanju nezaupanja v njihove vrste. Tako organizacijsko in politično okrepljena osvobodilna fronta je bila pripravljena na dogodke, ki so se zvrstili v naslednjih mesecih do kapitulacije fašistične Italije.

Na področju današnje grosupeljske občine je bilo delo aktivistov, kot smo že slišali, izredno težavno. Razmeroma majhno število aktivistov, ki so po vsem preganjanju še ostali na terenu, si je s svojo neustrašenostjo in zvestobo osvobodilnemu boju pridobilo zaupanje med ljudmi. To je v kritičnih trenutkih pospešilo razkroj belogardističnih vrst in povzročilo izolacijo najbolj zagrizenih med njimi. Širina in globoki humanizem osvobodilnega boja, ki se je v teh razmerah izražal v amnestiji, je bil izraz moči osvobodilnega gibanja.

Nekateri zagrizeni belogardisti so v svoji pokvarjenosti to odločitev razumeli kot slabost. Izkoristili so prvo priliko, da so lahko ponovno skočili v hrbet svojemu borečemu se narodu.

Splošna mobilizacija vseh za orožje sposobnih Slovencev v narodno-osvobodilno vojsko Jugoslavije, ki jo je razglasil IO OF 11. septembra 1943, ter razpis volitev v zbor poslancev slovenskega naroda istega dne je nedvomno izraz moči osvobodilne akcije slovenskega naroda v tem času. Na volitvah v zbor odposlancev sta se manifestirali širina in zasedranost osvobodilne fronte med ljudmi. Za odposlance so bili izbrani ugledni domačini, kmetje in partizani, možje in žene, stari in mladi. Na posebnih zborih so bili iz vrst delegatov izbrani odposlanci za grosupeljski in stiški predel. Udeležba in doživlja na kočevskem zboru so presegla pričakovanja. Spoznanje, da narodnoosvobodilno gibanje priznavajo zavezniki — prisotnost majorja Jonesa — da je gibanje tako množično — saj so bili prisotni odposlanci vseh delov Slovenije, da so partizani resnično prva slovenska vojska, ki se bori za svobodo in neodvisnost slovenskega naroda v bratski zvezi z ostalimi narodi Jugoslavije, vsebina govorov in razprav na zboru — vse to je naredilo na vse udeležence neizbrisen vtis. Še posebej pa so bile pretresljiva pričevanja o grozodejstvih bele garde nad pripadniki osvobodilne fronte, med drugimi tudi nad tistimi iz vrst vernih ljudi.

Vse to je bila močna vzpodbuda za nadaljevanje osvobodilnega boja na tem izpostavljenem področju. Mobilizacija v narodnoosvobodilno vojsko ni tekla brez težav. Vdori novih okupatorjev, pripravljajoča se nemška ofenziva na osvobojeni teritorij — vse to je zahtevalo nenehno mobilnost partizanskih edinic in aktivistov. Kljub takemu stanju, ki ga je prinesla nemška ofenziva in oživiljena dejavnost kontrarevolucije, so NOO v omejenem obsegu opravljali svojo dolžnost. Pouk v šolah je bil dokaj reden, čeprav nam je manjkalo knjig in drugega. Še vedno smo kar zadovoljivo zbirali denar in drug material za potrebe naše vojske, za šole, za socialne podpirance in drugo. Predvsem pa je bilo izredno važno stalno politično delo z ljudmi. Pri tem so nam dajale neprecenljivo pomoč partizanske edinice, brigade in posebej Dolenjski odred, čigar 30-letnico ustanovitve moramo na današnji slovesnosti prav tako dostojno obeležiti, saj je na prostoru, ki ga je pred njim povezovalo partizansko področje II. grupe, opravil pomembno delo. Njegove naloge so bile mnogovrstne: od neposred-

nih borbenih akcij, ki jih ni bilo malo ves čas od ustanovitve do osvoboditve, je opravljal stalno mobilizacijo ljudi in materiala za narodnoosvobodilno vojsko, pomagal in ščitil je NOO, aktiviste OF in partije pri njihovem delu na terenu, moralno in idejno-politično ter vojaško usposabljal vedno nove partizane. Bil je nepogrešljiv vezni člen med vojaškimi enotami s širšimi dolžnostmi in terenom, ki mu je bil zaupan. Kakor izkušnje legendarne II. grupe in drugih partizanskih enot, tako so tudi njegove izkušnje sestavni del nepogrešljivih izkušenj za organizacijo in vodenje SLO danes. Kajti ne gre le za izurjenost v uporabi sodobne vojne tehnike, temveč tudi za moralno-politično pripravljenost borcev, ki vedo, kaj morajo za vsako ceno braniti. Partizani so neprestano gradili zavest o svoji vlogi v revolucionarnem boju, zato so povsod hitro našli stik z ljudmi. Sovražniku in izdajalcu je veljala vsa ostrina, domačemu človeku pa resna in šaljiva beseda. Partizani so vedeli enako kot aktivisti, da je prava beseda o pravem času opravila več kot nasilje. Aktivisti in partizani smo se dobro zavedali, da je treba teren stalno obdelovati, kot obdeluje kmet svojo zemljo, sicer ni pridelka. Poživljeno delo AFŽ, SKOJ in mladine ter pionirske organizacije med šolarji je vodilo vedno nove ljudi v vrste aktivistov in v partizane. Razvoj dogodkov je zahteval neprestano politično izobraževanje.

Bogate kritično pregledane izkušnje prvega osvobojenega ozemlja so nam bile za vodilo. Predvsem nismo smeli niti za trenutek pozabiti, da po zlomu italijanskega fašizma nastopa nemški nacizem v vsej svoji brutalnosti in doslednosti, čeprav že močno načet. Drugo, v kar smo morali trdno verjeti, je bilo dejstvo, da kontrarevolucija ni odložila orožja, da se je sicer pritajila, da pa je trdno odločena z roko v roki z nacisti pripraviti slovenskemu ljudstvu novo gorje. Vsi ga poznamo, saj je mnoge stalo življenje ali pa počasno umiranje v zloglasnih nemških taboriščih ob izčrpavajočem delu.

Mnogo dobrih tovarišic in tovarišev se ni vrnilo s te neskončne poti gorja in človeškega ponižanja.

Kar je bilo že na raznih zborih partizanov in aktivistov povedanega o odgovornosti katoliške cerkve nasploh in slovenske posebej, zlasti ljubljanske, za tako ravnanje bele garde v narodnoosvobodilnem boju, drži tudi za grosupeljsko-stiško okrožje. Ni treba misliti, da smo partizani in aktivisti tako naivni, da bi ne znali ločiti resnično vernih, poštenih, skromnih in delovnih ljudi od zakrinkanih bogomolcev, ki so stalno v skrbeh za duhovni blagor soljudi, ki so nestrpni do ljudi z drugačnimi nazori, ki sodijo, da so vernim ljudem potrebne posebne humanitarne, vzgojne, kulturne in druge vrste organizacije, v katerih ne bo škodljivega vpliva komunistov. Aktivisti in partizani smo se naučili v trdi šoli osvobodilnega boja, da je tudi za dobro stvar treba ljudi vedno in vedno znova pridobiti. Ta med partizani in aktivisti sama po sebi umevna resnica je, kaže, zgubila veljavo. Sodobni družbeni delavci se preveč zanašajo na tehniko, zanemarjajo pa živ stik z ljudmi. Tehnika — časopisna, radijska, televizijska in še vse drugo, s čimer se današnji naš delovni človek doma in po svetu bogati z novicami z vsega sveta, ne more zamenjati neposredne žive besede, ki mora prepričljivo tolmačiti naš nadaljnji revolucionarni razvoj. Tako se partizani in aktivisti vključujemo v pogovore o ustavi, zvezni in republiški,

o statutih in drugih besedilih, ki imajo namen popolneje uveljaviti socialistično samoupravno odločanje delovnih ljudi.

Narodnoosvobodilni boj je bil poln izvirnosti, ki postajajo očitnejše, čimbolj se oddaljuje čas neposredne oborožene borbe. Spoznati te posebnosti in se poglobiti vanje pomeni doumeti globino gibalnih sil revolucije v zavesti prebivalcev teh krajev. Poznati in vedeti to pa pomeni: današnje urejanje stvari in odnosov med ljudmi nasloniti na vrednote in izkušnje, ki so trajnega pomena. V tem smislu je naše današnje slavje priznanje vsem, ki so kakorkoli prispevali k zmagi v revoluciji: tistim, ki so že dobili priznanja, pa tudi drugim, ki so ostali anonimni, vendar so dali svoj doprinos iz čistega srca.

Tovarišice in tovariši, naša privrženost stvari revolucije je dala smisel našemu življenju. Zato bomo, kakor doslej, tudi v bodoče znali ceniti naše partizansko tovarištvo.

... Kamniških pisarn so rdele v zarji sonca pred se-
notom, ki je že zapustilo podnožje Mokrona.

V večerno tišino kasilimo zadržano brenenje letalskih motorjev. V naši
vihar je ladral nad šumeljsko dolino pošastni netopir — dvomotorni bomb-
nik.

Z opravičenega dela nad notranjskimi vragi se je vračal domov. Razloč-
no smo mogli videti njegovo posadko v prednji lupoli.

«Kaj praviš, kam gremo?» smo se vpraševali.

Ob odhodu smo popravili vse isporišče. S seboj smo nosili kotle in vsa
druga isporiščno opravila.

Pod Visokim se je brigada ustavila. Vstopili smo se v brigadni zbor in
pred nas je svedčano stopil štab brigade. Vsi njegovi člani so imeli nove uni-
forme iz oficerškega blaga stare jugoslovanske vojske, in nove gojzovice.

Najbolj smo pastli oči na oblekah. Na levih ročavih so imeli naletko z
znaki svojih starsinskih položajev v brigadi. Tudi to je bilo nekaj novega.

Pred štab brigade in pred nas je stopil eden od naših delegatov. Vrhovni-
ga štaba. Nosi je še vedno svojo obleko s opankami, povedal pa nam je,
da je imenovan za načelnika štaba naše brigade.

V srbskem jeziku in v kratkih besedah nam je razložil današnje akcije,
ki smo sanje na polti:

I. bataljon gre zavzet belogoriško postojanko Skočjan pri Turjaku;

II. bataljon bo zavzel utrjeni grad Turjak;

III. bataljon bo držal zasade proti Velikim Laščam in Dobrepočjam, da
bi zdržal seljane, če bi šli v pomoč napadalna dvema postojankama.

Špical nam je še približno, kakšen je položaj v Skočjani in Turjaku, in
kako je štab brigade zavzeti potek borbe. Da bi zavzel utrjene postojanke,
so nam potrebn poseben hrabri borci, bombniki. Naše strejno orožje jih bo
varovalo, ko se bodo spizirili prav do zgradb ali bunkerjev in bodo vanje
metali bombe, ki naj zmagajo odpor posadk.

Kdo se prostovoljno javi za bombnik?

Tujna. Mučna tišina.

... Oči so nam svetlele, ko smo videli, da se je v turjaku...

... Oči so nam svetlele, ko smo videli, da se je v turjaku...

... Oči so nam svetlele, ko smo videli, da se je v turjaku...

BITKA ZA ŠKOCJAN*

Milan Guček²

»Večerja naj bo danes ob treh!« je naročil bataljonski dežurni četnim neko dopoldne proti koncu decembra.

Še pred mrakom je prečkala vsa brigada v dolgi koloni senožeti pod Kureščkom. Sneg in skale Kamniških planin so rdele v zarji sonca pred zahodom, ki je že zapustilo podnožje Mokreca.

V večerno tišino zaslišimo zadržano brnenje letalskih motorjev. V naši višini je jadral nad želimeljsko dolino pošastni netopir — dvomotorni bombnik.

Z opravljenega dela nad notranjskimi vašmi se je vračal domov. Razločno smo mogli videti njegovo posadko v prednji kupoli.

»Kaj praviš, kam gremo?« smo se vpraševali.

Ob odhodu smo pospravili vse taborišče. S seboj smo nosili kotle in vso drugo taboriščno opremo.

Pod Visokim se je brigada ustavila. Vstopili smo se v brigadni zbor in pred nas je svečano stopil štab brigade. Vsi njegovi člani so imeli nove uniforme iz oficirskega blaga stare jugoslovanske vojske, in nove gojzerice.

Najbolj smo pasli oči na oblekah. Na levih rokavih so imeli našitke z znaki svojih starešinskih položajev v brigadi. Tudi to je bilo nekaj novega.

Pred štab brigade in pred nas je stopil eden od one delegacije Vrhovnega štaba. Nosil je še vedno svojo obleko z opankami, povedal pa nam je, da je imenovan za načelnika štaba naše brigade.

V srbskem jeziku in v kratkih besedah nam je razložil današnjo akcijo, ki smo zanjo na poti:

I. bataljon gre zavzet belogardistično postojanko Škocjan pri Turjaku;

II. bataljon bo zavzel utrjeni grad Turjak;

III. bataljon bo držal zasede proti Velikim Laščam in Dobrepoljam, da bi zadržal talijane, če bi šli v pomoč napadenima dvema postojankama.

Opisal nam je še približno, kakšen je položaj v Škocjanu in Turjaku, in kako je štab brigade zamislil potek borbe. Da bi zavzeli utrjene postojanke, so nam potrebni posebno hrabri borci, bombaši. Naše strelno orožje jih bo varovalo, ko se bodo splazili prav do zgradb ali bunkerjev in bodo vanje metali bombe, ki naj zmagajo odpor posadk.

Kdo se prostovoljno javi za bombaša?

Tišina. Mučna tišina.

* Odlomek iz knjige Jutri bo vse dobro (DZS 1959, 231—239 in 259—259).

² 66280 Ankaran — Valdoltra

Kdo se bo javil prvi? — Kdo bo tvegjal svoje življenje za nalogo, ki pomeni negotovost, nevarnost — večjo, kot je bila do sedaj?

Izvrševal si dolžnost borca v edinici, enak med enakimi, kakor in kamor so te postavili in z isto možnostjo za vsakogar, da pade ali ostane živ.

V zadregi čakamo drug drugega, da bo izpolnil, kar pričakuje komanda brigade.

Tišina. Mučna tišina.

»Kdo se prostovoljno javi za bombaša?« vpraša brigadni komandant Stjenka.

Kakšnih petnajst prostovoljcev je izstopilo. Med njimi sta bila dva iz naše čete, Gornik in Tori.

Gornik je bil še mlad človek, pa je bil že pred vojno jugoslovanski zandar. Tori je bil slaboten in bledoličen fant, trgovski pomočnik iz Celja. Govorili so, da je on ‚likvidiral‘ Grčo nad Rakitnico.

Vse prostovoljce so takoj oddelili v posebno edinico.

Z nočjo smo se spustili v želimeljsko dolino in po bližnjici in po gozdu smo se vzpenjali v hrib na glavno cesto, ki pelje iz Ljubljane skozi Turjak v Kočevje.

Deževati je začelo. Na cesti smo se ustavili in bataljonski intendant Vasilij je stopal od borca do borca in dajal piti iz steklenice žganje. Take navade dosedaj še ni bilo.

Pred Turjakom se je naš bataljon ločil od ostale brigade. Čez gozd, gmajne in livade smo se v grozljivo črni in deževni temi približevali Skocjanu. Nedaleč od nas so se razletavale dum-dumke, ki jih je vsako noč pošiljala kar na slepo okoli in okoli sebe junaška italijanska posadka Turjaka, da bi odganjala strah.

Na streljaj daleč od postojanke smo se ustavili. Komandant bataljona Luka nam je razložil položaj, da bi vedeli, s kom bomo imeli opravka:

Na koncu vasi je nad škarpo šola, ki so v njej belogardisti. Poslopje je v eno nadstropje in obdano z nasipi iz peska, kletna okna imajo strelne line.

Pod šolo na levo je župnišče, močno zidano, stara nadstropna zgradba, poleg nje pa stoji prav takšno gospodarsko poslopje.

Naša četa je dobila nalogo obkoliti, napasti in zavzeti župnišče.

Vse je bilo povedano preprosto, in takšna je bila tudi naloga.

Dež je prenehal, oblačno nebo se je trgalo in skozi meglene krpe je s pritajeno svetlobo svetil mesec.

Našo četo je prevzel vodič, ki ni bil iz brigade. Najbolj sem na njem opazil svetle platnene hlače. V gosjem redu in po nekaj korakov mož od moža smo začeli z obkoljevanjem.

Vodič je že pri gospodarskem poslopiju in — zakaj je imel prav svetle hlače — skoči za hišo,

‚pok‘ ...

zagrmi karabinka iz župnišča in krogla se zapiči v zemljo nekam med nas.

Speče me skonca jezika, slina v ustih pa je naenkrat jedka in kislá. V hipu smo na tleh, brez zaklona, nekaj deset korakov pred župniščem.

Strel gospoda župnika je bil alarm za vso posadko. Iz šole zapoje mitraljez ‚Sauche‘, pokajo naše mauzerice, odgovarjajo jim muškete, skozi okna šole se usipajo ročne bombe.

Ob vsakem svitu pri stresku bombe razločno vidim, kje ležijo naši. Tako jih morajo videti tudi iz postojanke!

Trušč okoli šole je peklenski. V daljavi, za našim hrbtom pa grmi tudi okoli turjaškega gradu, ki ga je že načenjal II. bataljon.

Za nas pred župniščem ni nobenega povelja več. Položaj naše čete je brezizhoden. Župnik nas ima kot na dlani. Prilepljeni smo na tleh in niti z glavo si ne upamo ganiti. S streljanjem ne bi nič opravili, župnik pa bi natančno izvedel, kje so naši položaji, ko bi se bliskalo iz orožja.

Velik teman oblak je, kot bi ga naročil, pokrival polni mesec, da se je vsaj videlo manj.

Ležim v mokri mrzli travi, z licem na zemlji. Iz župnišča se vsakih toliko trenutkov oglasi pok puške, ki je iz zaprtega prostora še močnejši. Krogle se z zamolklim ‚džuf‘ zabadajo v zemljo pred nas, med nas in za nami. Samo čakam, kdaj bom začutil v telesu pekočo bolečino — ali pa niti te ne bo več.

Čas se nikamor ne premakne. Iz župnišča slišim škripanje tal in čevljev. Župnih nalahno hodi. Razločim, kdaj se dvigne peta čevlja in kako se upogiblje presušen podplat. ‚Rsk — rsk‘. Kaj neki namerava? —

Slišim pritisk kljuke in vrata počasi drsijo po tečajih. Zopet koraki: ‚Rsk — rsk‘. Koraki se ustavijo in les udari ob les ‚Cok‘! Puško je menda nasonil na okno.

‚Pok‘ ...

Krogla se spet zapiči med nas.

Pa spet — ‚rsk ... rsk‘ — ‚cok‘ — ‚pok‘ ...

Tako smo s pridržanim dihom in kadar je za trenutke prenehal peklenski trušč v šoli, spremljali pot gospoda župnika iz sobe v sobo, od okna do okna. Na travnik pod župnišče pa smo dobivali tudi svinčen dež iz šole, če je ‚beli‘ mitraljezec‘ dvignil svojo mašincino malo previsoko.

Ura je bila na cerkvenem zvoniku že tretjo po polnoči, mi pa smo še vedno ležali na zemlji kot pred štirimi urami. Nekaj bo treba ukreniti.

Na svoji levici zagledam soseda, kako se mi bliža po tleh, dlan za dlanjo.

»Langi naroča, da pojdi po mitraljezca!« mi šepne.

Ozrem se nazaj. Nikjer ne vidim nikogar! — Kje je zveza? Kje je mitraljezec?

Nekje zadaj mora biti, za grebenom njive!

S koleni in komolci se oprijemljem tal in po trebuhu polzim naprej. Gib za gibom. Puško pokladam predse in z glavo rinem naprej. Zemlja okoli mene kar kipi, tako jo luknjajo izstrelki. Mrzlo blato mi sili za rokave, na kolenih in stegnih čutim mokro blatno oblogo, prsti na roki so otrdeli. Poti za nekaj sežnjeve daleč tja za greben ni in ni konca.

Streli iz šole za hip prenehajo, dvignem se na kolena, še kolena dvignem in upognjen in v dolgih skokih preskočim njivo, za njo pa padem v kolovoz.

Na varnem sem. Tu je tudi mitraljezec, ki ga pošljem pred župnišče, sam pa ostanem na položaju pod šolo.

Sedaj šele vidim, da šola gori. Naši so z bombami zažgali, kar je bilo lesenega na utrdbi pred šolo, in okenske okvire v zgradbi. Iz cvrčeče hiše se že poredkoma oglašajo strelji.

Dani se že, pa še nista naša ne šola ne župnišče. Komisar Aljoša iz 2. čete pravi, da bomo držali borbo, čeprav dva dni, dokler Škocjan ne bo naš.

Po poti od šole prineseta dva partizana ranjenca. Skočim k nosilnici in jima pomagam nositi na obvezovališče, ki je v gmajni za robom brega, stre-ljaj daleč proti Turjaku.

Na obvezovališču ima svoj položaj tudi brigadni štab. Samo za kratek čas se vležem pod grm, da malo počijem.

Medtem prineso še nekaj ranjencev. Kastorja spoznam, iz 2. čete. Ti, ki so ga prinesli, pripovedujejo, da se je napil žganja v hiši nasproti šole. Pri prvi jutranji svetlobi se je postavil v okno in je posadki v šoli kazal 'osle' z iztegnjenim jezikom. Dobro merjena dum-dumka mu je raztrgala desno stegno in mu razbila kost.

Oba bombaša iz naše čete, Gornik in Tori, ležita mrtva pred šolo.

Vrnem se na položaj. Naši so zabarikadirani v hiši, ki stoji tik pred šolo. Na ta način zadržujejo posadko, da ne more narediti iz obkoljene stavbe izpada.

V hiši je tudi bataljonski štab. Naš kuhar kar brez prestanka kuha koruzne žgance in peče nasoljeno sveže svinjsko meso, ki se je odcejalo v ka-deh v kleti, in žganje pijejo.

Pri dnevu je streljanje jenjalo, ker so oblegovalci in obleganci postali previdnejši. Da bi videli, da niso še odnehali ne prvi ne drugi, se oglašajo kratki rafali mitraljezov in posamezne puške.

Poldneva nihče ne zvoni v cerkvi. Od Turjaka pošiljajo proti Škocjanu kratke rožne vence dum-dumk. Iz vasi pa ni čuti nobenega glasu.

Na cerkvenem zvoniku udarja ura dve po poldnevu.

Komandant Luka stopi za vogal hiše pred šolo in kliče 'belim', naj se predajo, ker jim tako in tako ni pomoči.

Napeto čakamo, kaj bo.

Iz obkoljene zgradbe slišimo zamolkel glas, naj pustimo prosto pot žen-ski, ki je v šoli prenočila.

Naši na to pristanejo.

Skozi zapahnjena vrata prileze ven kmečko napravljena mlada žena, V bataljonskem štabu jo zaslišujejo in pove, da se mislijo 'beli' vsak čas pre-dati.

Komandant Luka je ženski dovolil, da je odšla proti sosednji vasi. Te-mu pa se je, ko je bilo že prepozno, uprl bataljonski komisar Prlek. Žganje jima je vzelo razsodnost in začela sta se prerehati.

»Jaz sem politična oblast!« vpije ves zelen Prlek.

»Jaz pa vojaška!« zagrmí Luka in zagrabi svojo puško na strel.

To vpitje pred hišo in pred šolo je bilo slišati na okoli. V tem pa zarez-gečejo iz boršta za našim hrbtom italijanski mitraljezi in puške.

»Na položaj!« zakriči Luka.

Iz hiše planemo po čistini na griček, tik nad nami. Brez kritja smo bili. Če ne bi bili tudi v šoli presenečeni nad tem nenadnim preobratom in bi se znašli, bi nas vse potolkli.

Na hribčku se za trenutek ustavimo, da Luka pregleda položaj. Drugače ne more biti: naše zasede III. bataljona proti Dobrepoljam in Velikim Laščam so popustile! Združeni Italijani in 'beli' hitijo obkoljenemu Škocjanu na pomoč! Do sedaj so neopazno sklepali okoli nas obroč!

Po streljanju smo presodili, da je edini prosti izhod še proti Turjaku, po čistini preko travnikov in polj.

Spustimo se v beg proti borštu onstran čistine. Če bi naš umik ščitila četa, ki se je umaknila pred nami v boršt, ne bi rešitelji, ki so že dosegli višino vasi, našigali na nas, kolikor se jim je hotelo.

Vsak čas kdo od naših klecne ali se prevrne. Komisarju Aljoši je italijanski mitraljez presekal obe nogi in se je po trebuhu splazil za pokopališčni zid. Tam je tudi ostal. Nikogar ne vlečemo s seboj, kdor se zruši in ostane na tleh. Ranjenci tulijo od groze in kričijo za nami „na pomoč“.

Na obvezovališču se naš razkropljeni bataljon zbere. Da bi se vrnili po ranjence, ni niti misliti. Od brigadnega štaba tudi zvemo, da se ni posrečilo zavzeti Turjaka.

Brigada ni nikjer uspela.

Silno slaba je bila pot, ko smo se vračali v Mokrc. Temna, deževna noč.

Nosili smo precej ranjencev in na zadnji strmini pred mokrškim gozdom ni nismo zmogli več poti. Kleče smo se plazili in potiskali nosilnice pred seboj navkreber po mokrih splozkih tleh.

Od dveh noči neprespani, mokri, lačni, trudni smo se šele zjutraj vrnili v taborišče.

Namesto da bi počivali, smo si sušili obleko in pripravljali kuhinjo.

»Zbor z orožjem in vso opremo!« zapove nenadejano bataljonski dežurni. Za nami je pritekkel terenec od Turjaka in povedal, da so 'beli' in Italijani sinoči v naglici po našem umiku izpraznili Škocjan, v njem pa je ostal živež in živina.

Nič naspani, nič spočiti, lačni in še mokri smo pri dnevu hiteli nazaj na Škocjan.

V trdi noči pridrvimo pred škocjansko šolo. — Kaj se pa kadi iz dimnikov?!

Previdno se približamo in za poizkušnjo spusti mitraljezec v šolska okna rafal.

„Sauche' mu takoj odgovori...“

Posadka se je vrnila, ko je videla, da nas ni in da je Škocjan brez gospodarja.

Od razočaranja in jeze smo spustili še nekaj strelav v šolo. Umaknili smo se v vas Železnico, tik nad Škocjan, kjer smo dva dni čakali, kdaj bo spet na razpolago.

Sončni so bili dnevi po novem letu v globoko zasneženem gozdu. Brezskrbnost, petje, razigranost — taborišče je bilo kot družčina veselih mladih ljudi nekje na zimskem počitku. Težko bi nam bilo, če bi nas klicali v dolino, da je konec vojne. Prav zares!

Škocjan pa nam le še ni dal miru, da bi nanj pozabili. Pred polnočjo na praznik svetih treh kraljev je odšel naš vod kar s tremi mitraljezci na ono stran Turjaka.

Po šestih urah prijetnega zimskega nočnega sprehoda smo se v jutranjem mraku ustavili na robu boršta, prav tam, kjer smo pred skoraj tremi tedni kazali pete Italijanom in ‚belčkom‘. To pot smo jim hoteli vrniti ‚zob za zob‘.

Iz šole se je že kadilo in plavkasta meglica se je risala na svetlo jutranje nebo, nam pa so od čakanja primrznili čevlji na steptani sneg. Z nobenim gibom se nismo smeli izdati. Bili smo kot drevo pri drevesu.

‚Beli‘ so imeli od našega obiska sèm v gosteh tudi nekaj Italijanov. Ti so žvižgali in prepevali, ko so za ozkimi šolskimi linami opravljali jutranjo potrebo.

Sonce je obsijalo utrjeno hišo. Kar zažarela je pred nami. Oglasila se je trobenta in vsa posadka je priskakljala pred šolo v zbor za k maši.

‚... brrrr...brrrr...brrrr...‘ — so zapeli hkrati z dolgimi rafali vsi trije naši mitraljezi.

Haha, to so se prekopicovali, skakali in tulili! —

Za robom gozda smo že bili, v grabnu zaledenelega potoka, ko se je šele oglasil naš znanec ‚Sauche‘!

Prav nikamor se nam ni mudilo v prisojnih visokih rebreh, ko nam je sonce tako prijetno ogrevalo vratove in hrbte. Polegali smo na zamrznjeno snežno skorjo in od zadovoljstva pretegovali ude. Veseli smo bili, da je bil poravnan naš račun za Škocjan.

SPOMENIKI IZ NARODNOOSVobodILNE VOJNE

II. del

Ive Krevs*

Na desni strani ceste Grosuplje—Krka pod vasjo Plešivica je postavljeno spominsko obeležje na kraju, kjer se je 29. oktobra 1941 formirala grosupeljska četa in od tu odšla v partizane.

Grosupeljska četa je nastala v času, ko je glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet pripravljalo koncentracijo večjega dela slovenskih partizanskih enot v Zasavju, da bi preprečilo preseljevanje naših ljudi v Nemčijo.

* 61000 Ljubljana, Vrhovčeva 8, član uredniškega odbora Zbornika občine Grosuplje.

Glavno poveljstvo partizanskih čet je hotelo s pripravljeno operacijo če že ne preprečiti, pa Nemcem vsaj močno zмести njihov preseljevalni načrt.

Četa je prve dni taborila v plešivskem gozdu, nato pa na Ilovi gori in Korinju. Ker je zapadel visok sneg, je četa imela velike težave pri premiku in jo je kmalu izdal Rakajec s Krke.

Četa je izvedla nekaj drznih napadov. Njena zadnja operacija pa je bil napad na italijansko posadko na Turjaku; zaradi velikega snega in slabih medsebojnih zvez pa se je končala neuspešno.

Za prvega komandirja čete je bil določen Dolfe Jakhel, takratni sekretar okrožja Grosuplje, za političnega komisarja pa Radko Polič.

Izvajalec del: Kamnoseško podjetje Marmor Ljubljana.

Spominsko obeležje iz podpeškega naravnega kamna z vdelano marmor-nato ploščo in napisom, ki pove, da je tu v neposredni bližini postal žrtev okupatorja in domačih izdajalcev komaj 19-letni mladinski aktivist, sekretar Okrožnega komiteja SKOJ Grosuplje, Stojan Šuligoj-Jope.

Rojen je bil 15. V. 1923. Bil je odličen dijak Trgovske akademije v Ljubljani in se kot tak že zelo mlad vključil v napredno dijaško gibanje. Odlikovala ga je resnicoljubnost; vedno jo je izpovedal odkrito in brez ovinkov, pa če je tudi včasih boleče delovala. Neutrudno je iskal stikov z ljudmi, pri katerih je lahko spoznal stališča in probleme na vseh tistih področjih življenja, ki so se mu v tistem času zdela najpomembnejša.

Na križišču potov Vino—Šmarje—Bičje—Drenik so mu belogardisti postavili zasedo, iz katere ni imel izhoda. Belogardisti so hoteli ujeti živega, pa je to preprečil z dejanjem, ki je izhajalo iz prisege prvih partizanov, da živ sovražniku ne bo padel v roke. Tako je končal svoje mlado življenje 13. februarja 1943.

Spominsko obeležje je bilo odkrito 22. julija 1954.

Izvajalec del: Kamnoseško podjetje Marmor Ljubljana.

Spominska marmornata plošča stoji na kamnitem podstavku na dvorišču tovarne Motvoz v Grosupljem. Na plošči so vklesana imena 45 delavcev, ki

so pred vojno delali v tovarni in žrtvovali življenje za svobodo v letih 1941—1945.

Plošča je bila odkrita 29. novembra 1947.

Projektant in izvajalec: Kamnoseško podjetje Marmor Ljubljana.

Med nemško ofenzivo novembra 1943 so se na področju Ilove gore zbrali V. Cankarjeva in X. Ljubljanska brigada, številni aktivisti OF, priče velikih bojev pa so bili tudi nekateri slovenski umetniki in kulturni delavci, ki so po italijanski kapitulaciji prišli na osvobojeno ozemlje. Prav v tem boju, ko je šlo za biti ali ne biti, so nastale nepozabne sinfonične ustvaritve Marjana Kozine Ilova gora in reportaže Toneta Seliškarja, katerih osrednji motiv je veličastje in tesnoba tistega napetega novembrskega dne.

300 m nad lovsko kočo — tam se je dne 1. novembra 1943 začela velika borba za Ilovo goro — so Nemci z veliko premočjo in z vso silo napadli položaje obeh brigad, ki sta se v noči od 4. na 5. november po zapletenih in dramatičnih bojih prebili z Ilove gore. Na bojišču na Ilovi gori pa so ostali mrtvi ljudje, zelo mnogo mrtvih ljudi.

Obeležje je bilo odkrito ob 20-letnici vstaje slovenskega naroda 9. novembra 1961.

Izvajalec del: Kamnoseško podjetje Marmor Ljubljana.

V Ivančni gorici se je že kmalu po kapitulaciji stare Jugoslavije začelo široko osvobodilno gibanje. Pripadniki osvobodilnega gibanja so se zbirali na določenem mestu in zaprisesgali zvestobo ljudstvu in Osvobodilni fronti.

pred hišo na vrtu brezobalno ustrelili dne 12. februarja 1943.

V spomin na te dogodke je Krajevna organizacija Zveze borcev Ivančna gorica 4. junija 1961 na stavbi Agroservisa odkrila to spominsko ploščo.

Zupano ustreljen. Postavila jo je Krajevna organizacija ZB Krka dne 26. maja 1956.

Spominska plošča, vgrajena na gasilnem domu v Metnaju nad Stično, izpričuje, da je v tem kraju leta 1944 v borbi z okupatorjem in belogardisti junaško padel Albin Grajzer, komandant I. brigade VDV.

Spominsko ploščo je odkrila Krajevna organizacija ZB Stična dne 6. septembra 1952.

Izvajalec del: Kamnoseško podjetje Marmor Ljubljana.

V spomin na te herojske je krajevna organizacija ZB Stična postavila spominsko ploščo.

300 m nad Lovsko kolo — tam se je dne 1. novembra 1943 začela voilka borba za Ilvo goro — so Nemci z veliko premočjo in z vso silo uspešno položaje obeh brigad. Na 3. in 4. na 5. november po zapletenih in dramatičnih bojih prevladala Ilvo goro. Na bojišča na Ilvi gori pa so ostali mrtvi ljudje, zelo mnogo mrtvih ljudi.

Obeležje je bilo odkrito ob 20letnici vstaje slovenskega naroda 9. novembra 1961.

Izvajalec del: Kamnoseško podjetje Marmor Ljubljana.

Da bi zatrli osvobodilno gibanje in vlili ljudem strah pred fašističnim terorjem, so se okupatorji posluževali najbolj podlih metod. Ujetega partizana Jožeta Zupanca so pripeljali na njegov dom in ga pred starši in domačini pred hišo na vrtu brezobzirno ustrelili dne 22. februarja 1943.

Spominska plošča je postavljena na kraju v Znojilah, kjer je bil Jože Zupanc ustreljen. Postavila jo je Krajevna organizacija ZB Krka dne 28. maja 1956.

Marmornata plošča na zunanji strani zidu vaškega pokopališča na Krki izpričuje, da so na tem mestu dne 22. februarja 1943 fašisti ustrelili domačina Henrika Pajka in Antona Zajca. Imenovana tovariša so belogardisti ujele v gozdovih nad Krko, ju izročili fašistom, nakar sta bila na predlog tamkajšnjega župnika Franca Jeraša ustreljena.

Spominsko ploščo je odkrila Krajevna organizacija ZB Krka 23. maja 1954.

Izvajalec del: Podjetje Marmor, Gradac.

Kmalu po vojni so na Krki začeli graditi novo šolo, ki naj bi bila spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega terorja. Ze med gradnjo se je namembnost stavbe spremenila in sedaj ima v njej prostore tovarna oblačil TIPTOP, kjer je zaposlenih čez 100 ljudi.

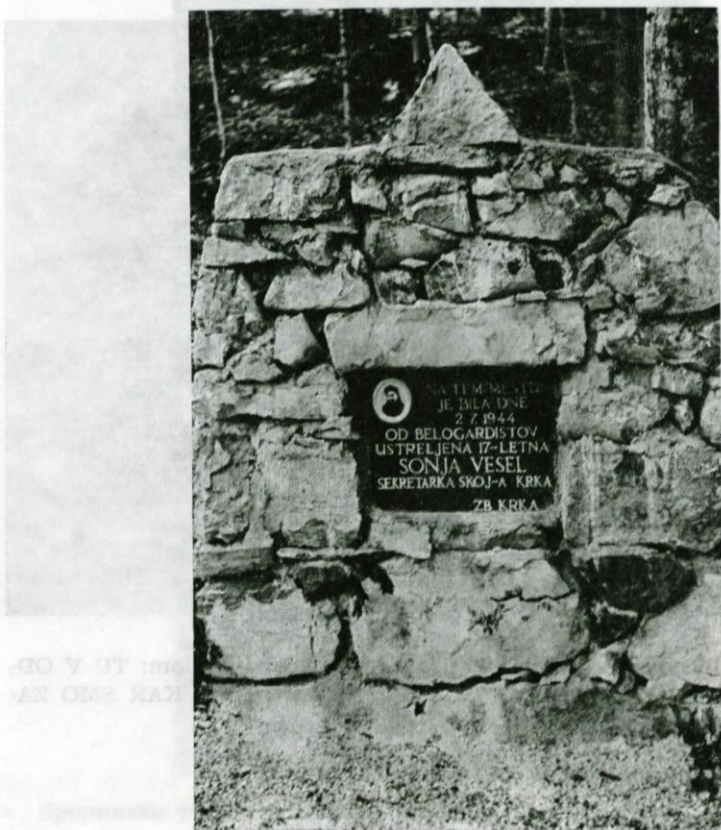
Nad vhomod v stavbo sta pritrjeni dve spominski plošči, na katerih je vklesanih 63 imen borcev in žrtev fašističnega terorja s Krke in iz bližnje okolice.

Plošči sta bili odkriti 28. maja 1956 z naslednjim posvetilom: TU V ODREŠENI DEŽELI BO ZAROD ŽIV IN MLAD SPOLNIL TO, KAR SMO ZAČELI, IN UŽIVAL ŽRTVE SAD.

V tišini gozdov nad izvirom zelene Krke, ob cesti Mlačevo—Krka, na levi strani, ko se cesta spusti proti Krki, je postavljeno spominsko obeležje na mestu, kjer je bila 2. julija 1944 iz zasede belogardistov ustreljena 17-letna gimnazijka Sonja VESEL, sekretarka SKOJ Rajonskega odbora OF Krka.

Predana osvobodilni borbi, je v svojem mladostnem poletu prepričevalno delovala med mladino, ji vlivala vero v zmago in lepši jutrišnji dan, a sama ga ni dočakala.

Obeležje je bilo odkrito 28. maja 1961; postavila ga je Krajevna organizacija ZB Krka.

Izvajalec del: Kamnoseško podjetje Marmor Gradac.

Pod vasjo Videm-Krka, ne daleč od izvira reke, spominja na fašistični teror arhitektonsko lepo izdelano spominsko obeležje, ki stoji na mestu, kjer so fašisti dne 5. septembra 1942 na zahtevo domačih izdajalcev ustrelili pet ujetih partizanov domačinov iz bližnje okolice: Janeza Grma, Franca Zavodnika, Antona Zavirška, Antona Šporarja in Franca Klančarja ter še 10 neznanih borcev.

Obeležje je postavila Krajevna organizacija ZB Krka dne 23. maja 1956.
Izvajalec del: Kamnosek Franc Jeraj, Kranj.

Ob cesti pod gozdom med Ivančno gorico in Jurčičevo Muljavo je postavljeno spominsko obeležje, ki pove, da so na tem mestu dne 29. decembra 1944 belogardisti ustrelili štiri partizane: Alojza Bučarja, Milana Kavška, Ivana Aliča in neznanega tovariša.

Obeležje je postavila Krajevna organizacija ZB Muljava za občinski praznik občine Grosuplje dne 29. oktobra 1971.

Obeležje je bilo odkrito 28. maja 1961; postavila ga je Krajevna organizacija ZB Kras.

Izvajalec del: Kamnoseško podjetje Marmor Gradac.

Na združnem domu na Muljavi so v jeseni 1953. leta borci II. grupe odredov na spominskem pohodu po poteh, ki jih je II. grupa prehodila med

NOV, odkrili ploščo; plošča naj spominja na osvobojeno ozemlje, ki ga je držala II. grupa odredov spomladi 1942. leta na področju Muljave v borbi z okupatorjem.

Izvajalec del: Karmozesko podjetje Maribor, Ljubljana.

Z osvobojenim ozemljem so partizani pokazali, kaj hočejo, postavili so temelje za vzpon partizanske vojske in za zmago. Spominsko obeležje je pomorskega granita stoji Muljave nasproti gostine Otrčak in spominja na prvo osvobojeno ozemlje, ki ga je držala na tem področju II. grupa odredov spomladi leta 1942.

Obeležje je bilo odkrito junija 1963.

V decembru 1941. leta je bila na Kremenku formirana I. slovenska brigada, ki se je preimenovala v II. grupo odredov. Zadrževala se je na področju Muljave, Krke, Polževega in imela pod kontrolo široko ozemlje južno od železniške proge Ljubljana—Novo mesto. Da bi uničili osvobojeno ozemlje, so Italijani 6. junija 1942 skoncentrirali močne sile in začeli ofenzivo proti Muljavi. Po šestdnevni borbi so se morali Italijani poraženi umakniti v svoje izhodiščne položaje, partizanske enote pa so še naprej krepko držale v svojih rokah osvobojeno ozemlje, kar je bilo za tisto obdobje edinstven primer. Močan polet Osvobodilne fronte je prinesel res pravo partizansko pomlad. Za takšno situacijo gre predvsem zasluga tamkajšnjemu prebivalstvu, ki je sodelovalo s partizani in se imelo za sestavni del II. grupe odredov.

Z osvobojenim ozemljem so partizani pokazali, kaj hočejo, postavili so temelje za vzpon partizanske vojske in za zmago. Spominsko obeležje iz pohorskega granita stoji sredi Muljave nasproti gostilne Obrščak in spominja na prvo osvobojeno ozemlje, ki ga je držala na tem področju II. grupa odredov spomladi leta 1942.

Obeležje je bilo odkrito junija 1969.

Na pročelju zadružnega doma na Polici, ki je bila znana po močnem osvobodilnem gibanju že leta 1941 in ki je zaradi izdajstva tistih, ki so pristopili v vrste Be-ge, terjalo veliko žrtev, je bila dne 29. oktobra 1960

odkrita spominska plošča 23 padlim borcem in žrtvam fašističnega terorja med NOV.

V spomin umrlim so posvečene besede:

**Junakom padlim v spomin
nam živečim v opomin**

Izvajalec del: Kamnoseško podjetje Marmor, Ljubljana.

V naravno skalo vdelana marmonata plošča na hribu Jelovec izpričuje, da so na tem mestu 8. januarja 1945 v borbi z Be-ga padli rajonski obveščevalci: Franc Podržaj, Janez Zajc in Janez Podrajšek, domačini tega kraja.

Obeležje je odkrila Krajevna organizacija ZB Podtabor 21. julija 1957. leta.

Izvajalec del: kamnoseško podjetje Matmor, Ljubljana.

Obelježje je bilo odkrito junija 1969.

V gozdu Bukovje nad Polico je postavljeno spominsko obeležje na kraju, kjer so se sestali člani IO OF, ki so prišli iz okupirane Ljubljane, z borci II. grupe odredov neposredno po borbi z Nemci na Jančah.

Po dvodnevni hudi borbi, ki jo je vodila II. grupa odredov z nemškimi enotami na Jančah, v dneh od 20. do 22. maja 1942, se je II. grupa po vrnitvi utaborila v gozdu Bukovje v bližini Police, da se odpočije in na novo preuredi. Tu so borci II. grupe obiskali takratni člani IO OF in jim dali vse priznanje za junaštvo, ki so ga pokazali v borbi z nadštevilnimi Nemci. Od tu se je II. grupa vrnila na osvobojeno ozemlje na Kremenjek in v dolino Krke.

Na sliki ob spomeniku so nekateri preživeli borci II. grupe odredov, član IO OF Jože Rus z domačimi partizani in aktivisti, ki so se leta 1961 udeležili odkritja spominskega obeležja. Med njimi so dr. Franjo Podkoritnik (četrti z leve), Anton Janežič (drugi z desne) in dr. Stane Valentinčič (peti z desne).

Spominska plošča je bila odkrita 4. julija 1961.

Izvajalec del: Kamnoseštvo naravni kamen Ljubljana.

V Stični na hiši št. 62 je bila 6. junija 1956. leta odkrita spominska plošča, ki nam pove, da je bil v tej hiši rojen narodni heroj Jože KOVAČIČ.

Rojen je bil 24. novembra 1916. Že kot mlad fant se je vključil v vrste napredne mladine in sodeloval v raznih njenih akcijah. Zaradi priprave na oborožen upor proti okupatorju se je že oktobra 1941 umaknil v ilegalo in se priključil prvim partizanom. V partizanski enoti je hitro pokazal svoje

sposobnosti v borbah z okupatorjem. Organiziral je svojo četo in se z njo vključil v II. grupo odredov. Od 20. do 22. maja 1942 je z brigado, ki je nastala iz II. grupe odredov, sodeloval v znani bitki z Nemci na Jančah. Že drugi dan borb je bil ranjen in je kljub temu vse dokler ga ni naslednji dan pokosil rafal nemškega mitraljeza, vztrajal brez zdravniške pomoči na položaju. Padel je kot komandir čete.

Zaradi junaških dejanj je bil leta 1953 proglašen za narodnega heroja.

Kmalu po ustanovitvi Osvobodilne fronte slovenskega naroda so se pričele na tem delu Dolenjske pospešene priprave za organiziranje terenskih organizacij Osvobodilne fronte. Tako je bil konec julija na Polževem oblikovan Okrožni odbor OF za stiško okrožje, zatem pa se je organizacija začela hitro širiti po okoliških vaseh in se je ta teren že pripravljala, da sprejme prve oborožene borce.

Glavno poveljstvo in osrednje politično vodstvo sta sklenila, da se v okolici Stične ustanovi partizanska četa. Iz Ljubljane so že 9. avgusta prišli prvi štirje borci z nalogo, da v teh vaseh zbirajo orožje, strelivo in vojaško opremo, ki je ostala še od razpada stare Jugoslavije. Po nekaj dneh so iz Ljubljane prišli še nadaljnji trije borci. Ta skupina se je povezala še z domačimi aktivisti in 17. avgusta 1941 oblikovala prvo partizansko četo. Za komandirja je bil postavljen Miro Perc, za političnega komisarja pa Srečko Žgajnar. Četa je sprva pomagala aktivistom pri organiziranju terenskih odborov OF, že 1. septembra pa je prešla v oborožen spopad pri Bregu med železniškima postajama Radohova vas—Šentlovtenc; okupator je imel dva mrtva vojaka. Ubita sovražnikova vojaka sta bila prva Italijana, ki sta v ljubljanski pokrajini padla v boju s partizani.

V spomin na te dogodke je Krajevna organizacija Zveze borcev Šentvid pri Stični na Debelem hribu nad Temenico postavila partizanski dom, na njem pa je pritrjena spominska plošča, ki priča, da je bila tu ustanovljena stiška četa.

Spominska plošča je bila odkrita 4. julija 1961.

Izvajalec del: Kamnoseštvo naravni kamen Ljubljana.

Ob glavni poti Šentvid—Vel. Češnjice je bila na iniciativo mladinskega aktiva Češnjice ob vrtni ograji hiše Frančiške Rus odkrita spominska plošča borcem iz Češnjice in Vel. Kala, ki so padli v NOV. V plošči so vklesana

imena tamkajšnjih borcev, Franc Ambrož, Franc Rus, Avgust Miklavčič in Jože Štepec.

Plošča je bila odkrita za dan borca 4. julija 1959.

Na Velikem Mlačevem št. 2 je pred vojno skromno, pa vendar srečno živela sedemčlanska družina Rodetovih. Na pročelju hiše je vzdana spomin-ska plošča, na njej pa je vklesano pet imen te družine, ki so dali svoja življenja za svobodo. Oče JERNEJ, umorjen od nemških okupatorjev no-vembra 1943. leta; sin FRANC, zverinsko ubit v gozdu nad Verdodom 26. 10.

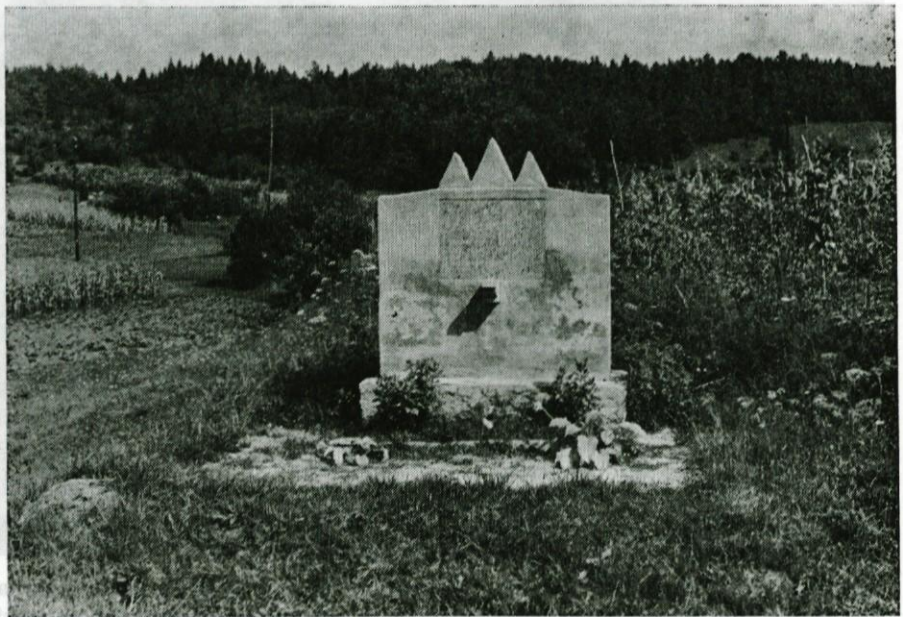

1943; sin JANKO, padel 29. junija 1944 pri Bosiljevem na Hrvaškem; hčerka FRANCKA, umrla za posledicami ran 28. 3. 1943 v partizanski bolnišnici Spodnji Hrastnik nad Črmošnjicami; hči ZALKA, ubita od Be-ga 25. 3. 1943 na Pecah.

Vsa družina je delala že od vsega začetka za Osvobodilno fronto. Za partizane in aktiviste OF je bila hiša vedno odprta. Družina Rodetovih je bila vzor prave slovenske družine, ki je odšla na pot za peterokratko zvezdo, na pot za lepši jutrišnji dan in se pet njenih članov ni nikdar več vrnilo.*

* Glej prispevek Alenke Trontljeve v ZOG 1973, str. 27—33.

Ko se odpre dolina Krke, stoji sredi polja ob cesti med Vel. Lesami in Marinčo vasjo skromno spominsko obeležje prvim talcem, ki so jih fašisti dne 22. avgusta 1942 na tem mestu postrelili kot aktiviste Osvobodilne fronte Rajonskega odbora OF Zagradec. Na spominski plošči so vklesana štiri imena teh, ki so prvi dali življenje za svobodo v tem kraju:

Ivan Hrovat, Zagradec 8; Franc Zajc, Fužina 18; Jože Maver, Tolčane 1; Venčeslav Maver, Tolčane 1.

Spominsko obeležje je postavila Krajevna organizacija ZB Zagradec dne 16. julija 1952.

SPOMINSKA PLOŠČA NA GRADU BRINJE

Govor Franca Severja, dne 10. oktobra 1971.

Tovarišice in tovariši, soborci, spoštovani gostje, dragi občani!

Letos se širom po naši lepi domovini spominjamo časov pred tridesetimi leti. Spominjamo se tistih resnih in usodnih dni, ko so fašistične armade Italije in Nemčije razkosale in okupirale našo domovino, njihovi voditelji pa so podpisali in pričeli izvajati sistematično in totalno iztrebljanje slovenskega naroda.

V takšni obupni situaciji, ko je vsa Evropa ječala pod fašistično okupacijo, ko se je nemška soldateska približevala Moskvi, ko je bil malokdo toliko pogumen, da je pomislil, da bo Hitlerjev vojaški stroj doživel zlom, ko so patroljirale okupatorske patrolje povsod po naši zemlji, so se na pobudo KPS zbrali napredni in zavedni, hrabri in odločni Slovenci, organizirali OF in odločno povedli naš narod v težko, dolgo in krvavo borbo za obstoj slovenskega življa.

V te prve častne vrste neenakopravne narodnoosvobodilne borbe za obstoj našega naroda je zgodovina postavila tudi terenske organizacije grosupeljskega okrožja ter partizansko grosupeljsko četo, ki je operirala na območju današnje občine Grosuplje.

V tistih mračnih dneh, ko je napačil čas, da si slovenski narod z orožjem v rokah piše zgodovino, tudi naši občani niso stali križem rok. Že v začetku oktobra 1941. leta je v tej hiši »rdečem gradišu« Brinje — kot ga je imenoval Slovenski dom — pričel delovati Okrožni odbor OF Grosuplje. Ta odbor je bil formiran v prisotnosti članov CK ZK Slovenije tov. dr. Jožeta Rusa in dr. Aleša Beblerja v gostilni pri Joškovcu v Račni. Za prvega predsednika tega odbora OF pa je bil izvoljen tov. dr. Stane Valentinčič, sedanji profesor in prodekan na Biotehniški fakulteti v Ljubljani. Drugi člani tega odbora OF pa so bili še: pokojni zdravnik dr. France Podkoritnik iz Grosupljega, sedlar Ludvik Starič z Velikega Mlačevega, pravnik Ivan Erjavec s Plešivice in mizar Janez Zakrajšek iz Šentjurja. Odbor je takorekoč čez noč z velikim tveganjem organiziral rajonske odbore v vaseh Šentjurij, Slivnica, Račna, Polica, Šmarje in v samem Grosupljem.

Organizacija je bila tako postavljena, da so bili v njej po navpični povezavi zadolženi posamezni tovariši za hrano, blagajno, tisk in propagando, socialna vprašanja itd. S takšno organizacijo je grosupeljsko okrožje že v jeseni leta 1941 obvladovalo celotno aktivnost NOB na tem področju.

Naj navedem samo primer, ki potrjuje odlično organizacijo. V novembru 1941. leta, preden sem vstopil v grosupeljsko četo, me je moj rajonski

odbor v Šentjurju napotil na zdravniški pregled k pokojnemu dr. Podkoritniku, ki me je podrobno pregledal, mi dal pismeno potrdilo za vstop v partizanske vrste, pa tudi nujno opremo za to pot. Tudi to, da so se dekleta in fantje s tega področja borili širom po naši domovini, v vseh partizanskih enotah, potrjuje dobro organizacijo. Tukaj pod streho Brinja so se kovali načrti, organizirala in kovala se je vstaja, zbirala hrana in potrebščine za partizanske enote. Od tod in sem so tekla poročila in življenjsko važne vezi med glavnim štabom Slovenije, terenskimi delavci ter partizanskimi enotami, kot je bila grosupeljska četa, naša prva slovenska brigada ali slavna II. grupa odredov.

Preko rajonskih odborov je delovalo okrožje. Ti odbori so imeli organizirano vaško stražo, ki je oborožena stražila in nadzorovala premike sovražnikov in o tem obveščala partizanske enote.

V TEJ HIŠI JE DELOVAL
PRVI OKROŽNI ODBOR OF
GROSUPLJE, OD SVOJE
USTANOVITVE ZAČETKA
OKTOBRA 1941 DO JUNIJA 1942

KRAJEVNI ODBOR
ZB NOV GROSUPLJE

Dejavnost okrožja je obsegala tudi predpriprave vojaških akcij partizanskih enot, kot so bile na Perovem, Turjaku, Stehanu itd.

Zdravniško pomoč ranjencem po bitkah na Turjaku, na Jančah, na Polici je nudil tov. dr. Podkoritnik s svojo soprogo, kar je za vedno zapisano v srcih tistih, ki sta jim pomagala, kakor tudi v zgodovini o delovanju grosupeljskega okrožja.

Ni naključje, da je aktivnost narodnoosvobodilnega gibanja v Grosupljem vezana na dom Valentinčičev, Podkoritnikov dom in Poličevo hišo. Napredni možje iz teh hiš so zgradili temelje in duha osvobodilne borbe na tem območju in verjetno so zaradi sovražne vojaščine in vohunov lažje

opravljali svoje naloge zunaj centra Grosupljega v tej hiši, zunaj žičnih preprek, ki so jih kasneje v svojem strahu postavili okupatorji.

Danes ko slavimo 30-letnico vstaje in odkrivamo spominsko ploščo na gradu Brinje v okviru teh proslav, želimo s tem počastiti delo vseh tistih zavednih občanov iz Grosupljega in okolice, ki so z nadčloveškimi naporji in smrtno nevarnih okoliščinah tako junaško, zvesto in popolno opravljali svoje delo v NOB na terenu.

Partizani Grosupeljske čete, II. grupe odredov, Notranjskega odreda in potem vseh slovenskih brigad, ki so operirale na tem področju, niso in ne bodo nikoli pozabili pomoči in očetovske skrbi organizacij grosupeljskega in kasneje grosupeljsko-stiškega okrožja. Danes ko se naši narodi organizirajo za splošen vseljudski odpor, so pomembne izkušnje iz NOB in konkretno izkušnje Okrožnega odbora OF Grosuplje, saj te niso izgubile pomembnosti in vrednosti. Resnost in teža dela, ki so ga opravili terenski delavci med NOB na območju sedanje občine Grosuplje, je v čast generaciji, iz katere so izšli, in veliki vzgled generaciji, ki bo sledila — zgled, s kakšnim ponosom in predanostjo se je treba žrtvovati za domovino in svoj narod.

Med nami ni tistih, ki so za zmago indanašnje boljše življenje dali najdragocenejše, kar so imeli — življenje. Zato ker so ljubili in branili svojo grudo, svoje otroke, sestre, brate, žene, može in starše, jim je sovražna krogla v najlepših letih pretrgala življenjsko pot. Njihova slava in temelji, ki so jih zasnovali s svojimi življenji, bodo ostali kot večno prisoten spomin na heroje, ki jih je rodila in žrtvovala slovenska mati.

Spominska plošča, ki jo je Zveza borcev občine Grosuplje vgradila na zid »rdečega gradu« Brinje in jo danes odkrivamo, naj bo v čast in priznanje vsem živim za njihov delež v NOB; tu so delali in imeli zatočišče. Vsem tovarišem, ki niso več med nami, naj bo v slavo in zahvalo, sovražniku pa opomin, da na tej zemlji živi majhen narod, ki ljubi mir, ki je branil in bo znal tudi v bodoče braniti svoje dostojanstvo in neodvisnost pravitako kot v najtežjih trenutkih svojega obstoja.

Sentjurska dolina z vsemi vasmi Sentjurskega rajona vse do ceste Turjak—Pijava gorica na južni strani in do Grosupljega na severni strani je bila pred drugo svetovno vojno izzida kmečka pokrajina. Večinoma so tu živeli mali in srednji kmetje, pa tudi tisti nekoliko agrarnarjeve je imela le majhna posestva. Ta pa so bila zaradi tedaj veljavnega dednega prava spoustavljena drobnejši. Prirastek prebivalstva je bil pod vplivom ostre dokajšen. Ker vsi ljudje zemlja ni mogli preživljati, se je oblikoval proletarijat.

Na celotnem območju Sentjurskega rajona je dolgo imel odločujočo vlogo klerikalizem, na čelu s šupnikom in šupanom. Prebujajoči se mali

* V Zborniku občine Grosuplje št. 4 je bil objavljen zbirnik tega spisa.

* V tem spisu so uporabljena imena, ki so v časti 1991/92 bila ime vseh št. Jurji in ki so splošno imenila Podžabov.

* Ti avtorji tega spisa so sociološki: Franc Melič, Franc Brodski in Franc Štepec. Splošno pa so tudi znani študenti: Franc Zakrjak, Ciril Benouj, Borja Fešterj in Anton Trnovščak.

* 1989 Ljubljana VI, dr. sc. vsi. znanj profesor Matjažičeva inštituta za zgodovino, Križev trg 1.

OKROŽJE OF GROSUPLJE IN LJUDSKA VSTAJA NA NJEGOVEM OBMOČJU

(Nadaljevanje)¹

Šentjurski rajon²

Stane Valentinčič*

Šentjurski rajon Osvobodilne fronte je v okrožju OF Grosuplje imel poseben pomen in posebno vlogo.³ Bil je dobro organiziran, imel je oboroženo narodno zaščito, ki je opravljala oborožene akcije, včasih skupaj s partizanskimi enotami. Lahko rečemo, da je bil glede tega šentjurski rajon OF v grosupeljskem okrožju edinstven.

Deloma je to bila posledica zemljepisne lege tega rajona; njegovo območje je na severu odprto proti grosupeljski kotlini, s katero je povezano s cesto in h kateri v vsem gravitira. Veliko in zavarovano zaledje pa so mu hribi, večji del porasli z gozdom in posejani z majhnimi naselji, ki jih povezujejo le slabe komunikacije. Domačini ta naselja in zaselke ter poti in kolovoze dobro poznajo in jih uporabljajo; za okupatorja pa so bile bolj ali manj neznanke. Zato Italijani v celem rajonu niso imeli postojanke. Izjema je republiška cesta Pijava gorica—Turjak, ki je bila obenem neke vrste meja šentjurskega rajona in obenem tudi meja grosupeljskega okrožja OF. Seveda pa je bil tak geografski položaj le eden pogojev za to, kar se je ob začetku NOB dogajalo v šentjurskem rajonu. Glavni pogoj in temelj odporiškega gibanja so bili vsekakor ljudje.

Šentjurska dolina z vsemi vasmi šentjurskega rajona vse do ceste Turjak—Pijava gorica na južni strani in do Grosupljega na severni strani je bila pred drugo svetovno vojno izrazita kmečka pokrajina. Večinoma so tu živeli mali in srednji kmetje, pa tudi tistih nekoliko »gruntarjev« je imelo le majhna posestva. Ta pa so bila zaradi tedaj veljavnega dednega prava izpostavljena drobljenju. Prirastek prebivalstva je bil pod vplivom cerkve dokajšen. Ker vseh ljudi zemlja ni mogla preživljati, se je oblikoval proletariat.

Na celotnem območju šentjurskega rajona je dolgo imel odločujočo vlogo klerikalizem, na čelu z župnikom in županom. Prebujajoči se mali

¹ V Zborniku občine Grosuplje št. 4 je bil objavljen začetek tega zapisa.

² V tem spisu se uporablja to ime, ki je v času 1941/42 bilo ime vasi (St. Jurij) in ki se danes imenuje Podtabor.

³ Pri sestavi tega spisa so sodelovali: Franc Mehle, Franc Brodnik in Franc Sever. Sodelovali pa so tudi Janez Štibernik, Franc Zakrajšek, Ciril Rebolj, Zofka Podržaj in Anton Dremelj.

* 61000 Ljubljana Yu, dr. sc. vet., redni profesor biotehniške fakultete univerze v Ljubljani, Krekov trg 1.

človek pa je videl, da mu ta sprega, četudi na oblasti dolga desetletja, ne prinaša ne rešitve ne izboljšanja. Ljudstvo je izgubljalo zaupanje v stare klerikalne strukture. Trdoživa zaostalost je začela pokati in se rahljati; to je že vidno izrazilo na občinskih volitvah leta 1933. Klerikalni kandidat Perme je moral svoje mesto prepustiti mlademu Pucljevemu kandidatu Goršiču. Politično pa so osveščali male ljudi še številni drugi momenti, posledica delovanja bodisi zavestnih subjektivnih sil, pa tudi razvijajoče se industrijske družbe.

Čeravno je imel St. Jurij le 31 domačij, je bil pred vojno središče delovanja družbenopolitičnih organizacij in tako tudi močno središče cele šentjurske doline in kasneje šentjurskega rajona. Ko je v predvojnih letih klerikalizem začel izgubljeni vpliv, je bila v šentjurju ustanovljena organizacija kmečkih fantov in deklet. Zbirali so se mladi fantje in dekleta, bodisi na prireditvah ali na tekmovanjih (v košnji, žetvi ipd.). Imeli so sanitetni tečaj, ki ga je vodil dr. France Podkoritnik. Ustanovljeno je bilo tudi društvo Sokol (1924), ki pa ni napredovalo. Obstajala je godba na pihala in pa pevski zbor s preko 50 aktivnimi člani, zbranimi iz St. Jurija in okoliških vasi. Ti člani so vsak teden po napornem delu na polju in v gozdovih v večernih urah vadili in leta 1940 nastopili celo na ljubljanskem radiu. Obstajala je tudi igralska skupina, imela je svojo dvorano in pogosto nastopala. Igrali so Desetega brata, Hlapca Jerneja in druge igre. Vse to je vplivalo na njihovo zavest in osveščenost. Posebej velja omeniti vlogo učiteljev, zlasti učiteljice Ane Galetove, ki je v predvojnih letih do 1936. l. učila na šentjurski osnovni šoli. Učence je vzgajala v zavedne in prav ti so bili v velikem številu kasneje aktivisti OF in partizani.

Osnovni proizvodni dejavnosti ljudi šentjurske doline in obrobnih vasi sta bili kmetijstvo in gozdarstvo. V zimskem času je prevladovala domača lesna obrt, zlasti izdelava zobotrebcev. Lastne industrije ta kraj ni imel, pač pa so ljudje hodili na delo zlasti v Grosuplje in Ljubljano. V grosupeljsko tovarno oMtvoz in platno jih je leta 1941 hodilo delat najmanj 33, v ljubljanska podjetja pa 20.

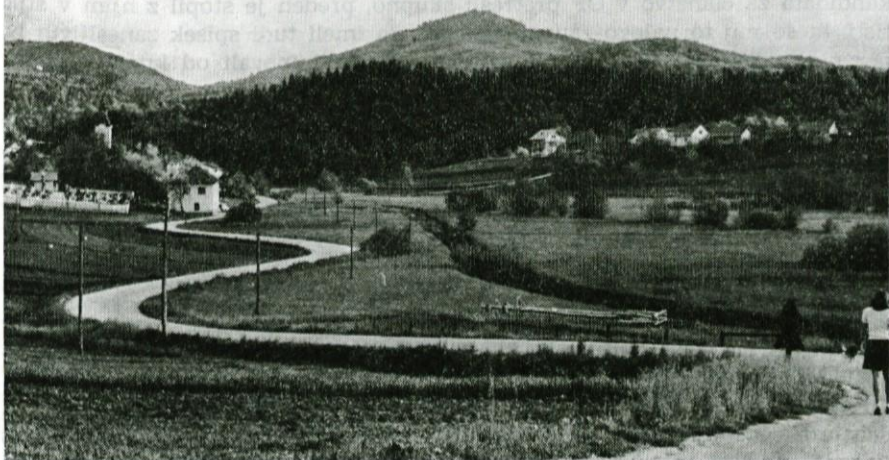
Mlajši ljudje obeh spolov so se učili tudi raznih obrti, pretežno v Ljubljani. Po prvi svetovni vojni je bila iz teh krajev zelo močna ekonomska emigracija v ZDA in Kanado. Izseljenci so vzdrževali redne stike s svojci in vplivali na življenje in mišljenje v drugih domačinov.

Vsi ti subjektivni in objektivni dejavniki so pospeševali prebujanje politične in družbene zavesti zlasti mladine, pa tudi že začetke zavednega delavskega razreda. Prav v zadnjih letih pred drugo svetovno vojno so bili na izrazito klerikalnih pozicijah le še starejši in stari ljudje. V takem družbenem prestrukturiranju v naprednejšo smer je to dolino doletela druga svetovna vojna in okupacija. Odpor in upor proti okupatorju je začela popolnoma nova, najmlajša generacija, ki dotedaj politično ni bila aktivna. V njenih vrstah pa najdemo z ramo ob rami kmete, delavce, obrtnike in študente.

Komunistična partija, ki je takoj po okupaciji po svojih aktivistih bila prisotna tudi na tem območju, je tako našla plodno in zrelo situacijo za organiziranje odpora proti okupatorju. Še zlasti zato, ker je imela organizacijo in jasn koncept boja, pa tudi zato, ker kler takrat še ni bil pripravljen na

Pogled na Tabor z Vrbičja

Vas Podtabor (tedaj Sentjurij), gledana iz Male vasi

odpor proti NOG in delovanju KP. Duhovščina je bila pod vplivom maltretiranja in preseljevanja prebivalstva skupaj z duhovniki na Štajerskem; drugačnih navodil od svojih predstojnikov pa še ni imela.

Organizacija OF v šentjurskem rajonu

Uvodoma na kratko prikazana situacija v šentjurski dolini je bila razumljiv pogoj za zgodnje porajanje odporniškega gibanja v tem kraju. Takoj ob koncu razpada bivše Jugoslavije je bila tudi tu razširjena parola: zbirati in hraniti orožje, ki bo še prav prišlo. In res so ga ljudje poskrili toliko, da ga kasneje ni manjkalo.

Točnega datuma prvega organiziranega odporniškega sestanka doslej ni bilo mogoče ugotoviti. F. Brodnik navaja »maj ali junij« 1941, F. Mehle pa omenja »drugo polovico 1941«. Vsi pa so si edini v tem, da je sestanek pripravil Janez Zakrajšek, na njem pa je bil »še neki tovariš iz Grosuplja ali Ljubljane« — kot se spominja F. Sever. Kakorkoli že, odbor aktivistov OF, ki je ob tej priložnosti nastal, ni še moči šteti za šentjurski rajonski odbor OF, preprosto zaradi tega, ker je okrožje OF Grosuplje — in z njim rajoni — nastalo šele v začetku oktobra 1941. Gre tedaj za krajevno organizacijo OF, nastalo po iniciativi aktivistov KPS.

F. Sever navaja v svojih spominih, da je bil sestanek v Zakrajškovem skednju. Na sestanku je bilo govora o položaju okupiranega slovenskega naroda in o tem, da je za njegovo osvoboditev le ena pot, oborožen boj. Zato je treba pridobivati pristaše OF in zbirati orožje. Janez Zakrajšek je bil določen za izvedbo organizacije, vsi pa za pridobivanje pristašev OF. Poleg tega je bil F. Sever zadolžen še za zbiranje orožja in denarja, F. Zakrajšek za propagando, Franc Podržaj pa za vojaško vzgojo. Nekaj dni za tem sestankom sta v odbor pristopila še Franc Perme in Franc Štibernik. V pridobivanju novih somišljenikov so bili previdni in so vsakega novega kandidata za članstvo v OF pretresli skupno, preden je stopil z njim v stik tisti, ki so mu to nalogo zaupali. Izdelan so imeli tudi spisec zanesljivih in nezanesljivih vaščanov. Z zbranim denarjem so kupovali od kmetov skrito orožje.

V drugi polovici leta 1941 — navaja F. Mehle — so šentjurski rajonski odbor OF sestavljali tovariši: Janez Zakrajšek, Franc Perme, Franc Brodnik, Alojz Rebolj in on (Franc Mehle). O sestavi tega rajonskega odbora se z njim strinja Franc Brodnik, le da navaja, da je bil sestanek, na katerem je bil tak šentjurski rajonski odbor OF izvoljen, »v zadnji polovici maja ali v začetku junija« 1941.

Verjetno je tedaj, da je bil junija ali julija formiran prvi odbor OF v šentjurskem rajonu, o kakršnem govori F. Sever; rajonski odbor OF, o kakršnem govorita F. Mehle in F. Brodnik, pa je bil ustanovljen kasneje v letu 1941, tedaj ko je bilo formirano grosupeljsko okrožje OF in z njim rajoni OF. To pa je bilo v začetku jeseni leta 1941. Obadva pa sta si edina o sestavi šentjurskega odbora OF, ki da so ga od začetka sestavljali tovariši: Janez Zakrajšek, predsednik rajonskega odbora Št. Jurij, Franc Perme, odgovoren za politično delo, Franc Mehle, odgovoren za organizacijo in propagando,

Podtabor z vrbiške ceste. S križcem (+) je označena Zakrajškova hiša

Na Pošiji

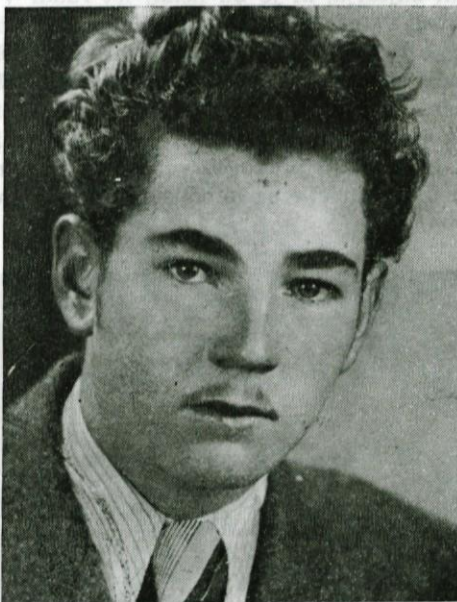
Franc Brodnik, odgovoren za vojne zadeve, Alojz Rebolj, odgovoren za materialne in finančne zadeve.

Janez Zakrajšek je bil rojen 1908 v št. Juriju v bajtarski klerikalni družini. Izučil se je za mizarja. Leta 1940 je bil na orožnih vajah; tam so ga komunisti politično tako preusmerili, da je tam tudi postal komunist. Bil je prvi politični aktivist OF v šentjurskem rajonu OF. Obenem je bil član okrožnega odbora OF Grosuplje in v njem odgovoren za tehniko, od njegove ustanovitve v začetku oktobra 1941 pa do roške ofenzive, ko je bilo delo okrožnega odbora ohromljeno. Na pozicijah osvobodilnega boja je Janez Zakrajšek ostal vse do svoje smrti 8. januarja 1945, ko so ga skupaj z Janezom Zajcem in Francetom Podržajem belogardisti obkolili in pobili v Jelovcu nad Lipljenami. Poročen ni bil.

+ Zakrajšek Janez, predsednik rajonskega odbora OF št. Jurij

Franc Perme je bil rojen leta 1922 v kmečki klerikalni družini v Ponovi vasi. Njegov oče, odkritelj in lastnik bivše Županove, zdaj Taborske jame, je bil mogočen klerikalni veljak in dolgoletni župan. Najmlajši sin France je hodil v gimnazijo in prišel v stik s skojevci ter tudi sam postal član SKOJ in že leta 1941 član KPS. Aktivist je ostal vse do svoje smrti, ko so ga skupaj z Jožetom Zakrajškom Italijani in belogardisti izsledili pri Zakrajškovih v št. Jurju in ju ubili 6. 7. 1942. Poročen ni bil.

+ *Perme Franc, član rajonskega odbora OF St. Jurij*

Brodnik Franc, član rajonskega odbora OF St. Jurij

Franc Mehle, sin bajtarja, ki je bil nekaj let rudar v ZDA, je bil rojen leta 1922 v Ponovi vasi. V tovarni Motvoz in platno se je zaposlil kot tekstilni delavec. Kot tak je redno prihajal v stik z drugimi delavci v tej tovarni in se vsak dan vračal domov v Ponovo vas. Prišel je tako v stik s SKOJ in postal njegov član, še leta 1941 pa tudi član KPS. V rajonskem odboru OF je bil vse do 16. 4. 1942, ko so Italijani izvedli racijo in obkolili Ponovo vas ter odpeljali v internacijo preko 40 vaščanov; med njimi je bil Franc Mehle. Po povratku iz internacije se je zopet aktivno vključil v NOB in vojno preživel.

Mehle Franc, član rajonskega odbora OF St. Jurij

Franc Brodnik, rojen leta 1910 v mnogoštevilni bajtarski družini v Mali vasi pri Podtaboru (tedaj St. Jurij), je bil pred vojno orožniški podoficir. Kot zaveden Slovenec je po zlomu Jugoslavije vedel, kje mu je kot poznavalcu orožja in orožniške discipline mesto in se takoj v začetku priključil OF ter bil že leta 1941 sprejet v KPS. 24. aprila 1942 so ga Italijani internirali v Italiji, po njeni kapitulaciji septembra 1943 pa je ušel iz nemškega transporta in odšel v partizane.

Alojz Rebolj je bil rojen leta 1914 na Bičjem v kmečki družini. Tudi sam je po končani osnovni šoli delal doma na kmetiji. Tik pred vojno je na orožnih vajah postal rezervni podoficir. Član šentjurskega rajonskega odbora in obenem komandant narodne zaščite tega rajona je bil do svoje smrti 15. avgusta 1942, ko so ga pri Vel. Lipljenah zajeli in ubili belogardisti. Poročen ni bil.

+ *Rebolj Alojz, član rajonskega odbora OF Št. Jurij in komandant narodne zaščite tega odbora*

Kasneje je postal član šentjurskega rajonskega odbora še Franc Štibernik. Rojen je bil leta 1922 na Pecah v bajtarski družini. Obiskoval je srednjo elektrotehniško šolo. Čeprav je študiral ob podpori škofovih zavodov, se je opredelil za NOB in ostal aktiven vse do svoje smrti. Padel je februarja 1943 pri Pecah, skupaj z drugimi aktivisti, ki so jih pod Pecami obkolili belogardisti in jih pobili. Poročen ni bil.

Po vaseh šentjurskega rajona krajevnih odborov OF — v organizacijskem smislu — ni bilo. Sam Št. Jurij z bližnjimi vasmí (Mala vas, Bičje, Pece, Ponova vas) je bil središče organizacije OF, po vaseh pa je rajonski odbor imel zaupnike in postojanke. To so bile številne hiše, iz katerih so bili aktivisti in borci, obenem pa so bile tam javke, skladišča, potekali so sestanki in drugo.

Da bi ostalo ohranjeno za bodočnost, bom navedel nekatere teh hiš, ki so bile najbolj znane, ne da bi trdil, da so to bile edine partizanske hiše.

Štibernik Franc, član rajonskega odbora OF Št. Jurij

Št. Jurij. Zakrajškova hiša je bila od samega začetka NOB ena takih hiš. V njej so bili sestanki šentjurskega rajonskega odbora OF in drugi sestanki. Ta hiša je bila tudi javka. V njej je dolgo časa delovala tiskarna slovenskega poročevalca za okrožje OF Grosuplje. Brata Janez in Jože sta bila aktivista OF in sta oba padla.

Ko je bila spomladi leta 1942 Zakrajškova hiša že preveč dekonspirirana, je večja vloga pripadala Križmanovini, p. d. na Povšiji. Njen položaj neposredno ob gozdu in pa zanesljivost te družine sta to omogočala. Na Povšiji je bila javka, bilo je skladišče, tam so se shajali aktivisti, tja so tudi pripeljali — v napadu na Sp. Slivnico (junija 1942) — smrtno ranjenega ing. Štefančiča, ki je tam umrl.

Iz Severjeve hiše sta šla brata France in Ivan v partizane.

Mala vas. Nekoliko nad vasjo, ob gozdu, je domačija Brodnikovih, p. d. pri Grezetu. V tej hiši so bili sestanki odbora OF, bila je javka, tu so spremljali aktiviste in partizane, ki so prihajali ponoči in jim dajali zvezo. Z OF je sodelovala vsa družina, sestre Mimi in Angela sta bili aktivistki in sta opravljali kurirske posle, v partizane pa so šli štirje bratje: France, Jernej, Jože in Stanko. Zadnja dva sta v partizanih padla.

Gostilna Alojz Dremelj, p. d. pri Vratarju, je bila tudi pomembna za sestanke aktivistov OF, ki so tam bili dostikrat. Oktobra 1941 (po F. Mehletu) je potekal v prvem nadstropju, v sobici nad gostilno, partijski sestanek. Na tem sestanku je poleg drugega bil sprejem v KP; sprejeti so bili: Franc Brodnik, Franc Perme in Franc Mehle iz Ponove vasi ter Alojz Rebolj iz Bičja. Stane Valentinčič iz Grosupljega pa je bil prav tam sprejet decembra 1941. Poleg partijskih aktivistov grosupeljskega okrožja je na sestanek prišel tudi Boris Kraigher-Janez. Pripeljali so ga tja z grosupeljske železniške postaje s sanmi.

Bičje. Pri Reboljevih so bili v 1. nadstropju sestanki skojevcev in mladincev. V hiši je bilo skladišče hrane. Aktivisti OF so bili poleg Alojza tudi njegov brat Ciril in sestre Nežka in Tončka.

Samo na kratko naj omenim še številne druge hiše, ki so bile za OF pomembne v začetku NOB (1941 in do poletja 1942), na katerega se ta spis nanaša:

Št. Jurij: Križman (gospodar Matevž, ki so ga klicali tudi Met, je bil aktiven v OF, poslan je bil v internacijo). Šmuc (Tone Šmuc je bil aktivist OF in član NZ ter je kasneje odšel v partizane), Trontelj (na Goričici).

Mala vas: Drobnič (Martin), Viršek, Vovk.

Ponova vas: Podržaj (aktivna vsa družina — oče, sin France, Zofka, Jože), Perko, Mehle, Koder.

Cerovo: Zemljak, Gruden.

Pece: Štibernik (aktivna vsa družina — France, Jera, Ivana, Janez; pri njih je bilo tudi skladišče hrane, orožja in javka), Ficko.

Bičje: Dremelj, Jeršin.

Podgorica: Perme, Škulj.

Medvedjica: Šmuc (p. d. pri Gradišarju), Viršek, Vovk.

Vrbičje: Perme (p. d. pri Kajžarju).

Rogatec: Perme.

Gradišče: pri Grmu, pri Bukovcu.

Vrh: Škulj, Jamnik in p. d. pri Bašlju.

Male Lipljene: Šmuc.

Velike Lipljene: Kraljič, Kanduč, Kordiš.

Rožnik: Tomšič (p. d. pri Ančniku).

Udje: Križman (p. d. pri Zontarju).

Smrjenje: Stražišar, pri Mijavcu, pri Jeraju.

Vel. Ločnik: Podlogar (Franc).

Drenik: Perme, Zupančič.

O vlogi nekaterih teh izrazito partizanskih hiš oziroma njihovih družinskih članov in pa tudi o drugih, ki tu niso izrecno omenjene, bo še govora v naslednjih poglavjih.

Delo šentjurskega rajonskega odbora OF

Odbor je svoje delo teritorialno razdelil v tri smeri. Prva smer je vo dila iz Št. Jurija preko Male vasi do Ponove vasi in pri tem zajela tudi Pece ter druge zaselke ob tej relaciji. Druga smer je od Št. Jurija šla prav v nasprotno smer — do Vel. Lipljen. Tretja pa je bila smer preko pobočja, vključno Smrjenje, Vino in druga naselja ter zaselke na tej relaciji.

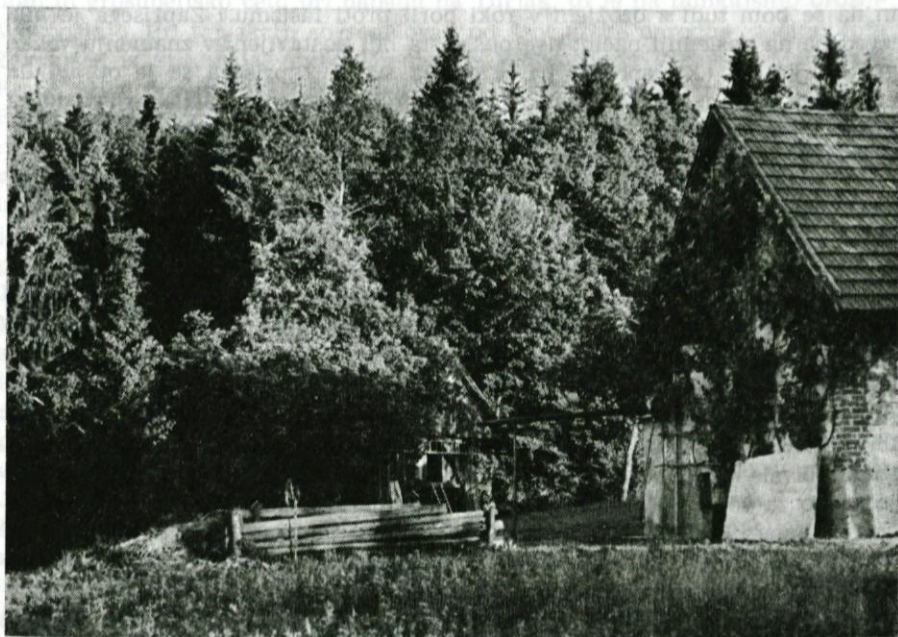
Rajonski aktivisti so si razdelili teritorije in vsak je bil dolžan delati predvsem na enem od teh. Janez Zakrajšek je na primer delal v zadnje imenovani smeri. Seveda so se med seboj tudi menjavali. Tudi funkcionalno delitev dela ni bila striktna, vendar v glavnem je predsednik rajonskega odbora OF Janez Zakrajšek odgovarjal za delo celotnega odbora; Franc Perme za finančno in materialno področje; njemu v pomoč je bil Alojz Rebolj. Franc Brodnik je bil odgovoren predvsem za vojaška vprašanja, Franc Mehle pa za propagando. Kot že rečeno, se je delo med seboj prepletalo in so člani rajonskega odbora občasno delali na vseh teh področjih. Kasneje se je odbor razširil in so naloge prevzeli še drugi. Tako je bil na primer Franc Štibernik odgovoren zlasti za zveze. Veljalo je pravilo, da si je moral vsak aktivist najti namestnika, da bi ga po potrebi nadomestil. Seveda je moral biti član OF. Delo rajonskega odbora OF in drugih aktivistov je bilo večstransko: politično, propagandno, vojaško; zbiranje orožja, obleke, hrane.

Sestanki rajonskega odbora OF, pa tudi širšega aktiva, so se organizirali na raznih mestih. Ožji odbor se je sestajal predvsem pri Zakrajšku v Št. Juriju, v širšem sestavu pa tudi pri Brodniku v Mali vasi, pri Janezu Štiberniku na periferiji vasi Pece, pri Alojzu Dremlju v Mali vasi, pri Reboljevih na Bičjem in tudi drugod. Ti sestanki so bili po svoji vsebini in metodi bolj podobni bojnim posvetom, zato so bili konkretni in kratki. Sestanki pa so bili tudi v gozdovih in to predvsem takrat, ko so povabili nanje nove simpatizerje in delovali politično. Sprva konspirativno delo je postajalo vse bolj množično in uspešno. To je bil čas, ko so aktivisti imeli po vaseh mitinge. Razumljivo je tedaj, da je okupator to opazil in reagiral; začel se je posluževati vohunstva. Pojavili so se vohuni kot Jakopin, Pajč idr. Rajonski odbor OF se je moral braniti in se zavarovati. Aktivisti so se oborožili, nastala je narodna zaščita.

Narodna zaščita

Po direktivah IOOF iz Ljubljane je tudi okrožje OF Grosuplje začelo ustanavljati narodno zaščito. Ta je imela različne in številne naloge: v prvi vrsti varovati politično delo aktivistov OF na terenu, opravljati na območju rajona razne akcije, kot na primer kaznovati izdajalce, pa tudi sodelovati s partizanskimi enotami, vključno z orožjem v borbi. V vsem grosupeljskem okrožju se je narodna zaščita v šentjurskem rajonu najbolj organizirala in prišla najbolj do izraza. Sestavljali so jo izključno mladi tovariši, zato se ni čuditi, če so včasih tudi kaj zagrešili. Tako so prišli v spor z notranjskim odredom, ki je junija 1942 nekaj članov te NZ aretiral in jih pod obtožbo za razne nepravilnosti odpeljal v svoje taborišče nad Zapotokom. O tem so akti-

visti šentjurskega rajona obvestili okrožni odbor OF Grosuplje. Obvestiti ga je prišla Zofka Podržaj (p. d. Bavščakova), ki je bila kurirka med rajonskim in okrožnim odborom. Njegov predsednik (pisec tega spisa) se je z motornim kolesom in s propustnico, ki se je glasila »za vse osvobojeno ozemlje«, odpeljal v Zapotok. Tam je stopil v stik s štabom odreda in mu pojasnil vlogo šentjurske narodne zaščite, nakar so bili člani te NZ 9. junija 1942 izpuščeni. Ob tej priložnosti so se predstavniki krajevnih odborov vasi osvobojenega ozemlja (Zapotok, Centa idr.) obrnili nanj s prošnjo, naj jim kot veterinar cepi prašiče proti rdečici, ker da uradni veterinar ne pride več na ta teritorij. Prošnji ni mogel ustreči, ker ni imel s seboj ne cepiva in ne instrumentov.

Pri Grezetovih (Brodnik), Mala vas, v ozadju kozolček, kjer so aktivisti OF puščali obvestila in material

Ceprav je narodna zaščita šentjurskega rajona igrala na njegovem območju odločilno vlogo, ali pa prav zaradi tega, so bile za njene člane posledice hude. Večinoma so člani v neenakem boju s sovražnimi enotami padli.

Šentjurska narodna zaščita je bila organizirana po vojaškem sistemu. Zaradi večje konspirativnosti in odgovornosti so člani prisegli. Posebej še, ker so to bili vsi mladi ljudje. Vodstvo rajona je odločilo, naj bo ta prisega po starem, to je v imenu boga in domovine. Čeprav je v rajonskem odboru bilo tudi drugačno mnenje, se je odbor le odločil za križ kot simbol prisega.

Globok smisel te odločitve je bil predvsem v tem, da so bili vsi, ki so zaprisegali, fantje iz katoliških družin, še vedno so verovali v boga, ne glede na to, da so se proti volji cerkve vključevali v NOB. Zato je za začetek boja v tem kraju bila taka zaprisega najbolj primerna in upravičena. To je potrdilo tudi življenje, saj sta od številnih zapriseženih le dva prisego prelomila in prestopila k belogardistom. In še to v kasnejšem času, ko je cerkev že organizirano nastopila.

Še živeči člani šentjurskega rajonskega odbora OF in tvorci te prisege so po spominu skonstruirali besedilo prisege: »Jaz (ime in priimek) prisegam pred bogom in organizacijo Osvobodilne fronte, da bom delal, kar bo v moji moči, za organizacijo OF, da bom izvrševal vse naloge, ki jih bom prejel, v korist ljudstva, da bom zase varoval vse tajne, katere bom vedel, in da se bom tudi z orožjem v roki boril proti fašizmu.« Zaprisega je bila izvedena na naslednji način: dve puški sta bili postavljeni v znamenju velike grške črke iks (X), spredaj pa je gorela sveča. Zaprisega se je opravljala na raznih krajih: v gozdu nad Št. Jurijem (Podtabor) v Štrekarjevi dolini je bila prva zaprisega oktobra 1941, kasneje v Medvedjici, kjer je bilo taborišče NZ. Prisega je bila tudi v Bohovem lazju nad Bičjem.

Komandir Šentjurske NZ je bil Alojz Rebolj, komisar pa Franc Perme (p. d. Piskov Frenk). V času pred italijansko roško ofenzivo so bili člani NZ ob svojih akcijah oboroženi in uniformirani. Uniforme in kape titovke so bile izdelane iz platna tovarne Motvoz in platno Grosuplje. To platno in drugo blago so organizirani člani OF iz te tovarne odvažali iz tovarniškega skladišča; kadar je šlo za večje količine, so ga v mraku metali čez tovarniški zid. Tam pa je čakal voznik (večkrat je bil to Franc Vovk, ki je imel hišo blizu tovarne) in ga odpeljal proti Št. Juriju. Blago, predvsem platno, je rabilo za razne izdelke. Tako se je v hiši Antona Perka iz Ponove vasi izdelovalo perilo, šivala pa ga je šivilja Zalka, doma iz okolice Dobrepolja, ki je takrat bivala pri Perkovih in je bila z njimi v sorodstvu. Močnejše platno je rabilo za vojaške torbice, nahrbtnike, gamaše in podobno; to je izdeloval čevljar Janez Perme iz Podgorice. Nahrbtnike in kape titovke je izdeloval tudi krojač Moder iz vasi Sela; blago sta mu prinašala Alojz Rebolj in Franc Štibernik in odnašala izdelke, včasih pa je to opravil Ciril Rebolj. Čevlje sta delala oziroma popravljala že omenjeni Janez Perme, včasih tudi čevljar Gačnik iz Šent Jurija. Seveda pa so pri tem sodelovali tudi drugi. Vaje v ravnanju z orožjem in streljanju so bile v Krokarici, južno od sedanje Taborske jame.

Narodna zaščita je imela svoja oporišča oziroma taborišča. Eno je bilo na Povšiji. Glavno taborišče je bilo v Medvedjici in to blizu žage, bilo je to v gozdu Krokarica, v kotu med Borštnikom in Krampljem. To je bila lesena baraka, ki jo je napravil Kocman; tega so kot talca ustrelili v Gramozni jami v Ljubljani.

Narodna zaščita je organizirala vaško stražo, ki je imela namen zavarovati vasi in delo aktivistov OF in tudi usposabljalni fante in dekleta za oborožen odpor. Konec leta 1941 je NZ prešla v organizirane akcije. Tako je bila izvedena akcija pisanja parol: živela KPS, smrt fašizmu — svoboda narodu, živela OF idr. Z minijem so te parole napisali na hiše in druge primerne objekte ob cesti Grosuplje—Turjak. V tej akciji so sodelovali Franc

Mehle, Franc Perme in brata Ivan in Jože Kanduč, oba študenta iz Vel. Lipljen. Zadnja dva sta bila že dva dni po tej akciji aretirana in konfinirana v Italiji. Novembra 1941 je bil izveden poizkus miniranja proge Grosuplje—Kočevje. Martin Primc, kovač iz Ponove vasi, je izdelal posebne zagozde, ki so jih potem člani NZ podložili na tirnice; zaželenega uspeha sicer ni bilo, akcija je imela le moralen in mobilizatorski učinek.

Šentjurska narodna zaščita je imela razvito obveščevalno službo; vedela je za ovaduhe in njihova zla dela. Kaznovala jih je tako, kot je kdo zaslužil. NZ je opravljala tudi vojaške akcije. Znane so tele akcije narodne zaščite, ki so imele borbeni značaj:

Prve din januarja 1942 je šentjurska NZ sodelovala s štajerskim bataljonom in grosupeljsko četo pri napadu na Turjak, to je na tamkajšnjo orožniško postajo. Pri tej akciji so sodelovali od šentjurske narodne zaščite: Jože Zakrajšek iz Št. Jurija, Anton Dremelj iz Bičja, Franc Viršek iz Male vasi, Franc Štibernik iz Pec, Jože Vovk iz Male vasi, Tone Šmuc iz Št. Jurija, Franc Brodnik iz Male vasi, Ivan Kraljič iz Vel. Lipljen. Naloga teh tovarišev, ki so bili dodani grosupeljski partizanski četi, je bila predvsem, da v primeru uspešnega napada na orožniško postajo odpelje zaplenjeno orožje in material ter ujetnike, obenem pa naj ob napadu varuje zaledje napadajočih partizanskih enot. Kot je znano, akcija ni imela pravega uspeha, pač pa je pri tem padel komisar grosupeljske čete Janez Kovač, komandir Dolfe Jakhel pa je bil ranjen v stegno in so ga partizani prenesli v taborišče v Medvedjici. Poslali so kurirja v Grosuplje s prošnjo, naj okrožni odbor poskrbi za ranjenca zdravniško pomoč. Ker je dr. Podkoritnik prav tedaj zbolel za pljučnico, je njegova žena Vera telefonično poklicala iz Ljubljane kirurga dr. V. Arka. Oba je na saneh odpeljal v Medvedjico Janez Štrubelj, p. d. Ulčar, iz Grosupljega. Ko pa so ranjencu razvili rano, je omedlel in umrl. Dr. Arko je kot vzrok smrti ugotovil šumeči prisad. Tako je umrl Dolfe Jakhel, s psevdonimom profesor Kvas, prvi in glavni organizator odporniškega gibanja v grosupeljskem okrožju in prvi komandir grosupeljske partizanske čete.

Ob napadu partizanov junija 1942 na italijansko postojanko na Spodnji Slivnici so tudi sodelovali člani šentjurske narodne zaščite. Tam je bil smrtno ranjen ing. Štefančič-Stefan; prenesli so ga na Povšijo, kjer je umrl. Bil je ranjen v trebuh. Po tem napadu je bila vsa šentjurska narodna zaščita v pripravljenosti, da bodo Italijani napadli Šent Jurij; napada pa ni bilo. Šentjurska narodna zaščita je sodelovala tudi pri napadu partizanov na Škofljico. Julija 1942, t. j. pred italijansko roško ofenzivo, je šentjurska narodna zaščita pri Pijavi gorici zasedla položaje in opazovala premike italijanskih čet.

Glede na močno organizacijo in oboroženo NZ je razumljivo, da je območje šentjurskega rajonskega odbora bilo spomladi 1942 osvobojeno ozemlje. Ceste proti Grosupljem in Šmarju so bile zasekane, na Pecah so bili bunkerji. Aprila (ali maja) 1942 so bile po vaseh opravljene volitve v OF odbore. Na Pecah je bil izvoljen J. Štibernik, na Bičjem J. Boc, v Podgorici F. Skulj, F. Perme pa za Rogatec, Vrbičje in Medvedjico. Za Št. Jurij je bil izvoljen Matevž Križman, za Malo vas pa Al. Drobnič.

J. Štibernik se spominja, da je po nalogu OF še pred roško ofenzivo razdelil revnejšim kmetom zemljo, last škocjanskega ter šmarskega župnišča.

Tisk Slovenskega poročevalca

V okrožnem odboru OF Grosuplje je bil za propagando odgovoren Janez Zakrajšek iz Št. Jurija. Jeseni leta 1941 je Slovenski poročevalec in druga propagandna literatura prihajala iz Ljubljane v Grosuplje po kurirjih. Prinašala jo je Zora Ferjanova, ki se je takrat dnevno vozila v Ljubljano v šolo, pa tudi drugi, nekajkrat na primer Ruža Poličeva. Literaturo sta prinašali na telesu pod perilom.

Zaradi vse večje kontrole na vlakih in pa vse večje potrebe je ljubljanska tehnika začela pošiljati v grosupeljsko okrožje najprej samo stipkane matrice, kasneje celo samo tekst. Nekaj časa so ga prinašali železničarji in sicer v posodi za mleko ali hrano, ki je imela dvojno dno. Ta tekst je šel v tovarno Motvoz in platno, kjer sta ga tamkajšnji uslužbenki Ljubica Suligoj in Pepca Perme pretipkali na matrice. Razmnoževal ga je Franc Mehle, ki je v tovarni delal, in sicer v tovarniškem skladišču potrošnega materiala. Od tu so ga v šentjursko dolino nosili sestre Mimi in Angela Brodnik in pa Zofka Podržaj. Zaradi tveganosti je od začetka leta 1942 dalje bila »tiskarna« pri Zakrajškovih v Šentjurju. Tiskali sta ga največ sestre Marija in Francica Zakrajšek. Za to sta imeli na razpolago šapirograf, ki ga je tja po delih prinesel Franc Sever. Njemu ga je izročil Jože Prosenc iz Šiške. Tiskarna je bila v kleti Zakrajškove hiše. Dekleti sta natisnili po okrog 300 izvodov vsake številke Slovenskega poročevalca in jih speli s sponkami ter pripravili za vsak rajon svoj paket. Od njiju so literaturo raznašali po vaseh šentjurskega rajona, večino izvodov pa so Angelca in Mimi Brodnik ter Zofka Podržaj odnesle v grosupeljsko tovarno Motvoz in platno, od tu dalje pa drugi kurirji v ostale rajone.

V šentjurskem rajonu so literaturo raznašali rajonski aktivisti in drugi. Ciril Rebolj ga je na primer nosil v Podgorico, Bičje, na Sela in na Drenik. Na Selih ga je dajal Modru ali Kaduncu, na Dreniku Jožetu Permetu, dajal pa ga je tudi Cenetu Pušu iz Malega vrha.

Nekoč, ko je bila huda zima in visok sneg, so se St. Juriju nenadoma bližali Italijani. Zakrajškovi so vso natisnjeno literaturo in aparat hitro pospravili v vreče in skozi zadnje okno zmetali v globok sneg; tam tega ni nihče opazil; Italijani so zgnali vse moške v šolo, da so jih pregledali. Hujšega pa ni bilo in tiskarna je ostala. Dne 19. marca pa so Italijani nenadoma aretirali Zakrajškovega Janeza in Franceta. Tiskarno so potem prenesli po eni verziji (F. Sever) na Povšijo, po drugi verziji (J. Vesel) pa na Rogatec v barako. Tam so potem tiskali literaturo do junija 1942; tedaj pa je enota Notranjskega odreda odvzela šentjurskemu rajonu šapirograf in drugi material, ki ga je tiskarna imela. Na intervencijo Ivana Erjavca-Ceneta so potem vrnili material, šapirografa pa ne.

Skladišča orožja, opreme in hrane

Materialni viri za potrebe odporniškega gibanja so bili v šentjurskem rajonu že od začetka različni in dokaj dobro organizirani.

Čeravno je bil občinski aparat v rokah okupatorja in njegovih pomagačev, je aktivistom OF uspelo preusmeriti del občinskih finančnih in materialnih sredstev za potrebe OF. Na občini je bil namreč v službi Jože Miklič iz Male vasi, ki je vodil posle pri tako imenovanih živilskih kartah. Uspelo mu je dokaj veliko število teh kart preusmeriti za potrebe rajonskega odbora OF. To pa je bilo izpeljano tako, da ni bilo v škodo občanov. Okupatorska oblast je kmalu prišla na sled temu početju, vendar je Jože Miklič to pravočasno izvedel in odšel v partizane; tam je padel.

Pri Vratarju (Dremelj), Mala vas

V času, ko se je v šentjurskem rajonu razvijalo narodnoosvobodilno gibanje, so tam tudi potekala osuševalna dela. Vodila sta jih ing. Emil Štefančič in ing. Franc Černe. Ing. Štefančič je zgodaj pristopil k OF in dobil konspirativno ime Štefan. Z obračunskimi manipulacijami mu je uspelo prikazati večje izdatke za delovno silo in za materialne stroške, kot so bili v resnici. Razlika pa je šla v prid rajonske blagajne. Tudi ing. Štefančič-Štefan je padel kot član šentjurske narodne zaščite ob napadu na italijansko postojanko na Spodnji Slivnici.

Pomemben vir dohodkov rajonskega odbora OF so dalje bili prispevki članov in simpatizerjev OF. Ti prispevki so bili bodisi v denarju ali v živežu ter v raznem drugem materialu ali pa v raznih storitvah, kot na primer v prevozih in podobno.

Končno je bila velik materialni vir za ta rajon tudi grosupeljska tovarna Motvoz in platno. V KPS ali OF organizirani tovarniški delavci so predvsem ponoči odvažali iz tovarne večje količine tekstilnih izdelkov. Omenjeno je že bilo, kam je to blago šlo in kdo ga je predeloval v posebne artikle. V tovarno pa so občasno prihajale tudi pošiljke materiala iz Ljubljane, včasih celo vagonске. To je bila obleka, obutev, perilo, zdravila. Iz tovarne dalje so

Narodni heroj
Slavko Slander

Sliki Slavka Slandra in Ljuba Sercerja, ki sta padla v začetku NOB in bila proglašena za narodna heroja in po katerih sta bili imenovani dve slavni slovenski udarni brigadi: slandrova, šerčerjeva.

Narodni heroj
Ljubo Sercer

Fotografije z likoma teh dveh slavnih borcev je IOOF Slovenije dal izdelati in jih pozimi 1941/42 razposlal okrožnim odborom OF po Sloveniji s tem da jih njeni člani in somišljeniki kupujejo (cena 2 lire je vidna s slik) in se ta denar zbira za potrebe OF.

to blago vozili s konjskimi vpregami. Vse to — zbrani material in finančna sredstva — je predvsem šlo za partizane. Res je, da so ga bili v prvi vrsti deležne partizanske enote štajerskega bataljona in kasnejše 2. grupe odredov; šentjursko območje je delno spadalo v akcijski delokrog notranjskega odreda. Razlago za to je treba iskati zlasti v tem, da se je grosupeljska partizanska četa priključila štajerskemu bataljonu.

Znana je akcija zbiranja dobrot za grosupeljsko četo za božič leta 1941. Ta četa je tedaj taborila v Medvedjici. V tako imenovani baronovi žagi je bil ob tej priložnosti organiziran miting, ki so se ga množično udeležili somišljeniki in člani OF. S celotnega grosupeljskega okrožja pa so za to priložnost vozili vozovi pijačo in hrano tako, da so bili partizani grosupeljske čete obilno pogoščeni in se skupaj z ljudstvom poveselili za božič 1941; tedaj je pač še bilo tako. Šentjurska narodna zaščita je nase prevzela zbiranje orožja. Tega so v začetku kupovali od ljudi, ali pa so jim ga le-ti sami izročili. Znane pa so tudi take akcije, kot je bila naslednja: okrog deset članov šentjurske narodne zaščite je odšlo v vas, kjer so vedeli za kmeta, ki ima skrit mitraljez in drugo orožje in ga ne izroči. Ko so prišli tja, delno uniformirani (titovke na glavi), so dejali, da so partizanska enota, da vedo za orožje, ki ga mož ima, in mu zagrozili s silo. Tako so orožje dobili.

Hrana, razna oprema in orožje niso bili vedno takoj potrebni; zato so bila v rajonu na številnih mestih skladišča, za katera so vedeli samo odgovorni. Eno takih skladišč orožja je bilo nad vasjo Vino v Tratnikovih smrekah; zanj je vedel Anton Dremelj-Ante. V njem je bilo 12 pušk, en mitraljez in municija. Pokrito je bilo s cerado.

Prvo skladišče orožja je bilo leta 1941 na Gmajni in v Debelem griču nad Malo vasjo. Zanj je vedel Franc Brodnik, ki je bil takrat odgovoren za vojaške zadeve.

V istem hribu je bilo že tedaj tudi skladišče hrane; tam so bile spravljene kante s svinjsko mastjo, tako da so bile zakopane v zemljo. V hiši pri Grezetovih pa je bila spravljena druga hrana (klobase, fižol, moka) in pa obleka. Vsa ta hrana je izvirala iz šest zaklanih prašičev, ki so bili kupljeni za denar, zbran za OF, in zaklani na Pecah pri Stiberniku.

V Reboljevi hiši na Bičjem je prav tako bilo skladišče hrane in sicer v kletnih prostorih. Dalo se je na hitro zazidati z zidaki (»po laufu«), če je to zahtevala situacija. Tudi tu so bili izdelki zaklanih prašičev: klobase, salama. Nekoč je v to skladišče prinesel salame Cene Puš z Vrha. V skladišču je bilo tudi žito.

Bela garda v šentjurskem rajonu

Šent Jurij je bil sedež župnije. Župnik Švigelj v začetku organizacije OF ni bil njen nasprotnik; F. Sever se spominja, da je celo s prižnice pozval občane k enotnosti in odporu v okviru Osvobodilne fronte. Ko pa so bila duhovščini dana navodila za nastop proti OF, so se stvari spremenile. Šentjurci so že 26. decembra 1941 opazili, da se je pri Doblekarju zbralo nekaj ljudi in da je na ta sestanek prišel tudi Marjan Bedenčič z Grosupljega, ki je bil znan in vnet belogardist. Anton Doblekar je sicer bil član OF in je kot tak zaprisegel, vendar se je kasneje sprevrgel v aktivnega belogardista.

Ta sestanek se je odvijal z vednostjo župnika Šviglja. Švigelj je v letu 1942 spremenil svoje nastope in je v cerkvi s prižnice začel pozivati vernike k sodelovanju z okupatorjem in k vključevanju v belo gardo, kot se spominja F. Mehle.

Še hujši je bil položaj v Škocjanu. Tamkajšnji župnik Zupančič je že od vsega začetka nasprotoval idejam Osvobodilne fronte. Še več kot to — organiziral je mladino svoje fare v razne krožke in idejno vplival nanjo ter jo odvrčal od idej NOB oziroma OF. Med drugim je ustanovil tudi dramski krožek, ki je bil eden najaktivnejših in je bil župniku popolnoma vdan. Da bi župniku Zupančiču in drugim pokazali, da na tem območju obstaja in deluje OF, so njeni aktivisti konec leta 1941 opravili akcijo proti župnikovemu dramskemu krožku. Dan pred izvedbo odrske igre, katere vsebina je bila izrazito klerikalna, so šentjurski aktivisti OF prišli v Škocjan in v galskem domu, kjer naj bi se igra igrala, razdejali kulise in tako preprečili njeno izvajanje. S to akcijo so opozorili ne le župnika, ampak vse tamkajšnje prebivalstvo, da župnik v tem kraju ni edina politična sila. V akciji so sodelovali: F. Perme, F. Mehle in pa Janez Hočevar, p. d. Lenčkov iz Vel. Lašč, ter še nekateri drugi. Ob tej akciji je tudi prišlo do sodelovanja s sosednjim, t. j. velikolaškim rajonom OF.

Anton Dremelj-Ante pa se spominja drugega »spopada« s škocjanskimi belogardisti. Na žegnanjsko nedeljo so prišli v gostilno v Škocjanu Janez Zakrajšek, Tone Šmuc in on. Vendar so se okrog njih začeli zbirati in jih izzivati škocjanski belogardisti, tako da se je trojica naglo umaknila. Delovanje župnika Zupančiča v Škocjanu in njegovega OF sovražnega vpliva na okoliške vasi se je šentjurski rajonski odbor OF dobro zavedal. Zato je svojo aktivnost usmerjal posebno v Lipljene. Kljub temu pa je župnik Zupančič oddržal dobršen del svojih faranov na svoji strani, izrabljajoč njihovo zaostalost, predvsem versko zaslepljenost.

Župnika Zupančič in Švigelj se osebno nista trpela, verjetno zaradi lastnih ambicij. Zato med njima ni bilo tesnejšega političnega sodelovanja. Vendar sta vsak po svoje na razne načine delovala proti OF, njenemu delu in njenim aktivistom samim. Ta njuna akcija je dobila izraz med drugim tudi v aretacijah in interniranju OF naklonjenega prebivalstva. Sad te dejavnosti je bila že omenjena blokada Ponove vasi in okolice 16. aprila 1942, ko je bilo v zapore in internacijo odpeljanih več kot 40 vaščanov, med njimi aktivisti OF in tudi član rajonskega odbora Franc Mehle.

20. aprila 1942 je bil aretiran Janez Zakrajšek. Bil je obsojen na 7 let zapore in odpeljan v italijanske zapore, nazadnje v Padovo.

Samo štiri dni kasneje je bil aretiran in interniran tudi član rajonskega odbora Franc Brodnik.

Pogoji dela aktivistov OF so postajali vse težji. Zlasti še, ker so se na terenu začele pojavljati oborožene skupine belogardistov. Internacija treh članov rajonskega odbora OF je močno prizadela ta odbor. Preostali člani so prešli v ilegalo.

Ob začetku italijanske roške ofenzive se je stanje še poslabšalo. Javno so nastopile oborožene skupine belogardistov. Ciril Rebolj se spominja, da je nekaj dni po začetku italijanske roške ofenzive, ko se je zvečer vračal iz

Sel, kamor je odnesel literaturo OF, zaslíšal v smeri Bičja streljanje. Zato se je obrnil in vrnil na Sela ter tam prenočil. Ko se je zjutraj previdno bližal domači vasi Bičju, je zvedel, da so oboroženi belogardisti pod vodstvom Ludvika Žitnika z Vina prišli v vas in streljali ter obkolili Reboljevo hišo. Iskali so aktiviste OF, ki so se tam pogosto shajali, dobili pa niso nikogar. Ludvik Žitnik je bil tudi ta, ki je prelomil prisego, dano OF, in aktivno prešel na stran bele garde. Isto noč so obkolili tudi Nacetovo hišo, kjer so bili na sestanku Ludvik Starič, Jože Šerjak in Ivan Kraljič ter še nekaj drugih. Ti trije so z bombami napadli bele, jih pregnali, sami pa so se umaknili v gozd.

Spominska plošča ob cesti med Lipljeni in Škocjanom, kjer sta padla člana NZ in aktivista OF Alojz Rebolj in Majer Ignac.

Borba in delo aktivistov OF sta postajala vse težja. Cerkev je izkoriščala verska čustva ljudi in pa tudi položaj, ki je nastal z italijansko ofenzivo. Dosti ljudi ni šlo k beli gardi iz prepričanja, ampak delno zaradi prigovarjanja klerikalnih staršev, ki so bili pod vplivom cerkve, veliko pa je k temu pripomogel tudi težki položaj partizanov in še težji položaj aktivistov OF,

ki je nastal z italijansko ofenzivo. Ustrašili so se lakote, zime in preganjanja po gozdovih in šli rajši v varne in oskrbovane postojanke, kjer so prejemali celo plačo.

Belogardistična postojanka je najprej nastala v Škocjanu. Tu se je močno poznal vpliv župnika Zupančiča. Škocjanski belogardisti so bili med najbolj zagrizenimi in gorečimi. Četudi so bili že prej aktivni, je postojanka formalno nastala 8. novembra 1942. Eno glavnih vlog je v njej igral Nande Gorjup iz Vel. Lašč.

V Št. Juriju je belogardistična postojanka nastala spomladi 1943; dne 19. marca 1943 je v tej vasi gorelo; pogorelo je nekaj gospodarskih poslopjij. Bili so mnenja, da je bil prav župnik Švigelj tisti, ki je dal idejo za ta požig in je potem požar izkoristil za formiranje belogardistične postojanke v Šent Juriju; ustanovljena je bila kmalu po tem požaru.

Belogardisti so širili med pristaši OF raznovrstno propagando proti OF. Župnik Švigelj je na primer ob roški ofenzivi nagovoril študenta medicine Pavla Štefančiča, brata padlega ing. Štefančiča-Stefana, naj se preda. Z lastnim kolesljem ga je odpeljal k Italijanom na Grosuplje. Tudi drugi belogardisti so nagovarjali člane OF, naj prestopijo k njim. Komandant šmarske bele garde Berlot je na primer nagovarjal Jožeta Dremelja in Cirila Rebolja in jima obljubljal denar in cigarete, če stopita v belo gardo. Dremelj mu je odgovoril, da mu lahko obljubi še več, vendar ne gre z njimi. Pretepli in zaprli so ju, razen njiju pa še druge v isti skupini — Janeza Boca, Tončko in Nežko Rebolj, Janeza Štibernika, Milana Dremelja in Anico Gale.

V teh dneh so padli številni in najbolj vneti aktivisti OF. 16. julija 1942 sta v Šent Juriju padla Franc Perme, član rajonskega odbora OF Šent Jurij, in Jože Zakrajšek, aktiven član NZ. Alojz Rebolj, prav tako član rajonskega odbora, in komandir narodne zaščite šentjurskega rajona je padel 15. avgusta 1942. Od celotnega šentjurskega rajonskega odbora je bil prost in aktiven le še France Štibernik. Do 11. marca 1943, ko so belogardisti tudi njega, skupaj z drugimi mladimi aktivisti OF, presenetili in pobili v gozdičku pod Pecami.

Zapisano naj ostane, kako sta padla Alojz Rebolj in Janez Zakrajšek. Komandir šentjurske NZ Alojz Rebolj je 14. avgusta 1942 krenil s skupino zaščitnikov proti Ločniku. Tam so nameravali kaznovati dezerterja, ki je bil do italijanske ofenzive član NZ, in prisoten, ko je ta zaščita ujela na cesti Pijava gorica—Turjak italijanskega vojaka motorista, potem pa se je Italijanom predal in jim pokazal partizansko hišo, kjer je bilo to motorno kolo spravljeno. Četica narodne zaščite je šla v Ločnik prek Škocjana. V gostilni Marolt so jo že tedaj hoteli napasti škocjanski belogardisti, kar pa je preprečila gostilničarka. Potem je četica pod vodstvom Rebolja odšla na Ločnik, vendar dezerterja niso dobili doma. Zjutraj okrog 3. ure 15. avgusta so se vračali. Tam, kjer sedaj stoji spomenik Rebolju, so jih v zasedi čakali škocjanski belogardisti in jih napadli z italijanskimi bombami in ognjem iz pušk. Alojz Rebolj je bil ubit na mestu, Ignacu Majerju pa je bomba skoraj odtrgala obe nogi; ostali so ušli. Ranjenec je bil živ še v dopoldanskih urah in prosil ljudi, naj ga ubijejo. Tega sicer nihče ni storil, pa tudi pomagal mu ni nihče. Belogardisti tega niso hoteli, člani OF si pa niso upali.

Kmalu zatem je prišla italijanska vojna enota. Italijanski vojak je ranjenca mahnil s puškinim kopitom po glavi, da so mu izstopile oči, šele nato ga je ustrelil v glavo.

Janez Zakrajšek, ki je bil aretiran 20. marca 1942, se je skupaj z bratom Francetom vrnil iz Padove februarja 1944. Nekaj časa se je zadrževal po Gorenjskem. Čez čas pa se je vrnil v domači kraj. Tam je dobil zvezo s Francetom Podržajem. Z njim in z Janezom Zajcem iz Račne je nameraval

Anton Dremelj-Ante kot partizan XIV. divizije leta 1945

oditi niže na Dolenjsko, kjer so bile razmere za delo aktivistov OF znosnejše kot v Senti Juriju. Na tej poti so prenočili v Jelovcu. Bili pa so izdani in belogardisti so jih presenetili. Dva so takoj ubili, Janeza Zakrajška pa so bosega in na pol golega vodili v snegu prek Lipljen in ga v gozdu v smeri proti Taboru ubili.

VOŠ tem se je končalo delo prvega šentjurskega rajonskega odbora OF.

Partizani z območja šentjurskega rajona

Sentjurski rajon kot celota pa je ves čas NOV bil in ostal partizanski. To pa nam najočitneje priča tudi število ljudi z njegovega območja, ki so šli v partizanske enote kot aktivni borci. Uspelo nam je o njih zbrati naslednje podatke, ki so deloma nepopolni, prav gotovo pa tudi niso celotni in jih bo še potrebno dopolnjevati:

Iz Št. Jurija so šli v partizane in dočakali konec vojne tile:

Franc Sever (roj. 1923), šel v partizane 1941,

Janez Skubic (roj. 1910), vstopil 1943, Jože Remic (roj. 1908) vstopil 1943 in Anton Hribar (roj. 1922) vstopil 1943.

Из iste vasi pa jih je še več v partizanih padlo: Ciril Skubic (roj. 1921) je šel v partizane leta 1941 in padel 1942, Jože Hribar (roj. 1921) vstopil 1943, padel 1944, Ivan Sever (roj. 1925) vstopil 1943 in isto leto padel, Franc Gačnik (roj. 1924) vstopil 1943, padel 1944, Ciril Jeršin (roj. 1921) vstopil 1943, padel 1944.

Mala vas. V partizane so šli in se vrnil: Franc Brodnik (roj. 1910) vstopil 1943, Alojz Drobnič (roj. 1907) vstopil 1944, Franc Viršek (roj. 1909) vstopil v partizane 1943, prav tako Antončič.

V partizanih so padli: Jože Brodnik (roj. 1911) padel 1943, Stane Brodnik (roj. 1923) padel 1943, Alojz Gruden (roj. 1923) padel 1945, Rudi Gruden (roj. 1920) padel 1945, Jože Miklič (roj. 1914) padel 1942.

Ponova vas. V partizane so šli in se vrnil: Marija Brodnik je šla v partizane leta 1942, Franc Kocman (roj. 1914) šel 1943, Franc Mehle (roj. 1922) šel 1943, Jože Podržaj šel v partizane 1944, Stane Podržaj šel v partizane 1944, Alojz Žnidaršič (roj. 1905) šel v partizane 1943, Janez Kocman, šel v partizane leta 1943, leta 1944 pa je padel.

Cerovo. V partizane so šli in se vrnil: Marija Mohar (roj. 1920) šla v partizane 1942, Alojz Okoren (roj. 1922) vstopil v NOV 1942, Jože Zemljak (roj. 1920) šel v partizane 1942.

V partizanih so padli: Martin Trontelj, vstopil v NOV 1942 in isto leto padel, Ivan Zemljak (roj. 1922) vstopil v NOV 1943 in naslednje leto padel, Jakob Zemljak (roj. 1923) vstopil 1942 in padel 1944.

Pece. Šli v partizane in se vrnil: Jože Ficko (roj. 1922) vstopil 1943, Martin Rebolj (roj. 1923) vstopil 1943.

V partizanih so padli: Alojz Boh (roj. 1918) padel 1943, Franc Ficko (roj. 1926) vstopil v NOV 1943, padel 1944, Jože Šerjak (roj. 1920) vstopil 1942, padel (kot terenec) 1943, Jera Štibernik (roj. 1921) vstopila v NOV 1943 in isto leto padla, Ciril Zupančič (roj. 1924) vstopil v partizane 1943 in isto leto padel.

Bičje. Anton Dremelj (roj. 1922) je šel v partizane leta 1942 in živ dočakal konec vojne, njegov sovaščan Franc Jeršin pa je padel leta 1943, tudi Stane Šuštar je l. 1944 padel.

Vrbičje. Jože Žmuc je vstopil v NOV 1943 in se iz vojne vrnil.

Medvedjica. V partizane so šli in se vrnil: Franc Borštnik (roj. 1920) vstopil 1943, Martin Viršek (roj. 1915) vstopil prav tako 1943, Jože Krampelj (roj. 1927) pa je v partizanih padel leta 1943, istega leta kot je vstopil v NOV.

Male Lipljene. V partizane so šli in se vrnili: Rudolf Žmuc leta 1942, Adolf Žmuc leta 1943 in Alojz Žmuc leta 1944. Padla pa sta v partizanih Adamič (p. d. Bezljajev), ki je šel v partizane leta 1942, in pa Žmuc, ki je šel v partizane 1942 in padel leta 1943.

Vel. Lipljene. Ivan Kraljič (roj. 1922) je šel v partizane leta 1942 in se vrnil.

Rožnik. Bradač, partizansko ime Zeta, je šel v partizane 1942 in se tudi živ vrnil. Prav tako je bilo z Zalarjem.

Vrh. Šli so v partizane in se srečno vrnili: p. d. Ribničanov leta 1942, leta 1943 pa Albin Jamnik in Rudolf Škulj.

Z Gradišča je šel v partizane leta 1942 Anton Grm in se srečno vrnil.

Smrjenje. Alojz Podlogar je šel v partizane leta 1942 in se vrnil, Novak pa je šel leta 1943 in isto leto padel.

Z Drenika je šel v partizane leta 1943 Franc Mehlin in se vrnil domov.

Brezje. Iz te vasi pa so v partizanih padli: Jože Gačnik (p. d. Maticov), ki je stopil v partizane leta 1943, Jože Zupančič, ki je vstopil leta 1942 in isto leto padel ter Dovščakov Lojze, ki je vstopil leta 1942 in naslednje leto padel.

Iz Udja je l. 1943 šel v partizane Anton Skubic (roj. 1907) in istega leta padel.

Ce k tem partizanom, od katerih jih je v NOV padlo 32, dodamo v tem spisu že omenjene padle aktiviste in člane narodne zaščite — Janez Zakrajšek, Jože Zakrajšek, Jože Vovk, Franc Perme, Franc Podržaj, Franc Štibernik, Alojz Rebolj, Stane Šuštar, Ignac Majer — se število v boju padlih dvigne na 41. Če pa partizanom in padlim aktivistom OF (77) dodamo še internirance (za katere nam je uspelo preko ZB zbrati nepopolne podatke le za vasi Podtabor, Mala vas, Ponova vas, Cerovo, Pece, Bičje — in ki jih je evidentiranih 60, med njimi pa jih je bilo ustreljenih kot talci ali v taboriščih umrlo 14), dobimo tako visoko število (55), ki nam zgovorno priča o velikem doprinosu teh krajev v narodnoosvobodilnem boju. Zlasti še, če vemo, da to še niso popolni podatki. S tem pa nastaja dolžnost in obveza za vse, ki še več vedo, da v tem Zborniku ali kje drugje povedo še kaj več.

Tudi mali Sveto je še zelo zgodaj karal posebno zanimanje za petje in glasbo. Njegova mati zna povedati, da je še kot otrok iz njenega baročja neprestano stopoval ročice proti plkam klavirja, da bi igral. Prvi glasbeni pouk mu je kot glasbenik dal oče sam. Po njegovi izjavi je še kar prijetno hlapoviziral na klavirju, če pradede so ga vpisali v osnovno šolo. Osnovno šolo je obiskoval na Grabnu od l. 1925 do 1930, ko je bil ravnatelj šole Leopold Pašk.

Po končanem četrtem razredu osnovne šole se je vpisal na realko v Vegovi ulici 4, a se je že kmalu prešolal na III. državno gimnazijo za Beogradom, ko so tam sgradili novo gimnazijsko poslopje. Gimnazijski šolski sistem je tedaj zahteval, da so morali opravljati po končanih štirih narednih gimnazije zbirajoče izpite, tako imenovano malo maturo. Ko je uspešno

¹ Profesor glasbe, direktor Glasbene šole Vih. Radoš, Ljubljana t. 1961, V. B. Štefanič, mlajši, 20.

² Šel je obličen organist, strokovnjak in izpopolnjen godbe.

³ Glej ZGB V. 1973, str. 287-288, Zasluge in priznanja učiteljev — Franca Miroš.

SVETO MAROLT-SPIK, ŽIVLJENJE IN DELO

*Cvetko Budkovič*¹

Sveto Marolt izhaja iz glasbeniške družine. Njegov ded Janez Marolt (20. 3. 1853—14. 7. 1903) je živel kot posestnik v Malih Lipljenah 10, v občini Grosuplje. Poročen je bil z Ano, rojeno Gorjup (22. 7. 1851—13. 3. 1932). Iz tega zakona je bilo šest otrok. Prvi sin Jože je ostal kot neoženjen na kmetiji. Frančiška se je poročila z Jakobom Prekom. Iz tega zakona je bilo sedem otrok, med njimi kot peti prof. Stanko Prek, slovenski kitarist, pedagog in skladatelj. Tretja hčerka Johana je prav tako ostala doma. Sin Anton (31. 3. 1889, Male Lipljene — 16. 3. 1952, Škocjan pri Turjaku) je končal l. 1914 orglarsko šolo v Ljubljani z odličnim uspehom. Orglal je ves čas v Škocjanu, kjer je imel tudi trgovino.² Hčerka Uršula se je poročila z Begušem, najmlajši France (18. 2. 1893 Škocjan pri Turjaku), ki je bil tudi glasbenik, je končal l. 1912 orglarsko šolo v Ljubljani s prav dobrim uspehom. Dve leti je služboval v Škocjanu, nakar je prišel v Ljubljano v operni zbor in za organista v trnovsko cerkev, kjer orgla že 54. leto. Izdal je več cerkvenih pesmi, več narodnih pa je harmoniziral.³ Poročil se je z Marijo Peterlin, ki je bila doma z Roba. Iz tega zakona se je rodil dne 16. oktobra 1919 kot edini sin Sveto, s partizanskim imenom Špik. Družina je stanovala do avgusta leta 1937 na Starem trgu št. 3. Po tem letu pa se je preselila v lastno hišo v Gerbičevi ulici št. 23. Tu prebivata starša še danes.

V številni družini so že pri starem očetu v Lipljenah veliko prepevali, pa tudi na instrumente so ob prostem času igrali. Vsi člani družine so bili glasbeno nadarjeni, dva izmed njih sta postala poklicna glasbenika-organista.

Tudi mali Sveto je že zelo zgodaj kazal posebno zanimanje za petje in glasbo. Njegova mati zna povedati, da je še kot otrok iz njenega naročja neprestano stegoval ročice proti tipkam klavirja, da bi igral. Prvi glasbeni pouk mu je kot glasbenik dal oče sam. Po njegovi izjavi je že kar prijetno improviziral na klavirju, še preden so ga vpisali v osnovno šolo. Osnovno šolo je obiskoval na Grabnu od l. 1926 do 1930, ko je bil ravnatelj šole Leopold Pajk.

Po končanem četrtem razredu osnovne šole se je vpisal na realko v Vegovi ulici 4, a se je že kmalu prešolal na III. državno gimnazijo za Bežigradom, ko so tam zgradili novo gimnazijsko poslopje. Gimnazijski šolski sistem je tedaj zahteval, da so morali opravljati po končanih štirih razredih gimnazije zaključne izpite, tako imenovano malo maturo. Ko je uspešno

¹ Profesor glasbe, direktor Glasbene šole Vič-Rudnik, Ljubljana 61001 Yu, Emonska cesta 20.

² Bil je odličen organist, zborovodja in kapelnik godbe.

³ Glej ZOG V., 1973, str. 267—268, Zaslužni in znameniti občani — France Marolt.

opravil predpisane izpite, se je vpisal v šolsko leto 1933/34 na državni konservatorij v Ljubljani.⁴ Tu je v rednem roku končal (do leta 1937) štiri razrede klavirja na nižji stopnji in predpisane stranske predmete: teorijo in intonacijo. Obenem je obiskoval višjo gimnazijo in jo uspešno zaključil z veliko maturo (višji tečajni izpit) l. 1938.

Na srednji stopnji konservatorija se je učil klavir pri prof. Tonetu Ravniku, skladanje (kompozicijo) pri prof. Slavku Ostercu, dirigiranje in nauk o instrumentih pa pri prof. L. M. Škerjancu.

Drugi razred srednje glasbene šole, tedaj že pri Akademiji za glasbo v Ljubljani, je končal dne 16. oktobra 1939, star 20 let. Študij kompozicije je nadaljeval v tretjem letniku pri prof. Slavku Ostercu v šolskem letu 1939/40. Od tu naprej pa nastopijo pri dokumentaciji njegovega glasbenega študija majhne nejasnosti. Iz dokumentov ni razvidno, ali je tretji razred iz kompozicije končal, ker ohranjena spričevala za šol. l. 1939/40 dokazujejo, da je v tretjem razredu Srednje glasbene šole pri Akademiji za glasbo obiskoval kot glavni predmet kontrapunkt pri prof. L. M. Škerjancu in deset stranskih predmetov.⁵ V istem šolskem letu je obiskoval klavir 3. r. Srednje glasbene šole pri AG, vendar iz tega predmeta ni bil ocenjen.⁶ Spričevala v šol. l. 1941/42 in 1942/43 prikazujejo, da je obiskoval klavir na Akademiji za glasbo ter končal 5. razred tretjega oddelka — za klavir in 2. razred osmega oddelka — pedagoški oddelek.

L. 1942 je obiskoval drugi letnik klavirja na AG pri prof. Antonu Trostu. V opombah je pripisano, da ima slušatelj Sveto Marolt potrjen zimski semester dne 15. marca 1942. Po vsej verjetnosti ni opravil izpitov iz vseh stranskih predmetov (teorija, harmonija, intonacija, zborna šola, nauk o instrumentih in oblikoslovje, dirigiranje, instrumentacija, partiturna igra, glasbena psihologija in pedagogika, metodika, estetika, solopetje, violina, fiziologija in fonetika), zato je imel letni semester uničen z datumom 30. junij 1942. Ker ni opravil izpitov iz vseh stranskih predmetov (politično delo, akcije), ni imel pogojev za opravljanje izpitov v drugem semestru. Zato mu rektorat 2. letnika klavirja ni priznal, četudi je uspešno opravil izpit dne 12. 6. 1942.

Iz opomb je nadalje razvidno, da je javno zadnjič nastopil na šolski produkciji dne 22. 6. 1942. V šolskem letu 1942/43 je še obiskoval pouk klavirja, stranskih predmetov pa zaradi okupacije in ilegalnega dela v okupirani Ljubljani ne več. Po opravljeni veliki maturi se je l. 1938 vpisal tudi na filozofsko fakulteto v Ljubljani in poslušal predavanja na oddelku umetnostne zgodovine. Študij na fakulteti pa je kmalu opustil in se posvetil samo glasbi.

Sveto Marolt je začel komponirati razmeroma zgodaj. Verjetno se njegove prve skladbe niso ohranile. Njegov oče je prepisal dve skladbi iz leta 1936. Tedaj je bil v 6. razredu gimnazije. Pesmi imata naslov O bodi češčena za bariton solo in Marija, mati moja za srednji glas.

⁴ Za malo maturo so mu starši kupili kolo, za veliko maturo pa radioaparata.

⁵ Zborna šola — Dr. Svára, forme, analiza in instrumentacija — prof. Škerjanc, pedagogika in psihologija — Dr. Cvetko, solopetje — prof. Wistinghausnova, fiziologija in fonetika — prof. Angela Trost, violina, 1. r. nižje šole.

⁶ Ni razumljivo, zakaj je vpisal predmet kontrapunkt in opustil kompozicijo pri prof. Ostercu in, ali in kdaj je vpisal klavir kot glavni predmet, ker srečamo oceno iz tega predmeta v prvem semestru prvega letnika na pedagoškem oddelku.

Iz nekoliko kasnejšega časa sta ohranjeni dve ljubezenski pesmi: Pesem ljubezni in Zvezde žarijo. Glasbena faktura izkazuje subtilnega oblikovalca pesniške vsebine, ki ji daje smiselni tonski izraz z originalno melodiko in dovolj bogato harmonsko osnovo.

V Državni založbi Slovenije so izšle štiri pesmi za glas in klavir, Ljubljana 1947. Tu je že uporabil partizansko tematiko pesnikov Mateja Bora in prijatelja iz ilegale in bojnega tovariša pesnika Kajuha. Naša pesem Mateja Bora (V gorečih domovih moré nas sovragi...) je komponirana v ritmu koračnice in s toni ponazarja upor in maščevanje, ob krepki harmonski podpori.

Izredno ljubka in lirična je v počasnem tempu komponirana Sanjala si. Njena melodija se s svojo mehko odlično ujema z nakazanim čustvom ljubezni, ki ga pospešeni tempo v duetu še stopnjuje in se sklene v pomirjujočem mezza voce, zopet v unisonu. Temu daje poseben lesk ostanatni bas z ustrezajočo harmonsko zasnovo nad njim.

Bosa pojdiva, dekle... na Kajuhov tekst ponazarja pristno občutje s preprosto melodijo; poznejša uglasbitev iste pesmi je doživela v Simonitijevi obdelavi prodornejši uspeh. Zadnja pesem v tej zbirki je Pesem talcev, prav tako na besedilo pesnika Kajuha. Tu se je skladatelj bolj posluževal kromatike in manjših intervalov v melodiji; tudi s počasnim tempom je hotel prikazati bolečino mater in deklet ob izgubi dragih, ki so padli v boju ali kot talci.

Vse štiri skladbe in pred njimi komponirane pesmi kažejo, da je imel Sveto Marolt vse pogoje, da bi se razvil v pomembnega skladatelja. Z nadaljnjim študijem kompozicije bi se lahko lotil tudi večjih glasbenih oblik, to pa mu zaradi kratko odmerjene življenjske dobe ni bilo dano.

Preden ga bomo pospremili v partizane, naj si ogledamo, kako si je ob glasbenem študiju oblikoval svoj življenjski in svetovni nazor, v kaj je usmerjal svoje zanimanje in v kakšnem okolju se je dokopal do naprednih idej, ki so ga vodile do vstopa v SKOJ in do ilegalnega dela za OF v okupirani Ljubljani. Za ta čas so podatki nekoliko skopi, ker je večina prijateljev padla v partizanih ali umrla. Toliko bolj smo hvaležni za izjavo Vide Brecljeve, na katero ga je vezalo iskreno čustvo prijateljstva in ljubezni.⁷

V gimnaziji so mu bili prijatelji in sošolci: dr. Saša Cvahte, sedaj direktor Zavoda za zdravstveno varstvo, Janez Kranjc, bivši urednik Pavlihe, ki je umrl l. 1970, Janek Šubic, Fric Novak (oba padla v NOB), Savo Vrtačnik, s katerim sta bila skupaj v partizanih.

Z Vido Brecljevo se je spoznal že l. 1937. Oba sta bila Trnovčana. Vida ze stanovala na Emonski 20, v vili, kjer je sedaj glasbena šola Vič-Rudnik, Sveto Marolt pa na Gerbičevi št. 23.

Sveto je ob raznih priložnostih nadomestoval svojega očeta pri orgljanju na koru trnovske cerkve. Nehote je mlado uho prisluhnilo popoldanskemu in večernemu improviziranju, saj je bil mladi glasbenik neutruđen pri študiju orgel; igral je ure in ure. Vida je lahko iz svojega stanovanja, ki je bilo oddaljeno čez most Gradaščice le za dober lučaj, poslušala nekoliko odda-

⁷ Razgovor z Vido Breclj dne 28. 3. 1974 s podpisanim. Vida je končala študij farmacije, danes je magistra in direktorica Zavoda za farmacijo in preizkušanje zdravil v Ljubljani. Na tem mestu se za njen prispevek zahvaljujem.

ljene zvoke orgel. Nema lokdaj je odprl vse registre, da je z vsem umetniškim žarom užival v tonskih spletnih kraljice instrumentov. Sama Vida je študirala klavir pri prof. Tonetu Ravniku in ni čudno, če ju je glasba zbliževala. Njegova privlačna zunanost — bil je izrazit plavalasec z lepimi modrimi očmi — čuteča narava in široka razgledanost so Vido pritegnili. Navsezala sta tesnejše prijateljske stike. Poleg glasbe, literature in drugih zvrsti umetnosti sta se pogovarjala tudi o socialnih in nacionalnih vprašanjih, o vzgoji mladine in o religiji. Največkrat je sam navajal na razgovore o teh temah. Veliko sta razpravljala o knjigah, ki sta jih prebrala, Vida je rada šla z njim v muzej, obiskovala sta galerije, opero, koncerte ..., kadar so ju starši pustili z doma. Redkokak večer je ostal doma, vedno je bil ali sam ali pa z Vido na kakšni kulturni prireditvi.

Pravkar sem prebral pisanje dostojnega pesnika
Tagore - ja. Skupno je znamenje, da ni in bit.
Ker je globoko, pisano v toplu, pesniški ton
in zgovorna sodobna zdelo, da gre za prvo, izredno
za vsakega narodno prebujenja med Indijci.
Sam pri ali sem Tagoreje postavil med največje
pisatelje (razen Tolstojevskega in Dostojevskega!)
Skupno mi je pisala Kranjca in Kraljica
in Tagoreja in Ti in partel da si Ti preberes!

Odlomek Maroltovega pisma, ki ga je pisal svoji prijateljici Vidi Brecljevi dne 18. avgusta 1938. Fragment dokumentira njegovo zavzetost za literaturo in omenja Janeza Kranjca, njegovega gimnazijskega sošolca — pozneje nekajletnega urednika »Pavlihe«.

Ogromno je prebiral svetovne klasike, zlasti svoje idole Dostojevskega in Tolstoja, posebej pa se je navduševal za Tagora.

V višji gimnaziji, po maturi in med študijem na Akademiji za glasbo se je pogosto sestajal s svojimi tovariši iz gimnazije in tudi kasneje, ko so študirali na fakultetah, je z njimi debatiral o vseh mogočih vprašanjih umetnosti, znanosti, politike in kulture.

Po izjavi dr. Cvahteta je bil sprejet v SKOJ leta 1939. Njegovo politično in svetovnonazorsko prepričanje se je oblikovalo že v gimnaziji in je zorelo ob študiju napredne literature in v razpravah s somišljeniki-prijatelji, ki so podobno kot on sam ocenjevali takratne dogodke za naš narod in celotno človeštvo nadvse živahnega in usodnega časa. Resnično je škoda, da ni ohranjenega iz tega obdobja še kaj več izročila. Vida opisuje Sveta kot vedrega, razpoloženega fanta, ki je znal biti od časa do časa tudi zadržan. Tedaj je

iskal samoto, veliko je razmišljal in iskal v tedanji družbenopolitični in vojaški prelomnici, ki je poraja na puškah in bajonetih nove junake in nov svet, sebe in slovenski narod...

Ze ob koncu leta 1941, zlasti pa v letih 1942/43 so organizirali akcije, v katerih je sodeloval Sveto sam ali pa skupaj z Vido. Delovala sta na področju propagande, razpečavala sta Slovenskega poročevalca, raznašala pošto in drugo gradivo zaupnega značaja. V začetku l. 1943, morda že ob koncu l. 1942, se je spoznal s pesnikom Karlom Destovnikom Kajuhom. Z njim, Savo Vrtačnikom, Janezom Kranjcem in Vido Brecljevo so se l. 1943 večkrat sestajali na Maroltovem domu v Gerbičevi ulici št. 23.

Na sestanek k Maroltovim so prihajali posamič in neopazno, da niso vzbujali med takratnimi morebitnimi izdajalci preveč pozornosti. Sveto je ob takih priložnostih večkrat sedel za klavir in z glasbo premotil nezaželenega poslušalca. Pogovor je ponavadi potekal o tekočih domačih in svetovnih političnih in vojaških dogodkih, o novicah s fronte in o konkretnih akcijah, ki so si jih sami naložili ali pa so bile naročene. Med razgovori je Kajuh tudi recitiral nove pesmi, ki so nastale prav v tistem času. To so bile lirične pesmi z domoljubno tematiko. Vedno je recitiral občuteno in prizadeto. Po recitaciji se je ponavadi Savo Vrtačnik zelo rad razgovoril o drami in gledališču ter občudoval Kajuha kot pesnika in Marolta kot glasbenika. Po očetovi izjavi je hodil Sveto na sestanke na vse konce Ljubljane. Tisti čas je bilo v okupirani Ljubljani izredno napeto stanje. Na dnevnem redu so bile racije. Junija 1942. leta je Marolt preživel, da bi se ob racijah izognil aretaciji, tri dni na podstrešju za dimnikom. Prostor je bil tako tesen, da se z Vido nista mogla niti videti, ko mu je prinesla hrano. Samo slišala sta se. Takrat so fašisti tako natančno preresetali vsako stanovanje, da se ni izmuznil njihovim krempljem nihče. Polnila so se taborišča, zaporji, na dnevnem redu so bila mučenja in streljanja rodoljubov in pripadnikov OF. Ceste Ljubljane so bile zamrežene s španskimi jezdec, iz posameznih vogalov so grozili bunkerji, povsod na cestah so patrolirali vojaki z nasajenimi bajonetami... iz oči prebivalcev so gledali preplah, sovraštvo in upor...

Naglo se je približeval čas, ko je bilo treba resno razmišljati o odhodu v partizane.

Vida se dobro spominja zadnjega poslovnega sestanka. Zbrali so se nasproti starega kopališča ob Ljubljani. Bilo je meseca avgusta l. 1943. Fantje so imeli s seboj že ilegalne propustnice in jih v travi sončili, da so dobile platnice videz starejših, že obrabljenih dokumentov. Spominja se, da je prinesla za Sveta nov pas za ročno uro. Ko mu ga je izročala, je dejal: »Pasek bo že držal, ne vem pa, če bom jaz zdržal?« — Kajuh je Vidi ob tej priložnosti izročil pozdrave za svoje dek,le Silvo Ponikvarjevo, ki je bila tedaj zaprta v prisilni delavnici.

Slovo je bilo težko in ganljivo. Fantje so odhajali iz okupirane Ljubljane nemočni, neoboroženi. »Zavidala sem jim, da so odšli,« pravi Vida, »obenem pa sem se poslavljal, od njih in jih zapuščala s težkim srcem. Videti so bili drzni, korajžni, polni življenja, prispodoba vere v lepše, boljše dni...

Še težje je bilo slovo doma. Mati je jokala, oče je tožil: »Ostani doma, bojim se zate, edini sin si mi...« Kot zrel borec je odgovoril svojemu očetu: »Ali hočeš, da me sovražnikova krogl, pokosi na pragu domače hiše?«

In je šel s tovariši, kamor sta ga vodila vest in spoznanje. Točnega datuma odhoda v partizane ni moč ugotoviti. Kajuh je odšel 24. avgusta. Pred tem datumom, verjetno med 20. in 24. avgustom, je bil zadnji sestanek, o katerem je govorila Vida Brecljeva. Sveto Marolt je odšel iz Ljubljane isti dan kot Kajuh ali kakšen dan pozneje. Po očetovi izjavi sta takrat odšla tudi Savo Vrtačnik in Janez Weiss-Belač. Pot jih je vodila s ponarejeno propustnico od Novega mesta čez Zdenško vas, Dolenjske Toplice in Uršna sela na Bazo 21, kjer je bilo glavno poveljstvo narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije. Tu so se srečali s Francijem Šturmom, Vladimirom Pavčičem-Matejem Borom, Marto Paulinovo-Brino, ki je podrobno opisala kulturniško skupino Štirinajste divizije, v sestav katere so bili kmalu po prihodu v Bazo 21 dodeljeni: Kajuh kot vodja kulturniške skupine, Savo Vrtačnik-Krn, Janez Weiss-Belač, Sveto Marolt-Špik, Vera Hreščak in že imenovana Marta Paulinova-Brina. Skupini se je priključil pred odhodom v Štirinajsto divizijo še Ladislav Kiauta, ki je postal vodja celotne propagande Štirinajste divizije, dopisnik in urednik lista Glas svobode. V Podstenicah so naleteli še na igralca Vladošo Simčičevo in Jožeta Tirana, ki sta se začasno tudi priključila skupini.

Odslej je bilo Maroltovo življenje tesno povezano z boji, pohodi in kulturniškim delovanjem Štirinajste divizije.

Dne 8. septembra, na dan italijanske kapitulacije, so prispeli na Travno goro. Tam je skupina pripravila miting, ki je bil toliko pomembnejši, ker je bila to prva prireditev kulturniške skupine enotam Štirinajste divizije, bila pa je tudi prva prireditev, ki jo je skupina pripravila v sklopu svojega kulturnopolitičnega dela tako borcev kot prebivalstvu dolenjskih in pozneje primorskih, notranjskih in hrvaških vasi.

Brigado je že v poznem popoldanskem času bombardiralo in obstreljevalo osamljeno italijansko letalo, miting pa so začeli v večernih urah. Za oder je nastopajočim služila streha na pol v zemljo zabetoniranega vodnjaka, prostor so osvetljevali ob straneh prižgani ognji, pod vodnjakom pa so posedli borci. V programu so sodelovali vsi člani kulturniške skupine. Recitirali so Simčičeva, Tiran in Kajuh, slednji le svoje pesmi, Marta Paulinova-Brina pa je plesala. Mitinge so priredili še: v Ribnici (12. 9.), v Velikih Laščah (13. 9.), Kočevju (14. 9.), Grosupljem (16. 9.), Cerknici (17. 9.).⁸

Člani kulturne skupine so se seznanili z novim načinom življenja na osvobojenem ozemlju in s težavami v zvezi z njim. Spremljali so trdovratne boje za Turjak, hkrati pa nadaljevali kulturniške prireditve po vaseh. Kot harmonikarja sta sodelovala na Notranjskem tudi Stane Modec-Kostja in Janez Lavrič.

Organizacija kulturnega življenja v vojaških enotah je bila takale:

Vse brigade in bataljoni v sestavi Štirinajste divizije so imeli pri svojem štabu tudi propagandni odsek, ki mu je načeloval šef odseka. Le-ta je imel med bojem poveljniško funkcijo. Propagandni odsek je združeval svoje dejavnosti v sekcijah, te pa so vodili vodje odsekov. Kajuh, kot šef kulturniške skupine, v kateri sestavi je bil Sveto Marolt-Špik, je usmerjal kulturno delovanje tudi po brigadah. Tem je pomagala skupina s posamez-

⁸ Ustna izjava Marte Paulinove-Brine, 14. 4. 1962.

nimi strokovnjaki. Tako sta npr. Vera Hreščakova in Sveto Marolt-Špik vodila po brigadah pevske in recitatorske vaje. Divizijski propagandni odsek pod vodstvom Ladislava Kiaute so sestavljali: vodja dopisniške sekcije, urednik divizijskega glasila Glas svobode (Kiauta), kulturniška skupina (Kajuh), vodja divizijske tehnike in ilustrator (Janez Weiss-Belač), vodja divizijske fototehnike in fotoreporter (Jože Petek), kurir in kuhar. Po potrebi so bili tudi ti člani kulturniške skupine; nastopali pa so v pevskem zboru ali skupaj pripravljali načrte in programe prireditev.⁹

Od leve na desno: partizan Franci, Marta Paulin-Brina, igralka in plesalka; Ivan Belač, kipar in risar (padel v NOV); Janez Lavrič, glasbenik (padel v NOV); Drago Destovnik-Kajuh, pesnik in recitator (padel v NOV); Sveto Marolt-Špik, skladatelj in dirigent brigadnih zborov (padel v NOV).

Program mitinga je bil sestavljen iz govora, namenjenega predvsem ideološkemu dvigu prebivalcev,¹⁰ sledile so recitacije, zlasti Kajuhovih in Borovih pesmi, petje in ples Marte Paulinove-Brine, ki jo je na harmoniko spremljal Stane Modec-Kostja. Igral je partizanske, revolucionarne in ljudske pesmi. Kostja je včasih prepeval tudi solo in se sam spremljal na harmoniko.¹¹ Za petje je bilo pripravljenih vedno zadosti pesmi. Izbral in priredil jih je po ruskih izvornikih Kajuh sam, za pevski zbor pa jih je vadal Sveto Marolt-Špik. Isti pevci so v zboru tudi recitirali.¹² Dobra pevca

⁹ Pismena izjava Staneta Škrabarja-Braškarija, Koper, dne 22. 6. 1969.

¹⁰ Uvodne politične govore je imel na Notranjskem poleg Kajuha in Matevža Haceta tudi Sveto Marolt-Špik.

¹¹ Precej ruskih pesmi je slišal in zapisal Modec-Kostja v bolnici. Zapel mu jih je Tone Jarc, udeleženec ruske revolucije.

¹² Zborne recitacije: Slovenska pesem (Samo milijon nas je), Naša pesem (Moja pesem ni le moja pesem), Jesenska (Se pomnite, tovariši) in druge. Razgovor s Stanetom Modecom-Kostjo, dne 1. 4. 1974.

sta bila Vera Hreščakova in Kajuh. Kot pripoveduje Kostja, not niso imeli, pesmi so se učili po spominu in po posluhu. Špik je tu in tam opozoril na pravilno melodijo in na čistost intonacije, včasih pa je popravil tudi dinamiko. Zbor je pel v glavnem enoglasno ali dvoglasno. V tedanji dinamiki nenehnih premikov je bilo kulturniško delo spontano, improvizirano in pripravljeno od situacije do situacije. Sistematičnega glasbenega študija seveda ni bilo. K temu pravi Kiauta:¹³ »Skupina je imela pevske vaje na prostem, pod skednjem, po hišah in šolah. Na Notranjskem, zlasti v Loški dolini, kjer je bil na razpolago kakšen instrument, so bile bolj pripravljene, vedno pa kratke, ker so bili v skupini v glavnem vsi dobri pevci, mnogo je bilo pa tudi improviziranega. V Babjem polju so peli tudi na koru. Župnik Črnuželj je bil velik simpatizer OF. Tedaj je orglal Sveto Marolt-Špik. On je marsikatero pesem tudi anaržiral, harmoniziral, s seboj je vedno nosil notni papir. Ob ugodnih prilikah je tudi komponiral. Njegove kompozicije iz tega časa niso ohranjene.

Vsi bojni tovariši izjavljajo, da je bil Marolt čudovit fant, umirjen in redkobeseden, duhovitim dovtipom pa se je znal tudi na široko smejati. Znan je bil po svoji dobrosrčnosti in hrabrosti. Vsa skupina je bila kot ena družina in vsi so se imeli radi.¹⁴

Spremembe v štabu Štirinajste divizije so vodile skupino po odhodu nekaterih članov v Petnajsto divizijo na gostovanje po teritoriju Petnajste divizije. Pot iz Loške doline v dolino Krke je bila za skupino, ki so jo sestavljali med drugimi Janez Weiss-Belač, Sveto Marolt-Špik, Vera Hreščakova, Marta Paulin-Brina, Jože Lampret (vojni kurat) in Kajuh, kaj nenaavadna. Govorice so že vedele povedati, da se nemška ofenziva približuje Žužemberku. Da bi se prepričali o njihovi resničnosti, so se napotili Sveto Marolt-Špik, Janez Weiss-Belač in Jože Lampret s kolesi proti Žužemberku. Ker so naleteli na sovražnikovo predhodnico, so se morali, ne da opravili nalogo, vrniti. Pot proti Žužemberku in dalje v štab Petnajste divizije je bila tako zaprta, preostala jim je le še pot proti Stični, kamor so se tudi napotili. Vest, da prihajajo oddelki nemške vojske tudi po Temeniški dolini, jih je prisilila, da so se ponovno vrnili h Krki, od koder so se nameravali umakniti v Kočevski Rog, ki je bil po njihovem predvidevanju še zunaj sovražnikovega obroča in kontrole. Pot na Rog je bila skupini neznana... prenočevali so po gozdovih... prihajali so v vasi neposredno potem, ko so jih zapuščale sovražnikove enote. Nekaj časa so bili v umikajoči skupini Glavnega poveljstva v Suhi Krajini in po dolgem iskanju preko Notranjske našli Štirinajsto divizijo v snežniških gozdovih. V Mrzli jami nad Jureščami so pripravili ob obletnici oktobrske revolucije miting za divizijske enote, odtod pa po daljšem počitku nadaljevali pohod v Brkine, kjer so imeli miting v Čelju in Smerjah. Povratek na Notranjsko je oteževala zima in nemška ofenziva... In sredi bojev je kulturniška skupina razmnoževala številko Slovenskega poročevalca in zbirko Kajuhovih pesmi.¹⁵ Janez Weiss-Belač je risal osnutek za naslovno stran zbirke — glavo partizana in partizanke,

¹³ Izjava dne 20. 3. 1974 Cvetku Budkoviču.

¹⁴ Izjava Marte Paulinove-Brine, Ladislava Kiaute in Staneta Modeca-Kostje, marca 1974 Cvetku Budkoviču.

¹⁵ Franček Drenovec, Kako smo tiskali prvo zbirko Kajuhovih pesmi. Borec 1953, št. 2, str. 51.

Vera Hreščakova in Sveto Marolt-Špik sta pripravljala ročni cyklostil in se lotila dela že po prvi prepisani pesmi. Marta Paulinova je s strojem na kolenih pisala pesmi, ki jih je diktiral po spominu Kajuh.¹⁶

Po nemški ofenzivi se je dejavnost divizijske kulturniške skupine še močneje razmahnila.

Prvi miting, ki je sledil, je bil 20. novembra; namenjen je bil borcem Tomšičeve brigade v Stari Vrhniki. Nato so si sledili mitingi v Starem trgu 21. 11., Metuljah 22. 11., v Benetah 26. 11., na Gori nad Sodražico 28. 11., v Globeli 29. 11., v Novi vasi 30. 11., pri Sv. Gregorju nad Sodražico 5. 12.

Takrat je nastala poslednja večja Kajuhova pesem Pesem XIV. divizije, ki je postala divizijska himna. Sedaj znano varianto je napisal Kajuh po smrti komandanta divizije Mirka Bračiča v bojih za Kočevje. Ker je pesem nastala na Bračičevo željo, je prvotni verz, ki se je glasil: »Tomšičev duh, duh Šercerja, Prešerna . . .«, nadomestil pozneje z Bračičevim imenom, ki ga je poslej v njegov spomin nosila tedanja XIII. brigada.

O himni XIV. divizije se je po ustni izjavi Ladislava Kiaute veliko govorilo že pred njenim nastankom, češ divizija bi morala imeti svojo himno. Brigade XIV. divizije: Tomšičeva, Šercerjeva in Trinajsta, pozneje preimenovala v Bračičevo, so med seboj tekmovala tako glede vojaških uspehov kot tudi na kulturnem področju. Propagandni odsek IV. operativne cone v Gornjem gradu je izdal novembra 1944 ciklostirano brošuro Kajuh, iz katere izvemo med drugim, kako je nastala himna XIV. divizije in kakšno je bilo mnenje o njej pri takratnih borcih med narodnoosvobodilno borbo.

Resnični umetnik mora čutiti sleherni utrip skupnosti, v kateri živi. Pesnik Kajuh in glasbenik Sveto Marolt-Špik sta v vsej veličini sodoživljala z borci junaštva in ponos pripadnosti zmagoviti vojaški formaciji Štirinajste, ki je prav v tistem času, neposredno po veliki nemški motorizirani ofenzivi doživljala pomembne zmage pri Grahovem in Velikih Laščah 4. decembra 1943. Kulturniška skupina je bila tedaj v Sodražici. Prav v kratkem bo najavljen premik naprej! Na Kočevje!

Tedaj se glasbenik Marolt in pesnik Kajuh o nečem sama zase pogovarjata. Marolt naenkrat skoči nekam v vas, seveda do klavirja. Ko se vrne, pove ves vesel Kajuhu: »Refren že imam.«

Najprej je glasbenik iz src tisočerih borcev Štirinajste divizije zajel udarno, zmagovito, bojno in k novim in novim zmagam vzpodbujajočo melodijo, izoblikoval še zvoke v ritem, nato pa je Kajuh izrazil s pesniško besedo še vse ono, kar je prav tako čutil iz besed življenja in ravnanja slehernega borca divizije.

Tako je v Sodražici na Dolenjskem nastala himna Štirinajste divizije in še istega dne jo je prepevala vsa divizijska kulturniška skupina. Nihče izmed višjih funkcionarjev ni imel kaj pripomniti, niti k melodiji niti k besedilu. Še komandantu Bračiču, ki je bil predvsem vojak, je himna ugažala. Dejal je: »Tudi himna je potrebna. Lepa je in še bolj bo povezovala brigado v udarno skupnost divizije!«

Divizija je krenila na Kočevje, v Belo Krajino, čez Hrvaško na Štajersko. Vedno pogosteje si čul, ko so borci prepevali himno XIV.

¹⁶ Isti vir.

Himna XIV. divizije

Sveto Marolt Špiš

Korakoma

(Kajuh)

Bas solo

Hej! Za plo-vi pesem zmag in bor-be pra-ko

Hej! Za plo-vi pesem zmag in bor-be pra-ko

gmajni, go-ra, zaplovi pesem divi-zi-je iti ri-maj-ste v svet, po-ke-si

gmajni, go-ra, za plo-vi pe-sem iti-ri-maj-ste v svet! Du-h

Tom-si-ča du-h, Ser-cer-ja, du-h Bra-či-ča po vsej sloven-ski zmlči si preka-li z gji, sre-ča

Tom-si-ča, Ser-cer-ja, Bra-či-ča, pre-ka-li z gji sr-ca, sre-ča

la-gaj prek sve-ta!

Itij-ri-maj-staj, ju-rit! Naj se nar-le-ga prek svetla, v gji-mo

ju-ška in ma-naj

ju-ške in ju-ške, vsi so kaj-maje du-h-tovni in bji! Ma-nej!

Frank Drašovec, Kako smo izdelali prvo črtno kajuhovih pesni, Dvorc 1942/43 št. 31.

2. Ko domovina vstane iz trpljenja in gorja,
takrat bo štirinajsta zmagovito stopala,
takrat med prvimi bo stala v vrsti divizij,
ki so borile se za boljše in srečnejše dni.
V borbo, štirinajsta ...

divizije. V borbi, na maršu, na počitku, povsod si čul bojno pesem XIV. divizije. Ko si je vojak čistil orožje, je zraven toplo pomislil na svoje drage ter zažvižgal to melodijo. In ko je v silnih bojih in naporih po prihodu na Štajersko včasih zamrla pesem na ustih lačnih in upornih borcev, je bilo to le za kratek čas.

Pesmi Kajuh ni zaključil. Kot se spominjajo sodobniki, je nameraval napisati še nekaj kitic, pred uresničitvijo zamisli pa ga je prehitela smrt.

Kulturniška skupina XIV. divizije je v decembru 1943 prirejala mitinge predvsem v Suhi krajini, v noči od 31. decembra na 1. januar 1944 pa je bil zadnji miting na Suhorju v Beli Krajini, kjer je Sveto Marolt-Spik igral pri polnočnici na koru tudi himno XIV. divizije.¹⁷ Dne 2. januarja 1944 je divizija Suhor zapustila in se premaknila v Jugorje v Beli Krajini, kjer so se kulturniki med 3. in 6. januarjem, torej že med intenzivnimi pripravami za pohod na Štajersko, udeležili kulturnega plenuma v Semiču.¹⁸ Plenuma se je udeležilo nad sedemdeset kulturnih delavcev, v glavnem so to bili pisatelji, univerzitetni profesorji, igralci, slikarji, glasbeniki, arhitekti, kritiki in publicisti.

Vest o pohodu Štirinajste divizije na Štajersko Kajuhovi kulturniški skupini ni bila nova, saj so jo lahko razbrali že v Semiču iz razgovorov s tovariši iz Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta. Ni pa jim bila še znana smer premika.¹⁹

Divizija je odšla na pohod 6. januarja 1944 leta s 1112 borci. Njena oborožitev je bila za tisti čas odlična in enakovredna nemški. Prav tako dobro je bila organizirana saniteta. Štirinajsta divizija je odšla na Štajersko kot doslej najmočnejša in najbolj opremljena enota, poslana na to področje. Dne 8. in 9. januarja je bila divizija v Vivodini. Menda je 9. januarja sklical Kajuh sestanek vseh kulturnikov v diviziji. Podrobneje ga je zanimalo predvsem stanje kulturnega dela v enotah. Še posebej jih je v zvezi s pohodom seznanil s političnim položajem na Štajerskem.²⁰

V Čazmi, v mestu, ki so ga mesec dni prej osvobodile enote narodnoosvobodilne vojske Hrvatske, je pripravila divizijska kulturniška skupina dne 14. januarja v okrašeni dvorani miting in istega dne v Dubravi. Komanda mesta jim je poslala posebno deputacijo z željo, da ostanejo v kraju vsaj en dan.²¹ Skupina je pripravila miting še ob slovesu in prebivalstvo se ga je udeležilo v velikem številu; igrala je domača godba. Sledil je pohod čez Savo. Utrujene borce so čakale praznje oblečena dekleta z jerbasi hrane in vsak borec je dobil kos belega kruha, sira in slanine.

¹⁷ Ustna izjava Marte Paulinove-Brine, dne 25. 3. 1974 Cvetku Budkoviču.

¹⁸ Filip Kumbatovič-Filip Kalan, Veseli veter, str. 74, 75.

¹⁹ Isti vir.

²⁰ Stane Trčak, Srečanje s Kajuhom, Savinjski vestnik, 21. 2. 1953.

²¹ Cene Logar, Naša Štirinajsta na Štajerskem, Zbornik 1945, str. 606.

Nadaljna pot je vodila po obsežnem osvobojenem ozemlju severno od proge Zagreb—Sisak. Po mesec dni trajajočem pohodu je prišla divizija dne 6. februarja zopet na slovenska tla. Mejo je prekoračila s približno tisoč borci, ki so bili že skoraj vsi slabo obuti, mnogi med njimi bos.

Nemci so takoj skraja pravilno ocenili vojaški in politični pomen pohoda ene najbolj udarnih slovenskih divizij na Štajerskem. Zato so skušali njeno nadaljno pot preprečiti. Pri tem niso varčevali ne s sredstvi ne z vojaštvom. Nemci so med strahotno tritedensko ofenzivo po potrebi menjavali taktiko bojevanja... kljub temu je bila zavest borcev večja od njihovih pojemajočih telesnih moči (snežni meteži, zima...). O tem govorijo nešteti svetli zgledi nadčloveške požrtvovalnosti in tovarištva. Prav zaradi tega so morali Nemci ob velikih izgubah dne 26. februarja ofenzivo prenehati, sprijazniti pa so se morali tudi z dejstvom, da divizije niso mogli uničiti.²²

S prehodom čez Sotlo in prihodom na slovenska tla skupina svojega kulturnega poslanstva ni mogla več opravljati, čeprav bi bilo tako delo neprecenljivega političnega pomena in vrednosti.

V nadaljnjem pohodu se njihovo delo ni v ničemer razlikovalo od življenja in dela drugih borcev.

S poti čez Hrvaško nam razsvetljuje neki detajl tov Kiauta. »Ob počitkih, pa tudi na samih marših, če ni bilo v bližini sovražnikovih postojank, so kulturniki iz skupine ogromno razpravljali o umetnosti, filozofiji, zgodovini in še prav posebno o glasbi. V te razprave je vedno zelo rad posegal Sveto Marolt-Špik. Tako smo spoznali njegovo veliko razgledanost ne samo v glasbeni, ampak tudi v vseh drugih vejah umetnosti, zlasti v literaturi.²³

»Ko so nas na Bohorju ranjence in onemogle spravljali na nosilih in konjih proti ustju Globače, vrh katere je bil bunker in kamor so nas tudi prenesli, sem zadnjikrat videl Sveta Marolta-Špika. Pričakoval me je na koncu vasi, stopil je h konju, na katerem sem sedel in v pest mi je stisnil prgišče sladkornih kock za popotnico. Poleg tega mi je dejal, ali ne bi bilo bolje, da bi ostal z divizijo in me vprašal, zakaj jo zapuščam? Bal se je namreč, kot marsikdo drug, da nas bodo ranjene dobili Nemci, kar se pa tedaj ni zgodilo. Srečanje z njim je bilo 11. februarja 1944 zvečer pri vasi Puste Ložice. Marolt je šel naprej z divizijo in odslej ga nisem videl nikoli več.«²⁴

Vse do Graške gore kulturniška skupina človeških žrtev ni imela. »Že dan potem,« pripoveduje Franci Strle, »dne 21. februarja 1944, so se razvneli siloviti boji. Naši borci so si hoteli utreti pot proti Mozirskim planinam, a sovražnik je bil premočan. Jurišal je čez kopice mrtvih, pa tudi naši so se srdito zaganjali vanj. Nemci so koto 826 zasuli z minami in granatami, ena mina se je razletela blizu kulturno umetniške skupine. Ob tej priložnosti je bil smrtno ranjen Janez Weiss-Belač.²⁵

²² Cene Logar, Naša Štirinajsta na Štajerskem, Zbornik 1945, str. 606.

²³ Petsto deset mrtvih sovražnih vojakov, petsto enaintrideset ranjenih ter nekaj pogrešanih je bila bilanca tritedenske ofenzive. Občutne izgube je utrpela tudi divizija. Od 680 borcev, ki jih je ostalo po končani ofenzivi, je bila tretjina ranjenih tovarišev...

²⁴ Ustna izjava Ladislava Kiaute Cvetku Budkoviču, dne 20. 3. 1974. Izjava se ujema z izjavo Vide Brecljeve.

²⁵ Isti vir.

²⁶ Franci Strle, Kako je padel Kajuh, Borec 1963, št. 12, str. 501.

²⁷ Izjava dne 20. 3. 1974 Cvetku Budkoviču.

Dne 22. februarja dopoldne se je divizija pri Ravnah nad Šoštanjem prebijala skozi več obročev. V teh bojih so jurišali vsi borci, tudi Kajuh in Marolt. Boji tega dne so zahtevali velike žrtve. Med drugimi je bil ranjen in ujet član kulturniške skupine Sveto Marolt-Špik.

Marta Paulinova-Brina, ki je bojem prisostovala, je izjavila,²⁶ da je Špik ob preboju, ko so z drugimi borci rinili v neko strmino, obležal na zemlji ranjen v nogo. Ko je bojni ogenj nekoliko popustil, so ga šli iskat tovariši, vendar ga že niso več našli. Ujeli in odpeljali so ga že pred tem Nemci in kot so tedaj ugibali, tudi usmrtili. Pozneje se je izkazalo, da ni bilo tako. Nemci so ranjenega odpeljali v Maribor in nato v Zagorje. Brina izjavlja, da ji je pripovedovala Kajuhova mati, da so ga imeli Nemci predhodno nekaj časa zaprtega v Šoštanju na starem gradu in ga šele po treh mesecih v mariborskih zaporih pripeljali v Zagorje ob Savi, kjer so ga drugi dan kot talca ranjenega ustrelili dne 7. maja 1944.²⁷

Na mestu, kjer so ga z drugimi talci ustrelili, je dala Skupščina občine Zagorje sezidati l. 1973 otroški vrtec. Nanj so vzdali ploščo, v spomin na ustreljene talce. Te so prekopali v skupni grob zagorskega pokopališča. ZB NOV jim je postavila spomenik, dne 29. novembra 1950 pa je na predlog ZB NOV Jugoslavije ministristvo narodne obrambe vlade FLRJ izdalo **spomenico** v trajen spomin glasbeniku, kulturniku in borcu za nov in pravičnejši družbeni red — Svetu Maroltu-Špiku.

Viri:

Emil Cesar: Karel Destovnik-Kajuh, Zbrano delo, Borec 1971, str. 117—146

Ladislav Kiauta: Prva preizkušnja, Slov. Poročevalec, dne 24. XII. 1945

Ljudska pravica, dne 17. VII. 1945 — kulturniška skupina XIV, udarne divizije

Izjave: Marte Paulinove-Brine, Vide Brecljeve, Ladislava Kiaute, dr. Saše Cvahteta, Staneta Modca in njegovih staršev

Partizanska pesem, štiriglasni moški zbori. Izdal propagandni oddelek glavnega štaba NOV in POS, 1945

²⁷ Ustna izjava Sonje Zbačnikove: »Če bi zamolčal, da je bil član kulturniške skupine, bi ga Nemci verjetno ne streljali. Bil je kot Slovenec ponosen na svoje kulturno poslanstvo.«

SVETO MAROLT-ŠPIK, PODOBA BORCA

Vera Hreščak-Bebler*

Bili smo pet mesecev skupaj iz dneva v dan, od septembra 1943, ko sem se na Mašunu priključila kulturniški skupini XIV. divizije, ki jo je vodil Kajuh, pa do 22. februarja 1944, ko je Špik obležal in nas zapustil na oni strašni strmini pri Zavodnjah, po kateri smo se reševali iz smrti v življenje.

V teh petih mesecih nisem slišala, da bi komu rekel žal besedo, kaj šele, da bi koga užalil; nisem slišala, da bi zgubljal besede okrog nevažnih, malenkostnih stvari.

Bil je srednje rasti in čokat, svetloplavih oči in plavih las, svetle polti in močne brade. Bil je kratkoviden in je nosil očala — okrogla, s tankim kovinskim okvirom. Zaradi kratkovidnosti se je zdel v hoji malo negotov, skoraj neroden, posebno kadar smo hodili ponoči in po slabih poteh.

Glas je imel mehak in nizek, smejal se je gromko, kot bi orehe stresal.

Kaj je bilo za Špika najbolj značilno, Dobrota in resnoba in takoj nato izredna senzibilnost in smisel za humor.

Njegova inteligenca je bila ostra in svetla, razum je bil kontrolor njegovega početja, njemu je podrejal vse duševne manifestacije.

Njegov nazor je bil izgrajen dosledno do kraja — zato je bil uravnotežen in neomajen. Iz tega ravnotežja je rasel notranji mir, ki je žarel iz njega.

Modrost ga je delala skromnega in nesebičnega; iz ljubezni do muzike in do narave je zrasla njegova senzibilnost in nežnost. Talent, ki ga je v sebi nosil, je sijal v njegovih očeh in besedah.

Bil je intelektualec-revolucionar. Zavestno je določil in izbral svojo pot in v svoj izbor vključil možnost, da se s te poti ne vrne.

(Naslednje vrstice so povzete po mojih zapisih v kurirski karavli na Mozirski planini, kjer sva s plesalko Brino in z nekaterimi lažje ranjenimi tovariši čakali okrevanja po končani ofenzivi. Tičejo se zadnjih in najtežjih dni pohoda XIV. divizije na Štajersko — 21. in 22. februarja 1944. V teh dneh so padli tudi trije člani kulturniške skupine divizije: Janez Weiss-Belač 21. februarja in Sveto Marolt-Špik ter Karel Destovnik-Kajuh 22. februarja).

21. februarja 44. Graška gora.

Večer je. Čakamo, da se popolnoma znoči, da bi lahko krenili na pot in se neopaženi izvili iz obroča.

»Kulturniki« smo v gruči. Vsi smo še živi. Belač sedi in kadi. Danes je še kar dobre volje, čeprav ga muči lakota. Pričaral je od nekod nekaj čikov in zvil cigareto.

* 11000 Beograd, Trg Engelsa i Marksa 2/5, družbeno-politična delavka in gledališka igralka.

Že nekaj časa obstreljujejo kraj, kjer smo zbrani. Preveč nas je na kupu. Spet je počila mina. Zvijem se v dve gube. Čutim močan pritisk na hrbet. Ko dvignem glavo, je v zraku polno dima, okleščene smrekove veje ležijo naokrog, sanitetna mula je ranjena. Ljudje bežijo višje v hrib.

Ozrem se tja, kjer je sedel Janez. Zdaj leži skrčen na tleh in se ne gane. Skočim k njemu in ga pokličem. Molči. Obraz je bled in negiben, iz levega senca mu v dveh curkih počasi teče temna kri. Brina in Kajuh me kličeta. K njima grem in se spet vrnem k Janezu. Krn joka ob njem, Špik stoji ob bližnji smreki in gleda nekam daleč. Skupaj greva k Janezu. Že so mu slekli jopič in čevlje. Rada bi mu storila kaj lepega v slovo. Špik pobere njegovo kapo in mu jo položi na prsi. »Naj ostane njemu.« Vzamem kapo in mu jo rahlo položim na glavo. Presune me groteskna neskladnost bledega obraza s to kapo. Sunkoma jo snamem in mu jo spet položim na prsi. Špik išče po njegovem nahrbtniku slike, dokumente, spomine za mamo.

Mine še zmerom padajo in mi se mečemo na tla ob vsakem poku. Da bi skopali Janezu jamo? Kako? S čim? Zanesemo ga pod smreko, in ga pokrijemo z vejami. Jože Petek v deblo vriše njegovo začetnico.

Zberemo se pod vrhom hriba, sedaj na drugi strani. Skoraj ne govorimo. Špik je zamišljen in čisto počasi, kot samo on zna, pravi: »TAKO BOMO SEDAJ SLI DRUG ZA DRUGIM VSI...« Jaz mu ugovarjam, on pa se niti ne zmeni zame in spet ponovi isto trditev, kot da mu je že čisto jasno in da ni drugače mogoče ter da je zato za vse najboljše, da se s to resnico sprijaznimo.

V mraku kliče komandir zbor. Hodili bomo za Tomšičevo. Streljanje še vedno ni potihnilo. Pomikamo se v strogi tišini naprej. Brezbrežna snežna planjava, brezmesčna noč, veter brije. Kot kje v Sibiriji. Nehote se spomniš na Vzhodno bojišče. Vsi smo pod težkim vtisom današnjega dne. Ne samo da smo izgubili Janeza. Danes je bil dan posebno krvav, terjal je toliko žrtev kot še nikoli. Slišali smo posameznike iz brigad, ki so prihajali mimo in pripovedovali o svojih izgubah. Gotovo najbolj črn dan divizije. In sedaj stojimo tu. Zavedamo se, da smo obkoljeni in da je vse odvisno od tega, če se bomo lahko neopaženo izmuznili iz obroča. Kaj vse nas še čaka današnja noč? Kdo ve?

Kako je sedaj izpremenjen obraz divizije! Namesto veselih in prešernih pohodov z razvitimi zastavami in ob zvokih harmonike, ki so nas že daleč naprej naznanjali vasem po Hrvatski — nočni pohodi v strogi tišini, počasni kot gibanje utrujenega starca. Prej misli zaposlene z zadnjim navdušenim sprejemom, z vtisi z zadnjega mitinga, sedaj težka skrb za prenos ranjencev in za izmotanje iz pogubnega obroča. Vemo, da teh dni ne bomo pozabili nikoli in da bo o njih pričala guba nekje na obrazu.

22. februar, zgodaj zjutraj.

Prišli smo na vrh nižjega grebena. Naenkrat odjeknejo spredaj strelji. Kolona se ustavi. Pokati začne tudi z leve. Čelo zavije v ostrem kotu na desno. Streljanje narašča. Komandanti brigad formirajo vojsko in zavzemajo položaje. Stvar je resna. Spet smo zelo tesno obkoljeni. Treba se bo prebijati skozi ogenj.

Nam, ki nismo borci, so pokazali smer, kamor naj se prebijamo po strmem bregu. Po blatni strugi hudournika grizemo kolena, okrog nas poka

neprestano. Lezemo vsak zase, kolikor hitro kdo more, srečujemo krvava trupla, krvave obraze, okrog ušes žvižgajo krogle, skačemo od drevesa do drevesa navzgor kot preganjane živali.

Prilezem na vrh, kjer nas krogle ne dosežajo več.

Mira stoji ob poti. Zvem, da je Špik ranjen v nogo. Mira mi zagotavlja, da so šli ponj. Streljanje se še vedno nadaljuje. »Komisar Rudi je ranjen v nogo.« »Komisar Aki je ranjen v trebuh.« »Bavec iz štabne patrole je padel.« In še ta in še oni je padel, mnogo je ranjenih. Preganja me predstava, da leži Špik z ranjeno nogo tam, v tistem usodnem bregu in da mu nihče ne pomaga. Spomnim se njegove včerajšnje napovedi in tesno mi je. Vsakogar vprašujem zanj. Nihče nič. Z Brino in Kajuhom ugibamo. Nihče noče izraziti bojazni, čeprav je temna slutnja že v nas.

Dospeli smo na varno, na Zavodnje. Kajuh in Krn prideta z vestjo, da Špika ni. Šli so dvakrat ponj. Prvič se je moral reševalec umakniti zaradi prehudega ognja. Drugič ga je dvignil in ga skušal odvreči, ko ga je rafal zadel v prsi.

Nič solza, nič tarnanja, samo strmenje. Pojdimo tja v hišo, ki nam je določena, pojdimo, da bomo že lahko sedli in sedeli, sedeli in pustili, naj misli begajo, kamor hočejo. Predali se jim bomo, saj smo preutrujeni, da bi jim sami določali pota. Naj gredo, kamor hočejo in če nas pripeljejo v jok, bomo jokali, če v molk, bomo molčali, kdo ve kako dolgo, saj ni več volje v nas; zunanji dogodki nas usmerjajo, pa to le površno; ne bodo se več dotaknili duše, ki se je zaprla vase, prestrašena in začudena. Torej, tudi Špik. Zamišljeno zre predse: »TAKO BOMO SEDAJ ŠLI DRUG ZA DRUGIM VSI!«

Nekdo se smeje, kot bi orehe stresal. Ne, saj ga ni! Tam v kotu je Janez pravkar odprl dozo, da bi si zvil cigareto. — Nekdo drug je. Saj ju ni več.

... in s socializmom in socialističnim gibanjem. Socialistična demokracija je bila v Idriji zelo močna. Tu je bil izdan prvič na Slovenskem tudi Komunistični manifest. Idrijski rudarji so v času prve svetovne vojne, julije 1918, stakali 8 dni. Zahtevali so izboljšanje obupnih življenjskih razmer, povečanje plač, uprli pa so se tudi na militarizaciji rudarjev. V tej stavki je bil Franc Vidmar nepopustljiv voditelj. Stavka je bila pravi revolucionarni nastop, kajti avstrijska vojska je bila v pripravljenosti, da uporabi proti rudarjem orožje. Stavka je doslej popoln uspeh.

Idrijski rudarji so bili prvi, med in takoj po prvi svetovni vojni politično organizirani v socialdemokratski stranki. Ta pa je bila proti revolucionarnemu razrednemu boju. Toda že v letu 1919 so naprednejši idrijski rudarji okoli iniciatorja Ivana Krašnja sprejeli načelo revolucionarnega boja samostojno brez navodil od zunaj. Ko se jim je pridružil še Franc Vidmar, ki je imel v idrijskih delavskih vrstah največji ugled, je bilo jasno, da bo ta skupina prerasla socialdemokratsko vodstvo, kar jim je končno tudi uspelo. V drugi polovici 1930. leta se začne borba za opredelitev k III. Internationali. V tej borbi proti vodstvu socialne demokracije je spet odločil

* Ljubljana, Fillova c. 2. tisk. izd. rev. redni profesor Ekonomije Fakultete v Ljubljani.
Opomba: Poleg omenjenega članka nosi zbirka (idrijski ugledi 1939, s. str. 55-57) še skrajšan in nekateri podatki tudi kovanica Marka Poljca in Ivana Kravca-Gruha.
Članek je objavljen tudi v ZKO IV, 1973, str. 38 pod št. II (opomba uredništva).

REVOLUCIONAR FRANC VIDMAR

*Metod Dular**

Med mnogimi delavci tovarne »Motvoz in platno«, ki so žrtvovali svoje življenje v borbi proti fašističnim okupatorjem in za svobodo v socialistični Jugoslaviji, je bil tudi Franc Vidmar.

Leta 1928 sem srečal v Ljubljani tov. ing. Gustinčiča, ki me je naprosil, da bi v tovarni Motvoz in platno, kjer sem bil direktor, namestil nekega komunista, ki je moral zbežati iz Idrije. Povedal mi je, da gre za tov. Franca Vidmarja, ki je bil politični organizator in vodja rudarjev v Idriji, odkoder pa je moral bežati zaradi svojega komunističnega delovanja. Pohvalil mi ga je, češ da je izredno inteligenčen in marljiv. To se je tudi potrdilo, saj je kmalu po svojem prihodu naredil izpit za kurjača in malo zatem še za strojnika.

O Vidmarjevem delovanju pred prihodom v tovarno Motvoz in platno povzemam iz članka Jurija Bavdaža v Idrijskih razgledih iz leta 1959 naslednje:

»Ko je Franc Vidmar odraščal, je že bila v Idriji močna socialistična organizacija Naprej. V mladinski sekciji te organizacije se Franc Vidmar prvič seznanil s socializmom in socialističnim gibanjem. Socialistična demokracija je bila v Idriji zelo močna. Tu je bil izdan prvič na Slovenskem tudi Komunistični manifest. Idrijski rudarji so v času prve svetovne vojne, julija 1918, stavkali 8 dni. Zahtevali so izboljšanje obupnih življenjskih razmer, povečanje plač, uprli pa so se tudi militarizaciji rudarjev. V tej stavki je bil Franc Vidmar nepopustljiv voditelj. Stavka je bila pravi revolucionarni nastop, kajti avstrijska vojska je bila v pripravljenosti, da uporabi proti rudarjem orožje. Stavka je dosegla popoln uspeh.

Idrijski rudarji so bili pred, med in takoj po prvi svetovni vojni politično organizirani v socialdemokratski stranki. Ta pa je bila proti revolucionarnemu razrednemu boju. Toda že v letu 1919 so naprednejši idrijski rudarji okoli iniciatorja Ivana Krašne sprejeli načelo revolucionarnega boja samostojno brez navodil od zunaj. Ko se jim je pridružil še Franc Vidmar, ki je imel v idrijskih delavskih vrstah največji ugled, je bilo jasno, da bo ta skupina prerasla socialdemokratsko vodstvo, kar jim je končno tudi uspelo. V drugi polovici 1920. leta se začne borba za opredelitev k III. Internacionali. V tej borbi proti vodstvu socialne demokracije je spet odloči-

* Ljubljana, Filipičeva c. 2; dipl. ing. oec., redni profesor Ekonomske fakultete v Ljubljani.

Opomba: Poleg omenjenega članka tov. Bavdaža (Idrijski razgledi 1959, 4, str. 85-87) se zahvaljujem za nekatere podatke tudi tovarišema Radku Poliču in Ivanu Erjavcu-Cenetu.

Članek je omenjen tudi v ZOG IV, 1972, str. 202 pod št. 11 (opomba uredništva).

len nastop Franca Vidmarja, ki je bil tudi prvi sekretar idrijske sekcije komunistične partije.

Seveda italijanski fašizem, ki je leta 1922 prevzel oblast v Italiji, kamor je po prvi svetovni vojni spadala Idrija, ni mogel mirno gledati razraščanja revolucionarne zavesti idrijskih rudarjev. V Idrijo je poslal skupino kakih 10 do 12 profesionalnih fašističnih pretepačev, ki so 1923. leta pod zaščito kvesture in karabinerjev začeli s svojim delom. Najprej so hoteli likvidirati ing. Gustinčiča, ki je uspešno vodil Konzumno društvo, ki je bilo gospodarsko oporišče idrijskega proletariata. Ing. Gustinčič je zato moral oditi v Jugoslavijo, kjer je še naprej deloval v ilegalni komunistični partiji. Njegovo mesto v konzumnem društvu je prevzel učitelj Alojz Hreščak.

Idrijski proletariat je bil pripravljen obračunati s fašisti, a Franc Vidmar je točno ocenil, da oni le na to čakajo. V tem primeru bi dvignili velikanski krik, kateremu bi sledile kazenske ekspedicije s progoni v Idriji in v Italiji. Pravilno je ocenil da lokalne akcije samo poslabšajo položaj proletariata.

V letu 1924 so fašisti izvedli napad na Franca Vidmarja, ki se jim pa ni posrečil zaradi enodušnega odpora idrijskega proletariata. Franc Vidmar se je moral nekaj časa skrivati, nato se je vrnil in nadaljeval svoje delo. Vidmarjevo predanost in njegov značaj lepo osvetli naslednji dogodek: ob neki preizkavi so našli pri upravniku Konzumnega društva Alojzu Hreščaku neko komunistično okrožnico in so ga zaprli. Obstajala je nevarnost, da bodo zaplenili celotno premoženje Konzumnega društva, ki ni bilo majhno. Vidmar je to možnost preudaril in se je javil policiji, češ da je spis njegov in da ga je dal Hreščaku le v prevajanje.

Leta 1926 so fašisti razpustili komunistično stranko in sindikate. Pričeli so tudi z množičnimi preganjanji komunistov. Voditelj Franc Vidmar, Ivan Krašna ter upravnik Konzumnega društva Alojz Hreščak so šli v emigracijo. Vidmar je ostal v Ljubljani, od koder je pošiljal še vedno navodila idrijskim komunistom, ki so šli v globoko ilegalo.

Po svojem prihodu v tovarno Motvoz in platno leta 1928 je tov. Vidmar začel tudi v tej tovarni z marksistično propagando. S finim čutom za spoznavanje ljudi je zbral okoli sebe skupino naprednih, spoznanja željnih delavcev in delavk in jih politično izobraževal. Ko je leta 1929 zavladala v Jugoslaviji vojaška monarhistična diktatura Petra Živkovića, so v avgustu in še enkrat pozneje naredili orožniki in policaji pri njem hišno preiskavo. Toda našli niso ničesar, kajti kot star ilegalec je znal biti vedno buden in je imel ves material dobro skrit. Tudi druge delavce je stalno poučeval, kako naj se vedejo pred razrednim sovražnikom in kako naj bodo budni. Kadarkoli ni ravno imel opravka z lokomobilom, si ga našel v strojnici, ko je razlagal posamezniku ali še večkrat majhni skupini politični položaj in marksistično teorijo razrednega boja in družbenega razvoja. Zaradi svoje politične razgledanosti in obvladanja marksistične teorije je užival med delavci tovarne pa tudi v širši okolici velik ugled.

Okupacija Grosuplja s strani fašistične Italije je pomenila zanj veliko nevarnost, da ga fašisti zapro zaradi njegovega revolucionarnega delovanja v Idriji. Zato se je za nekaj časa skrtil, a brž ko je uvidel, da ni neposredne nevarnosti, se je povrnil in se aktivno vključil v revolucionarno delo OF. Tudi

NAŠA OBČINA IN OBČANI

velik del izkupička za prodano posestvo svoje žene, ca. 1000 nemških mark, je poklonil Osvobodilni fronti. Njegova strojnica je bila shajališče vseh tovarniških aktivistov in simpatizerjev OF, kjer so se brez strahu dogovarjali o tekočem delu in položaju ter o akcijah tovarniške OF. V njegovem stanovanju so bili večkrat tudi sestanki tovarniškega odbora OF.

Spomladi 1942 je odšel v partizane v edinico Polževo. Nekaj časa je bil v partizanski edinici, ali težki in dolgi pohodi in ostali naporji so mu omajali zdravje, zaradi česar ga je poslal komisar njegove edinice kot starega in izkušnega aktivista na terensko politično delo v grosupeljsko okrožje.

Tako je došel v rajon Šentjurij pri Grosupljem, kjer se je vključil v tamošnji tedaj zelo številni in agilni aktiv ilegalcev in polilegalcev. Tam ga je dohitela velika italijanska ofenziva, ki se je začela 16. 7. 1942. Pred ofenzivo se je tov. Vidmar umikal z vsemi drugimi aktivisti in partizanskimi enotami s tega terena proti jugu v smeri vasi Zapotok. Od tam pa so po krajšem postanku odšli pomnoženi že z novimi enotami in aktivisti proti jugovzhodu v smeri Rut. Že okoli poldneva tistega dne se je začela strahovita nevihta z nalivom, ki je trajala vse do jutra. V takih okoliščinah se je pomikala kolona po težko prehodnem terenu masiva Mačkovec v polkrogu od Krvave peči do Sv. Primoža med naseljeno dolino Roba in vasi na Rutah. Od tam je kolona nadaljevala pot do vasi Narede, kamor je dospela pred jutrom vsa izčrpana, premočena in blatna. Hrane niso dobivali že nekaj dni, marš pa je bil skrajno naporen. Po poldrugurnem počitku je kolona nadaljevala pot proti kraju Novi pot.

Tov. Vidmar je še prispel v kraj Narede, njegovi sedaj še živeči tovariši so ga tudi še videli pri odhodu kolone iz vasi Narede. Pozneje pa nič več.

Kaže, da je zaradi popolne izčrpanosti onemogel in zaostal in tako padel v pest sovražniku, ki je zasledoval kolono in čistil ozemlje. Pokopali so ga v bližini vasi Dednik na Rutah.

Leta 1947 so ga idrijski rudarji prepeljali v domači kraj, kjer je zdaj pokopan.

Delovnim ljudem v tovarni Motvoz in platno ter v vsej občini Grosuplje naj bo delo, borba in požrtvovalnost tov. Vidmarja ter nešteti tovarišev iz tovarne in občine, ki so se borili in mnogi tudi žrtvovali svoje življenje za to, da lahko danes delovni človek pri nas svobodno in brez strahu gradi samoupravno socialistično družbo, v kateri samostojno odloča o svojem delu in o delitvi rezultatov svojega dela, svetel vzgled kako se je treba nenehno izobraževati ter vztrajno, zavestno in požrtvovalno boriti za lepši današnji in še lepši jutrišnji dan. Brez znanja, borbe in požrtvovalnosti pa ni ne napredka ne zadovoljstva.

NAŠA OBČINA IN OBČANI

GRADNJA STANOVANJ V OBČINI GROSUPLJE S POSEBNIM Poudarkom NA Povojno Obdobje

*Ivan Ahlin**

Sestavek prikazuje nekatere podatke o stanovanjski gradnji v naseljih občine Grosuplje.

Sestavek nima namena analizirati prikazane podatke; jih le prikazuje in na bralca je, da pri pozornem branju zazna nekatere bistvene zaničilnosti stanovanjske gradnje, posebno v povojnem obdobju, ki pa niso slučajni.

Pri pozornem branju podatkov je razvidno obnavljanje v vojni porušeni in požganih naselij. Sledi obdobje opremljanja stanovanj in stanovanjskih hiš ob pospešeni komunalni graditvi (elektrifikacija naselij, novi vodovodi).

Zadnje prikazano obdobje pa je značilno po gradnji novih stanovanjskih hiš v nekaterih naseljih, posebno pa v naselju Grosuplje.

Samo v obdobju od leta 1960 do 1971 je bilo zgrajeno 1412 stanovanj ali 22,9 % vseh stanovanj v občini Grosuplje.

Podatki prikazujejo za vsako naselje v občini število prebivalcev, število stanovanj, število družbenih stanovanj, površino stanovanj in stanovanjsko površino, povprečno na enega prebivalca.

Vsi ti podatki naj bi rabili vsem, ki se prav v tem obdobju prizadevajo pospešiti stanovanjsko izgradnjo v občini Grosuplje.

Viri:

1. Popis prebivalstva in stanovanj 1971 leta — Zvezni zavod za statistiko
2. Statistična služba pri občini Grosuplje

* 61290 Grosuplje, Taborska cesta 17.

Naselje	Stanovanja so bila grajena leta									
	Število prebivalcev 1971. leta	Število vseh stanovanj 1971. leta	Število družbenih stanovanj 1971. leta	Površina vseh stanovanj m ²	Površina na prebivalca	neznana letnica	do 1918. leta	1919. do 1945. leta	1946. do 1960. leta	1960. do 1971. leta
1. Grosuplje	2660	748	201	44.335	16,5	13	93	120	151	371
2. Ivančna gorica	447	134	40	8.614	18,2	1	17	33	37	46
3. Šmarje	731	213	18	14.046	18,7	2	52	52	53	54
4. Višnja gora	560	179	22	10.161	17,9	42	69	14	26	28
5. Šentvid	703	215	44	12.410	17,6	1	84	25	34	71
6. Krka	202	64	2	3.720	18,0	—	43	9	4	8
7. Zagradec	96	27	1	1.706	17,8	1	13	3	1	9
8. Videm	318	98	23	5.731	17,6	1	50	22	12	13
9. Ambrus	247	57	3	3.939	15,9	—	19	8	19	11
10. Artiža vas	43	13	—	769	17,9	—	8	—	2	3
11. Bakerc	14	4	—	299	21,4	—	—	—	4	—
12. Bičje	84	19	—	1.305	16,9	3	10	2	1	3
13. Blečji vrh	54	15	1	818	15,1	—	14	—	—	1
14. Boga vas	25	6	—	348	13,9	—	2	1	1	2
15. Bojanji vrh	62	17	—	1.118	18,6	—	5	6	4	2
16. Bratnice	32	11	—	361	10,3	—	10	1	—	—
17. Breg pri Dobu	17	4	—	253	14,9	—	3	—	—	1
18. Breg pri Vel. Gabru	42	12	—	520	12,4	—	4	5	3	—
19. Breg pri Zagradcu	26	6	—	313	12,0	—	4	—	1	1
20. Brezje pri Grosupljem	92	25	—	1.374	14,8	—	17	2	4	2
21. Brezovi dol	163	38	—	2.047	12,5	—	22	6	7	3
22. Bruhanja vas	141	35	—	2.287	16,2	—	11	3	13	8
23. Brvace	82	21	10	1.007	12,4	—	16	2	—	3
24. Bukovica	82	21	—	975	11,9	—	15	3	2	1

25. Cerovo	46	9	1	589	12,8	—	3	1	1	4
26. Cesta	246	67	—	4.193	17,0	—	16	14	21	16
27. Cikava	127	32	2	1.609	13,1	1	9	9	8	5
28. Čagošče	49	16	—	892	18,2	—	12	2	—	2
29. Češjice pri Zagradcu	57	13	—	644	11,5	—	1	—	6	6
30. Cušperk	104	23	—	1.439	13,8	—	11	3	3	6
31. Debeče	31	10	—	473	15,3	3	2	1	4	—
32. Dečja vas pri Zagradcu	49	11	—	628	12,8	—	5	—	1	5
33. Dedni dol	98	24	—	1.304	13,2	2	11	5	4	2
34. Dob pri Sentvidu	155	42	—	2.397	15,6	1	14	4	8	15
35. Dobrava pri Stični	34	8	—	564	16,6	5	3	—	—	—
36. Dole pri Polici	36	11	—	590	16,4	—	8	1	1	1
37. Dolenja vas pri Polici	50	11	—	646	12,4	—	7	—	1	3
38. Dolenja vas pri Temenici	22	6	—	247	11,1	—	5	—	—	1
39. Fužina	138	46	1	2.308	16,7	2	22	5	3	14
40. Gaberje pri Ilovi gori	12	6	1	321	26,7	—	4	—	2	—
41. Gaberje pri Stični	154	38	—	2.508	16,1	1	27	1	5	4
42. Gabrovčec	98	24	—	1.273	13,0	—	4	5	6	9
43. Gabrovka pri Zagradcu	81	22	—	1.126	14,0	2	12	5	—	3
44. Gajniče	35	13	—	729	20,8	1	6	1	2	3
45. Gatina	103	27	—	1.774	17,2	—	14	4	6	3
46. Glogovica	128	33	1	1.959	15,3	—	17	—	6	10
47. Gorenja vas	65	19	4	1.070	16,7	—	5	6	2	6
48. Gorenja vas pri Polici	40	7	—	426	10,9	—	4	—	2	1
49. Gorenje Brezovo	55	11	—	633	11,5	2	9	—	—	—
50. Gornji Rogatec	28	7	—	398	14,2	—	3	3	—	1
51. Gradček	29	7	—	444	15,3	—	6	1	—	—
52. Grintavec	62	21	1	1.133	18,2	—	12	5	4	—
53. Griže	13	5	—	292	22,5	—	3	1	1	—
54. Grm	34	12	—	842	24,8	—	7	1	3	1
55. Hočevje	94	23	—	1.517	16,0	—	10	2	10	1

Št. Zap.	Naselje	Stanovanja so bila grajena leta									
		Število prebivalcev 1971. leta	Število vseh stanovanj 1971. leta	Število druženih stanovanj 1971. leta	Površina vseh stanovanj m ²	Površina stanovanja na prebivalca	neznana letnica	do 1918. leta	1919. do 1945. leta	1946. do 1960. leta	1960. do 1971. leta
	56. Hrastje pri Grosupljem	64	17	—	748	11,7	—	7	4	3	3
	57. Hrastov dol	88	20	1	1.325	14,9	—	11	2	6	1
	58. Huda Polica	27	5	—	413	15,3	—	4	—	—	1
	59. Kal	112	26	—	1.433	12,8	1	15	4	5	1
	60. Kamni vrh pri Ambrusu	61	17	—	893	13,5	—	6	7	3	1
	61. Kamno brdo	19	4	—	166	8,7	—	4	—	—	—
	62. Kitni vrh	75	22	—	1.084	14,4	—	15	2	3	2
	63. Kompolje	444	118	2	7.357	16,4	—	42	23	26	27
	64. Kožljevec	26	6	—	379	14,6	—	3	2	1	—
	65. Kriška vas	59	15	—	927	15,7	7	7	1	—	—
	66. Kriška vas	116	27	—	1.697	14,4	—	7	5	8	7
	67. Kuželjevec	40	13	—	629	15,7	—	9	—	4	—
	68. Laze nad Krko	38	10	—	505	13,3	—	6	1	2	1
	69. Leskovec	91	18	—	1.325	16,4	—	16	1	1	—
	70. Leševje	42	14	—	654	15,6	—	8	2	2	2
	71. Lučarjev kal	70	17	—	937	13,4	1	5	3	5	3
	72. Luče	206	50	—	2.696	13,0	—	21	10	11	8
	73. Mala Dobrava	32	7	—	325	10,2	—	6	—	—	1
	74. Mala Goričica	20	5	—	225	11,3	1	2	—	2	—
	75. Mala Ilova gora	74	20	—	887	12,1	—	18	2	—	—
	76. Mala Loka pri Višnji gori	40	10	—	663	16,6	—	7	1	—	2
	77. Mala Račna	157	36	—	2.231	14,1	—	13	7	8	8
	78. Mala Stara vas	87	19	—	1.059	12,2	—	15	—	2	2
	79. Mala vas k. o. Ponova vas	94	25	4	1.373	14,4	—	4	10	7	4

80. Mala vas k. o. Zagor. in Zd. v.	151	37	—	2.389	16,7	2	15	3	7	10
81. Male Češnjice	68	21	—	1.027	15,1	1	13	1	3	3
82. Male Dole pri Šentjurju	29	9	—	426	14,7	—	6	—	1	2
83. Male Kompolje	25	8	—	399	16,0	—	1	4	1	2
84. Male Lese	39	13	—	486	12,5	—	5	—	1	7
85. Male Lipljene	68	25	—	1.435	21,1	—	9	2	8	6
86. Male Pece	21	4	—	289	13,8	—	4	—	—	—
87. Male Reberce	33	7	—	416	13,0	—	4	2	1	—
88. Male Vrhe	20	7	—	301	15,1	—	4	1	1	1
89. Mali Kal	27	6	—	257	9,5	—	5	—	1	—
90. Mali Konec	26	6	—	357	13,2	—	6	—	—	—
91. Mali Korinj	74	19	—	967	11,9	—	18	1	—	—
92. Mali vrh pri Šmarju	154	43	—	2.306	14,4	7	4	14	7	11
93. Malo Črnelo	44	11	—	695	15,8	—	7	2	1	1
94. Malo Globoko	47	12	—	612	13,0	—	7	1	3	1
95. Malo Hudo	114	38	5	1.978	16,5	3	23	5	2	5
96. Malo Mlačevo	81	25	—	1.419	17,5	—	9	3	10	3
97. Marinča vas	86	21	—	1.043	11,8	2	14	2	—	3
98. Medvedica	46	12	1	669	14,5	—	6	2	4	—
99. Mekinje nad Stično	69	20	—	1.067	15,5	—	16	1	1	2
100. Metnaj	109	31	—	1.283	11,7	4	21	2	2	2
101. Mevce	20	5	—	245	12,3	—	3	—	1	1
102. Mleščevo	97	22	—	1.371	14,1	—	8	6	3	5
103. Mrzlo Polje	40	11	—	574	14,4	—	6	4	0	1
104. Muljava	234	61	9	4.158	17,8	—	19	20	11	11
105. Nova vas	42	10	—	645	15,4	1	7	—	2	—
106. Obolno	16	5	—	220	13,8	—	2	3	—	—
107. Oslica	58	16	—	837	14,4	—	6	2	1	7
108. Osredek nad Stično	12	4	—	237	19,8	—	—	—	4	—
109. Paradišče	49	10	—	745	14,6	—	7	1	1	1
110. Pece	81	17	—	1.186	14,6	—	10	1	1	5

Zap. št.	Naselje	Stanovanja so bila grajena leta									
		Stevilo prebivalcev 1971. leta	Stevilo vseh stanovanj 1971. leta	Stevilo družbenih stanovanj 1971. leta	Površina vseh stanovanj m ²	Površina na prebivalca	neznana letnica	do 1918. leta	1919. do 1945. leta	1946. do 1960. leta	1960. do 1971. leta
111.	Peč	67	15	—	1.152	17,2	—	9	1	3	2
112.	Peščenik	64	17	—	1.092	16,9	—	9	3	2	1
113.	Petrušnja vas	147	40	—	2.400	16,1	—	16	5	8	11
114.	Planina	20	4	—	252	12,6	—	4	—	—	—
115.	Plešivica pri Žalni	84	20	—	1.314	15,6	—	14	1	2	3
116.	Podbršt	107	25	—	1.112	10,4	—	13	5	2	5
117.	Podbukovje	132	35	—	1.641	12,4	—	18	7	4	6
118.	Podgora	126	31	—	1.657	13,2	—	21	5	1	4
119.	Podgorica	82	21	—	1.572	18,9	—	5	4	4	8
120.	Podgorica pri Podtaboru	39	9	—	478	12,3	—	9	—	—	—
121.	Podgorica pri Šmarju	57	14	—	960	16,6	—	11	2	1	—
122.	Podpeč	116	30	—	2.078	17,5	—	24	3	2	1
123.	Podsmreka pri Višnji gori	41	8	2	434	10,6	—	6	1	1	—
124.	Podtabor pri Grosupljem	145	40	3	2.354	16,2	—	11	6	13	10
125.	Pokojnica	69	21	—	1.100	15,9	—	4	3	7	7
126.	Polica	227	58	3	3.661	16,1	—	24	11	7	16
127.	Poljane pri Stični	34	7	—	418	11,9	3	3	1	—	—
128.	Polje pri Višnji gori	39	7	—	454	10,1	—	5	1	—	1
129.	Ponikve	490	91	10	5.709	16,2	—	60	16	11	4
130.	Fonova vas	302	76	—	4.866	16,3	—	13	13	14	36
131.	Potok pri Muljavi	58	12	—	693	11,9	—	3	2	2	5
132.	Praproče pri Temenici	34	9	—	514	15,1	—	6	—	2	1
133.	Predole	68	18	—	921	13,3	—	11	2	2	3
134.	Predstruge	130	36	6	2.683	21,3	2	9	5	7	14

135. Primča vas	106	22	—	1.176	11,1	—	16	3	2	1
136. Pristava nad Stično	14	4	—	243	17,4	—	3	—	1	—
137. Pristava pri Višnji gori	8	3	—	171	21,4	—	—	3	—	—
138. Pristavlja vas	51	14	—	831	16,0	—	7	3	3	1
139. Pungert	25	7	—	430	17,2	—	7	—	—	—
140. Radohova vas	176	47	5	2.887	16,4	1	20	9	11	6
141. Ravni dol	22	5	—	318	14,5	—	1	—	3	1
142. Rdeči kal	35	9	—	501	14,3	—	5	—	3	1
143. Rožnik	56	16	—	815	14,1	—	5	1	8	2
144. Sad	30	9	—	520	17,3	—	6	1	1	1
145. Sela pri Dobu	26	4	—	360	13,8	—	1	2	1	—
146. Sela pri Smarju	90	24	—	1.324	15,8	—	14	6	3	1
147. Sela pri Višnji gori	45	10	—	628	14,0	8	—	1	—	1
148. Seic pri Radohovi vasi	56	17	9	990	17,7	1	14	1	—	1
149. Spodnja Draga	90	26	—	1.330	14,8	—	13	1	4	8
150. Spodnja Slivnica	295	74	3	4.605	15,6	1	30	15	12	16
151. Spodnje Blato	103	29	—	1.947	18,4	1	15	—	1	11
152. Spodnje Brezovo	115	25	—	1.236	10,7	—	12	3	3	1
153. Spodnje Duplice	36	9	1	369	10,3	—	5	1	—	2
154. Stari trg	90	22	—	1.298	14,4	—	13	3	2	4
155. Staro apno	38	13	1	633	16,7	1	5	2	2	3
156. Stična	631	174	43	8.935	15,0	—	90	20	24	40
157. Stranska vas ob Višnjici	50	17	—	999	20,0	—	7	5	3	2
158. Studenec pri Ivančni gorici	123	31	—	1.679	13,7	—	5	6	11	9
159. Sušica	75	22	—	1.323	17,6	—	9	7	2	4
160. Šentjurje	76	18	—	719	9,5	4	9	2	2	1
161. Šentpavel na Dolenjskem	134	35	—	1.992	14,9	14	3	7	6	5
162. Skoflje	62	14	—	809	13,0	—	7	4	—	3
163. Škrjanče	54	15	—	973	18,0	—	4	3	6	2
164. Temenica	125	35	2	1.798	14,0	—	19	8	3	5
165. Tlake	68	23	—	1.298	17,5	—	5	6	9	3

Stanovanja so bila grajena leta

Zap. št.	Naselje	Stevilo prebivalcev 1971. leta	Stevilo stanovanj 1971. leta	Stevilo družbenih stanovanj 1971. leta	Površina vseh stanovanj m ²	Površina na prebivalca	neznana letnica	Stanovanja so bila grajena leta				
								do 1918. leta	1919. do 1945. leta	1946. do 1960. leta	1960. do 1971. leta	
166.	Tolčane	54	14	—	661	12,2	1	5	3	2	3	
167.	Trebež	9	3	—	148	16,4	—	—	—	—	3	
168.	Trebnja gorica	78	16	—	1.095	14,0	—	10	2	1	3	
169.	Trnovica	32	5	—	325	10,2	—	4	—	—	1	
170.	Troščine	28	6	—	369	13,2	—	5	—	1	—	
171.	Udje	72	18	—	1.082	15,0	—	14	2	—	2	
172.	Valična vas	85	21	—	1.084	12,8	—	6	2	2	11	
173.	Velika Dobrava	74	15	—	812	11,6	—	10	—	3	2	
174.	Velika Ilova gora	83	22	—	1.045	12,6	—	8	5	8	1	
175.	Velika Loka	200	53	1	3.974	19,9	—	27	5	7	14	
176.	Velika Račna	191	53	2	3.354	17,7	1	31	12	6	3	
177.	Velika Stara vas	98	24	—	1.378	14,0	—	12	5	4	3	
178.	Velike Češnjice	132	42	—	1.920	14,5	—	15	7	8	12	
179.	Vel. Dole pri Šentjurju	32	10	—	480	15,0	—	5	2	2	1	
180.	Vel. Kompolje	33	8	—	737	22,3	—	7	—	—	1	
181.	Velike Lese	110	25	—	1.620	14,6	—	2	3	10	10	
182.	Velike Lipljene	65	18	—	1.059	16,3	—	10	3	3	2	
183.	Velike Pece	96	31	—	1.586	16,4	3	14	3	5	6	
184.	Velike Reberce	29	6	—	331	11,4	—	1	—	3	2	
185.	Velike Vrhe	66	17	—	727	11,0	—	11	2	3	1	
186.	Veliki Kal	25	7	—	369	14,8	—	6	—	—	1	
187.	Veliki Korinj	46	13	—	768	16,7	—	12	—	—	—	
188.	Veliki vrh pri Šmarju	49	12	—	769	16,0	—	8	1	—	3	
189.	Veliko Črnelo	56	16	—	823	15,0	—	9	3	2	2	

190. Veliko Globoko	72	18	—	810	11,3	—	18	—	17	—	—
191. Veliko Mlačevo	342	93	22	4.837	14,1	—	21	—	30	—	25
192. Videm pri Temenici	13	5	—	285	21,9	—	4	—	—	—	1
193. Vino	61	14	—	841	12,9	1	2	—	3	4	4
194. Vir pri Stični	142	39	1	2.225	15,7	—	20	—	3	8	8
195. Višnje	144	34	—	1.776	12,0	4	6	—	5	17	2
196. Vrbičje	46	14	—	960	20,0	—	5	—	6	2	1
197. Vodice	16	3	—	222	13,9	—	2	—	—	—	1
198. Vrh pri Višnji gori	84	20	1	962	11,5	—	12	—	6	1	1
199. Vrpolje pri Šentvidu	68	16	—	982	14,4	—	8	—	2	4	2
200. Zaboršt pri Šentvidu	80	20	—	1.183	14,8	8	6	—	1	1	4
201. Zagorica	263	65	—	3.372	12,8	—	52	—	1	6	6
202. Zagradec pri Grosupljem	201	55	1	3.197	16,3	—	29	—	10	13	3
203. Zavrtače	27	5	—	232	7,5	—	5	—	—	—	—
204. Zdenska vas	242	61	—	3.807	15,7	—	33	—	5	7	16
205. Zgornja Draga	138	32	1	1.944	13,6	—	14	—	4	6	8
206. Zgornja Slivnica	94	26	1	1.481	15,6	2	18	—	—	3	3
207. Zgornje Duplice	36	7	—	458	12,7	—	6	—	—	—	1
208. Znojile pri Krki	61	16	—	1.005	16,5	—	3	—	3	—	10
209. Žalna	335	86	7	5.442	15,8	—	23	—	19	21	23
210. Železnica	15	4	—	211	14,1	—	3	—	—	1	—
Skupaj:	23.063	6.148	523	358.794	15,6	172	2.549	933	1.082	1.412	

DRUŽBENE DEJAVNOSTI V LETU 1973

Slavko Zupančič*

Sanacija in razvoj delovnovarstvenega zavoda Ponikve pri Dobrepolju

Delovnovarstveni zavod Ponikve je edini zavod v Sloveniji, ki skrbi za usposabljanje, zaposlovanje in varstvo težje telesno prizadetih mlajših oseb. Zavod zagotavlja organizirano varstvo in oskrbo tudi za upokojene in druge starejše ljudi, predvsem iz območja občin Grosuplje, Kočevje in Ribnica.

Kot posebni socialni zavod priučuje za delo mlajše, telesno huje prizadete osebe po dokončanem obveznem šolanju. Pod posebnimi pogoji zaposluje telesno prizadete osebe, ki jih ni mogoče zaposliti v splošnih pogojih. Organizira in daje celotno ali delno oskrbo za osebe, ki se v zavodu priučujejo ali pa so zaposlene pod posebnimi pogoji.

Kot splošni socialni zavod pa sprejema osebe, ki zaradi starosti, onemoglosti, kroničnih bolezni ali drugih okoliščin ne morejo ali ne želijo živeti same ali v družini. Svojim oskrbovancem nudi bivanje v zavodu, prehrano, zdravstveno nego, primerno psihično in čustveno stabilnost in druge oblike socialnega varstva ter zagotavlja razne oblike dejavnosti, ki ustrezajo potrebam in sposobnostim oskrbovancev.

Zavod ima tri stanovanjske in tri delavniško-gospodarske objekte. Le en stanovanjski objekt je še dokaj solidno zgrajen, drugi pa so dotrajani ali ne-solidno zgrajeni. Delavnice so v zelo neustreznih prostorih, brez prave medsebojne povezave, osvetlitve in brez primernih stranskih in skladiščnih prostorov. Osnovni problem v zavodu so komunikacije. Obstoječi objekti so 2—3-nadstropni in predstavljajo zato slabo mobilnim invalidom poseben problem notranjih komunikacij. Še večji je problem zunanjih komunikacij. Zavod nima pokritih prehodov, zato povprečni obsrbovanec v slabem vremenu ne more obiskovati skupnih prostorov in prostorov za razvedrilo.

Glede na tako kritično stanje je zavod izdelal idejno zasnovo in investicijski načrt ter program adaptacije in rekonstrukcije obstoječih objektov in novogradnjo objektov. V zadnjih dveh letih je zavod že preuredil prostore za centralno kurjavo, namestil parni kotel in napeljal parno ogrevanje v delavnice, pralnico, kulturno dvorano in v pisarniške prostore. Preuredil in dogradil je sanitarije in garderobe za delavce. V letu 1973 je zavod nadaljeval s preureditvami delavniških in skladiščnih prostorov, električnega, vodovodnega, toplovodnega in pnevmatičnega razvoja pa tudi s preureditvami delovnih mest s sodobnejšimi delovnimi pripravami. V letošnjem letu pa so

* 61290 Grosuplje, načelnik oddelka SO Grosuplje.

začeli preureditvena dela v Domu upokojencev in drugih starejših oseb (objekt 2). Zgradili bodo tudi novi bivalni objekt št. 6 za imobilne invalide (na invalidskih vozičkih). Novi bivalni prostori za 32 imobilnih invalidov bodo z zaprtimi rampami povezani s sedanjim bivalnim objektom št. 1. Sistem ramp bo zagotavljal mobilnost najhuje prizadetih invalidov. V obstoječem objektu bodo z adaptacijo uredili ambulantne prostore (splošno in zobno ambulanto, fizioterapijo in hidroterapijo), v pritličju pa bodo uredili jedilnico in klubsko sobo. Zgradili bodo še 3 stanovanjske oziroma poslovne objekte.

Po končani gradnji in adaptaciji bo po letu 1976 v zavodu prostora za 56 mobilnih in za 32 imobilnih invalidov ter za 60 upokojencev in drugih ostarelih oseb, to je za približno 20 oseb več kot danes. Maksimalna zmogljivost kuhinje bo 200 obrokov hrane dnevno. Centralna jedilnica bo imela 50 sedežev, jedilnica v objektu za upokojence pa 34 sedežev. V delavnicaah bo v oddelku za usposabljanje in v oddelku za zaposlovanje približno 80 delovnih mest v eni izmeni. Po uresničenju tega programa bo imel zavod vse pogoje za uspešno delo. Bivalni, delovni in drugi pogoji bodo urejeni tako, kot jih predpisuje pravilnik o minimalnih tehničnih pogojih glede prostorov in opreme v socialnih zavodih. Tako bodo ustvarjene osnove za popolno uresničenje koncepta sodobnega delovno-varstvenega zavoda.

Program sanacije in izgradnje predvideva investicijska dela v skupni višini 19.777.797 din, in sicer:

- ureditev zemljišča in izgradnja primarnih komunalnih naprav 4 milijone 426.103 din;
- izgradnja kotlovnice za centralno kurjavo in toplovodne instalacije 946.119 din;
- rekonstrukcija in izgradnja bivalnih objektov za invalide in upokojence 8.267.605 din;
- rekonstrukcija in izgradnja delavniških in skladiščnih prostorov 1 milijon 965.830 din;
- izgradnja stanovanj in prostorov za otroško varstvo 4.172.140 din.

Investicijski stroški za sanacijo zavoda se bodo razdelili na naslednje podpisnike financiranja investicij v zavodu:

- SR Slovenija približno 42 %;
- skupščine občin Grosuplje, Kočevje in Ribnica približno 17 %;
- delovno-varstveni zavod Ponikve nekaj več kot 40 %.

Adaptacija zdravstvenega doma Grosuplje

S srednjeročnim programom razvoja zdravstvene službe in zdravstvenega varstva v občini je bilo predvideno poleg organizacijskih in kadrovskih problemov urediti tudi najnujnejše prostorske probleme zdravstvene službe. Zato so se konec decembra lani začele adaptacije prostorov zdravstvenega doma Grosuplje.

V pritličju so preuredili prostore za **dispanzer za žene** (ginekološki dispanzer), ki obsega: čakalnico, zdravstveno administracijo, ginekološko ordi-

nacijo, posebni kabinet, sterilizacijo, WC osebja. V isti etaži so uredili še prostor za patronažno (zdravstvenosocialno) službo in garderobo.

V nadstropju so iz splošne zdravstvene ambulante in zobne tehnike preuredili **dve splošni zdravstveni ambulanti** (dve ordinaciji dopoldne), zobna tehnika pa so prestavili na severno stran, kjer so bili sedaj pisarniški prostori.

Z navedeno preureditvijo niso bili tangirani konstrukcijski elementi stavbe, temveč je bilo predstavljeno in na novo narejenih nekaj predelnih sten.

S tem pa bodo bolj ekonomično in racionalno uporabljene sedanji pre malo izkoriščeni prostori v pritličju. Potrebno je bilo zamenjati in dopolniti tlake, nekaj oken in vrat ter v adaptiranih prostorih v celoti zamenjati električno instalacijo, vodovodno pa dopolniti. Po predračunu bodo stroški za celotna preureditveno-adaptacijska dela in opremo znašali:

— za gradbena dela	135.252 din
— za obrtniška dela	123.480 din
— instalacije	150.000 din
— oprema	150.000 din
Skupaj:	558.732 din

Od skupne predračunske vsote je za adaptacijo zdravstvenega doma odobrila Skupnost zdravstvenega zavarovanja in varstva Ljubljana 350.000 din, skupščina občine Grosuplje pa 208.732 din iz svojega proračuna.

Diferencirani prispevki staršev pri oskrbi in vzgoji predšolskih otrok v vzgojnovarstvenem zavodu

Na osnovi stališč in sklepov 3. seje konference ZKS o socialni diferenciaciji in akcijskega programa o zmanjševanju in odpravljanju socialnih razlik, ki ga je marca 1972 sprejela občinska konferenca ZK Grosuplje, ter programske usmeritve otroškega varstva v občini do leta 1975, se je v občini uvedlo diferencirano plačevanje stroškov za bivanje in oskrbo otrok v vzgojnovarstvenih ustanovah. V ta namen so občinska skupščina, vzgojnovarstveni zavod, komisija za otroško varstvo pri TIS in temeljna izobraževalna skupnost v maju 1972 podpisali družbeni dogovor. V njem je zapisano, da sprejemanje otrok v otroške vrtce ne sme biti odvisno od plačilne sposobnosti staršev, temveč od potrebe otrok po vzgoji, oskrbi in varstvu. Ker družbeni delež za stroške otrok v otroških vrtcih ne more biti tolikšen, da bi kril celotno oskrbnino, je bilo treba vpeljati diferencirano plačevanje stroškov glede na gmotno-materialni položaj družine. Pri tem pa ne bi upoštevali samo osebnega dohodka, ki odpade na družinske člane, temveč tudi druge materialne razmere družine.

Po sprejetem družbenem dogovoru so starši varovancev v letu 1972 in v letu 1973 plačevali diferencirano oskrbnino po naslednji lestvici:

- do 600 din mes. doh. na druž. člana 45 % ekonom. cene
- od 600 do 750 din mes. doh. na druž. člana 50 % ekonom. cene
- od 750 do 900 din mes. doh. na druž. člana 55 % ekonom. cene
- od 900 do 1.050 din mes. doh. na druž. člana 60 % ekonom. cene
- od 1.050 do 1.200 din mes. doh. na druž. člana 65 % ekonom. cene
- od 1.200 do 1.350 din mes. doh. na druž. člana 70 % ekonom. cene
- nad 1.350 din mes. doh. na druž. člana 75 % ekonom. cene

Ne oziraje se na lestvico pa so starši varovancev, ki opravljajo zasebno obrtno ali intelektualno dejavnost, plačevali 75 % ekonomske cene.

Ceprav je družba 25 % subvencionirala oskrbnino za vse otroke, tudi iz premožnejših in bolje materialno situiranih družin, so v začetku tej lestvici močno nasprotovali, kajti uveljavljena je bila teza, naj za vzgojo, varstvo in oskrbo otrok skrbijo samo družbeni skladi in ne tudi družine. Takšno stališče je bilo z družbeno akcijo zavrženo, ker še za obvezno osnovno šolanje ni toliko sredstev, da bi lahko zagotovili resnično brezplačno šolanje. Resnica je tudi, da je v organizirano varstvo v občini vključenih le 7 % vseh predšolskih otrok, zato je treba dati možnost in dostop v otroške vrte tudi otrokom iz slabše materialno situiranih družin. To pa bo nujno in možno le z nadaljnjo solidarnostno akcijo nas vseh.

Organizacija mreže osnovnega šolstva in šolski okoliši v občini Grosuplje

Skupščina občine je v marcu 1973 sprejela odlok o organizaciji mreže osnovnega šolstva in o šolskih okoliših v občini Grosuplje. Z odlokom se formalnopravno oblikuje in uresničuje organizacija osnovnega šolstva, ki je bila sprejeta s srednjeročnim programom razvoja vzgoje in izobraževanja; ta vsebinsko bistveno ne spreminja dosedanje mreže osnovnega šolstva v občini.

S sprejetim odlokom se posamezna naselja vključujejo v ožje in širše šolske okoliše. V ožje šolske okoliše osnovnih šol spadajo naselja, iz katerih učenci obiskujejo šolski pouk v vseh razredih na centralnih osnovnih šolah, razen šol Šmarje in Višnja gora, ki sta popolni osemletki. V širše šolske okoliše osnovnih šol pa spadajo naselja, iz katerih učenci obiskujejo šolski pouk do vštete četrtga razreda na podružničnih osnovnih šolah, od petega razreda dalje pa na centralnih osnovnih šolah. Posebna določba odloka dovoljuje, da se po sporazumu pristojne šole in temeljne izobraževalne skupnosti posamezna naselja iz sosednjih občin lahko vključujejo v šolske okoliše osnovnih šol v občini, ali posamezna naselja v občini v šolske okoliše sosednjih občin. Po tej diktaciji odloka lahko učenci iz naselja Vino in Mali vrh obiskujejo šolski pouk na podružnični osnovni šoli Škofljica, iz vasi Pleše osnovno šolo Šmarje, učenci iz naselij Bratnice, Male Dole, Velike Dole, ki spadajo k občini Grosuplje, pa obiskujejo osnovno šolo v Velikem Gabru, občina Trebnje. Učenci iz Pustega Javorja, Radanje vasi, Sobrač, Sela pri Sobračah, Vrha pri Sobračah, ki spadajo k občini Litija, lahko obiskujejo osnovno podružnično šolo v Temenici. Učenci z Debeč, Osredka in Pla-

nine — ta naselja so v občini Grosuplje — pa lahko obiskujejo pouk na osnovni šoli Javorje v občini Litija.

V nadaljevanju navajam samo nekatera bistvena določila odloka, in sicer:

Centralne osnovne šole v občini so naslednje:

1. osnovna šola Grosuplje,
2. osnovna šola Stična,
3. osnovna šola Šentvid pri Stični,
4. osnovna šola Dobrepolje.

— Osnovna šola Grosuplje ima naslednje podružnične osnovne šole: Šmarje, Žalna, Polica, Podtabor, Kopanj, Ilova gora in Škocjan;

— Osnovna šola Stična ima naslednje podružnične osnovne šole: Višnja gora, Zagradec, Krka, Muljava, Ambrus in Korinj;

— Osnovna šola Šentvid pri Stični ima naslednje podružnične osnovne šole: Temenica in Hrastov dol;

— Osnovna šola Dobrepolje ima naslednji podružnični osnovni šoli: Kompolje in Ponikve.

1. V ožji šolski okoliš Osnovne šole GROSUPLJE spadajo naslednja naselja: Grosuplje, Gatina, Brvace, Brezje pri Grosupljem, Spodnje Duplice, Spodnja Slivnica, Veliko Mlačevo (del), Malo Mlačevo (del), Blato, Mala Stara vas, Ponova vas (del).

V širši šolski okoliš Osnovne šole Grosuplje spadajo naselja:

— podružnične osnovne šole Šmarje: Šmarje-Sap, Mali vrh pri Šmarju, Gajniče, Razdrto, Tlake, Veliki Vrh pri Šmarju, Cikava, Hrastje, Huda Polica, Paradišče, Podgorica pri Šmarju, Zgornja Slivnica, Sela pri Šmarju;

— podružnične osnovne šole Žalna: Žalna, Velika Loka, Plešivica pri Žalni, Veliko Mlačevo (del), Malo Mlačevo, Zagradec pri Grosupljem, Luče;

— podružnične osnovne šole Polica: Polica, Blečji vrh, Dolenja vas pri Polici, Gorenja vas pri Polici, Kožljevec, Mali Konec, Troščine, Peč, Dole pri Polici, Velika Stara vas, Zgornje Duplice;

— podružnične osnovne šole Podtabor: Podtabor, Vino, Vrbičje, Udje, Podgorica pri Podtaboru, Gornji Rogatec, Ponova vas (del), Bičje, Cerovo, Mala vas, Pece, Medvedjica (del);

— podružnične osnovne šole Kopanj: Velika Račna, Mala Račna, Predole, Čušperk;

— podružnične osnovne šole Ilova gora: Velika Ilova gora, Mala Ilova gora, Gaberje pri Ilovi gori;

— podružnične osnovne šole Škocjan: Velike Lipljene, Male Lipljene, Medvedjica (del), Rožnik, Staro apno, Železnica.

2. V ožji šolski okoliš osnovne šole STIČNA spadajo naslednja naselja: Stična, Gaberje pri Stični, Ivančna gorica, Studenec, Škrjanče, Mekinje nad Stično, Vir pri Stični, Metnaj, Debeče, Dobrava, Pristava, Mala Goričica,

Obolno, Osrednek nad Stično, Planina, Poljane pri Stični, Mala Dobrava, Malo Črnelo, Veliko Črnelo, Mrzlo polje, Mleščevo, Malo Hudo, Stranska vas ob Višnjici, Spodnja Draga.

V širši šolski okoliš Osnovne šole Stična spadajo naselja:

— podružnične osnovne šole Višnja gora: Višnja gora, Dedni dol, Peščenik, Spodnje Brezovo, Velika Dobrava, Kamno brdo, Sela pri Višnji gori, Leskovec, Gornje Brezovo, Vrh pri Višnji gori, Kriška vas, Nova vas, Pristava pri Višnji gori, Zavrtache, Podsmreka pri Višnji gori, Polje pri Višnji gori, Stari trg, Zgornja Draga, Mala Loka pri Višnji gori;

— podružnične osnovne šole Zagradec: Zagradec, Fužine, Veliko Globoko, Malo Globoko, Kuželjevec, Grintovec, Dečja vas pri Zagradcu, Gabrovka pri Zagradcu, Marinča vas, Kitni vrh, Valična vas, Breg pri Zagradcu, Češnjice pri Zagradcu, Male Rebrce, Tolčane, Velike Rebrce;

— podružnične osnovne šole Krka: Krka, Gradiček, Krška vas, Trebnja gorica, Ravni dol, Podbukovje, Gabrovček, Male Lese, Velike Lese, Znojile pri Krki, Hočevje;

— podružnične osnovne šole Muljava: Muljava, Velike Vrhe, Male Vrhe, Leševje, Mevce, Oslica, Potok pri Muljavi, Sušica, Trebež, Gorenja vas, Bojanji vrh, Male Kopolje, Velike Kopolje;

— podružnične osnovne šole Ambrus: Ambrus, Kal, Kamni vrh pri Ambrusu, Višnje, Bakerc, Brezovi dol, Primča vas;

— podružnične osnovne šole Korinj: Veliki Korinj, Mali Korinj, Laze nad Krko.

3. V ožji šolski okoliš osnovne šole ŠENTVID pri Stični spadajo naslednja naselja: Artiža vas, Boga vas, Breg pri Dobu, Dob, Griže, Grm pri Radohovi vasi, Glagovica, Male Češnjice, Mali Kal, Petrušnja vas, Pristavlja vas, Podboršt, Pokojnica, Radohova vas, Sela pri Dobu, Selo pri Radohovi vasi, Šentpavel, Škoflje, Šentvid pri Stični, Velike Češnjice, Veliki Kal, Velike Pece, Vrhpolje in Zaboršt.

V širši šolski okoliš osnovne šole Šentvid pri Stični spadajo naselja:

— podružnične osnovne šole Temenica: Bukovica, Bratnice, Čagošče, Dolnja vas, Male Dole, Pungert, Praproče, Temenica, Velike Dole, Videm pri Temenici;

— podružnične osnovne šole Hrastov dol: Hrastov dol, Lučarjev kal, Male Pece, Rdeči kal, Sad in Trnovica.

4. V ožji šolski okoliš osnovne šole DOBREPOLJE spadajo naslednja naselja: Videm, Podgora, Bruhanja vas, Podgorica, Podpeč, Zdenska vas, Mala vas, Zagorica, Cesta, Predstruge, Vodice.

V širši šolski okoliš osnovne šole Dobrepolje spadajo naselja:

— podružnične osnovne šole Kopolje: Kopolje;

— podružnične osnovne šole Ponikve: Ponikve.

Ustanovitev temeljne telesnokulturne skupnosti

Telesnokulturna dejavnost je dejavnost posebnega družbenega pomena in kulturna vrednota, ki prispeva k zdravju, delovnim in obrambnim sposobnostim, vzgoji patriotizma, k bratstvu, enotnosti in internacionalizmu, smotrni uporabi prostega časa, k osebni zadovoljstvu in k oblikovanju, izražanju in potrjevanju celovite človekove osebnosti.

S tem namenom je bila 14. 11. 1973 v občini ustanovljena Temeljna telesnokulturna skupnost. Ustanovna skupščina TTKS je na ustanovnem zasedanju sprejela začasni statut, poslovnik o delu ustanovne skupščine, program dela in finančni načrt za leto 1974 in izvolila organe skupščine.

Skupščino Temeljne telesnokulturne skupnosti sestavlja 31 delegatov delovnih ljudi ter občanov, in sicer:

- 9 delegatov iz organizacij združenega dela;
- 7 delegatov iz krajevnih skupnosti;
- 15 delegatov iz vrst telesnokulturnih delavcev in organizacij.

Skupščina temeljnokulturne skupnosti ima 11-članski izvršni odbor ter 5 stalnih odborov, in sicer: odbor za šolska športna društva, odbor za športno rekreacijo, odbor za tekmovalni šport, odbor za telesnokulturne objekte in odbor za kadre, priznanja in nagrade.

Poimenovanje Osnovne šole Šentvid pri Stični

Na predlog krajevnih družbenopolitičnih organizacij in krajevne skupnosti Šentvid pri Stični je občinska skupščina Grosuplje na svoji seji dne 27. 6. 1973 poimenovala Osnovno šolo Šentvid pri Stični po Ferdu Veselu, znanem slikarju, ki je od leta 1901 do konca II. svetovne vojne živel in delal v svojem gradu Grumlof pri Šentvidu na Dolenjskem.

Ferdo Vesel se je rodil 18. 5. 1861 v Ljubljani in umrl 28. 7. 1946. Med I. svetovno vojno je bil zaprt na Ljubljanskem gradu, nato pa interniran v Avstrijo. Med II. svetovno vojno je živel na Grumlofu ter sodeloval z OF. Po vojni je živel v Ljubljani.

Slikal je portrete, pejzaže, tihožitja in akte. Posluževal se je predvsem barv. Rad pa je eksperimentaliral z barvno kredno in tempero. Uvrščamo ga med slikarje realiste, v nekaterih njegovih slikah pa je čutiti tudi impresionizem. Med njegovimi učenci je bila Ivana Kobilica. Razstavljal je v Münchnu, Benetkah, Ljubljani, na Dunaju, v Londonu, Beogradu, Sofiji itd.

Zdravstveno letovanje otrok

Zdravstveno letovanje otrok je posebna oblika telesne in duševne krepitev otrok ter vzgojnega dela z otroki in je v splošnem namenjeno rekreaciji, to je obnovitvi fizičnih in psihičnih sposobnosti. Otroci s podeželja se na letovanjih prvič srečajo s kolektivno igro, z aktivnostjo v vodi in z raznimi tekmovanji. Pomembne oblike aktivnosti na zdravstvenem letovanju so:

jutranja telovadba, pospravljanje sob, igre ob morju, plavanje, opazovanje narave in okolja, sončenje, kopanje in druge zabavno-kulturne igre.

Otroci so letos letovali v Mladinskem zdravilišču Debeli rtič pri Kopru in v obmorskem letovišču Pacug. Na 14-dnevnem letovanju je bilo v treh izmenah 130 otrok iz občine.

Zdravstveno letovanje so otrokom omogočili in zanje prispevali:

— skupščina občine Grosuplje	33.532,00 din
— Skupnost zdravstvenega zavarovanja Ljubljana	26.308,00 din
— prispevek staršev otrok	26.000,00 din
— organizacije združenega dela (podjetja)	1.000,00 din
skupaj:	86.840,00 din

KULTURNA DEJAVNOST NEKDAJ IN DANES PRI NAS

Hilda Lučovnik*

Beseda o dramski dejavnosti v naši občini

Kadar želimo opisati kulturno dejavnost kakega kraja ali območja, je nujno, da prisluhnemo utripu vsakdanjega življenja sleherne vasi. Za sedanjí čas to niti ni tako težko, saj imamo samoupravno interesno kulturno skupnost, ki spremlja vse delo na področju kulturno-prosvetne dejavnosti v občini, a za pretekla desetletja, ki so bila osnova današnjemu kulturnemu življenju na vasi, je to nekoliko težje.

Pred leti so bili — to vemo vsi — kraji naše občine daleč odmaknjeni od centra kulturnega življenja, to je od Ljubljane. Danes razdalja ne pomeni nič. Sodobne prometne zveze so zblížale še tako oddaljene kraje ter jih povezale z mesti. Zaradi tega morda tudi stagnacija kulturno-prosvetne dejavnosti na vasi, kajti možnost, da si vsakdo lahko izbira, kje in kako bo preživel prosti čas, je k temu veliko pripomogla. Tisto nekdanje mirno in idilično življenje v vasi je zamenjala dinamika povojnega časa, ki človeka nenehno žene, da hlasta za vedno novim, sodobnim in hitro se spreminjajočim življenjem.

Toda vrnimo se desetletja nazaj; življenje na vasi je teklo svojo pot. Ljudje so živeli in delali na zemlji, ki je pomenila življenje, blagostanje, zlasti kadar je bogato obrodila. A tako življenje le ni zadovoljevalo vseh. Želeli so še kaj, kaj, kar človeka lahko razveseli, mu daje novega poleta za delo, kar bi ga tudi česa naučilo. Načini, kako so si preprosti ljudje naših vasi, ki so bili v glavnem kmetje, malo je bilo študentov in zelo malo delavcev, potešili željo po kulturnih dejavnostih, so bili dokaj preprosti in zelo različni. Rekla sem malo delavcev, saj smo imeli v občini eno samo tovarno Motvoz in platno v Grosupljem.

In vendar imamo kraje v občini, ki imajo za seboj dolgoletno tradicijo, živahne kulturne dejavnosti. Težnja po kulturnem bogastvu, ki človeku bogati znanje, širi obzorje, mu plemeniti značaj, daje razvedrilo in zabavo, so pomagali uresničevati vaščani, zlasti pa študentje, ki so hodili v srednje in visoke šole v mesta. Še več kot študentje so to poslanstvo opravljali učitelji, ki so v vaščanih zbudili željo po aktivnem sodelovanju.

Govorimo o študentih z vasi. Da, prav ti so v poznejšem življenju dokazali, koliko je bilo v njih ljubezni do domovine, do domačega kraja. Res jih ni bilo veliko, ki so končali najvišje šole v mestih, se usposobili v različnih

* 61290 Grosuplje, ravnatelj Osnovne šole v Grosupljem v pokoju.

pomembnih in narodu koristnih strokah ali pa so uspeli kot ustvarjalci in umetniki v raznih panogah kulturnih dejavnosti. Mnogo znanih in pomembnih oseb je dal naš predel domovine, vendar danes ne mislim pisati o njih. Ti so pokazali hvaležnost domovini s svojimi stvaritvami, s svojo sposobnostjo in ponosni smo nanje.

Naj govorimo še o tistih skromnih kulturnih delavcih, ki so s svojim delom na vasi leta in leta sejali dobro seme kulturnih dobrin — kultivirali slovenski jezik, širili slovenske pesmi, ohranjali narodne običaje, da ne bi prešli v pozabo. Njihovo delo je dalo vzpodbudo vaščanom, da so hoteli v prostem času vedno več brati, pa ne samo to — želeli so dati besedi življenje. Združevali so se v kulturna društva, ki so gojila dramatiko, prirejala igre, literarne večere ter gojila petje narodnih in umetnih pesmi.

Za prve prireditve so bila dobra kar večja dvorišča ali skednji ali večji prostor v vaški gostilni. Pozneje je težnja po pravi dvorani, odru, tako močno zaživela v ljudeh, da so to tudi uresničili.

Skoraj vsak večji kraj je imel poleg kulturnega društva še organizacijo vaškega gasilskega društva. Le-ti so si za svoje pomembno delo kmalu zgradili dom, v katerem so hranili potrebno orodje in še poseben prostor za pouk v gasilstvu. Iz teh prostorov so se razvile prve dvorane z odri. Zgodilo se je marsikje, da so se gasilska in kulturna društva združila v eno društvo, saj so bili člani obeh — večinoma vsi vaščani.

Le v večjih krajih, s številnejšim prebivalstvom se je poleg gasilskega in kulturnega društva lahko ustanovilo še športno društvo in življenje je bilo bolj pestro. V teh krajih sta delovali marsikje dve kulturni društvi: eno v sklopu z gasilskim, drugo pri športnem društvu.

Med obema društvoma se je razvilo prijateljsko tekmovanje za čim boljšo in večjo aktivnost in tako je bila v tem obdobju kulturna dejavnost res zelo pestra in živahna.

To pestrost kulturnega življenja bi želeli opisati tako, da bi dobili pravo podobo kulturne rasti v naših vaseh pred vojno. Vse nekdajne aktivne in danes še živeče člane kulturno-prosvetnih društev v vaseh prosim, da bi mi s svojimi podatki o takratnem delu pomagali. Rada bi namreč, da bi v zborniku občine Grosuplje zabeležili tudi ta del naše kulturne zgodovine; napisali bi nekaj vrstic o ljudeh, ki so zaorali ledino v kulturno-prosvetni dejavnosti na vasi s svojim delom privzgojili mladim veselje do igranja, do petja, do branja dobrih knjig, do ohranjanja domačih običajev. Kako globoko narodno zavest je zasejala v srcih prav ta dejavnost na vasi, smo občutili lahko v času NOB; v vrstah borcev za svobodo domovine so bili tudi številni naši občani, da ne rečem, da so sodelovali v boju večinoma vsi, dokler ni svobodno zadihala naša zemlja in smo lahko zopet slišali povsod le slovensko besedo in slovensko pesem.

Upam, da se boste mojemu vabilu odzvali ter mi pomagali zbrati te podatke.

Kulturno-prosvetna dejavnost naj bi danes zavzemala v občini tisto vidno mesto, ki ji ga določa potreba po izobraževanju občanov, želja po zabavni in znanstveni literaturi, po umetnosti, skratka želja po vsem, kar omogoča človeku njegovo rast in razvoj.

Kultura je potrebna vsakomur, kajti samo materialne dobrine in visok standard ne morejo izoblikovati človeka, da bi bil pošten, resnicoljuben, tovariški, human in značajan, skratka kulturn član naše socialistične družbe.

Vsi vemo, da kulturno-prosvetna dejavnost prispeva znaten delež k vzgoji in prevzgoji človeka. Zaradi te vloge je prav, da posvetimo kulturi v občini enako pozornost kakor drugim osnovam normalnega življenja in dobrega počutja občana pri delu in v prostem času.

Vemo pa tudi, da so generacije, ki so skrbele za kulturno-prosvetno dejavnost pred to vojno in prva leta po vojni, že ostarele, mnogi so že umrli, nimajo več zanosa in moči, da bi delo nadaljevali. Prav zanos pa je za aktivno delo zelo potreben. V svojem času pa so bili polni moči, bogatih idej in želi so velike uspehe pri svojem delu. Njihovo delo je bila podlaga razvoju današnjega kulturnega življenja v občini. Prav zato ne gre prezreti njihovega dela.

Sedanje delo sloni na mladi generaciji, kajti časi in zahteve so se izpremenili. In ti izpremenjeni časi zahtevajo mnogo več strokovne sposobnosti za vodenje kulturno-prosvetnih dejavnosti. Danes se povsod zahteva več znanja in več sposobnosti, čisti amaterizem tudi pri kulturno-prosvetnih dejavnosti ne zadošča več. Ne samo posamezne panoge kulturno-prosvetne dejavnosti, vse, prav vse zahtevajo strokovnjake, ki obvladajo svojo stroko.

Sredstva, ki jih daje družba za razvoj kulturno-prosvetne dejavnosti, pa nikakor ne zadoščajo za kritje potreb, ki jih narekuje čas in jih terja vzdrževanje obstoječih in graditev novih prostorov, ki so osnovni pogoj za aktivno delo in razvoj kulturnega življenja tudi v naši občini.

Dejstvo je, da v vsej občini nimamo niti ene dvorane, ki bi v celoti ustrezala in bi ustvarjala pravo gledališko razpoloženje v vsakomer, ki bi vstopil vanjo. Še manj so primerno urejeni obstoječi odri. Prostori, ki jih danes uporabljajo kulturno-prosvetna društva, so ali bivši prostori športnih ali gasilskih društev, zadružnih domov ali pa šolske avle.

Postopoma bi morali v obstoječih dvorinah le izboljšati delovne razmere s tem, da bi primerno opremili in uredili odre in dvorane. Nujno bi bilo, da bi imel vsaj center občine Grosuplje primerno urejeno dvorano za gledališke in koncertne prireditve. Tu bi potem lahko nastopali člani kulturno-prosvetnih društev občine in pa gostje iz drugih krajev. V tako urejeni dvorani prav gotovo tudi gledalcev ne bi manjkalo, kakor se je to zgodilo v zadnjih letih večkrat.

Še več, prepričana sem, da bi kmalu imeli med našimi občani zopet stalno gledališko publiko, ki bi s svojo navzočnostjo in oceno tudi usmerjala delo kulturno-prosvetnih društev.

... in kar najbolj aktivno sodelovali pri svojem izobraževanju. Prepričani smo, da je vsak starš otrok sposoben končati osmi letko v osmih letih, če ima le doma in v šoli ustrezne razmere. Zato skušamo takšne razmere ustvariti v šoli, kerai pa pridoliti starše za sodelovanje. Šola sama vzega na zmore. Če pa pri tem dom — družina ravna v nasprotju s cilji, ki jih želi uresničevati šola, ustvarja nesrečne in razvlejene ljudi, ki bodo le s težavo našli pravo pot do svojega mesta v samoupravljalni socialistični družbi.

* Pedagoška svetovalka za narodni pouk pri Zavodu za šolstvo RRS, Obč. Ljubljana.

VELIK PREMİK V NAŠI OSNOVNI ŠOLI

Angelca Likovič*

»Kdor ne ve natančno, kam pravzaprav hoče, se ne sme čuditi, če prispe čisto nekam drugam.«

R. Mager⁵

Iz zgodovine šolstva in pedagogike vemo, da sleherna družba pred svoje šole sama postavlja učnovzgojne cilje, ker želi vplivati na oblikovanje državljanov. Vsi, ki pravijo, da je postavljanje takih ciljev nepomembno, se zelo motijo, saj dobro vemo, da otrok ne more rasti in zoreti sam, kot so to menili celo nekateri znani pedagogi. Tudi Sokratu ne verjamemo, ki je rekel, da je vse znanje že v človeku in ga je treba le s spretnimi vprašanji spraviti na dan.

Osnovni vzgojno-izobraževalni cilj šole v naši družbi je: oblikovati svobodno, vsestransko razvito, humano, nacionalno zavedno socialistično osebnost, ki bo hkrati delavec in samoupravljalec. Torej moramo vsi, posebno pa še prosvetni delavci, ki se poklicno ukvarjamo z vzgojo in izobraževanjem otrok, natančno vedeti, kaj pravzaprav hočemo.

Zaradi izredno hitrega razvoja znanosti in tehnike je moralo priti v naši osnovni šoli do velikega premika. Dobro se zavedamo, da učence usposabljammo za sedanost in za prihodnost, ne pa za preživelj čas. Mlade ljudi moramo učiti, kako naj živijo in delajo v družbi, ki jo morajo sami ustvarjati in razvijati. Lahko ugotovimo, da je bila reforma osnovne šole potrebna, saj mora šolstvo nujno v korak z razvojem.

V prizadevanjih za učinkovitejšo šolo, za bolj uspešno uresničevanje zastavljenih ciljev uvajamo v šolsko delo mnogo novosti, vse pa lahko imenujemo s skupnim imenom: spremenjen odnos do učenca. V ta namen se modernizira vsebina pouka in druge oblike učnovzgojnega dela z učenci, spreminjajo pa se tudi delovne oblike in metode. Čas, ki ga živijo naši učenci, je razgiban, poln najrazličnejših možnosti za osebnostni razvoj, zato naj bi ga učenci tudi v šoli občutili in kar najbolj aktivno sodelovali pri svojem izobraževanju. Prepričani smo, da je vsak zdrav otrok sposoben končati osemletko v osmih letih, če ima le doma in v šoli ustrezne razmere. Zato skušamo takšne razmere ustvariti v šoli, hkrati pa pridobiti starše za sodelovanje. Šola sama vsega ne zmore. Če pa pri tem dom — družina ravna v nasprotju s cilji, ki jih želi uresničevati šola, ustvarja nesrečne in razdvojene ljudi, ki bodo le s težavo našli pravo pot do svojega mesta v samoupravljalški socialistični družbi.

* Pedagoška svetovalka za razredni pouk pri Zavodu za šolstvo SRS, OE Ljubljana.

V šoli postaja učitelj vse bolj organizator vzgojno-izobraževalnega dela in vzgojitelj učencev, vse manj pa je predavatelj. Zato vse manj novih spoznanj prinaša učencem »na krožniku«, zato pa se učenci vse bolj usposablajo za aktivno učenje ob opazovanju, preizkušanju, primerjanju, razmišljanju, sklepanju, ugotavljanju, povezovanju, iskanju odnosov, zvez, zaporedja in soodvisnosti ter posploševanju. Učitelj jih pri vsem tem le usmerja.

Dobro se moramo zavedati, da vsega tega ni mogoče doseči čez noč. Smo šele na začetku reforme, a vendar si upam trditi, da smo najtrši led že prebili, učitelji na naših šolah so že začutili, kaj je naš operativni cilj!

Vse te spremembe pa zahtevajo mnogo dela, truda in časa. Naši učitelji redno hodijo na seminarje, aktivne, hospitacije in posvete, kjer se strokovno in metodično izpopolnjujejo. Ugotavljamo pa, da učitelji vse to redno obiskujejo, saj čutijo pri svojem delu odgovornost tako pred otroki kot pred družbo.

Vsi prosvetni delavci pričakujemo, da bo naša družba uvidela, kako pomembno delo opravljamo in ga tudi ustrezno ovrednotila. Zavedati se moramo, da so prav vsi zdravniki, inženirji, politiki, umetniki, gospodarstveniki, učitelji, znanstveniki in drugi izobraženci najprej obskovali osnovno šolo. Učitelji na osnovnih šolah so jim dali trdne temelje za nadaljnje šolanje. Živimo pa v času, ko je izobrazba vsak dan pomembnejša in ko se mora tudi odrasel, zaposlen človek nenehno izpopolnjevati, če naj bo kos zahtevam svojega delovnega mesta (permanentno izobraževanje!).

Po osnovnih šolah že tretje leto uvajamo takoimenovano novo moderno matematiko. V zvezi s tem je bilo že veliko razprav, veliko napisanega in izvedene so bile različne analize. Slišale so se tudi kritike. Zato ne bo odveč, če navedem nekaj podatkov.

Inštruktorji MOM (moderne osnove matematike) zelo natančno spremljajo napredovanje naših učencev po reformi. Z nalogami objektivnega tipa smo preverjali skupne učne cilje v razredih, kjer se je poučevala matematika po starem programu, in v razredih, kjer se je matematika poučevala po novem učnem programu. Tudi v naši občini so bili učenci testirani. Nereformirani oddelki so dosegli učni cilj s 66,68 %, reformirali oddelki pa s 75,92 %. Torej so učenci, ki so se učili matematike po novem programu, dosegli boljši uspeh za 9,24 %.

Zelo pomembna je tudi ugotovitev, da so za dosego skupnih učnih ciljev porabili učenci, ki so se učili matematike po novem, 68 učnih ur, učenci nereformiranih oddelkov pa 148 učnih ur. Prihranek učnega časa je očiten — 80 učnih ur. Pa še to: temeljne računske operacije poznajo učenci, ki se učijo matematike po novem, globlje: znajo poiskati seštevanju nasprotno operacijo, sam pojem operacije pa se jim je razširil, saj poznajo operacije z množicami in operacije s števili. Največ bomo lahko povedali o reformi matematike, ko bo zajela vse štiri razrede osnovne šole. Vendar pa se že sedaj upam trditi, da je reforma v matematiki prinesla pozitivne posledice in rezultate tudi pri drugih učnih predmetih. To nam vliva novih moči za nadaljnje delo.

V šolskem letu 1973/74 smo v osnovno šolo spet uvedli nekaj novega. Tovarišice—elementarke so v prvih razredih začele opismenjevati naše otroke po novem, takoimenovanem kompleksnem postopku.

Tudi tu je bilo veliko začetnih težav, vendar so učenci že po enem mesecu brali oziroma pisali. Tudi v to nas je pripeljal čas, saj skoraj ni učenca, ki ob vstopu v šolo ne bi poznal nobene črke. Zato je razumljivo, da so se prej mnogi učenci v prvem razredu dolgočasili, ko je tovarišica po stari monografski metodi obravnavala črko za črko, učenci pa so jih že prej poznali. Kompleksni postopek omogoča, da gradimo na tistem, kar učenec že zna. Ta postopek pa nujno potegne za seboj individualizacijo in diferenciacijo pouka. Vsak otrok je svojstveno bitje, šola pa je dolžna slehernemu učencu pomagati, da razvije svoje sposobnosti.

Če pa hočemo pouk individualizirati in diferencirati, moramo nujno učenca poznati. Zato mora učitelj učence stalno opazovati med delom in igro, imeti tesne stike s starši, kontakt s tovarišico v podaljšanem bivanju itd. Delo mora sproti kontrolirati s povratnimi informacijami. Za vsako uro si mora postaviti operativni cilj. Šele če bo vse to delo kontinuirano teklo, lahko pričakujemo zaželene uspehe.

Letos so bile učiteljice 1. do 4. razreda na seminarju za spoznavanje narave in družbe. Tudi na tem področju je prišlo do korenitih sprememb v vsebini, oblikah in metodah, ki aktivizirajo učence.

Vse to je le del sprememb, ki jih je prinesla reforma v osnovni šoli. Začeli smo težko in odgovorno delo, a bilo je nujno! Prvi uspehi so že opazni, nikakor pa se ne smemo z njimi zadovoljiti.

Pouk mora biti za učence predvsem zanimiv, to velja prav za vse šole. Če hoče učitelj to realizirati, mora v pouk nenehno vnašati novosti, skratka, biti mora ustvarjalen.

Družba in šola sta tudi dolžni poskrbeti za učenčev prosti čas. Slehernemu naj bi omogočili prijetno razvedrilo v športnih in interesnih krožkih ter drugih oblikah prostovoljnih dejavnosti. Le tako jim bomo privzgojili koristne navade, ki jim bodo tudi kot odraslim pomagale kulturno preživljati prosti čas.

Sedaj pa še nekaj podatkov o osnovnem šolstvu v naši občini:

Občina Grosuplje je dovolj zgodaj pričela reorganizirati šolsko mrežo in tako zagotovila učencem, kolikor se je največ dalo, enake delovne razmere. Dobro vemo, da je imel učenec, ki je obiskoval višje razrede osnovne šole nekje na podružnični šoli v kombiniranem oddelku, bistveno drugačne možnosti dela kot učenec na centralni šoli v čistem oddelku. Reorganizacija šolske mreže je bila urejena že leta 1964. V občini imamo 4 centralne šole (os. šola Grosuplje, os. šola Stična, os. šola Šentvid, os. šola Drobrepolje) in 18 podružničnih šol. V šolskem letu 1972/73 se je v šolo vozilo 720 učencev. Vozni red šolskih avtobusov je kar najbolj mogoče prilagojen začetku in koncu pouka. Za učence, ki se pripeljejo predčasno in po pouku čakajo na odhode avtobusov, so šole organizirale varstvo. Če pogledamo učni uspeh vseh šol v občini kot celoto, vidimo, da se iz leta v leto izboljšuje; to nam dokazujejo naslednji podatki:

Šolsko leto:	1970/71	1971/72	1972/73
Uspeh:	96 %	96,3 %	97,1 %

Seveda pa se z uĉnim uspehom ne smemo še zadovoljiti. TeŹiti moramo za tem, da vsak duŹevno in telesno normalno razvit otrok konĉa osemletko, saj ima le tako odprte poti za nadaljnje usposabljanje.

Gotovo bi bil uĉni uspeh še boljši, ĉe bi mogle vse Źole organizirati oddelke podaljšanega bivanja. Tu bi uĉenci naredili domaĉo nalogo, se pripravili za naslednji dan, uĉitelj bi vsakega uĉenca bolj natanĉno poznal, individualno ravnal s posamzenikom itd. Vse to bi gotovo pozitivno vplivalo na uĉni uspeh, obenem pa bi razbremenilo naŹe zaposlene starŹe, ki velikokrat ne utegnejo ali pa ne znajo pravilno in metodiĉno pomagati svojemu otroku. Omenim naj le »novo matematiko« — koliko zaĉetnih teŹav pri nekaterih starŹih.

Uĉni uspeh je zelo odvisen tudi od prizadevanja in kvalitete uĉiteljskega kadra. Na vseh Źolah v občini se ĉuti moĉna tendenca uĉiteljskega zbora, da reŹi vsakega uĉenca, katerega je moŹno reŹiti. Zato v skladu s predmetnikom na vseh Źolah organizirajo dopolnilni pouk za uĉence, ki teŹje sledijo. V Źolskem letu 1972/73 je bilo v občini realiziranih 5613 ur dopolnilnega pouka.

Źole skrbijo tudi za uĉencev prosti ĉas, zato imajo organizirane razliĉne prostovoljne dejavnosti. V te dejavnosti se uĉenci sami vkljuĉujejo po lastni Źelji in interesu. Uĉenci dosegajo tudi na tem podroĉju prav lepe uspehe. TeŹko pa je vkljuĉevati v prostovoljne dejavnosti uĉence—vozaĉe, saj so strogo vezani na avtobus. Seveda pa moramo tudi tem uĉencem dati enake moŹnosti in pogoje za osebnosti razvoj, zato Źole kar najbolj izkoristijo ĉas, ko uĉenci ĉakajo na avtobus.

Na vseh Źolah v občini vsako leto testirajo Źolske novince. Ta psiholoŹki pregled Źolskih novincev ima namen, da s posebnimi nalogami preverimo, ĉe so novinci dovolj duŹevno in telesno zreli za vstop v Źolo. Ob tem se odkrijejo tudi tisti uĉenci, ki so potrebni še posebnega pregleda pri komisiji za kategorizacijo motenih otrok, da jih pravoĉasno usmerijo v posebno Źolo. Psiholog tudi opozori uĉitelja 1. razreda na to, kateremu uĉencu je treba individualno pomagati. Novince obiĉajno—praviloma sprejema v Źolo komisija, ki jo sestavljajo: psiholog, Źolski zdravnik, socialna delavka, vodja male Źole in zastopnik Źole. S tem je zagotovljen celosten pristop do posameznega uĉenca — novince in objektivni kriterij pri ocenjevanju zrelosti.

V Źolskem letu 1972/73 je bilo v občini testirano 412 otrok, od teh je bilo 40 odklonjenih in sicer: 38 otrok je po mnenju komisije ostalo še eno leto doma, 2 pa sta bila predlagana za kategorizacijsko komisijo. V občini imamo posebne oddelke v Grosupljem in Źentvidu pri Stični. Z oddelki posebne osnovne Źole smo priĉeli v Źolskem letu 1968/69. Tako je bilo v Źolskem letu 1972/73 Źe pet razredov z naslednjim Źtevilom uĉencev:

Pri osnovni Źoli	1. r.	2. r.	3. r.	4. r.	5. r.	Skupaj:
Grosuplje	4	7	6	5	11	33
Źentvid	2	5	8	8	9	32
Skupaj:	6	12	14	13	20	65

Pri tem moramo upoštevati, da so v posebne oddelke osnovne šole Grosuplje in Šentvid v glavnem vključeni učenci iz svojega okoliša. Učenci iz ostalih šolskih okolišev (Stična, Dobropolje), ki bi bili potrebni posebnega šolanja, pa so vključeni v redne oddelke osnovne šole in zavirajo učno-vzgojno delo teh šol. Nujno bo v bodoče treba rešiti problem posebnega šolanja v celotni občini.

To je le nekaj podatkov o šolstvu v naši občini. Iz njih pa se da razbrati, da se vsi, ki se ukvarjamo z vzgojo in izobrazbo naših otrok, dobro zavedamo, kako odgovorno je naše delo. Zato se moramo še naprej truditi, da bo vzgojno-izobraževalni proces na vseh naših šolah organiziran tako, da bo čimbolj usposobil mladega človeka za trajno izpopolnjevanje, za ločevanje bistvenega od manj bistvenega in za uporabo teoretičnih spoznanj v praksi, saj je končni cilj naše vzgoje in izobraževanja samovzgoja, samoizobraževanje!

Starši učencev posebno motnjo pri začetnem branju in pisanju, ki jo imenujemo legastenija.

Menim, da o njej naša javnost ni dovolj seznanjena, zato jo bom skotala v tem članku nekoliko osvetliti.

Starši, prosvetni delavci ter družbeno-politični delavci, skratka vsi, ki kakorkoli delamo z mladino, bi morali biti vsaj informativno seznanjeni s pojavom legastenije. To pa zato, da bi starši še sami in to dovolj zgodaj posumili, da ima mogoče njihov otrok motnjo pri branju in pisanju in je zato potreben specialne pomoči. Učitelji nižjih razredov pa moramo biti z legastenijo toliko seznanjeni, da otroka v okviru danih možnosti pomagamo, ne pa z napačnim prijemom motnjo še povečamo. Staršem moramo dati tudi potrebna navodila o delu z legasteničnim otrokom. Biti moramo koordinatorji dela med specialisti (zdravnikom, psihologom, logopedom). Če smo učitelji o tej motnji dovolj poučeni, bomo lažje izpolnjevali naloge, ki nam jih bodo posredovali strokovnjaki.

Večina normalnih šolskih otrok ima pri učenju začetnega branja in pisanja večje ali manjše težave, a te po nekaj mesecih laginejo. Nekaj otrok pa je, ki imajo pri branju in pisanju take težave, da je to že posebna motnja legastenija. Legastenično motenost imajo otroci, ki so sicer normalno inteligentni in dosegajo na drugih učnih področjih in življenjski praksi nadpovprečne ali vsaj povprečne rezultate. Ševeda trditev, da je na drugih učnih področjih uspešen, velja samo za mladega učenca (1. 2. razred). Učenec v višjih razredih pa ne bo mogel dobro delati skoraj pri nobenem predmetu, ker je ves učnovzgojni proces vezan tudi na branje in pisanje. Ševeda so med legasteniki tudi taki, ki so umsko pod normalnimi otroki, vendar za vse te je že poskrbljeno v posebnih oddelkih osnovne šole, ki jo imamo tudi v naši občini. Nas torej zanimajo umsko normalno razviti otroci z motnjo legastenije. Raziskave so pokazale, da je v vsakem razredu povprečno 3% učencev, ki bi bili pri branju in pisanju potrebni posebne pomoči. Ševeda pomoč ni lahka. Običajno traja nekaj let z intenzivnimi specialnimi vajami, večkrat tedensko. Kljub temu smo jim dolžni pomagati, saj lahko preprečimo ali vsaj znatno omilimo njihovo moralno trpljenje, socialno in

MOTNJE PRI ZAČETNEM BRANJU IN PISANJU — LEGASTENIJA

*Olga Žitnik**

Učitelji v naši občini sledimo sodobnemu strokovnemu delu na področju vzgoje in izobraževanja. Eno izmed mnogih spoznanj je tudi spoznanje, da imajo nekateri učenci posebno motnjo pri začetnem branju in pisanju, ki jo imenujemo legastenija.

Menim, da o njej naša javnost ni dovolj seznanjena, zato jo bom skušala v tem članku nekoliko osvetliti.

Starši, prosvetni delavci ter družbeno-politični delavci, skratka vsi, ki kakorkoli delamo z mladino, bi morali biti vsaj informativno seznanjeni s pojavom legastenije. To pa zato, da bi starši že sami in to dovolj zgodaj posumili, da ima mogoče njihov otrok motnjo pri branju in pisanju in je zato potreben specifične pomoči. Učitelji nižjih razredov pa moramo biti z legastenijo toliko seznanjeni, da otroku v okviru danih možnosti pomagamo, ne pa z napačnim prijemom motnjo še povečamo. Staršem moramo dajati tudi potrebna navodila o delu z legasteničnim otrokom. Biti moramo koordinatorji dela med specialisti (zdravnikom, psihologom, logopedom). Če smo učitelji o tej motnji dovolj poučeni, bomo lažje izpolnjevali naloge, ki nam jih bodo posredovali strokovnjaki.

Večina normalnih šolskih otrok ima pri učenju začetnega branja in pisanja večje ali manjše težave, a te po nekaj mesecih izginejo. Nekaj otrok pa je, ki imajo pri branju in pisanju take težave, da je to že posebna motnja legastenija. Legastenično motenost imajo otroci, ki so sicer normalno inteligentni in dosegajo na drugih učnih področjih in življenjski praksi nadpovprečne ali vsaj povprečne rezultate. Seveda trditev, da je na drugih učnih področjih uspešen, velja samo za mladega učenca (1. 2. razred). Učenec v višjih razredih pa ne bo mogel dobro delati skoraj pri nobenem predmetu, ker je ves učnovzgojni proces vezan tudi na branje in pisanje. Seveda so med legasteniki tudi taki, ki so umsko pod normalnimi otroki, vendar za vse te je že poskrbljeno v posebnih oddelkih osnovne šole, ki jo imamo tudi v naši občini. Nas torej zanimajo umsko normalno razviti otroci z motnjo legastenije. Raziskave so pokazale, da je v vsakem razredu povprečno 5 % učencev, ki bi bili pri branju in pisanju potrebni posebne pomoči. Seveda pomoč ni lahka. Običajno traja nekaj let z intenzivnimi specifičnimi vajami, večkrat tedensko. Kljub temu smo jim dolžni pomagati, saj lahko preprečimo ali vsaj znatno omilimo njihovo moralno trpljenje, socialno in

* 61290 Grosuplje, osnovna šola Grosuplje.

ekonomsko odvisnost, ter preprečimo, da ne postanejo predmet posmeha in zato prej ali slej frustrirane osebnosti.

Vrste legastenije

Posamezni avtorji razlikujejo več vrst ali oblik legastenične motenosti. Mislim, da vse legastenično motene otroke zajame naslednja razdelitev:

1. verbalna legastenija,
2. literarna legastenija.

1. Verbalna legastenija je pogostejša in manj huda oblika legastenične motenosti. Prizadeti kažejo posebne motnje in napake v procesu branja (požiranja zlogov, maličenja besed, neritmično — zaletavo branje) in pisanje (so počasnejši, izpuščajo in zamenjujejo zloge). Motenost se kaže pri branju in pisanju besed in stavkov. Nima pa verbalni legastenični kakih posebnih težav z identifikacijo — prepoznavanjem glasov in črk.

2. Literarna legastenija je redkejša, toda veliko hujša oblika legastenične motenosti. Prizadeti imajo občutne težave s povezovanjem glasov in ustreznih črk. Otrok se ni sposoben naučiti z običajnimi metodami niti črk ne spajanja ne pisanja in ne branja. Nujno je potreben posebne strokovne pomoči.

Fenomenološka klasifikacija v odklonu branja in pisanja

Ločiti moramo slabosti pri branju in pisanju ter napake pri branju in pisanju, ki izvirajo iz težje motenosti.

1. Slabosti v branju:

- upočasnjenost (berejo za 50 do 150 % počasneje kot nelegasteniški);
- pomanjkljiva vezava (nepopolno spajanje glasov v besede. Prizadeti glaskujejo, črkujejo ali zlogujejo);
- moten je ritem branja (zatikanje, pojecljavanje itd.);
- pomankljiva izgovorjava (nerazločna artikulacija glasov);
- pomanjkljiva intonacija;
- prehitavanje, zaletavanje, hlastanje besed;
- ponavljanje posameznih besed;
- najprej tiho, šele nato glasno branje posameznih besed ali stavkov;
- težave z vrsticami in smerjo branja;
- nerazumevanje prebranega besedila;
- nizka raven izraznosti in drugo.

2. Slabosti v pisanju:

- upočasnjenost;
- nečitljivost;
- neurejenost;
- nesorazmernost posameznih delov črk;
- neenakomernost (smeri pisave, velikost črk ali besed);
- prekomerno pritiskanje in drugo.

1. Napake pri branju:

- nezmožnost ali negotovost povezovanja glasov in ustreznih črk;
- reverzija črke — zamenjava b — d;
- inverzija črke ali številke — prevrnitev (namesto 6 bere 9);
- metateza — prestavitev dela besede, besedila ali številk npr. je — bere ej, in — bere ni, on je — bere je on;
- izpust (dela besede, besede, stavka);
- dodatek — del besede doda;
- spremenjeno zaporedje besed;
- vrnitev v že prebrano vrstico;
- preskok vrstice;
- branje z desne proti levi in drugo.

Napake v pisanju

Vzporedno z napakami pri branju imajo legasteniki tudi napake v pisanju, zato jih ne bom ponovno naštevala.

Vzroki legastenije

Vzroki legastenije še niso povsem pojasnjeni. Strokovnjaki menijo, da je legastenija pogojena z neko poškodbo določenih možganskih centrov, do katere lahko pride že v embrionalnem razvoju. Lahko pa nastane ta poškodba ob težkem porodu ali v zgodnjem otroštvu. Verjetno pa je legastična motenost pogojena tudi dedno — neka dedna pomankljivost možganov.

Znaki legastenije

Znaki legastenične motenosti slonijo na slabo razvitih nekaterih človekovih funkcijah. Te so:

1. Legastenik ne obvlada svoje telesne sheme. Ne loči levo — desno, zgoraj — spodaj. Ker ne obvlada svoje telesne orientacije, je negotova tudi njegova orientacija v prostoru. Ta funkcija ni človeku dana, ampak naučena na osnovi telesne zrelosti — zrelost centralnega živčnega sistema. Če ta zrelost pri otroku kasni, ima otrok težave, čeprav ga mogoče več učimo kot njegovega normalnega vrstnika. Vedeti moramo, da je omenjena funkcija bistveno pomembna za uspešno branje in pisanje, sicer se pokažejo tipične napake, kot so inverzija, reverzija in metateza, kar sem že omenila. Korekcija te slabo razvite funkcije je v tem, da z načrtnimi vajami razvijamo prostorsko orientacijo.

2. Šibka ali pomanjkljiva je tudi funkcija slušnega razčlenjevanja. Otrok slabše sliši, čeprav ima normalno razvit slušni organ. Ima pa neko pomanjkljivost v možganskem centru za sluh. Sliši neke sestavljene slušne tvorbe, kot so besede in stavek. Ni pa jih sposoben razčleniti ali pa jih le z veliko težavo razčleni na sestavine. Npr.: sliši MIZA, ne zna razčleniti, da je to M, I, Z, A.

Težave ima tudi v slušno-motorični koordinaciji. Tisto, kar prej slišimo, tudi prej napišemo. Ta sposobnost sloni na posebni funkciji — slušno-motorični koordinaciji.

3. Šibko ali pomanjkljivo je vizualno razčlenjevanje in razločevanje. To je šibkost v razčlenjevanju in razločevanju drobnih optičnih struktur. Prizadeti zamenjuje optično podobne črke ali številke znake, npr. k — h; u — v; e — c.

Težave imajo tudi v vizualno-motorični koordinaciji. Lik, ki ga vidi narisane, nariše — preriše v odklonjenosti s konkretnim likom, ki ga je opazoval. Če težko razlikuje levo — desno, zgoraj — spodaj, potem ni čudno, da je njegova reprodukcija odklonjena.

4. Šibka funkcija legastenika je tudi spomin. Pomanjkljiv je predvsem aktivni pisni besedni zaklad. Ta je pri legasteniku zelo skromen, celo boren, njegov pasivni besedni zaklad pa je kar dovolj bogat.

5. Šibka ali motena je tudi koncentracija (plitva pozornost, nihajoča kratkotrajna pozornost, ozko polje pozornosti itd.). Redko kateri legastenik je prizadet v vseh omenjenih funkcijah ali pa samo v eni izmed omenjenih funkcij.

Pri odpravljanju motenosti je mogoče z aktivnim delom slabo razvite funkcije razviti, če ne popolnoma, pa vsaj delno, in s tem odpraviti ali vsaj omiliti motnjo. Pri korekciji pa ne razvijemo samo te prizadete — slabo razvite funkcije, ampak s posebnimi vajami čezmerno razvijamo nekatere podporne ali dopolnilne funkcije, ki nekako kompenzirajo šibke funkcije. Ena izmed najpomembnejših podpornih funkcij je razvijanje delovnih navad in metoda učenja. Tu mislimo predvsem na sledeče pozitivne lastnosti: sposobnost opazovanja, vztrajnost, natančnost, skrbnost, primerna hitrost dela, zadostna motiviranost za učenje itd.

Kako lahko starši in učitelji pomagamo otroku, ki ima težave pri začetnem branju in pisanju

1. Starši, kupimo otroku knjigo kot darilo, nagrado za kako njegovo pozitivno delo! Tako bo otrok spoznal, da je knjiga nekaj lepega. Nikdar mu ne kupimo knjigo zato, da bo več bral.

2. Starši, skušajmo zainteresirati otroka za branje tudi tako, da mu kak zanimiv odstavek preberemo! Otroka bo zanimal nadaljnji razplet zgodbe in jo bo sam z veseljem prebral.

3. Starši lahko beremo v začetku z otrokom glasno. Otrok dobi akustično podporo in zgubi strah pred branjem.

4. Neka pomoč je tudi v tem, da tiho spremljamo otrokovo glasno branje. Besede, ki jih prebere nepopolno, napišemo na poseben list. Sproti učenca ne opozarjamo na vsako napako. Pokazati mu ne smemo nobene nestrpnosti in negodovanja. Opozorimo ga, da so te besede zanj še zahtevne, zato jih bo še enkrat ali dvakrat prebral, mogoče tudi napisal. Posamezno besedo, ki jo je pri drugem ali tretjem branju pravilno prebral, označimo s posebnim znakom ali jo prečrtamo. Tako učenec vidi uspeh, ob tem pa mu raste zaupanje v njegovo moč.

5. Uporabljamo lahko tudi posebno bralno puščico. Z njo pokrivamo besede in odkrivamo po eno črko v besedi. Učenec vleče glasove črk, ki mu prihajajo izpod bralne puščice.

6. Legastenik naj bere samo kratke tekste, da bo vzdržal do kraja. Te naj prebere večkrat, da bo imel tudi sam občutek, da napreduje.

7. Vedeti moramo, da otroci radi posnemajo odrasle v vsem. Če bomo starši veliko brali in imeli pozitiven odnos do knjige, bodo tudi otroci radi brali.

8. V razredu učitelji ne smemo pustiti legastenika ob strani. Večkrat naj bere po en stavek. S tem držimo njegovo pozornost tudi takrat, ko berejo drugi.

9. Lahko učenca tudi predhodno opozorimo, naj se pripravi na branje določenega teksta, ker ga bo naslednji dan bral v šoli. Učenec se bo potrudil. Tekst bo bral glasno, tiho, mogoče si bo besedilo prepisal ali se ga celo naučil na pamet. Vse to pa prinaša rezultat, ki ga želimo doseči.

10. Vse, kar bere, mora biti vsebinsko prilagojeno razvojni stopnji legasteničnega učenca.

11. Napak naj v začetku učitelji ne označujemo z rdečim, ker jih je veliko. Nad napačno napisano besedo napišemo besedo pravilno. Učenec naj nepravilno poradira in še sam napiše besedo pravilno. S tem se mu delno že vtisne v spomin pravilna beseda.

12. Problematično je tudi ocenjevanje. Dalj časa naj njegovih izdelkov ne ocenjujemo, ker bi bile ocene sicer nezadostne in bi učenca destimulirale. Pravični bomo le, če bomo od posameznika zahtevali toliko, kolikor zmore. Torej moramo kriterij prilagoditi posamezniku.

13. Učitelji moramo v razredu narediti vrsto koristnih ukrepov, ki so bistveno pomembni za uspešno učenje legaspedika. Naj jih omenim samo nekaj:

- a) moteni učenec naj sedi vedno spredaj, da mu ob vsakem trenutku lahko pomagamo;
- b) pozorni moramo biti, da sedi na levem delu klopi, če je levičar, sicer se pri pisanju z desničarjem motita;
- c) s sošolci se moramo pogovoriti, da ne bodo motenega učenca podcenjevali in zapostavljali. Če tega ne bi preprečili, bi mlada osebnost postala slej ali prej frustrirana;
- d) pri delu ga moramo vzpodbujati, pohvaliti vse, kar naredi dobro, njegovega neuspeha pa nikdar grajati.

Mislím, da sem v članku prikazala marsikaj koristnega za starše in učitelje, ki poučujemo prvi razred osnovne šole. Saj sem že uvodoma omenila, da ima skoraj vsak učenec nekaj začetnih težav pri branju in pisanju, čeprav mogoče ne toliko, da bi jih označili z motnjo legastenije. Te težave bodo veliko prej premostili, če bomo pri delu pravilno ravnali starši in učitelji in bo naše delo koordinirano. Za specifične vaje z legastenikom pa bodo skrbeli za to delo usposobljeni strokovnjaki.

Literatura: po predavanju prof. Boruta Šalijsa ter lastna opažanja.

Frane Rozman. Podružnica je imela ob ustanovitvi 29 članov (udov).

* Podružnik Občasnega društva Grosuplje žena, 1927. Trzinča črna.

RAZVOJ IN DELO ČEBELARSKEGA DRUŠTVA GROSUPLJE

Janko Marolt*

Ugodno podnebje in primerna tla sta pogoj za razvoj rastlinstva in vsega življenja.

Ozemlje naše občine je pač v primerno ugodnem pasu. Tu imamo le 30 do 40 nevihtnih dni v letu. Zato se kar dobro razvijajo vse vrste rastlin zlasti tiste, ki dajajo ugodne pogoje za razmnoževanje žuželk; med te pa spadajo tudi naše čebele.

Tako se bohotno razvija na dolomitskem pesku zgodnja pomladna resa, ki daje ob ugodni spomladi prvo izdatno pašo. Drugje so zopet razne vrste vrb in jelševja. Pa akacija in kostanj. Končno pa še smreka in jelka. Ta pa zamedí izdatnejše le poredko. Če bi mogle čebele vse to obleteti iz enega stojišča, bi bilo to idealno čebelarjenje in uspeh zagotovljen. Ker pa ni tako, je uspeh odvisen še od ugodnega vremena in od velike čebelarjeve prizadevnosti. Danes skoro ni čebelarja, ki bi ne lovil paše z prevažanjem. Vsako prevažanje pa je povezano s stroški in z veliko truda. V tem stoletju so se pa izredno razmnožili razni poljski in sadni zajedalci, ki množično uničujejo hrano ljudstvu. Človek je v boju zoper to uničevanje iznašel razna strupena škropiva. Žalostno pa je, da se s temi strupi uničujejo tudi delavne čebele in celo človeško zdravje. Čebelarji so postavljeni pred vprašanje, kako zajeziti pomor čebel. Če se ne bo to nehalo, bo ves trud čebelarjev zaman. Vse manj bo čebelarjev in čebel. Ostali bodo le tisti, katerim so čebele takorekoč prirastle k srcu.

Vsi navedeni vzroki so čebelarje že pred sto leti in več pripravili, da so se organizirali v čebelarska društva. Tako je nastalo tudi sedanje Čebelarsko društvo Grosuplje s svojimi čebelarskimi družinami. O tem bi hotel nekaj napisati.

Od leta 1907 so začeli ustanavljati v naši občini čebelarske podružnice, ki so spadale k osrednjemu čebelarskemu društvu v Ljubljani. To društvo je obsegalo vso Slovenijo.

Prvo so čebelarji ustanovili na Krki dne 10. maja, leta 1907. Prvi njen predsednik je bil Jože Bregar iz Znojil; prav iz te vasi tudi tajnik Jože Koščak in blagajnik Anton Škufca. Podružnica je imela ob ustanovitvi 19 članov, ki so plačali po dve kroni avstrijske veljave člana-rine. Drugo so ustanovili dne 28. marca 1909 na Robu. Za predsednika je bil izvoljen Slavko Koprivec, tajnik je bil Jože Podlogar, blagajnik Franc Rozman. Podružnica je imela ob ustanovitvi 29 članov (udov).

* predsednik Čebelarskega društva Grosuplje Stična, 61295 Ivančna Gorica

Sledile so podružnice Račna s prvim predsednikom Tonetom Žitnikom s Čušperka in tajnikom Jožetom Kastelicem-Gaberom iz Predol.

Leta 1911 so pa že ustanovili tudi podružnico v Šentvidu pri Stični. Prvi predsednik je bil Lovro Jevnikar iz Šentvida. Sledila je podružnica Stična. Tu je bil leta 1936 prvi občni zbor. Predsedstvo je prevzel Janko Marolt iz Stične, tajništvo pa Peter Lenardič, učitelj v Stični.

Delovanje vseh teh organizacij pa je med drugo svetovno vojno skoro prenehalo. Organizirani člani so si med seboj le še pomagali, kakor so pač mogli. Nekateri so prevzeli v svojo oskrbo čebele od čebelarjev, ki so bili odpeljani v internacijo ali kakorkoli odstranjeni. Po vojni so začeli čebelarji zopet urejevati čebelarstvo in obnavljati, kar je še ostalo po uničujočih hajkah po naših domovih in naši zemlji. V varstvo vzete čebele so čebelarji začeli vračati.

Po teh ureditvah so čebelarji okraja Grosuplje zopet začeli snovati svojo organizacijo in sicer na združni podlagi. Tako se je osrednja čebelarska organizacija imenovana Čebelarska zadruga za Slovenijo v Ljubljani, okrajne organizacije pa so bile njene podružnice.

Tako so se konec novembra 1945 sestali čebelarji grosupeljskega okraja in ustanovili pripravljalni odbor. Omeniti moram, da je imel okraj Grosuplje večji obseg. Vanj so spadale vse vasi poznejše občine Velike Lašče in del vasi, ki so v občini Ribnica. Zato spadajo pod Čebelarsko društvo Grosuplje tudi navedene vasi, čeprav so upravno v občini Ljubljana-Vič-Rudnik.

Ta pripravljalni odbor je organiziral čebelarje bivših čebelarskih podružnic v čebelarske družine tudi na združni podlagi. Družine so bile ustanovljene v krajih:

Dobrepolje	s 26 člani in 339 AŽ panji ter	44 drugimi panji
Grosuplje	s 40 člani in 309 AŽ panji ter	214 drugimi panji
Krka	s 15 člani in 124 AŽ panji ter	114 drugimi panji
Stična	s 23 člani in 222 AŽ panji ter	299 drugimi panji
Šentvid pri St.	s 17 člani in 109 AŽ panji ter	110 drugimi panji
Šentjurij (Podtabor)	s 25 člani in 123 AŽ panji ter	30 drugimi panji
Vel. Lašče	s 37 člani in 280 AŽ panji ter	12 drugimi panji
Višnja gora	s 15 člani in 82 AŽ panji ter	89 drugimi panji
Rob	s 15 člani in 59 AŽ panji ter	28 drugimi panji
Zagradec	s 13 člani in 64 AŽ panji ter	45 drugimi panji
Žalna	s 13 člani in 86 AŽ panji ter	7 drugimi panji
Skupaj	238 člani in 1797 AŽ panji ter	992 drugimi panji

Dobrepoljski je predsedoval Jože Miklič iz Bruhanje vasi; grosupeljski Jože Kastelic iz Mlačeva; krški Tone Podržaj iz Gradička; stiški Janko Marolt iz Stične; šentviški Tone Ceglar iz Radohove vasi; šentjurski Franc Škufca iz Podtabora, velikolaški Robert Ribič iz Dolnjih Podpoljan; višnjegorski Miha Omahen iz Višnje gore; robski Janez Cimperman iz Roba; zagraški Ivan Hrvat iz Zagradca in žalski Jože Šeme iz Žalne.

Skoro vse navedene družine so dne 10. III. 1946 poslale delegate na ustanovni občni zbor v Grosuplje. Vodil ga je najstarejši član račenske podružnice Jože Kastelic — Gaber z Mlačevega.

Izvolili so 11 članov v upravni odbor in 3 v nadzorni odbor.

Društvena pravila so bila registrirana na grosupeljskem okraju pod firmo Čebelarska zadruga za Slovenijo z.o.j. podružnica Stična. Leta 1951 se je preimenovalo v Čebelarsko društvo za okraj Grosuplje v Stični. Dne 20. I. 1963 se društvo preimenuje v Čebelarsko društvo Grosuplje in se ponovno registriralo leta 1968. Tako je ostalo še do danes, le s to razliko, da se je Čebelarska družina Grosuplje osamosvojila in ustanovila svoje društvo, ki se imenuje Čebelarsko društvo Grosuplje-Center. Tako obstajata v občini dve društvi.

Čas, ko so bile ustanovljene kmetijske zadruge in so te imele v svojem pospeševalnem programu tudi čebelarske odseke, je bil za čebelarje in naše društvo najbolj ugoden. V tem času je bil skoro vsak čebelar član društva, ker so KZ plačevale revijo Slovenski čebelar in tudi drugače pomagale. V tem se je najbolj izkazala KZ Dobropolje. Tej je namreč predsedoval čebelar Stanko Klinc, ki je tudi vodil čebelarsko družino Dobropolje. Ta je dobro razumel pomen čebel za napredovanje kmetijske ekonomike. Veliko so pomagale tudi KZ Stična, Grosuplje, Velike Laške in druge. Ko so te s svojo podporo odnehale, je tudi članstvo začelo upadati.

Društva ima v svojem programu:

- organizirati prevažanje čebel v paše in skrbeti za njeno izboljšanje;
- ustanavljati opazovalne postaje, plemenišča matic;
- postavljati na pašiščih društvene čebelnjake;
- skrbeti za zdravje čebel in zatiranja bolezni;
- skrbeti za predavanja in izobrazbo čebelarjev; in končno še saditi medovitne rastline — skratka, povečati dohodek čebelarstva v občini.

Ugotovljeno je, da prinesejo čebele letno v Sloveniji 560 ton medu in 19 ton voska. Čebelarji porabijo 130 ton medu in 15 ton voska za svoje delavke, drugo pa gre na trg. Seveda pa proizvodnja v Sloveniji neprestano niha. Poprečni donos v naši občini je 5 kg na panj. S temi kilogrami mora čebelar kriti še prevozne stroške, nabavo sladkorja in drugega inventarja. Iz navedenega lahko izračunamo dohodke občine na število čebeljih panjev. V naši občini pride okoli 4 do 5 čebeljih družin na 1 km².

Za izpolnitev v programu postavljeni hnalog je društvo organiziralo razna predavanja, poučne izlete in družabne prireditve. Večja prireditve je bila pri Sv. Gregorju, na Mlačevem, v Laščah, Stični, Grosupljem in v Dobropoljah.

Leta 1968 je naše društvo ponovno oživilo plemenilno postajo Pustov mlin v čebelarskem društvu Litija pod predsedstvom predsednika našega društva. Sedaj jo uspešno vodi društvo Litija.

Skupna vsestranska prireditev pa je bila v Grosupljem na Boštanju dne 4. in 5. julija 1970. Imenovala se je Prvi tabor dolenjskih čebelar-

jev. Ta prireditev je delno že popisana v Zborniku občine Grosuplje (III, 1971, str. 133—138).

Upam, da bom v bodočem zborniku natančneje popisal delovanje čebelarških družin — vsake posebej, v kolikor so še na voljo podatki, oziroma se jih še spominjam.

Naše društvo je svojim prizadevnim članom podelilo 5 odličij Antona Janše II. stopnje in več odličij III. stopnje. To je znak, da so čebelarji v svojem delu res prizadevni in neutrudni.

KULTURNI RAZGLEDI IN KNJIŽEVNOST

ŽUPNA CERKEV V ŠMARJU IN NJENO UMETNOSTNO BOGASTVO

Jure Mikuž

Več vzrokov je, da smo se odločili pisati o župni cerkvi Device Marije v Šmarju. Prvič, ker je stavba sama ena izmed redkih arhitektur troladijskih župnih cerkva na Slovenskem, ki še izpričuje svojo prvotno romansko slogovno zasnovo. Drugič zato, ker se je prav v šmarski cerkvi ohranilo nekaj izredno pomembnih umetniških del, kar pomeni, da so nastala prav za to cerkev, in tretjič, ker so leta 1956 restavratorji na stropu in nad arkadami v steni srednje ladje odkrili izredno zanimive freske. Čeprav so slovenski umetnostni zgodovinarji (predvsem Marijan Zadnikar in France Stele) v svojih širših pregledih o romanskih ostankih v cerkvi že pisali, bomo uvodoma njihove ugotovitve na kratko strnili, nato pa se bomo lotili ostalih znamenitosti šmarske cerkve, predvsem pa bomo posvetili pozornost po vojni odkritim freskam, ki še niso bile obravnavane tako, kot si zaslužijo.

I. Arhitektura šmarske cerkve

Cerkev stoji sredi ostankov utrjenega tabora, katerega zidovi iz konca 15. stoletja so danes deloma ohranjeni le še v zunanjih stenah hiš, ki so bile prizidane na to obzidje, in v vogalnem stolpu. Danes daje cerkev podobo triladijske, gotsko obokane stavbe z dvokapno streho, s prezbiterijem, obnovljenim na gotških osnovah. Iz baročnega časa je fasada, današnji zvonik, dve kapeli in zakristija. Materialne podatke o prvotni podobi cerkve nam nudijo še le ostanki na današnjem podstrešju. Tu je dobro ohranjeno bazilikalno nadstropje, ki priča, da je bila prvotna zgradba romanska in da izvira verjetno (k čemur nas navajajo tudi pisani viri) iz 13. stoletja. Kaj nam morejo ti ostanki povedati? Na podstrešju vidimo, da se steni glavne, srednje ladje nadaljujeta še nad gotskim obokom. To pomeni, da je bila glavna ladja pred gotzizacijo precej višja od stranskih dveh in ostanki v stenah pričajo, da so bila tu tudi romanska okna, ki so jih v časih turških napadov (torej po gotzizaciji) predelali v strelne line. Romanski je tudi način zidave stene iz velikih kamnitih kvadrov, viden na zunanji strani, do vrha ometana in pobeljena notranja plat pa priča, da je imela glavna ladja raven strop ali pa odprto ostrešje. Vse te značilnosti so tipične za v romaniki najpogostejšo obliko cerkve podolžne zasnove — za baziliko, ki izvira še iz starokrščanske dobe. Prepoznamo jo predvsem po tem, da se srednja ladja dviga nad stranske in tako je cerkev osvetljena skozi okna povišanih sten srednje ladje. Bazilikalni tip stavbe je bil v 13. stoletju, ko

predvidevamo tudi nastanek šmarske cerkve, razširjen po vsej zahodni Evropi in seveda tudi pri nas. Poleg samostanskih cerkva, izmed katerih je na našem ozemlju gotovo najznamenitejša Stična, so se ohranile še šmarski sorodne župnijske cerkve z bolj ali manj vidno romansko osnovo v Mariboru, Ptuju, Mošnjah pri Radovljici, Starem trgu pri Ložu; dokumentirano pa je tudi, da moremo tej vrsti prišteti še nekdanjo ljubljansko stolnico na mestu današnje, baročne in staro župno cerkev v Škofji Loki. Tako nam romanski ostanki v šmarski cerkvi zelo pomagajo, da si lahko ustvarimo podobo župnijskih cerkva iz romanskega časa na slovenskem ozemlju.

V cerkveni notranjščini danes romanskega elementa neposredno skoraj ne moremo več občutiti. Edino, kar je še iz tega časa, je zasnova arkadne delitve obeh sten med glavno in stranskima ladjama. Prvotna tla so dvignjena, strop je bil v gotiki obokan. Tako je že gotika uničila najznačilnejši zgodnjeresnedeveški element — romanski način osvetljave srednje ladje. Okus gotike namreč ni trpel močne neposredne osvetljave osrednje ladje (ki je v bazilikalni zasnovi še predkrščanski element), saj bi ta motila vernikovo pot in edino usmerjenost k najsvetejšemu delu cerkve — k prezbiteriju. Zato so v gotiki pod bazilikalnimi okni razprostrli križnorebrasti obok. V istem času je verjetno dobila cerkev namesto domnevne romanske polkrožne apside dolg gotski prezbiterij z velikimi šilasto zaključenimi okni, ki so imela verjetno barvasta stekla in so postala najpomembnejši vir cerkvene osvetljave. Tako je bil prezbiterij — po pomembnosti glavni del stavbe — tudi svetlobno poudarjen. Šmarska cerkev je bila kasneje barokizirana, o čemer nam v notranjosti poleg kapel pričajo tudi deli opreme in pa baročno modelirani arhitekturni členi. Tako bo nameravana preureditev strehe in dvokapno nad glavno ladjo in v pultni strehi nad stranskima ladjama na zunaj prikazala danes le na težko dostopnem podstrežju viden romanski arhitekturni ostanek bazilikalne stene, ki nam more, kot smo videli, povedati toliko zanimivega in pomembnega za stavbno zgodovino šmarske cerkve.

II. O slikah, ki so nastale za šmarsko cerkev

Tudi druga značilnost šmarske cerkve je pomembna za zgodovino slovenske umetnosti. To je njena naročniška vloga. Ne glede na to, da so danes najpomembnejše slike, ki so nekoč visele v šmarski cerkvi, v ljubljanski Narodni galeriji, jih moramo upoštevati, ko skušamo prikazati nekdanjo pomembnost in bogastvo šmarske župnije, saj so te slike nastale prav zanjo. Da bomo lažje razumeli, od kod izvira finančna sposobnost in visoki estetski kriteriji tistih, ki so naročali umetniško opremo šmarske cerkve, moramo spomniti na pomemben datum za šmarsko župnijo. Šestega aprila 1497 je oglejski patriarh faro inkorporiral stiškemu samostanu in investiral nanjo stiškega meniha patra Janeza Komolca. To pomeni, da je prišla šmarska župnija pod »oblast« in skrbništvo stiškega samostana, za katerega vemo, da je bil pomemben umetnostni naročnik in mecen. Ta, za nadaljnjo usodo šmarske cerkve gotovo najpomembnejši dogodek, je v 18. stoletju

upodobil na sliki Investitura na župnijo Šmarje znani slovenski baročni slikar Fortunat Bergant. Slika je tako že sama po sebi najzgovornejši dokaz za umetnostni prispevek Stiške za šmarsko cerkev tako po svoji vsebini, kakor tudi po znanem dejstvu, da je Bergant delal zelo veliko za stiški samostan. Slika, ki ne sodi med boljša umetnikova dela, visi danes v šmarskem župnišču. V nadaljevanju pa bomo prikazali še nekaj podob, ki nam dajejo predstavo o okusu naročnika in s tem časa, v katerem so nastale.

Križanje iz Šmarja, konec 16. stol. Ljubljana, Narodna galerija

Neznani mojster, Križanje iz Šmarja (danes v Narodni galeriji v Ljubljani). Po našem mnenju je slika nastala ob koncu 16. stoletja in jo je verjetno posredoval stiški samostan v času opata Lovrenca Suppana, o katerem na primer vemo, da je leta 1580 prosil matični samostan v Reinu, naj kmalu pošlje slikarja, ker se bo začela obnovitev cerkve. Mnenja o času nastanka slike so še deljena in pogosto ga pomikajo v prvo polovico 17. stoletja. Doba ob koncu 16. in začetku 17. stoletja je namreč doba, za katero v slovenski umetnosti še nimamo opredeljenih opornih točk, ki bi nam pomagale v tem časovnem okviru nastala dela natančneje datirati. Verske krize ob koncu stoletja nas na primer pogosto silijo, da raje pomikamo možni čas nastanka v začetek naslednjega stoletja. Šmarska slika križanja je tipična kompozicija križanja s tremi križi in množico nastopajočih oseb, ki eklektično združuje posamezne slikarske rešitve likovne govorice evropskega 15.

in 16. stoletja. Pri tem se prepletajo elementi severa in juga, Nemčije in Italije, ki v tipični provincialni izvedbi predstavljajo slog tako imenovanega alpskega manierizma. France Stele je sodil, da bi bilo morda treba iskati slikarjev izvor nekje v beneški provinci. Zanimivo je, da imamo v tabelnem slikarstvu ohranjenih iz časa ob prelomu stoletja več podobnih kompozicij križanja in sicer iz Slap pri Klevežu, iz Blagovne pri Celju, od Svetih treh kraljev v Slovenskih goricah itd.

Valentin Metzinger, Smrt svetega Jožefa, 1741, Ljubljana, Narodna galerija

Valentin Metzinger, Smrt svetega Jožefa, 1741 (danes v Narodni galeriji v Ljubljani). Iz dokumentov je razvidno, da so bile nekdanje v šmarški cerkvi poleg te še tri druge slike istega avtorja. Verjetno so vse nastale v istem času: Marijino rojstvo, Sveti Kozma in Damjan in Kamnanje svetega Štefana. Približno predstavbo o zadnjih dveh lahko dobimo po kopijah slikarja Tomca, ki visita v stranskih oltarjih. Sliki Sveti Anton Padovanski v šmarški cerkvi pa so umetnostni zgodovinarji odrekli Mentzigerjevo avtorstvo.

Slika Smrt svetega Jožefa tako zastopa Metzingerjev prispevek za šmarsko cerkev. Slikar, po rodu iz Lorene, ki je izpričan v Sloveniji od leta 1727 in je tu ostal do smrti 1759, je s svojim delom na našem ozemlju postal najpopularnejši baročni slikar. Slika je podpisana »Valentin Metzinger pinx: 1741«. Kompozicija je znana iz drugih slikarjevih upodobitev istega motiva, le da je tu skrčena na najmanjše število nastopajočih oseb. Prizor poteka samo na eni ravni, ki je lahko zemeljska ali nebeška, način, kako je prizor naslikan, pa želi s svojo neposrednostjo čim bolj prepričljivo vplivati na gledalca. To najlepše opazamo na obrazih naslikanih oseb, ki so še značilni Metzingerjevi obrazni tipi, a zaradi večje prepričljivosti že dobivajo individualne poteze. Nova, trdnejša kompozicija je povzeta iz sodasnega evropskega slikarstva in izpričuje, da je delo iz tistega obdobja slikarjevega slogovnega razvoja, ki ga označujemo kot »naturalistično«.

Mihael Stroj, Marijino rojstvo, 1861, Ljubljana, Narodna galerija

Mihael Stroj, Marijino rojstvo, 1861 (danes v Narodni galeriji v Ljubljani). Slikar Stroj, ki je predvsem znan kot portretist, je naslikal za šmarsko župno cerkev nabožno podobo, ki je — kot večina njegovih podob na to tematiko — slabše kvalitete, narejena po nazarenskih šablonah in obrazcih. Kvaliteta slike tako res ni vzrok, da ji posvečamo toliko pozornosti, zanimivejša je njena usoda, ki nam zgovorno priča o kulturno-zgodovinskem okusu dobe, v kateri je nastala. Leta 1861 šmarska župnija že dolgo ni bila več pod stiško oblastjo, saj je bil samostan leta 1784 razpuščen. Tako so določali estetske kriterije za krasitev šmarske cerkve drugi. Viktor Steska poroča o šmarski sliki Marijinega rojstva, da »...dekan Brolih slike M. Stroja ni hotel postaviti v oltar, češ da je prerealistična, ker predstavlja obraz prej kako natakario kot kaj drugega.«

III. Freske v glavni ladji

Kljub romanskim arhitekturnim ostankom in kljub Metzingerjevim in Bergantovim delom lahko rečemo, da predstavljajo freske v srednji, glavni ladji šmarske cerkve prav izjemno kvaliteto in so daleč najpomembnejši umetnostni spomenik cerkve. Žal moramo takoj zapisati, da so freske na stenah srednje ladje nad arkadnimi odprtinami v glavnem še pod ometom, kar pa je odkritega, je zelo slabo ohranjeno. Slikarije so bile delane na suh omet in zato je pri odkrivanju barvna plast v glavnem propadla, tako da imamo ohranjene le bolj obrise posameznih postav. Tako smo prikrajšani predvsem za barvni vtis slikarije in pa za modelacijo teles, ki je morala biti, kakor pričajo boljše ohranjeni detajli, prav izredna. Najprej pa moramo predvsem freske v glavni ladji ločiti na tiste na stenah in tiste na stropu. Kakor sklepamo iz gledanja in primerjanja te in druge poslikave, se zdi, da je neki izredni mojster poslikal stene s prizori iz Marijinega (severno) in Kristusovega (južno) življenja. To so monumentalni prizori z množico nastopajočih oseb, naslikani z izrednim občutkom za kompozicijo, risbo, modelacijo, naslikani prostor itd. Še najboljše sta ohranjena dva moška obraza in pa ponekod bogata nagubanost oblačil. Največ je odkrit prizor Marijinega kronanja nad prvo arkado v severni steni. Vidimo, da gre za tip kronanja, pri katerem krona Marijo sveta Trojica. Marija je obrnjena čelno proti gledalcu z dvignjenimi rokami v blagoslov. Na odkritem delu prizora je videti sina in očetovo roko; obe roki vsaka s svoje strani držita krono in jo polagata na Marijino glavo. Za prizorom sta ohranjeni le dve angelski glavici, ki izpričujeta običajno ozadje tega prizora — angelški zbor. Zadovoljivo ohranjeni Kristusov bradati, dolgolasi obraz ter rokav in dlan Marijine levice nam poleg obrisov kompozicije izpričujejo tako izjemno umetniško kvaliteto, ki je za čas nastanka, v katerega lahko po tipu in načinu predstavitve slikarja postavimo (v prvo polovico 17. stoletja), za naše kraje povsem nenavadna.

Ob skromnih danes odkritih detajlih lahko za zdaj zapišemo samo to, da gre za delo, ki mu lahko iščemo enakovredne sorodnike le v za ta čas še vedno evropsko pomembni italijanski umetnosti in sicer v smeri, ki so jo po slikarskih reformah Annibaleja Carraccija zastopali njegovi številni

učenci. Tako zanimivo gradivo nas seveda obvezuje, da raziskujemo vire tega slikarstva še naprej, obvezuje pa seveda tudi slovensko spomeniško varstvo, da čim bolj skrbno odkrije ta sicer zelo težko ohranljivi slikarski spomenik. Vsak odkriti decimeter slikarske površine bo namreč olajšal raziskovanje in gotovo razkril nadaljnjo lepoto poslikave, morda pa se bo celo prikazalo slikarjevo ime, izvor ali letnica nastanka dela. Ob poslikavi sten se seveda zastavlja vprašanje stropne slikarije, ki je odkrita toliko, da lahko ugotovimo njene najvažnejše značilnosti. Po svodnih poljih gotskega oboka v glavni ladji so naslikane postave svetnikov, ki drže v rokah svoje atribute. Prazni prostor za njihovimi postavami zapolnjujejo cvetovi, šopki in okraši, ki spominjajo na krasilni inventar naše ljudske umetnosti. Ko primerjamo

2. c. v Smarju, Marijino kronanje, odkriti detalj freske na severni steni glavne ladje, 17. stoletje

poslikavo sten in stropa, nas več stvari pripelje do sklepa, da je poslikal strop slikar skromnejše umetniške moči in kvalitete, a je v marsičem želel posnemati slog in način mojstra stenske slikarije. Nerodno stoječi svetniki, podani na stropu, so zaviti v oblačila, ki manj spretno modelirana padajo preko teles, katerih oblike le težko prepoznamo. Slikarju stropne poslikave je bilo torej logično, organsko gubanje oblačil, ki ga je videl na postavah, naslikanih na stenah, všeč, a ga je znal le nespretno posneti z množico potrebnih in nepotrebnih gub, pregibov in zavihkov. Svetniške postave na stropu so naslikane na podstavkih, ki so le shematično izrisani in v bistvu nepotrebni. Verjetno jih je spočelo hotenje po priličenju z naslikano arhitekturo, kakršno vidimo v odkritem detalju na južni steni, ki pa je del

resnično voluminozno naslikanega stebrovja. Mojster, ki je poslikal ladijske stene, je v dveh odkritih moških obrazih: v Kristusovem, predvsem pa v obrazu moža z odkritega fragmenta prizora nad drugo arkado v severni steni — za katerega lahko domnevamo, da gre za prizor Marijinega vnelo-zvetja — pokazal izredno poznavanje fiziognomičnih študij. Slikar stropa je znal njegove obraze zopet prav nevešče posneti, tako da jih je le oprenil z bradami in daljšimi lasmi. Za svetniške postave na stropu je značilno, da drže svoje atribute v rokah tako nerodno, da se zdi, kot da jim bodo kmalu zdrsnil iz rok, saj se jih bolj nespretno oklepajo, kot pa resnično držijo. Pri tem pa prav očitno posnemajo elegantno razmaknjene prste Marijinih rok, ki blagoslavljaajo, ali Kristusove roke, ki drži žezlo na prizoru

Z. c. v Šmarju, Svetniški postavi, freska na stropu glavne ladje, 17. stoletje

Marijinega kronanja na severni steni. Z eleganco obeh rok, ki držita Marijino krono na istem prizoru, pa jih sploh ne moremo več primerjati, tako so naslikane roke stropnih postav okorne in nerodne. Po programu poslikave cerkvenih stropov, ki se je v 17. stoletju v nekaterih slovenskih cerkvah ohranil še iz srednjega veka, bi ob naslikane svetniške figure na stropu lahko sodile angelske postave ali cvetlično okrasje ali pa oboje. Ozadje z angelskimi glavicami ali postavami bi lahko slikar posnel iz prizora Marijinega kronanja, vendar se je raje zatekel k lažji rešitvi, tako da je kompozicijsko sicer prav neskladno zapolnil prazen prostor s cvetličnimi ornamentami, kakršne poznamo v tem stoletju tudi z druge cerkvene opreme. S tem se je hote odrekel prostorskemu perspektivnemu zaporedju oziroma poglobitvi in je okrasil strop obrtniško večše le še z »nalepljenimi« svetni-

škimi postavami in s cvetovi v isti slikovni ravnini. Tako lahko torej zapišemo, da je mojster, ki je poslikal stene (domnevati moremo, da je bil tujec), slikarju stropa pomenil vzornika ter obenem s svojim delom postavil tudi estetske kriterije, ki so odločali pri hotenju po čim enotnejši slikarski okrasitvi ladje. Vendar je bila njegova umetnostna govorica prezahtevna in je v poslikavi stropa izzvenela v poenostavljenem narečnem prevodu.

Kvalitetno stensko poslikavo v šmarski cerkvi moremo tako verjetno zopet povezati s stiškimi naročništvom. Vprašanje je namreč, če ni prva baročna predelava stiške samostanske cerkve leta 1622 obogatila cerkvenih sten s kakimi freskami, ki jih je druga baročna prezidava sredi 18. stoletja uničila ali zakrila. Ali so freske res bile in če so, ali se je kaj od njih ohranilo, bi lahko odgovorila le temeljita restavratorska raziskava; sami lahko nakažemo le neko možnost, ki je razvidna iz primerjalnega gradiva. Kakor smo pri šmarskih freskah ugotovili, da se je slikar stropa zgledoval pri svojem kvalitetnem vzorniku, ki je poslikal stene, tako se nam zdi tudi poslikani strop v podružnični cerkvi Svetega Martina v Biču v neposredni bližini Stične le ne popolnoma razumljen, poenostavljen posnetek neke kvalitetnejše predloge, kot jo je morda videl in razumel vaški podobar. O tem govori predvsem veliko nihanje v kvaliteti slikarske obdelave posameznih detajlov.

Videli smo, da je umetniška oprema šmarske cerkve danes precej osiromašena. Največjo škodo gotovo predstavlja izguba gotskega prezbiterija, ki ga je med vojno porušila bomba. Nameravana preureditev cerkvene strehe bo precej obogatila zgodovinsko predstavitev stavbe. Najlepši prispevek k tej pa bi bilo gotovo dokončno odkritje stenske poslikave.

Medtem preduru in uveljavljal humanistične preobrate se tej visoki kraljevi cesarjema Friderikom III. in Maksimilijanom I. Omenimo samo nekateri: tu so predstavljeni Bernard Perger, mož, ki je dal Nunciu prvo v humanističnem duhu pritrjeno latinsko slovnico — za pred letom 1568 je deloval blizu 30 letaj — katere predgovor valja za pravo vojno napoved vsajističnim gramatikom, pa Celjane Briccus Propost in Turnaj Friderik (Thomas de Cilia), Maksimilijanov vogeljcaj, Radovičičan Pavel Oberhofer, dolgoletni kancler univerze in dunajski prost, škof in glasbenik Jurij Šteinkunja, pa pisec prve filozofske knjige, ki ji je avtor Slovenec, Matija Vovak & Vač, če se omejimo samo na najvidnejše. Njihovo delovanje je iskreno študijsko v slovenski prostor in privlačilo na Dunaj presenetljivo veliko število študentov, kakor kaže že bežen pogled v univerzitetne matricke Prizideletni sestavek pa bodi posvečen življenju in delu humanista Luka iz Dobropole, ki je svoje ime v tujem svetu pogrnil v Agathopedius, polatinil v Nontus, a tu si se podpisoval tudi kot Gutenfelder. Njegov duhan se resda ne more meriti z veljavo nekaterih njegovih mlakov iz starejšega slavnjega se morda najbolj bleščedelega obdobja dunajske univerze, a tudi on je po svoji močeh pomagal oživljati duha klasične antiike in s njun po svojih močeh obhajati tudi svoje sonarodnjake.

V aktih artistične, danes bi rekli filozofske fakultete, kamor se študenti zapisovali borodila a življenju in delovanju svoje ustazovi, je leta 1568 v danji dekan zapisal tale besede: »Čut dolžnosti terja, da tuha sponosost

* 1568 Ljubljana, Jurijev dnevnik B, list 116 (klasični študij).

HUMANIST LUKA IZ DOBREPOLJ

*Primož Simoniti**

Na dunajsko univerzo, eno najstarejših v Evropi, so že od njene ustanovitve in še zlasti po padcu celjskih grofov, ko so slovenske dežele dokončno pripadle Habsburžanom, hodili študirat mladi ljudje iz slovenskih mest in vasi. Nekaterim izmed njih se je kljub temu, da so izhajali iz razmer, ki so bile prav malo ugodne za njihov socialni vzpon, z nadarjenostjo in sposobnostjo posrečilo, da so se uveljavili v tujem svetu. Ravno v prelopnem času pod konec 15. in v začetku 16. stoletja zasledimo na Dunaju kar cel krog izobražencev slovenskega rodu, ki so v času cesarja Maksimilijana, lepim umetnostim in znanosti naklonjenega »poslednjega viteza«, znanstveno in diplomatsko delovali kot akademski učitelji na univerzi ali v krogu visokih državnih uradnikov v cesarjevi bližini. Med njimi gre posebno mesto vrsti humanistično, se pravi, v smislu prerodnega duhovnega gibanja usmerjenih mož, ki so odigrali marsikdaj odločilno vlogo pri težavnem in nelahkem prodoru in uveljavitvi humanistične preobrazbe na tej visoki šoli pod cesarjema Friderikom III. in Maksimilijanom I. Omenimo samo nekatere: tu so predvsem Bernard Perger, mož, ki je dal Nemcem prvo v humanističnem duhu prirejeno latinsko slovnico — že pred letom 1500 je doživela blizu 30 izdaj — katere predgovor velja za pravo vojno napoved shlastičnim gramatikom, pa Celjana Briccius Preprost in Tomaž Prelokar (Thomas de Cilia), Maksimilijanov vzgojitelj, Radovljičan Pavel Oberstein, dolgoletni kancler univerze in dunajski prošt, škof in glasbenik Jurij Slatkonja, pa pisec prve filozofske knjige, ki ji je avtor Slovenec, Matija Hvale z Vač, če se omejimo samo na najvidnejše. Njihovo delovanje je izžarevalo tudi v slovenski prostor in privabljal na Dunaj presenetljivo veliko število študentov, kakor pokaže že bežen pogled v univerzitetne matrike. Pričujoči sestavek pa bodi posvečen življenju in delu humanista Luke iz Dobropolj, ki je svoje ime v tujem svetu pogrčil v Agathopedius, polatinil v Bonicampianus ali se podpisoval tudi kot Gutenfelder. Njegov pomen se resda ne more meriti z veljavo nekaterih njegovih rojakov iz starejšega, slavnjšega in morda najbolj bleščečega obdobja dunajske univerze, a tudi on je po svojih močeh pomagal oživljati duha klasične antike in z njim po svojih močeh oplajati tudi svoje sonarodnjake.

V aktih artistične, danes bi rekli filozofske fakultete, kamor so dekani zapisovali poročila o življenju in delovanju svoje ustanove, je leta 1562 tedanji dekan zapisal tele besede: »Čut dolžnosti terja, da tukaj zabeležimo

* 61000 Ljubljana, Javorjev drevored 9, dipl. filozof (klasični filolog).

smrt staroste naše fakultete. 24. julija tega leta je umrl slavni mož magister Luka iz Dobropolj [Guttnfelder], za našo fakulteto in vse njene člane zaslužni prvi profesor in skupni učitelj skorajda vseh, ki so zdaj v njenem svetu. Njegova duša naj živi v Bogu.« Naslednjega dne so tega moža ob slovesni navzočnosti vse fakultete pokopali v stolnici sv. Stefana in ob tej priložnosti je eden njegovih učencev magister Dionysius Talhamer počastil učiteljev spomin z dolgim nagrobnim govorom; tega je pod konec istega leta objavil v tiskani obliki ter ga posvetil znamenitemu diplomatu, v Vipavi rojenemu baronu Sigismundu Herbersteinu. Ta je dovolil, da se na prvem listu natisne njegov plemiški grb, kar pomeni, da je najbrž tudi gmotno omogočil tiskanje govora.

V tem obsežnem govoru, lepem primeru humanistične retorike 16. stoletja, je poleg splošnih misli nekaj dragocenih podatkov o življenjski poti profesorja Luke. Kdaj da se je rodil, sicer ni povedano, smemo pa domnevati, da nekje v prvih letih XVI. stoletja; izviral je iz Dobropolj na Dolenjskem, iz družine, ki se je preživljala s kmetovanjem in trgovino. Starši so bistrega fantiča namenili za šole in tako je še v deških letih odšel zdoma na Dunaj, kamor ga je vzel k sebi ugledni in učeni Avguštin Prugl, o katerem vemo iz drugih virov, da je bil župnik v Moravčah in Slovenjem Gradcu ter imel tudi faro pri sv. Petru na Dunaju. Mladi Luka je nekaj časa ostal pri njem, nato pa se odpravil po svetu: najprej se je šolal v Salzburgu in potem obiskal kar pet nemških univerz ter se naposled vrnil študirat na dunajsko univerzo. Aprila leta 1524 se je dal vpisati v matriko kot Lucas Drinak Bonicampianus. (Samo tu srečamo njegov priimek, ki mu je gotovo iskati koren v besedi dren.)

V teh letih je preživljala dunajska univerza hude čase. Ta ustanova, ki je bila doživela pod Maksimilijanom I. tak silovit vzpon in razmah na vseh področjih v duhu humanizma prerojenih znanosti in umetnosti, je bila iz mnogih vnanjih in notranjih razlogov na robu propada. Splošnemu zatonu po evforičnem razcvetu humanizma severno od Alp se je pridružila na Dunaju še vrsta posebno neugodnih okoliščin. Notranji nemiri in homatije po Maksimilijanovi smrti (1519), strahovite epidemije, ki so razsajale ravno med revnimi študenti v njihovih vse prej kot higieničnih bivališčih — bursah — (kuga leta 1521 npr. je bila vzrok, da so univerzo zaprli za več kot pol leta), predvsem pa začenjajoči se verski boji in nemiri, ki jih je sprožila reformacija, in ne nazadnje nenehna turška nevarnost, ki je dosegla vrh s pustošenji ob obleganju Dunaja leta 1529, kakor tudi neurejeno materialno stanje, ko je denar za univerzitetne potrebe pritekal skrajno neredno in ga večkrat celo za plače profesorjem ni bilo — vse to je prineslo obdobje nekajletne krize, po kateri si je lahko opomogla šele polagoma. Kljub več poskusom reforme univerzitetnega študija se je stanje začelo izboljševati šele po letu 1537, ko je skušal vladar s posebnim zakonom postaviti vsebinsko in organizacijsko ureditev univerze na nove temelje, uredilo pa se je šele po tako imenovani »novi reformaciji« iz leta 1554. Da je pri teh prizadevanjih za ponovno uveljavitev v tistem času naprednih prizadevanj bistveno sodeloval tudi naš Luka iz Dobropolj, bomo skušali nakazati kasneje.

Marca 1528 je Luka dosegel prvo akademsko stopnjo, postal je baccalaureus artium. Ravno tiste dni so na Dunaju sežgali na grmadi prekršče-

valca Baltazarja Hubmairja, katerega strašna smrt je pretresljivo opisana tudi v aktih artistične fakultete. Ta dogodek je moral narediti močan vtis tudi na Luko in utegnil vplivati tudi na njegovo razmerje do verskih vprašanj. Spomnimo se, kako ga opisuje Primož Trubar, ki je bil ta čas tudi študent na Dunaju in ki je brez dvoma poznal mladega bakalavrija iz Dobrepolj, ki leže tako blizu njegovi rodni Raščici. Morda sta se ta dva moža poznala že celo iz Salzburga, kjer je pred leti obiskoval šole tudi poznejši slovenski reformator. Sicer pa je bilo med dunajskimi študenti tedaj sploh precej Slovencev; bili so lepo zastopani tudi med profesorji artistične in drugih fakultet; v aktih se v letih Lukovega študija omenjajo Janez in Jakob Juras iz Kamnika, pa Mihael Tiffernus, poznejši svetovalec württemberškega vojvode Krištofa in ustanovitelj štipendije za slovenske študente v Tübingenu, in Andrej Perlach iz Svečine pri Mariboru, ki je bil v svojem času pomemben matematik in astronom. Po slabih treh letih, se pravi leta 1531, se je Luka, takrat že z greciziranim priimkom Agathopedius, ki ga je uporabljal v prihodnje, prijavil skupaj z Metličanom Klementom Kukyztzem k izpitu za licenco ali magisterij, najvišjo akademsko stopnjo; po opravljenem izpitu je takoj prosil, da ga fakulteta sprejme v svoj svet (consilium). Kot promoviran licenciat, torej magister, ki ima dovoljenje, da začne sam učiti študente, je že naslednje leto dobil pri letni razdelitvi predmetov svoj učni predmet. Odtlej se v aktih redno pojavlja njegovo ime: kot profesor je redno opravljal svoje dolžnosti, sodeloval v izpitnih komisijah, večkrat je opravljal funkcijo dekanovega asesorja in tudi sam že leta 1536 v zimskem semestru dosegel čast dekana. Tudi oženil se je bil leto pred svojim dekanatom, kar je bila novost, zakaj šele od leta 1533 so smeli biti rektor in dekani tudi poročeni profesorji. O tem dekanatu je po poteku svojih funkcij na običajen način zapisal v akte poročila o delu fakultete: o sejah in sprejetih sklepih, opravljenih izpitih in promocijah, o gospodarskem stanju in podobnem. Dekanat je pozneje opravljal še štirikrat (v letih 1543, 1545, 1547 in 1557). Dvakrat pa je stal tudi na čelu celotne univerze kot njen rektor (v letnih semestrih 1547 in 1557). V svojem katalogu rektorjev ga je Georg Eder leta 1559 označil s temi besedami: »Temu slavnemu možu, retoriku in filozofu, ni nikdar manjkalo ne volje ne uspeha, tako da si je pridobil kar najlepše zasluge za to našo univerzo. Mladino je zasebno in javno vzgajal celih 28 let z največjo hvalo ter oblikoval za vsa področja slavne in odlične talente. V svoji že kar visoki starosti bi si zaslužil častno upokožitev in zasebni mir.«

Poleg teh funkcij na fakulteti pa je v odločilnih letih 1548—1553 opravljal nadvse pomembno dolžnost tako imenovanega kraljevega superintendenta univerze. Kot superintendent je bil najvišji predstavnik za upravne zadeve univerze in nemoten potek dela na njej. Vladar je postavljaval superintendenta kot moža svojega zaupanja, ki je moral po univerzitetnih statutih varovati predvsem interese državne oblasti nasproti univerzi kot sprva avtonomni korporaciji. Funkcija superintendenta je bila nekoč omejena na nadzor nad pravilno uporabo sredstev, s katerimi je vladar dotiral univerzo. Ko pa je začela ta sčasoma izgubljati svojo avtonomijo in se je vse bolj krepila moč centralne oblasti, je postal superintendent nekakšna vladarjeva podaljšana roka, po kateri je deželna oblast posegala v zadeve univerze.

Samo zaradi takih pooblastil je mogel npr. že omenjeni Bernard Perger proti koncu 15. stoletja kot kraljevi superintendent vplivati na ustroj sicer konservativne univerze, ki je še vsa tičala v srednjem veku in njegovi miselnosti, in na njej s težavo uveljavljati pomembne personalne in vsebinske novosti, ki so sploh šele omogočile prodor humanistične usmeritve. Podobno nalogo je moral dobrega pol stoletja kasneje opravljati tudi Luka iz Dobropolj. V nasprotju z vrsto predhodnikov, ki so se menjavali v kratkih razdobjih, je bil na tem mestu celih pet let, in to ravno v času, ki je bil odločen za ponovno preobrazbo univerze, tako da smemo reči, da je bistveno pripomogel pri prehodu iz nekdanje cerkvene, kleriške avtonomne korporacije v državno ustanovo; šele tako je lahko ta zadostila novim potrebam in zahtevam države in njene prosvetne politike. To delo, ki ga je opravljal ob vseh siceršnjih učnih dolžnostih in ki nikakor ni potekalo brez težav in odpora konservativnih profesorjev, je opravil tako uspešno, da se je lahko po nekajkratnih zastojih le uveljavil naprednejši koncept univerzitetne reforme.

Talhamer omenja v svojem nagrobnem govoru tudi to, da si je Luko izbral za spremljevalca in tajnika diplomat Sigismund Herberstein, ko se je po diplomatskih misijah napotil k poljskemu in ogrskemu kralju. O naklonjenosti, ki jo je čutil Herberstein do Luke, priča ves Talhamerjev govor, ki je bil sploh objavljen v znamenju častitljivega barona. In res najdemo dokaz za tesno navezanost, ki jo je Luka čutil do svojega plemiškega zaščitnika, v dveh zajetnih kodeksih pisem, naslovljenih na Herbersteina; med njimi je namreč tudi nekaj Lukovih. V njih se nam pokaže tudi s čisto človeške plati in sploh vsebujejo pisma tudi nekaj zanimivih podatkov o Luki, njegovem privatnem življenju in seveda o razmerju do uglednega diplomata. Nanj se Agathopedius obrača kot »ponižni klient« in ga nagovarja z besedami kot »edini moj zaščitnik in dobrotni gospod«, »vedno spoštovani oče«, »moj odlični dobrotnik«, »predobri mecen« in podobno.

Najbolj zanimivo je gotovo latinsko pismo, iz katerega živo začutimo položaj mladega, ambicioznega moža, ki stoji na življenjskem razpotju: ali naj se odloči za službo na dvoru renesančnega cerkvenega kneza (Bernarda von Clesa, znanega sicer kot podpornika humanizma in vnetega privrženca katoliške usmeritve), torej za tedaj običajno kariero humanista, za pot, po kateri so se skušali vzpenjati ljudje, ki jim sreča ni že pri rojstvu naklonila plemenitega rodu in imetja? Zato naj sledi pismo v celoti v prevodu:

»Luka iz Dobropolj vzvišenemu možu Sigismundu Herbersteinu, svojemu odličnemu zaščitniku, pozdrav!

Gospod tridentinski kardinal je pisal našemu dunajskemu županu gospodu Pillhamerju, naj mu priskrbi tajnika, ki bi ga njegova svetlost uporabljala ne le za svoje, temveč tudi za kraljeve posle. Gospod Pillhamer mi prigovarja in me vzpodbuja, če ne že kar sili, naj sprejemem to službo. Zatrjuje mi, da mi gotovo ne bo žal, če sprejemem ponudbo. Jaz pa za zdaj še ne vem, kakšen bi bil pravzaprav položaj, ki mi ga ponuja. Da bi prepisoval tuja pisma in misli in bil zmeraj odvisen od volje drugih (govorim o svojih vrstnikih), tega pač ne morem in nočem. Želim si spoštovanja vreden položaj, želim si stalnega in poštenega dohodka in naposled si želim dostojno službo. Zakaj žalostno in sramotno je, če si zadnji na dvoru. Vaša

vzvišenost naj, če se ji le zdi primerno, to sporoči gospodu kardinalu in mu poroča o tem, kakšno je moje stališče, in predvsem o svojem dobrem mnenju, ki ga ima o meni. Zakaj vaša vzvišenost pozna skromno uglajenost moje pameti, o kateri priznavam, da je nimam veliko. Tudi to priznavam, da nimam veliko izobrazbe. Če bo tedaj presvetli knez gospod kardinal vprašal, kdo da je Luka in kakšen je, ga bo vaša vzvišenost iz prijateljstva priporočila z boljšo oznako [kakor jo zaslužim]. Zagotovo pa ne bom razočaral zaupanja, kar se moje poštenosti tiče. A saj ni treba veliko besed. Vaša vzvišenost, ki me pozna do dna že od prej, bo zlahka spoznala, ali je položaj, ki se mi obeta, za Luko primeren ali ne. Če se ji bo zdel častivreden in donosen, bo lahko o svojem Luku, in to brez skrbi, obljubila kar najboljši, če ne, pa naj to zamolči. Isto sem pisal doktorju Janezu Kulberju; ta naj bi, če bi vaša vzvišenost zaradi svoje zaposlenosti tega ne utegnila storiti kmalu, presodil, kakšna je ponujena služba, in me kar najhitreje obvestil o svojem mnenju. Zakaj predvsem bi se rad temeljito poučil in dodobra spoznal vse razloge v zvezi s službo, da mi pozneje ne bi bilo žal in si ne bi naložil bremena, ki bi se mu raje izognil in katerega bi se bal. To sem hotel zaupati vaši vzvišenosti, brez katere nasveta in volje ne bom nikdar storil ničesar. Sicer pa pošiljam vaši vzvišenosti knjige, ki bi jih bil poslal že prej, ko me ne bi bile od tega odvrnile govornice: dvorjani so namreč pravili, da se bo kralj [Ferdinand, pri katerem je bil očitno Herberstein] kmalu vrnil. Ker ga ni, vendar pošiljam knjige, če jih boste morda želeli podariti prijateljem, zlasti tistim, ki jih zanimajo novosti. Morda bom dal od sebe kak dokaz svoje pameti, o kateri priznavam, da je skromna. Toda o njem bom raje govoril, ko bo prišel na svetlo. Vaše vzvišeno gospostvo naj bo srečno in zdravo!

Vso svojo malenkost priporočam vaši vzvišenosti.

Na Dunaju, 10. februarja 1534.

Vaši vzvišenosti globoko vdani Luka iz Dobropolj.

Škoda, da Luka ni obširneje spregovoril o svojih literarnih načrtih. Vsaj za zdaj ni ničesar znanega o kakšnih njegovih objavah iz tega časa, tako da lahko samo ugibamo, kaj naj bi bil tisti dokaz (specimen = poskus, primer, dokaz), ki da ga bo dal na svetlo.

Tudi v drugih pismih se Luka zaupljivo obrača na svojega zaščitnika. Tako ga prosi za svet, ko goji ženitne načrte: v soseščini da živi dekle, ki sicer ni vzor lepote, zato pa poštenega značaja in premožna. V tej zadevi ga prosi za posredovanje pri vplivnih ljudeh, zlasti pri kanclerju univerze, že omenjenemu Pavlu Obersteinu, s katerim da družiti Herbersteina vzajemno prijateljstvo; Oberstein naj se spomni uslug, ki mu jih je bil že izkazal Luka. Nadalje prosi Herbersteina, naj piše tudi ljubljanskemu škofu — se pravi, Krištofu Ravbarju, svojemu bratranču — in ga prosi za posredovanje.

V nekem drugem pismu iz konca leta 1535 pa se opravičuje baronu Sigismundu, ker zaradi preobremenjenosti še ni mogel dokončati dela na njegovi Moskoviji, in obljublja, da bo z delom pohitel. Te navedbe dopolnjujejo Lukove besede v zadnjem ohranjenem pismu iz aprila 1536, ki ga končuje z besedami: »Naposled pa, in to bi bil moral povedati že prej, naj vaša vzvišenost ne bo vznemirjena zaradi Moskovije.« Zaradi težav, ki jih

Da je bil pokojnik v veliko čast svoji domovini Kranjski, poudarja v je imel z neko tastovo zadevo, ni mogel že prej dokončati začetega dela. Formulacija o delu pri »piljenju in prepisovanju Moskovije« (in perpolienda transscribendaque Mozouia) je žal mnogo preskopa, da bi si bilo mogoče iz nje ustvariti natančnejšo predstavo o Lukovem deležu pri tekstu Moskovije, ki je izšla leta 1549 pod naslovom Rerum Moscoviticarum commentarii. Vsa to pa se da trditi, da je Luka sodeloval pri stilistični podobi tega spisa, ki je Evropi predstavil tedanjo Rusijo. Da je Luka veljal v vprašanih latinske stilistike za strokovnjaka, dokazuje npr. tudi neko pismo prošta v Zwettlu, ki piše, kako si zamišlja marmornato ploščo v Herbersteinovi hiši, kamor naj bi vklesali epitaf v čast baronu, in prosi za sodbo o priloženih verzih.

Mesto, ki ga je Luka iz Dobrepolj zasedal na artistski fakulteti od leta 1536, ko je postal »redni profesor lepe književnosti« (ordinarius bonarum litterarum professor), je bila ena od glavnih pridobitev humanistične preosnove ob prelomu stoletij. To je bila stolica za poetiko, združeno z retoriko, ki jo je prvi zasedal sloviti nemški »arhihumanist« Konrad Celtis, za njim pa med drugimi tudi Švicar Joachim Vadian. A kljub prvovrstni zasedbi te stolice od njenega nastanka naprej je večina drugih profesorjev in mlajših magistrov še kar naprej predavala tradicionalno snov po starih sholastičnih učbenikih, prirejenih za šolsko rabo, namesto da bi bila segala po originalnih, neokrnjenih tekstih grških in latinskih klasikov. Še leta 1528 sta od petnajst docentov komaj dva najavila predavanja iz čistih antičnih tekstov (iz Vergilove Eneide in Ciceronovega spisa O prijateljstvu), vsi drugi so vztrajali pri sholastičnih kompendijih z aristotelsko filozofijo. To trdovratno vztrajanje pri stari metodi zgovorno priča o moči srednjeveške tradicije, ki bi se je bili konservativni artisti oklepali najbrž še dolgo, ko ne bi bila temeljite spremembe prinesla od zunaj šele ferdinandska reforma, ki je z avtoriteto državne oblasti predpisala nov učni program in novo snov ter določila, kaj mora predavati vsak član ožjega jedra artistske fakultete (tako imenovani collegiati). Predmeti so po tej reformi iz leta 1537 latinska, grška in hebrejska gramatika, dialektika (= logika), retorika, stara zgodovina, poetika, matematika in fizika (= prirodna filozofija), določeni pa so tudi avtorji, po katerih naj profesorji predavajo in jih bero s študenti. Retorju priporočajo branje in interpretiranje Cicerona, Kvintiliana in nekaterih drugih rimskih govornikov, poetu zlasti Vergila, Horaca, Terenca in Lukana, historiku pa najboljše antične zgodovinopisce. Še najbolj se je tradicionalni način ohranil v latinski gramatiki, prirodni filozofiji in dialektiki. Tega reformnega plana tudi zaradi odpora konservativcev ni bilo mogoče izpeljati v enem zamahu, a že kar v začetku so bili na ključna mesta imenovani štirje profesorji, med njimi Luka za poetiko. Ko so leta 1552 razdelili stolico na dva predavatelja, je Luka prevzel retoriko, v seznamu stolic iz leta 1554 pa je bil spet »litterarum politiorum professor«. Nova reformacija iz istega leta je potrdila pred skoraj dvema desetletjema zastavljeni koncept in ga še dopolnila.

O tem, kako je Agathopedius učil svoj predmet, si lahko ustvarimo približno podobo iz dveh rokopisnih drobcev, ki sta se ohranila v avstrijski nacionalni biblioteki na Dunaju. Prvi obsega štiri liste zapiskov, ki si jih je po njegovih predavanjih beležil neki njegov študent. Žal segajo le do srede

4. poglavja Ciceronovega spisa o dolžnostih (*De officiis*), ki ga je Luka tedaj bral in interpretiral. Začenjajo se s kratkim, po Plutarhu povzetim biografskim uvodom o Ciceronu in razlago njegovega imena po Pliniju Starejšem; izmed novejših piscev je predavatelj pritegnil italijanskega humanista Alciata in slovitega Erazma Rotterdamskega, torej popolnoma sodobna dela. Sicer pa je razlagal posamezna mesta z navajanjem podobnih mest pri Ciceronu, interpretiral posamezne besede, pojasnjeval njih stilistično in retorično rabo ter navajal zglede iz drugih klasičnih piscev. Bolj skopo so zastopane razlage realij.

Prav izpod Lukovega peresa pa se je ohranil uvodni del koncepta za predavanje iz leta 1537, ko je naš profesor bral in razlagal Ciceronov spis o pesniku Arhiju (*Pro Archia poeta*). Uvod je zastavljen splošno in govori o Ciceronovi veličini in njegovem pomenu, v nadaljevanju pa omenja obljubo, češ da bo študentom v korist na predavanju, ki jih je imel pred dvema letoma iz dialektike, navezal razlago Cicerona, da bi s tem pokazal, kako je treba ti dve disciplini, ki sta si sorodni, povezati: zakaj praktične primere, ki se jih uče pri retoriki, je treba podpreti s teoretičnimi nauki, ki so se jih učili pri dialektiki — in narobe. Te njegove besede zaslužijo vso pozornost, saj z njimi utemeljuje povezovanje posameznih strok, katerih spoznavanje je smiselno ravno v medsebojnem oplajanju in ne v sterilni izoliranosti. Zato tudi v nadaljevanju dokazuje, kako potrebne so »litterae humaniores«, torej lepa književnost, za vse druge vede, za teologijo, medicino in zlasti za pravo, pa tudi za osebno oblikovanje mladih ljudi.

Za rezultat Lukovega pedagoškega delovanja v takem humanističnem duhu smemo šteti tudi nemški prevod Ciceronovega spisa o starosti (*De senectute*), ki ga je leta 1550 na Dunaju izdal Gradčan Kaspar Marchart; prevajalec sam pravi, da je nastal njegov prevod na podlagi vsakodnevnih predavanj njegovega spoštovanega in ljubega preceptorja Luke Gutenfelderja.

Tudi sicer se Lukovi učenci v svojih literarnih objavah radi spominjajo svojega učitelja in mu posvečajo svoje proizvode; tako na primer eden od njih, Sebastianus Solidus, v posvetilni elegiji poudarja Lukove zasluge za širjenje izpodrivane latinske in sploh antične književnosti. Neki drugi učenec, Sebastianus Listhius, mu posveča svojo verzificirano razlago nedeljskih evangelijev, saj je, kot pravi, njegov poskus nastal prav na Lukovo pobudo; obenem ga prosi za sodbo o svojih verzih. Temu tisku je Luka dodal nekaj posvetilnih stihov in v njih priporočil delce bralcem.

Častno mesto je odmerjeno profesorju Luki kot superintendentu tudi v prvem tiskanem, v poetični obliki izdanem katalogu akademskega zbora dunajske univerze, v Korošca Jerneja Reisacherja *Doctorum in Viennensi academia brevis depictio* (Dunaj 1551). A prijatelji so tudi v Talhamerjevem govoru dodali nekaj pesmi v elegičnih distihih, da bi s tem počastili učiteljev spomin. Tako pravi Krištof Widmann iz Gradca o pokojnem profesorju:

»Pesem zapojte žalobno nam, Muze iz kranjske dežele,
vaš naj razlega se jok, solza zaliva naj grob!

S tem da je Kranjcem pomagal, kjer le je pomagati mogel,
ta neutrudni je mož čast vam in slavo množil.«

Da je bil pokojnik v veliko čast svoji domovini Kranjski, poudarja v svoji žalostinki tudi Ljubljčan Gašper Žitnik, ujec poznejšega ljubljanskega škofa Tomaža Hrena. Še v nekem drugem priložnostnem tisku, v pesmih, ki so jih prijatelji izdali ob promociji Ljubljčana Jakoba Straussa leta 1558, se nekajkrat omenja profesor iz Dobropolj, ki je učenca Straussa tudi sam počastil z dvema verzoma. Tu izvemo tudi, da se je okrog Herbersteina in Luke zbral na Dunaju cel krog Kranjcev, ki jih je družila skupna ljubezen do rodne pokrajine Kranjske. Zanimivo je, da je bil ta krog vsaj tedaj orientiran protestantsko. Glede na doslej znano gradivo pa bi težko rekli kaj določnejšega o Lukovi opredelitvi bodisi za protestantsko ali za katoliško stran.

Očitno je, da je naš Dobropoljčan vse svoje sile posvečal pedagoškemu delu v morda najtežjih časih, ko se je dunajska univerza stežka pobirala po hudi krizi, v katero je bila zašla v dvajsetih letih 16. stoletja; to delo pa je bilo vse prej kakor hvaležno; odreči se je moral marsičemu, najbrž tudi marsikateremu literarnemu načrtu. Zakaj izpod njegovega peresa — vsaj kolikor vemo za zdaj — je izšlo v tisku le nekaj priložnostnih verzov. Kot pričajo njegove besede v pismu, naslovljenem na Herbersteina, je skoraj gotovo imel v mislih bodoče objave, in samo ugibamo lahko, zakaj mu jih ni bilo dano uresničiti. Nedvomno pa je s svojim delovanjem kot dolgoletni profesor in očetovski vodnik na Dunaju študirajočim Kranjcem in drugim študentom prispeval svoj delež ne le k ponovni uveljavitvi humanističnega duha na ustanovi, ki ji je posvetil vse svoje življenje, temveč po svojih rojakih, ki jih je učil v nemajhnem številu, tudi k duhovni podobi in napredku svoje domovine.

OPOMBA

Ta prispevek je nekoliko prirejen posnetek po članku Humanist Luka iz Dobropolj (Lucas Agathopedius ali Gutenfelder), ki sem ga objavil v 22. letniku revije Ziva antika (Skopje 1972) na str. 203—216.

VIRI IN LITERATURA

Acta facultatis artium IV (1497—1559) in V (1559—1616); rokopis hranijo v arhivu dunajske univerze.

Pisma so ohranjena v codex Vindobonensis palatinus (cvp) št. 13597 in 13598, fragmenta predavanj v cvp 9373 in cvp 9579 (vse v avstrijski nacionalni biblioteki na Dunaju).

Joseph Aschbach, Geschichte der Wiener Universität I—III, Wien 1865—1888.

Arthur Goldmann, Die Universität, v: Geschichte der Stadt Wien VI, Wien 1918.

Rudolf Kink, Geschichte der kaiserlichen Universität zu Wien, Wien 1854.

Dionysius Talhamer, Oratio in funere clarissimi viri Lucae Guetenfelder, Viennae 1562.

Glej tudi zadevne članke v Slovenskem biografskem leksikonu I—III, Ljubljana 1925—1971 (Abraham-Švikaršič).

PRISPEVEK DR. MARKA GERBCA O GOVEJI KUGI

Milan Dolenc*

O Marku Gerbcu sta v Zborniku občine Grosuplje iz 1973 pisala dr. Peter Borisov in dr. Anton Dolenc, jaz pa bi obdelal le njegovo delo s področja veterine.

Dr. Marko Gerbec je bil zdravnik, toda zanimal se je tudi za probleme živinozdravništva. To pravzaprav ni čudno, če vemo, da tedaj pri nas še ni bila organizirana veterinarska služba in so Gerbca kot deželnega fizika morali zanimati vsaj tako veliki problemi, kot je bila goveja kuga, ki se je 1711. leta širila po Madžarski, Nemčiji, Avstriji in Hrvaški ter se je razširila tudi po naših krajih. In kdo je mogel tedaj kaj ukreniti in svetovati razen zdravnika. Zdravniki so imeli namreč izkušnje pri zatiranju nalezljivih boleznih ljudi. Kot sredstvo so uporabljali izolacijo bolnikov, prepoved zbiranja ljudi za časa epidemij in podobne ukrepe.

Pozneje, po prvem zakonu o zatiranju živalskih kužnih boleznih, ki ga je izdala avstrijska vlada šele leta 1731, so bili odgovorni za borbo proti živalskim kužnim boleznim okrožni in okrajni fiziki, torej zdravniki ali rano-celniki. Zato je Gerbca ta kuga zanimala in je o njej tudi pisal.

Gerbca je to delo napisal 12. januarja 1712 v obliki pisma svojemu prijatelju dunajskemu zdravniku Joanesu Fabeuju. Pismo je bilo natiskano pod naslovom *De moderno Pecorum interitu* (O novejših poginih živine) kot dodatek njegovi knjigi *Chronologia medico-practica*, sicer ne v prvi izdaji iz leta 1699, ki je bolj znana, pač pa v izdaji, ki je bila tiskana 1713. leta v Frankfurtu na Maini.

Pismo sicer ni dolgo, obsega le tri strani, je pa kljub temu za nas zanimivo, ker je, kolikor nam je znano, to prvo tiskano delo o bolezni živine, ki ga je napisal Slovenec, čeravno v latinskem jeziku.

Gerbca v svojem delu ne uporablja izraza goveja kuga. Če pa bolezenska znamenja, ki jih opisuje avtor, primerjamo z znamenji goveje kuge, kot jih navaja veterinarska literatura, in če upoštevamo dejstvo, da je prav tedaj bila kuga razširjena v naših krajih, ne moremo dvomiti, da je pisal o goveji kugi.

Goveja kuga je razsajala po Evropi že v starem veku, gotovo tudi pozneje, vendar so točnejši podatki znani šele iz začetka 17. stoletja, ko se je od 1708. leta širila po vsej Evropi in je do 1717. leta uničila zelo veliko goveje živine. V tem času, kot vidimo, je nastal Gerbčev sestavek.

* 61000 Ljubljana, dr. sc. vet., v. predavatelj biotehniške fakultete univerze v Ljubljani, Krekov trg 1.

Fabeu je, kot beremo v razpravi, sporočil Gerbcu, da je kužna bolezen uničila v Avstriji skoraj vso govejo živino. Pri nas pa, kot navaja Gerbec, je ta bolezen še ni toliko uničila, ker se je razširila do tedaj samo ob cesarski cesti, ki vodi iz Štajerske v Italijo. V teh krajih pa je kuga uničila večino govedi.

Gerbec je pravilno domneval, da so kugo zanesla goveda, ki so jih pripeljali z Ogrskega, kjer je razsajala goveja kuga. Avtorja pa je pri tem zanimalo, kako je prišlo do prve okužbe. Njegove domneve o nastanku in-

fekcije so za nas zelo kuriozne; to ni čudno, če pomislimo na tedanje stanje zdravniške znanosti; že konec 17. stoletja so nastajale med znanstveniki razne teorije, ki so skušale razložiti vzroke in razvoj bolezni. Glavne metode nekaterih naprednejših znanstvenikov so bile opazovanje, pravilno opisovanje, zapisovanje bolezenskih znakov in izkušnje. Tej skupini znanstvenikov, ki so jo po slavnem angleškem zdravniku Sydenhamu imenovali sidenhamovci, je pripadal tudi Gerbec.

Gerbcu se je zdelo razumljivo, da je bil vir okužbe gniloba s pašnikov, ki so jih prejšnje poletje in jeseni poplavalili obilni južni nalivi, nadalje je imel za vir okužbe ogromno število kobilic in škržatov, ki so poginili ob času nalivov.

MARCI GERBEZII

Phil. & Med. Doct. Labacensis, Inlytorum Carniolie
 Statuum Ph. & Med. Ordinarii, Sani Rom. Imperii Academic
 Imperii & Hungar. Nat. Causorum Collegii, AGESILAI, & Opeto-
 rum Labacensium Præficus, auct. INTENTI,

CHRONOLOGIA
 MEDICO-PRACTICA,

Exactam temporum, aera, tempestatum,
 & humanorum corporum inde ortarum alterationum Descriptionem
 cum suis historiis Medicis, causis & curationibus potissimum ad Modernorum
 mentem adumbratam continens,

In quinque Annos distincta.

Hæc annexum est

EJUSDEM AUTORIS
 INTRICATUM EXTRICATUM
 MEDICUM,

Sci,

TRACTATUS
 DE MORBIS COMPLICATIS:

In quo

Intricatissima quæque in Praxi Medica occurrentia breviter
 pertractantur, & dilucidè resolvuntur, & vel propterea
 lectu utilissimus;

Cum Indicibus verum & verborum accuratissimis
 nec non Appendice,

De moderno Pecorum interitu.

Francofurti ad Mœnum,

Suis Sumptibus excudi curavit

JOHANNES ADOLPHUS Stöck.

Typis JOHANNIS BAUERI,

Anno MDCCXIII.

V pismu omneja Gerbec, da so kranjski stanovi, da bi omilili velikansko škodo, verjetno po Gerbčevem predlogu, z javnimi razglasi prepovedali uvažati tisto jesen prašiče s Hrvaškega. Prašiči so se v teh krajih pasli v hrastovih gozdovih in so se hranili z želodom, hkrati pa so jedli kobilice, katerih je bilo ogromno na Hrvaškem in Ogrskem.

Tudi drugi zelo resni strokovnjaki so domnevali, da so gnili pašniki in poginule kobilice zelo strupene. Trdili so, da je ugotovljeno, da odtod izvirajo podobne kužne epidemije ne samo pri živalih, ampak tudi pri ljudeh.

Po Gerbčevem pravilnem opažanju se je kuga tako hitro širila zaradi neposrednega dotika. To pa zato, ker ta grozovita epidemija ni zapustila nikjer drugod sledov razen v tistih krajih, kamor so prišla okužena goveda z Ogrskega ali domača živina, ki je bila že prej od njih okužena. Bolezen so lahko prenašale tudi kože poginulih živali, pa še ljudje, ki so bili v stiku z okuženimi živalmi, in okuženi psi. Avtor je nadalje ugotavljal, da za kugo niso zbolele druge vrste živali razen psov. Vedeli pa so, da so ljudje brez škode uživali meso okuženih živali, bodisi zato, ker so meso prekuhali ali pekli, bodisi so prebavni fermenti v človeškem želodcu uničili povzročitelje bolezni.

Mnogi Ljubljancani v začetku bolezni niso jedli govejega mesa v strahu, da bi dobili tudi meso bolnih živali, kasneje pa, odkar so oblasti pregledovale živino, določeno za zakol, kakor tudi že meso zaklanih živali, so ga zopet uživali. Menil je tudi, da prekuhano mleko okuženih krav ni škodljivo. Omenja pa, da je poginil na Vrhniki pes, ki je pil vodo, v kateri so prali okuženo meso.

Od bolezenskih znamenj našteva predvsem zelo povečana in vneta pljuča, obolelo srce, zelo nabrekel žolčnik, čreva pa vneta in polna krvi. Tudi iztrebki so krvavi. Razen tega je navadno tudi jezik vnet in na spodnji strani poln rdečih mehurčkov. Živali muči nepotolažljiva žeja. Bolne živali poginjajo navadno v treh do štirih dneh, neredko pa že po štiriindvajsetih urah.

Seveda so poskušali zdraviti bolno živino z vsemi mogočimi sredstvi. V začetku so puščali kri iz žil pod jezikom, nato pa so jezik umivali in drgnili s soljo, z zdrobljenim česnom in žajbljem. Razrezali so tudi kožo na korenu repa ali pa so celo rep odrezali. Sredstva, ki so jih dajali za notranjo uporabo v gobec, so bila terjak (zelo komplicirano sestavljen nekak protistrup) in kroglice iz prašičeve masti, saj in brinovih jagod. To so dajali vsak dan. Za zdravilo so uporabljali tudi surovi antimon itd. Ko pa so videli, da je vse to brezuspešno, so bolne živali prepustili usodi. Skoraj vsa obolela goveda so poginila, tako da logaški, vrhniški in drugi kmetje niso imeli živine za delo.

Omenjena sredstva so razni mazači uporabljali še kasneje, kar je razvidno iz rokopisnih ljudskih medicinskih bukev še do konca prejšnjega stoletja. Zanimivo pa je, da so ogenj imeli za močno sredstvo, ki uničuje povzročitelje bolezni in preprečuje okužbo. Tako navaja Gerbec, da so nekateri uporabljali in hvalili kot dobro sredstvo t.im. živi ogenj, t.j. ogenj, ki ga zakurijo tako, da drgnejo kos lesa ob drugega tako dolgo, da se napravi ogenj. Potem zažgejo kup slame v kaki ozki dolini, iz katere živina ne more uiti, vanjo naženejo živali in jih zopet odženejo; ob obeh vhodih v sotesko stojijo ljudje s palicami, da jih odganjajo. Ko sem lansko leto anketiral starejše živinorejce v Bohinju, so mi opisovali, kako so v starih časih prav tako preprečevali, da ne bi živina dobila slinovko in parkljevko.

Nadaljnji način zdravljenja, ki so ga do nedavnega uporabljali za zdravljenje rdečice pri prašičih, je bilo vstavljanje korenine črnega teloha v plah-

tico, kožo pod vratom. Korenino so pustili notri, dokler ni nastala velika gnojna bula, v kateri so se po njih mnenju zbrale vse škodljive tvari v telesu. Na koncu je ta bula počila. V resnici je bila to nekakšne vrste derivativno (odvajalno) zdravljenje.

Nadalje so dajali tudi vsak dan prašek, sestavljen iz korenin angelike (*Radix angelicae*), encijana (*Radix gentianae*), brinovih vejic (*Juniperus*), konopljinih plev (*paleis seminis Cannabis*), zdrobljenih školjk (*Cohlea osterarum*), luščin morskega oreška (*Nux juglandium*) in navadne soli. Ta prašek so mešali s pšeničnimi otrobi in dajali vsak dan živalim, da so ga lizale, ali pa so ga pomešali med seno. Nekateri so dodali npr. še rutico (*Rutam*), janež, žveplo idr. Predvsem pa so pazili, da zdrave živali niso prišle v dotik z bolnimi; ogibali so se ljudi in psov, ki so morda prišli v stik z okuženimi; varovali so se okuženih kož in vsega drugega, kar bi moglo dati najmanjšo možnost za okužbo. Ti zadnji ukrepi so bili gotovo najbolj koristni.

S tem prispevkom sem hotel rojake našega velikega zdravnika opozoriti na njegovo manj znano delo, ki zadeva veterino.

Dr. Ante Stefančič v svoji knjigi Začetek in razvoj veterinarstva na Slovenskem do prve svetovne vojne omenja, da je goveja kuga po slovenskem ozemlju poslednjikrat razsajala leta 1879. Tedaj so slovenski živinorejci v treh mesecih izgubili 1785 goved.

Spomin na govejo kugo zasledimo še danes v okolici Stične. Tako imamo na bivši pristavi stiškega samostana v Malih dolah ohranjen lesen hip sv. Kozme in Damjana, na katerem je letnica 1885. Bajje je bila tedaj v tem kraju huda goveja kuga; približno 300 metrov stran od te pristave je prostor, ki ga še danes imenujejo »mrhovna«, ker so tam iz več vasi zakopavali živino, ki je poginila za kugo. Sv. Kozma in Damjan sta bila zaščitnika zdravnikov, lekarnarjev, zdravniških visokih šol, pa tudi zaščitnika proti kugi in goveji kugi. Zato so menda izdelali omenjeni kip.

drne ga se ni bilo, slesel je na sloto svobode skosi manjkajoči modri v peči.

Na poti ali pred cerkvijo sem najprej pobobnal, potem sem zakričal: »Razgijate Zelo glasno sem prebral, kar mi je bilo naročeno, in sopot pobobnal. To so ljudje poslušali! Kaj pa je bilo v nekdanji Višnji gori tako zanimivega, kakor razni preprički sosedov, preklici za kokoši, za nedovoljena vozna pota in steze, za poseke na mejah, za žalitve časti, zraven pa še upovedovanje ribeši, slectants (licitacij) in podobno.

Stiri leta sem jo mahal peš po treh farah in kilcal: ob 6. uri pri prvi maši pred farno cerkvijo pod Višnjo goro, ob 10. uri v Žalni, popoldne ob 2. uri na Polci, ob zgodnjih še posebej na Dolih pri Polci in Truhčkah. Vsa ta pota sem opravil peš, ob vsakem vremenu. Tako sem hodil tudi prebe Stahana in Peči. Na Prevaljah me je prestrašil medved, grozno je pobalo in lomastilo po hosti -- pa se ti prikaže prijazen junček. Ee dva dneva je po hosti bližil, tako so mi pozneje povedali. Kasneje sem zajahal za vsa ta pota kolo. Vsi ljudje daleč okoli so me poznali; večkrat se je utrdila med nami tudi kakšna prav smešna. Kadar sem prišel npr. na Polico, sem ved prvini vedno opasal Jeroma z Malega vrha. Zaklical sem nar: »Jerom, pa se

BOBNARJEVI SPOMINI

(Po pripovedi Josipa Pajka napisala Mihaela Zajc)

Takole je bilo: ker sem bil v nekdanji Višnji gori občinski sluga, sem si moral v letu 1933 tudi posaditi na glavo visoko črno kapo s »šildom«, vzeti v roke boben — pa hajdi klicat ljudem občinske, okrajne in sodne novice in ukaze. Prvič mi je bilo kar nerodno, za hrbtom so me cukali višenjski otroci in vpili po naši stari pustni navadi: »Duhan! Fuzek!« No, kmalu sem se, petintridesetleten možak, privadil še temu novemu činu in »korajžno« koračil po zapovedani poti klicanja: od sodišča do Hribarjevega mostu. »Bič (birič) gre, bič gre!« so vpili ljudje in od vseh strani vreli skupaj, kadar so me zagledali z bobnom. Tako pot in klicanje sem moral opraviti en dan ali dva dneva pred nedeljo, v nedeljo pa sem moral klicati še posebej za kmete pred cerkvijo »na kamnu« (vzvišen prostor pred starimi cerkvami).

Torej: bil sem »bič« le po vzdevku, pravi birič je bil vsakokratni uslužbenec sodišča (Črnologar, Vozel, Novak), ki je samo zapiral prestopnike in delal male »žepne« rubeže (npr. na poti v cerkev itd.). Poleg sodnih zaprov za večje kazni, je imela takrat Višnja gora tudi občinski zapor v mestni hiši za manjša »hudodelstva«. No, pa so zjutraj sem zaprli pretepača — opoldne ga že ni bilo, zlezal je na zlato svobodo skozi manjkajoči model v peči.

Na poti ali pred cerkvijo sem najprej pobobnal, potem sem zakričal: »Razglas!« Zelo glasno sem prebral, kar mi je bilo naročeno, in zopet pobobnal. To so ljudje poslušali! Kaj pa je bilo v nekdanji Višnji gori tako zanimivega, kakor razni prepirčki sosedov, preklici za kokoši, za nedovoljena vozna pota in steze, za poseke na mejah, za žalitve časti, zraven pa še napovedovanje rubeži, »lectant« (licitacij) in podobno.

Štiri leta sem jo mahal peš po treh farah in klical: ob 6. uri pri prvi maši pred farno cerkvijo pod Višnjo goro, ob 10. uri v Žalni, popoldne ob 2. uri na Polici, ob zgodnjih še posebej na Dolih pri Polici in Troščinah. Vsa ta pota sem opravil peš, ob vsakem vremenu. Tako sem hodil tudi preko Stehana in Peči. Na Prevaljah me je prestrašil medved, grozno je pokalo in lomastilo po hosti — pa se ti prikaže prijazen junček. Ze dva dneva je po hosti blodil, tako so mi pozneje povedali. Kasneje sem zajahal za vsa ta pota kolo. Vsi ljudje daleč okoli so me poznali; večkrat se je utrnila med nami tudi kakšna prav smešna. Kadar sem prišel npr. na Polico, sem med prvimi vedno opazil Jeroma z Malega vrha. Zaklical sem mu: »Jerom, jaz te

bom!» »Jeroma še ne bomo!» se mi je ta hitro odrezal. Seveda tudi manj smešnih in nerodnih spominov mi ne primanjkuje.

Po vojni me še vedno porabijo za klicarja, če je sila. Kličem pred gostilno, pred mestno in farno cerkvijo, seveda brez bobna. Hrup avtomobilov preglasa dandanes moj glas, ki je zaznamovan že s sedmimi križi.

OPOMBA

Josip Pajk pripoveduje, da je stari višenjski boben (še danes je živ) prinesel njegov praded Andrej Pajk iz rusko-francoske vojne za Napoleono-vih časov. Pisatelj Josip Jurčič je naprosil Andreja Pajka (1789 na Hudem, umrl 1871 v Stični), da je v šestinsedemdesetem letu starosti sestavil ob-sežen rokopis svojih doživljajev. Pisatelj je vse uredil in poslal Mohorjevi družbi (Slov. večernice 1865); polovico nagrade te družbe je Jurčič odštel Pajku. Fran Levec je Spomine starega Slovenca sprejel v zbirko Jurčičevih Zbranih spisov v letu 1884. Današnjemu Višnjanu je v teh spominih posebno zanimivo pričanje, da je bilo takrat v francoskem ujetništvu z Andrejem Pajkom tudi mnogo Višnjanov. Ob veseli novici, da se bodo lahko vrnili zopet v domovino, so se vsi, kar jih je bilo »slovenskega jezika«, močno veselili in peli staro višenjsko popevko:

Oh, usmili se Bogu,
kak je v Višnji gori hudo,
otroci se milo jokajo,
matere pa ravno tako,
Višnjana ni noben'ga domu,
oh, usmili se Bogu, itd.

BRAMBOVCI

Ivan Lah*

V začetku avgusta so odšle prve francoske čete iz Ljubljane na Dolenjsko. Dolgo časa si niso upali nastopiti poti v to stran kranjske zemlje, kajti prihajala so od te strani slaba poročila; na to stran so se umikale cesarske čete, ki so bile v stalni zvezi s posadkami na Hrvatskem in Ogrskem, ker je bila ta stran dežele najbolj nemirna in so se po njej oglašali bojni glasovi tudi potem, ko so brambovci in cesarska vojska zapustili deželo. Ker velikega oddelka Francozi niso mogli poslati v Novo mesto, se je bilo bati, da bi se ne razvnel boj med narodom in bi pozneje bilo težko, pomiriti deželo. Zmaga nad francosko četo bi le podnetila bojno navdušenje in bi dala črni vojski novega poguma. Zato je šele začetkom avgusta odšel oddelek francoske vojske proti Novemu Mestu.

In zgodilo se je, kakor so pričakovali. Takoj na visokem svetokriškem klancu se je oglasil plat — zvona. Za njim so se oglasili zvonovi od vseh strani. Ljudje so zapuščali vasi ob cesti in so bežali čez gozdove v oddaljene vasi. Tam so se zbirali oboroženi možje in so hiteli z orožjem v roki po skritih potih naprej proti Dolenjskemu, kakor se je pomikala francoska četa. Bolj in bolj se je množila oborožena množica, bolj in bolj so se oglašali zvonovi. V stolpih ob cesti so sicer zvonovi utihnili, ker so cerkveniki morali pobegniti, toda zato so oznanjali glasovi zvonov v oddaljenih cerkvah, da gre sovražnik po cesti. Prišel je čas, ki so ga vsi izdavnja pričakovali, prišel je z vso grozo in strahom.

Francoska četa se je pomikala mirno po cesti. Nihče je ni motil. Odpočivala si je v zapuščenih vaseh in si že postregla sama po volji. Tudi ljudem, ki niso pobegnili, se ni zgodilo nič žalega.

Toda glasovi zvoncev po gorskih cerkvah niso oznanjali nič dobrega.

Francozi so zasedli še tisti dan Višnjo Goro. Mesto so našli skoraj popolnoma prazno. Ker se poveljnik francoske čete v njej ni čutil varnega, je nadaljeval pot do Radohove Vasi. Pokrajina se mu je zdela bolj in bolj sumljiva. Vse vasi ob cesti okoli Zatičine in Šent-Vida so bile zapuščene, zvonjenju na daljnih gričih ni bilo konca. Bolj ko se je bližala noč, bolj so se čuli glasovi iz daljav. Zvonilo je po vsej dolenjski strani.

Po gozdih so se zbirale oborožene trume črne vojske. Med njimi je bilo mnogo brambovcev, ki niso hoteli oditi iz dežele; zapustili so svoj brambovski bataljon in se pridružili črni vojski. Ko je padla noč na zemljo, so se dvignile črne trume v gozdih in so se usipale čez polje proti Radohovi Vasi.

* Zgodovinski roman. Izdala SM, XVIII, II. del, 1911, str. 202—206. Spisal dr. Ivan Lah (1881—1938). Pisatelj je mladost preživel v Šmarju.

Bili so med njimi ljudje iz Dobropolja, iz Krške doline, iz Suhe Krajine, iz Trebnjega in iz vseh vasi, ki leže okoli Primskovega in Zaplaza. Velika množica se jih je sešla.

Francoska straža se je umaknila nazaj proti Šent-Vidu; toda oborožene množice so se množile, kakor da rastejo iz zemlje, kakor da se črna gozdna tema izpreminja v temne postave, ki se usipljejo iz gozdov na polje. Kmalu se je v šentvidskem zvoniku oglasilo plat — zvona. Francozi so se umaknili in kmetje so zasedli vas. To je bilo znamenje, da morejo zmagati. Veliko navdušenje se je polastilo njih src. »Umikajo se,« se je razlegalo preko polja in vabilo na boj vse one, ki niso upali na zmago.

V urnem diru je zapustila francoska četa zasedene vasi in odšla nazaj proti Višnji Gori.

»Za njimi,« so se oglašali glasovi nad Višnjo Goro!

Šli so, kakor se jim je zahotelo. Toda mesto je bilo dobro utrjeno proti kmetski vojski. Ko so se približale prve čete, je počilo nekoliko pušk in nekaj kmetov je padlo. Zato so se umaknili nazaj proti Zatičini.

Vso noč je bilo nemirno po vaseh okoli Višnje Gore, kajti povsod so prenočevali navdušeni bojovníki, stari in mladi in so se pripravljali na boj za drugi dan. S prvim jutranjim svitom se je zopet napolnilo polje z oboroženimi četami, po potih so prihajali od vseh strani in so napolnili vso cesto.

S prvim svitom je tudi utrujena francoska četa zapustila Višjo Goro in je odšla nazaj proti Ljubljani.

Kmetska vojska jo je sledila.

Težka in nevarna je bila pot. Zvonovi so zvonili neprestano, strel je počil zdaj tu, zdaj tam, bojni glasovi so se oglašali po gozdih, vasi ob cesti so se polnile, marsikje so si francoski vojaki morali pribojevati prehod.

Tako je šla pot do Šmarij. Tam so se ustavile prve čete črne vojske in se pokrepčale. Ustno sporočilo pravi, da so nesli francoski vojaki puške na ramah in so streljali nazaj v kmete, ki so drveli za njimi. Pred Mokarjevo hišo je padel francoski vojak, ki ga je zadela krogla iz kmetske puške. Mokar je prilezel iz hiše in je spravil vojaka pod streho.

»Človek je človek,« je rekel in ga je položil na lastno posteljo, kjer mu je izmil rano in ga obvezal.

Z velikimi napori in težavami se je rešila francoska četa nazaj v Ljubljano. Kmetska vojska pa je ostala v vaseh ob cesti in je pila na svojo zmago. Mnogi so videli v tej zmagi voljo božjo in so verovali, da jih bo podpirala božja pomoč tudi pri nadaljnjih bojih. Na svetokriškem klanecu je tisti večer ljudstvo pobožno molilo in zahvaljevalo Boga za zmago ter ga prosilo, naj jih tudi v bodoče varuje sovražnikov.

Ker se nekaj dni ni prikazala nikaka nova francoska četa na dolenski strani, se je kmetska črna vojska razšla. Pri razhodu so si zvesto obljubili, da pridejo zopet z orožjem na boj, kakor hitro bodo zaslišali plat — zvona.

Takrat se je prvič razznano ime moža, ki se je imenoval Guza. Bil je vnet za vojno in je vadil v orožju stare in mlade vso zimo in vso pomlad. Sedaj je prišel čas, ko je mogel voditi svojo vojsko. Pridružili so se mu vsi oni, ki niso hoteli iti domov, ampak jim je bolj ugajalo, z orožjem v roki

čakati sovražnika. S to četo je Guza zasedel svetokriški klanec in je stal na straži, kdaj da bi se zopet prikazali sovražniki.

Ni bilo treba dolgo čakati. Teden dni pozneje je odšel velik oddelek francoske vojske na Dolenjsko. Zopet so se oglašali zvonovi od vseh strani, tudi gozdi so se zopet polnili s črnimi trumami, toda straža, ki je pobegnila s svetokriškega klanca in hitela naprej po vseh vaseh, je oznanjala, da je sovražnikov veliko število. Zato so se kmetske čete zbirale na višavah okoli Višnje Gore.

Francozi so se bližali zelo hitro. Ko so prišli do Šmarij, so hoteli zažgati vas. Dekan, baron Gallenfels, je kleče prosil poveljnika francoske čete, naj prizanese vasi, ker so nje prebivalci mirni; kmetska vojska da je prišla od dolenjih strani. Težko, da bi bil francoski poveljnik prizanesel vasi, ako bi ne bilo ranjenega vojaka pri Mokarju. Ta je izprosil milost za vas, ker so prebivalci skrbeli za njega, dasi je prišel k njim kot sovražnik.

»Prihajamo v znamenju maščevanja in gorje mu, kdor bi se nas drznil motiti na naši poti!« Tako je rekel poveljnik, ko je francoska četa zapuščala vas.

Francozi so nadaljevali svojo pot in so dobro slutili, da se zbira kmetska vojska po Dolenjskem. Prazne vasi in glasovi zvonov po gričih so bila znamenja, da ne prihajajo v mirno deželo.

Na vrhovih pred Višnjo Goro so jih sprejeli prvi strelji, toda kmalu so utihnili. Francozi so zasedli mesto in zavarovali vse vrhove okoli njega. Kmetske trume so se umaknile nazaj v gozde.

Še ta večer je hotel poveljnik francoskega oddelka dokončati boj. Poslal je eno četo svojega oddelka naprej do Radohove Vasi. Mirno so jezdili vojaki skozi vasi; nikjer ni bilo sledu o prebivalcih, le v gozdih je šumelo, bučalo, divjalo... Naenkrat je zaplapolal ogenj nad vasmí. Vsa dolina je bila v plamenu. V svitu požara se je vračala francoska četa v Višnjo Goro, tam je prenočila. V svitu požara so začele lesti temne sence iz gozdov, v blišču velikega ognja so begali ljudje preko polja in niso vedeli, ali naj gredo reševati svoje imetje ali naj beže pred maščevanjem sovražnikov. Vso noč je divjal požar in je rasvetljeval daleč na okoli vso pokrajino.

Drugega dne je francoska četa nadaljevala svojo pot. Stopala je mimo pogorišč, kjer so se zbirale žene in otroci, mož ni bilo videti, le tu in tam se je pojavil starček, ki je s solzo v očeh stal na pogorišču domovja svojih dedov.

Nihče več ni motil francoske čete na njeni poti. Zvonovi po gričih so utihnili, trume po gozdih so se razšle, ljudje so se vrnili v svoje domove.

Drugi dan je prišel oddelek francoske vojske v Novo Mesto. Mesto je bilo mirno in tiho. Nikjer ni bilo sledu, da je bilo tu pred kratkim časom središče brambovcov in črne vojske. Meščani so iz svojih hiš gledali na trg, kjer je prihajala francoska posadka. »Bila jih je dolga, dolga kita,« piše meščan, ki je gledal ta prizor, ni ji hotelo biti konec; ves popoldan od ene do večera so se pomikali v mesto... Opazili smo, da so šli po trije in štirje ali po dva in dva... Ko so se na trgu ustavili, jih je brzo zopet zmanjkalo, da so se umaknili drugim. Potaknili so se po ulicah, kakor da bi šli v svoje kvartirje, a šli so dalje. S početka smo mislili, da jih je bilo grozno veliko,

a skoro smo spoznali, da je bila le zvijača. Videli smo, da so se čete, ki so že prišle v mesto, pokazale iznova na trgu.«

Dva dni pozneje, 8. avgusta, je francoski poveljnik naznanil meščanom, da je naložil Napoleon že 7. julija kranjski deželi velikanski davek 15,260.000 frankov. Ker so Francozi takoj pri svojem prihodu v Ljubljano zahtevali tri milijone frankov, je morala dežela plačati čez 18 milijonov frankov vojnega davka. Glas o tem se je kmalu raznesel po vsej deželi. Ljudje so zakopali svoj denar in druge vrednosti v zemljo in so mirno delali na polju.

Poletje se je bližalo h koncu.

Egid je bil zelo nezadovoljen sam s seboj. Ko je jezdil na čelu svoje čete po prijazni cesti ob Krki in je gledal cvetoče polje na obeh straneh ceste, je z vso dušo zahrepenel po svojem domu. Nerad je zapuščal domači kraj, bolj nerad nego pred nekaj meseci, ko je odhajal z brambovsko četo proti zapadni strani. Takrat ga je klicala dolžnost, da gre v boj proti sovražniku domovine, sedaj je sovražnik posedel domovino in brezuspešen bi bil boj proti njemu. »Bojevali se bomo za druge kraje, toda domovina je izgubljena... Kako si lepa, domovina!... Zakaj je tožno srce, kadar te zapušča, zakaj se vzradosti, kadar te zagleda iznova? Zakaj nam ni vse eno, kod hodi naša pot? Zakaj ne ljubimo tuje zemlje tako, kakor tebe? Kaj si nam, in kaj smo ti mi?« Tako je premišljal Egid. »Tisoči so se bojevali in padli za domovino. Ali nismo rekli, da branimo svoje? Drugi so prišli braniti domovino k nam, zakaj bi je mi ne branili drugod? Vendar ni domovina tu in tam. Domovina je samo ena. Lahko služimo cesarju tu in tam, lahko varujemo njegovo last, kamor sega njegova oblast, toda domovina ostane vedno samo tam, doma ob Krki...«

Egidu se je zdelo, da je domovina ona zemlja okoli njegove pristave, ki ji ni videl nikjer enake. Ta živa, plodna zemlja, podedovana od dedov, ki zvesto izpolnjuje svojo dolžnost in rodi vsem, ki na njej delajo, ki orjejo in sejejo, to je domovina. Tam ima vsak svojo domovino, ki jo ljubi in živi za njo, kajti ona ga redi in goji, kakor mati goji svoje dete. In kdo bi ne ljubil te svoje zemlje, ki ji je sam gospodar in ji vlada, kakor kralj svojemu kraljestvu? Spomnil se je pesmi, ki jo je čital v Vodnikovi knjigi:

... tvoja zemlja je zdrava,
za pridne nje lega naj prava.

To je domovina.

Zato je bil Egid nezadovoljen sam s seboj. Pustil je dom in je šel služiti cesarju. Šel je, ker je mislil, da bo varoval Ljubljano in — njo. Kaj naj varuje sedaj ko je prišla dežela v sovražnikove roke in ona hodi Bog ve kje.

»Dom? Ali še stoji moj dom? Ali ga ni morda uničila sovražna roka, da se je z njim osvetila gospodarju. Sij požara, ki se je v oni noči svetil nad dolenjsko zemljo, je oznanjal dovolj, da je sovražnik nastopil svojo pot maščevanja. Ako se je našel izdajalec in je pokazal: Tam je dom brambovca, ... so zaplapolali plameni nad mirnim gospodarstvom in danes je morda Krkovo pogorišče. Družina je pobegnila k tujim ljudem, živina je našla pribežališče v tujih hlevih.

MLADOST V DOBREPOLJAH

Etbín Bojc

Zgodbe in podobe izpred pol stoletja

II.

Bratu Vilku v spomin...

Mladost se ne povrača rada in ne dela obiskov sama od sebe. Približati se ji je treba z vdano, umirjeno in nežno dušo. Morda srečamo starega in dobrega znanca, rojaka, sošolca iz tistih davnih let in skupaj obujamo spomine. Tako smo se pred nekaj leti srečevali s pokojno slikarjevo vdovo Milko Kraljevo-Novakovo in z mojim pokojnim bratom. Pripovedovanja ni hotelo biti ne kraja ne konca. Skupno smo se pred šestdesetimi leti igrali in podili vseokrog Štihovine v tisti rani mladosti, ki je tedaj tako živo pljuskala v svoji življenjski polnosti. Zavedeli pa smo se tega šele v poznih letih in jo morda poskušali primerjati z mladostnimi poskoki in vragolijami svojih in drugih otrok sodobnosti. Neprimerno mirnejše ozračje in počasnejši utrip življenja nas je obdajal pred pol stoletjem! Vsi trije smo se prav zaradi teh spominov radi tedensko sestajali, najsi bo v unionskih prostorih, pri šestici ali doma. Ko je prva od naše trojice pred leti omahnila Milka, sva bila z bratom hudo prizadeta in sva se tolažila s tem, da sva tudi v njen spomin to obujanje spominov na dobrepoljsko mladost nadaljevala skoraj na vsakem tedenskem sestanku. Po lanski nenadni izgubi brata naj jih oživljam sam in jih tako strnjene zapuščam sebi v uteho in dobrim Dobrepoljcem v blagohoten spomin.

Zdi se mi, kakor da gledam tam z viška hribovitega Sv. Antona v to čudežno in pravljico nekdanko našo dobrepoljsko mladost. Pred očmi se mi v luči toplega sonca kakor na dlani razkrivajo tihe vasi kakor cvetovi desno in levo vse od podnožja položne strmine Zdenske rebri pa preko Vidma in Štihovine s farno cerkvijo in šolo do Kompolj in stružanske suhokranjske ožine na jugu. Pred letom me je prišel nekdANJI gimnazijski dijak Trampuš obiskat, da sem mu prevel neko poljsko pismo, za protiuslugo pa se je hotel oddolžiti tako, da me je popeljal do Kopanja, kjer je Prešeren v svoji mladosti dobil zaslombo pri stricu Jožefu, ki je tam župnikoval. Z veseljem sem sprejel ponudbo in nekega vedrega dne sva se iz Ljubljane potegnila skozi šmarski predor. Pregovoril sem ga, da spotoma obiščeva še prijatelja Jožeta Gregoriča na Polici; prav rad se nama je priključil. Ogleдали smo si prijazni griček z mično romarsko, sedaj prenovljeno cerkvico v bližini Čušperka in Račne tam pod Ilovo goro. Potem pa smo sklenili na-

daljevati pot še v Dobropolje. Nekoč tako lepi, košati in visoki bukov gozd je bil v tej vojni levo in desno posekan, tako da se zdaj nekoliko ozka cesta vije med razredčenimi hostami in grmičevjem vse tja do pobočij Ilove gore na levi strani in v gričevnato zaledje Sv. Antona na desni. Iz Zdenske vasi smo se takoj povzpeli na grič Sv. Antona, kjer smo si ogledali tudi značilne legendarne slike iz življenja čudodelnega svetnika, ki so kljub poškodbam, ki jih je cerkvena utrpela med zadnjo vojno, v glavnem ohranjene in popravljene. Potem smo se zastrmeli na dobrepoljsko stran, ki se je kot pisana paleta razgrinjala v soncu pred nami. Pokazal sem vse vasi od Zdenske spodaj na Malo vas, Podgorico, kjer je prebival Jaklič, za njo skrito Zagorico, rojstno vas bratov Kraljev, na sredi Videm z Malim Vidmom, potem pa ob zahodnih gričih v njih podnožju Podpeč, Podgoro, Bruhanjo vas in Kopolje, tik spodaj pred nami pa še Cesto in ob cesti v Ponikve Predstruge z železniško postajo. Posloveli smo se od dišečih, še vedno plodnih in bujno rastlih starodavnih lip in razvalin nekdanje Zrnčeve gostilnice, šli mimo Novakovih, kjer sem zaman povprašal po Dolfetu, Milkinem bratu, in se spustil navzdol proti Štihovini. Pri Jakličevem domu smo toliko ustavili, da smo si ga malo ogledali — žal v njem še ni sledu o kaki pisateljevi sobi in njegovem muzejčku, potem smo še pogledali v prostorno farno cerkev, ki je vojna ni kaj spremenila; ob severni steni pokopališča smo občudovali Kraljev relief družine Drobničev z dolino Jozafat; res je škoda, da ni proti zimi in okvaram časa zaščiten. Pokojni kipar France Kralj ga je — po pripovedovanju svoje žene Milke — izdelal kot povračilo za kurivo in pomoč v živilih, ki jo je pokojni Drobnič, Štihov zet, oskrbel za slikarjevo družino tam za Kolezijo med vojno. Potem pa smo našo potno klobaso nadaljevali čez Ponikve na Turjak in Županovo jamo ter jo zašpilili v Grosupljem.

Potopljeni otroški svet

Ko tako razmišljam o tej naši nekdanji mladosti v Dobropoljah, se mi zdi, da bi bilo škoda vsake še tako neznatne dogodivščine in podobe, ki bi se izgubila ali ostala zatrgana in popačena, pozabljena za vedno. Škoda bi se mi zdelo vsakega odtenka tistih nekdanjih živih barv, jasnih zvokov in blaženih občutij...

Vsako pomlad, ko vzceto prve cvetke po naših travnikih, me je zgrabilo nekaj in me siloma vleklo nazaj v mladost. Vsako poletje, ko sem gledal žanjice na polju, sem se znova spomnil tistih davnih podob. Vsako jesen s šibečim drevjem v sadovnjakih me je zamikalo. Celo dolgočasno deževje me je vse do belega snežnega prta vleklo v mladost, polno svojiskih občutij in kristalno čistega sozvočja čudovitih skladb iz tega otroškega raja. Pota mračne poznejše življenjske usode so me oddaljila od tega nekdanjega raja, a žeja duše me je vselej privedla nazaj v svet takratnih barv, zvokov, okusov in vonjav... Saj je življenje tudi samo pisano kot vrt in travnik v maju.

Spomini na naše otroštvo spe v nas kot potopljeno mesto nekje na dnu našega notranjega sveta in se le redko, v blagoslovljenih urah obude pred našimi duševnimi očmi, kakor da priplavajo na površino in nas oplajajo. Takrat si želimo, da bi se nikoli več ne potopili in da bi nas nič ne zmotilo in da bi nič ne pretrgalo blaženih trenutkov uživanja...

Moralo je biti v najzgodnejši dobi moje mladosti, tam okrog dveh, treh let, ko me je neka ženska — ali je bila to teta ali strežnica, ne vem več — nesla zjutraj rano s seboj v cerkev k jutranjicam. Medlo se še spominjam njenega naročja in šepetanja. Od takrat mi je duh po kadilu in jutranji zvon nekako skrivnostno prirasel k srcu. Odslej sem bil ob vsakodnevnem jutranjem zvonjenju nemiren in zbujal sem mamico, ki pa me je rezko zavračala in strahovala v moji težnji po vstajanju, da ne bi zbudil očeta, ki je spal poleg. Če pa je bila ta moja želja le presilna in je prehajala v ihto, me je moral ukrotiti šele osoren očetov glas. Prisiljen sem bil zaspati, čeprav že ves buden in naspan in kar nisem mogel preslišati vabečega glasu iz bližnjega zvonika, ki se je razlival daleč po okolici. Nerazumljivo se mi je zdelo tedaj, da je treba ob tako vabljevem zvonjenju še po sili vztrajati v zatohli in temačni spalnici, ko so že tudi ptički v prijetnem jutranjem koncertu budili in vabili v naravo.

V travi ...

Najraje pa smo se otroci zadrževali na sejmarskem travniku in njegovih travah, ki nam je v prvih poletnih mesecih segala do trebuha in višje. Takrat odrasli niso radi videli, da jo tlačimo, čeprav je bila v srenji lasti, torej komunska gmajna in pravzaprav od nikogar. Menda se mehka trava kar prilaga otroški nežnosti. Božala nas je in valovila, ko smo se v njej skriti plazili po trebuhu dalje in iskali rož in pa štiriperesno deteljico, ki baje prinaša srečo. Vedeli smo to in tudi verjeli, zato smo jo iskali neutrudno in vztrajno, plazeč se po vseh štirih, da ne bi prezrli sreče, ki se nam ponuja. Bila je to prava vaja v potrpežljivem iskanju, ki je v življenju tako potrebno in koristno.

Deklice so spletale vence iz marjetic in drugih rožic ter jih prepletale s travo. Fantički smo jim vse to trgali in podajali. Trgali smo tudi cvetoče trdne travne bilke, da smo iz njih spletali okrasne stolčke in druge igračke, iz mlečnih regratovih votlih stebelc in lučk pa spet ključke in žabice, prej pa smo semenčice popihali in ugašali kot lučke, da so semena frčala kot padala okoli nas. Včasih smo se posebej okrasili z venčki, se pokrivali ter prirejali celo poročne sprevede in ženitne pohode, pri čemer smo vriskali in peli, da so nas še odrasli radi gledali. Milka mi je šla za par.

Včasih sem ležal v travi po cele ure vznak in opazoval prostrano nebo; bil sem kot potopljen na dno travnika, po katerem so begale razne živalce, mravlje in hrošči. Rad sem opazoval na visokem nebu premikanje oblakov, ki so se združevali in spet ločevali ter pluli nekam v neskončne daljine in višine. Vse dokler se ni oglasil zvon in oznanil poldne. Potem pa sem kmalu zaslišal klic h kosilu. Omoten in ves prevzet sem se moral vzdigniti in nehati sanjariti. Stežka sem se ovedel in iztrgal vesoljskim potem ...

Teti »A« in »Bec« ... in bratovo rojstvo

Okoli treh let mi je moralo biti, ko je bila mamica pred porodom in ni mogla več opravljati težkih del. Tedaj je najela postrežnico. Menda je

bila iz Bruhanje vasi, ime pa sem pozabil, če sem ga bil sploh vedel. Kasneje sem jo videval in srečaval v Ljubljani, kjer je svoja zadnja leta služila. Pozdravljala sva se kot stara znanca in se tudi malo pogovorila. Zdaj je ne srečam več. Bila je visoka, suhljata, prijazna in skrbna ženska. Poleg nje pa je prihajala pospravljat še druga ženska iz Male vasi. Najbrž me je dve leti starejša sestra Velca že seznanila s prvima črkama abecede in tako je bržčas nastala kratka oznaka obeh postrežnic. Prva, ki je bila že prej prišla, je dobila kratko ime »teta A«, druga, ki je prišla za njo k nam, pa »teta B«. Teta A je opravljala lažja dela po stanovanju, teta B, ki je bila na eno oko slepa in je njuhala tobak, pa nam je prala, drvarila, ribala in podobno.

Da bo slika popolnejša, naj omenim še eno žensko, ki je tedaj služila v naši hiši in tudi k nam kdaj skočila na pomoč. To je bila teta Micka, že postarana in grbasta ženska, sicer pa blaga in prijazna. Ta nam je zjutraj že zgodaj zakurila, osnažila čevlje, znosila vodo in drv, pometala, in oblačila otroke. Zvečer pa je s posebno pobožnostjo osnažila cilinder k petrolejki, ki jo je že prej skrbno napolnila s petrolejem, pristrigla stenj in prižgala. Po kavi nam je včasih še prebrala kako zgodbico iz starih knjig in mohorjev, pokazala kakšne slike in nas tako zamotila. Obenem je bila zaposlena tudi v župnišču, od koder nam je v posebnem loncu vsak dan prinesla mleko. Pri nas pa je rada jemala že enkrat prekuhan ruski čaj. Stanovala je v Malem Vidmu in me včasih povedla v svojo hišico skozi sajasto in zadimljeno kuhinjo, ki ni imela dimnika in je bila zato zakajena. Ni čuda, da jo je kmalu pobrala sušica.

S teto B sem se kasneje srečal še v Kočevju. Priselila se je namreč s svojima sinovoma na rudnik. Tako mi je nekoč zaupala, kako se je navadila njuhati tobak: ko je bila še dvajsetletno dekle in je grabila seno, obrnjena proti soncu, je začutila v očesu neznosne bolečine. Zavezala je oči in odšla v Ljubljano k okulistu, vendar ji je oko izteklo prej, preden ga je dosegla. Ta zdravnik ji je potem dejal, da naj njuha tobak, da si ohrani preostalo oko. Čeprav ji je bilo to opravilo zoprno, se je morala z njim sprijazniti. Tako je prišla tudi k nam v Kočevje na obisk, da si s postrežbo — tedaj je mama obležala — prisluži nekaj dinarjev za to svoje zdravilo — tobak za njuhanje.

Takrat torej, ko smo še bivali v tisti drugi štihovi nekoliko manjši hiši z vrtom pred njo, in sicer v pritličju, je mama ležala in pričakovala rojstvo bratca. Na to sem prišel seveda šele kasneje, takrat so mi prikrivali in mi sploh strogo prepovedali vstop v spalnico. Na obisk sta prišla oba Raznožnika iz Lašč, zdravnik z gospo, da nudita zdravstveno oskrbo. Teti A in B sta pazili name ves čas, da nisem mogel vstopiti, kamor so le drugi po opravih morali od časa do časa hoditi. Skozi polodprta vrata sem le zdaj pa zdaj ujel kak klic, kak pritajen krik ali vzdih in kak gib s postelje. Čez kako uro pa se je vse nekako pomirilo in meni so vsi veseli povedovali, da sem dobil bratca in mi ga tudi pokazali.

Kmalu po tem skrivnostnem rojstvu bratca Vilka — moralo je biti še prvo leto njegovega življenja — okrog leta 1911 — je bratov jok pogosto prehajal v komaj znosno dretje in ihto, da ga oče ob svojem delu utrujen — zlasti ponoči — ni mogel več prenašati. Tako se je mama, ki je bila Vi-

pavka, doma iz Goč, odločila, da ga vzame s seboj na Notranjsko, nadejajoč se, da mu bo sprememba zraka koristila. Spominjam se, da smo spali v hišici tam ob Vipavščici pri mamini sestri vsaj dve noči in se potem vrnili v Dobrepolje k očetu, ki se je bil ta čas hranil v Novakovi (Štihovi) gostilni. Res je izdalo, da poslej bratec ni več tako neznosno veka; vsi so bili prepričani, da mu je sprememba zraka in burja koristila.

Bratova nesreča

Mimo Štihovine je speljana bela cesta, ki je na desno vodila v Ljubljano, na levo pa v Velike Lašče, Ribnico in Kočevje. Mimo je torej stalno vozilo dosti vsakršnih vozil in otroci, ki so zapuščali šolo, so se nanje radi obešali, bodisi na lojtrnice, zapravljivčke ali na dire. Tekali so za temi vozovi in jih skušali dohiteti ter se nanje obesiti, če jih le ni dosegel voznikov bič.

Tudi domači vozovi so šli često z dvorišča po seno na bližnji travnik in brž smo se jim pridružili in ponudili, da bomo pomagali tlačiti seno pri nakladanju na voz. Ko je bil ta že zvrhoma poln in porajkljan — ko je hlapec že vrgel nanj žrd in jo na obeh krajeh trdno povezal, smo se radi peljali zgoraj na vrhu in tu in tam zapeljali tudi pod veje sadnega drevja, ki so nas včasih nemilo oplazile, včasih pa smo jih olajšali za nekaj sadov. Z velikim užitkom smo se zagrizli vanje in potem gnali huronsko vpitje, dokler ni voz stal na dvorišču in smo poskakali raz njega navadno v roke hlapca ali pa smo se spustili po vrvi navzdol.

Nekega popoldneva nam je prišel sosedov Leon povedat, da je Vilku zlomilo nogo. Kmalu so ga ob žalostnih krikih res prinesli v stanovanje. Kolo mu je zlomilo nogo pod kolenom. Ko se je bil obesil na voz, mu je spodletelo in noga je prišla v kolesnice, da je počila piščal. Ves nesrečen in v strahu, kaj bo, je v joku obupno spraševal, če bo zdaj še lahko vojak ali učitelj. Potoložili so ga, da bo zaradi tega prav lahko, ko se mu bo noga spet zarastla. Prišel je laški zdravnik, mu naravnal nogo in jo trdo obvezal. Moral je ostati nekaj mesecev v postelji in mirovati. Pozneje je pa res postal vojak in celo častnik.

Kak mesec pred smrtjo mi je brat sam živo pripovedoval, kako je polil mleko. Ko smo bili toliko odrasli, da smo lahko že izpolnili kako naročilo in kaj prinesli, smo hodili izmenoma tudi po mleko v župnišče, ki je imelo več krav in perutnine. Prinašali smo kanglico in župnikova kuharica nam je nalila polnomastnega mleka. Nekoč pa se je bratec v temačni veži spotaknil in padel, mleko pa se mu je razlilo po tleh. V veliki žalosti in obupu se je spustil v jok. Tedaj je prišel po stopnicah stari in sivolasi župnik Ramovš, nekdanji vrstnik Tavčarja, Perka in Cankarja, za kar sva z bratom zvedela šele iz Gregoričevega raziskovanja in objavljanja pred leti. Komaj mu je mogel ves ihteč povedati, kaj se mu je pripetilo, že ga je potisnil s prazno kanglico v kuhinjo in ukazal kuharici, da mu ponovno nalije mleka. Tako je bilo spet vse dobro in bratec se je oddahnil in pomiril.

Kuža Karo in druge domače živali

Rekli smo mu ‚kuža Kajo‘ in je bil sploh naš prijatelj. Bil je to visok pes z volčjo glavo in dlakavo grivo po hrbtu, vendar so njegove mile, včasih priliznjene oči dokazovale njegovo ukročenost in predanost. Njegova rjavkasta dlaka je bila tako gosta, da smo mu napravili po hrbtu prečo in ga po njej radi božali, ko nam je veselo mahal z repom in se nam tudi drugače dobrikal, nalahko zvijajoč svoje podolgovato telo. Ko pa je zalajal, če je zaslišal kake sumljive glasove v bližini, je znal biti tudi oster in hud, se našopiril, šilil z ušesi, strigel z njimi sem in tja in bojevito dvigal in zavijal rep. Njegovo lajanje je bilo mogočno in se je razlegalo daleč naokoli. Otrokom ni kazalo drugega kakor skleniti z njim, ki smo se ga kar bali vsi po vrsti kot pasjega gospodarja, iskreno prijateljstvo,

Kara sem klical: »Kuža Kajo, uzizi!«, kar je v otroški govorici pomenilo: »Kuža Karo, o ti, ti!« in začel se je zvijati pod božljaji od pasje prijaznosti. S starim glavnikom sem mu celo smel razčesati grivo in napraviti prečo po hrbtu. Tudi objeli smo glavo in život in Karo nam je tudi lepo podal tace in nekaj časa stal na zadnjih nogah ali pa še zaplesal z nami. Ni pa se pustil čez mero in pregrobo vleči za ušesa ali za rep. Če smo pobrali kamen ali kaj drugega in zalučali, je rad stekel pobrat. Če sem dvignil roko in poveljeval: »Puci ga, puci!« se je ves nasršil in se renčoč pripravil za napad ter pri tem pogledoval, da bi razbral jasnejša povelja. Včasih pa se je spopadel s kakim tujim psom ali tudi zdirjal za mačko. Kadar je bil odvezan, se je rad sprostil in tu in tam podrl tudi kakega otroka ali preplašil kokoš, begajoč sem in tja.

Poleg psa sem dnevno imel za družbo še kokoši, krave in teličke, konje in žrebičke, zajčke in svinje, backe in kako kozo ali koštrunčka. Spominjam se backa, ki smo ga radi dražili in se je potem maščevalno zaletaval v nas, da smo padali po tleh v kriku in joku in klicali na pomoč odrasle, ki pa teh iger očitno niso vzeli preresno.

Na zimo so prišli klavci z ostrimi noži klat prašiče. Žival se je branila in tulila, vse dokler se ni krik bolečine umiril in težko hropenje utišalo do nezavesti. Sledilo je nadaljnje delo z devanjem iz poparjene kože in razkosavanjem posamičnih delov svinine. Nato pa se je nekaj dni širil po hiši prijeten vonj po klobasah, cvrenju slanine, godlji, pečenju krvavic, pečenic in pečenke. V posebnem prostoru so ubili tudi kako govejo živino za bližnjo mesnico in za prodajo.

Onkraj ceste pred hišo je bil nekaj metrov dolg in širok kup ilovnat in nekoliko peščene zemlje. Tu smo otroci pokopavali crknjene živali vse od ptičev do mačka in psa. Spominjam se pred Karom postarane črne Fiolice. Ko je postala bolešno razdražljiva in popadljiva, so jo obsodili na smrt, a pokop so prepustili nam otrokom. Izkopali smo v tistem kupu primerno globoko jamo in se odpravili na pogreb. Vodil je Leonček in urejeval sprevod. Za nosači so bili kričači in kratkohlačniki, ki so s krikanjem, petjem in mrmranjem opozarjali nase odrasle. Ko so žival položili v jamo, so zemljo izravnali, jo nagomilili, nanosili kamenje in zapičili znamenje. Tako smo zagreblili tudi več tičkov, ki smo jih našli povožene na cesti ali kje drugje, in nazadnje je prišel na vrsto še Karo.

Kokošji pastir

V drvarnici, levo od dvorišča, so bili leseni kokošnjaki in kurniki, kjer je tudi naša kokošja družinica narastla na desetorico te-pernate živali. Rad sem jo oskrboval s hrano in vodo in spravljal zvečer spat. To pa ni bilo vselej lahko. Ko je padel mrak, so morala biti vratca drvarnice odprta na stežaj. Kokoške so se same približale in navadile na ta red. V ograjenem prostoru so varno zadremale in zaspale. Drvarnico sem potem, ko sem jih preštel, zaklenil. Če katere ni bilo, sem jo moral iti iskat po drveh in vejah bližnjega ograjnega grmovja žive meje in pritličnih dreves. Kadar nas ni bilo o mraku doma in so bila vratca zaprta, sem jih vedno našel okrog drvarnice, na nizki strehi zraven ali tudi v vejevju žive meje... Težje je bilo z novinkami, ki še niso bile navajene na red. Včasih sem jih moral iskati v temi s svetilko po bližnjem vejevju.

4. razred z učiteljico Mavrino. Pod njo čepim jaz

Vsaka kokoška je imela svoje ime po barvi in posebnih znakih vse od rjavke pa do plešaste raplovke, ki jo je bila prinesla jajčarica iz Raplovega onstran Strug. Ker sem imel vse te živali rad, so menda to čutile in me rade ubogale. Gladil sem jih in stiskal nežno k sebi, včasih katero vzel v naročje, jo pestoval in se z njo pogovarjal, one pa so me vprašujoče in milo pogledovale in komaj čakale, da so lahko spet srfotale za svojo pašo.

Vesetje je bilo stikati za jajčki v kurniku, ko se mi je med nastiljem zasvetila okroglasta belina še toplega jajčka. Skoraj vsak dan sem našel nekaj

jajčk in jih radostno in ponosno nesel mami; ona pa me je oskrbovala s kurjo pičo vse od koruznih in drugih žitnih zrn do kuhinjskih ostankov. Prepričan sem bil, da so mi živalce vdane, pokorne in zveste. Zato sem tudi nerad gledal, kadar je mama kateri prerezala vrat za kuhinjsko porabo, pa čeprav sem rad jedel kurjo obaro, rižoto ali pečenko. Na zimo se je ta kurja družina skrčila, saj je morala kar precej prezebati tam na mrzlem dvorišču. Na pomlad pa so se izvalili ljubki piščančki, ki jih je potem koklja zaskrbljeno vodila sem in tja po dvorišču, ošabno in pokonci, pripravljena na obrambo svojega rodu, ki ga je vztrajno vodila po dvorišču in travnikih in učila iskati hrane samostojno.

Konji, vozovi in koleselj

Rad sem se zagledal v zastavne in gibke konje, ki so jih pred mojimi očmi dnevno vpregali, spregali ali 'gleštali' s krtačo na dvorišču. Krave in voli so bili bolj neokretni in so ojarmljeni počasi vozili kmečke vozove in vprege, konji so bili ponosnejši in mnogo hitrejši, ko je hlapčev bič opletal nad njimi.

Nekoč, ko sem bil že malo večji, sem si v družbi svojih otroških tovarišev privoščil nekaj pustolovščine. Pred hišno gostilno je večkrat stal vprežni voz kar po cele ure in konj je bil že hudo nemiren. Otroci smo se spravili na voz in — ne da bi pognali — se nam je zdelo, da se vozimo nekam daleč, naša domišljija je tekla s hitrostjo voza in živahno zavijala desno in levo. Ko je pritekkel voznik, nas je spodil in razgnal z voza, sedel sam nanj in ga pognal. — Včasih je žival nagajala in se obotavljala, da so jo morali pomiriti in ukrotiti. V takih okoliščinah smo se nekoč drznili pognati. Eden naših kmečkih tovarišev, ki je bil vajezen voziti, nas je zapeljal mimo šole in Brdavsovine nazaj na staro mesto pred hišo. Gospodar, ki je med to našo poskusno vožnjo prišel, je debelo gledal, kje je voz s konjem, in bil je hudo nejevoljen in nemiren, dokler ni zagledal otročje vožnje in spoznal, kako in kaj. Seveda smo se potem hitro raztepli.

Tisti prijetni vonj koleslja, ki tako čudovito prehaja z njega na konja s komatom na grebenu in od tega spet na koce in mehke tapecirane sedeže, mi je ostal nekje globoko v spominu. Ob slovesnih priložnostih smo se — kakšno nedeljo — kam peljali. Gospodar je na prošnjo staršev zapregel. Če nas je bilo kaj več, je zapregel brek, da smo se lahko vsi peljali na izlet ali po opravkih. Tako sem kmalu spoznal vse te različne vozove poleg kočije in zapravljička. Najbolj mi je ugajal koleselj. Vanj je zakopana pretežna vsebina mojih otroških doživetij.

Tako se spominjam izleta na Raščico in na Turjak. Vozili smo se v smeri Sv. Ahaca, ki je bil od nas viden v severozahodni smeri. Mimo Ponikev in Raščice smo zavili navzgor proti Turjaku. Ves čas sem mislil, da se bližam pomembnemu kraju, saj so se Turjačani, čeprav z izgubami, nekoč junaško upirali turški sili tam ob Sisku in Kolpi in iz šole smo vedeli, da se pri Sv. Ahacu, kjer je bil nekoč utrjen tabor s kresom, leto za letom v znamenitem plašču pri maši spominjajo tistih turških vpadov. Tedaj je tudi kres

pri Sv. Ahacu daleč oznanjal turško nevarnost in opozarjal vso daljno okolicu, da se pripravi na obrambo. Zame je bil takrat ta visoki grič mejnik na obzorju, za katerim se je skrival in razprostiral tisti prostrani in mikavni svet, ki bi ga tako rad čim prej spoznal. Ko smo si ogledali stare grajske prostore od kapele do ječe in do skrivne celice, kjer so pridigali pred stoletji preganjani luteranci in Trubarjevi sodelavci, smo se ustavili v občestni gostilni, kjer so nam postregli s pečenimi piščanci. Med nami je bil tudi rejeni laški stražmojster Pirkovič, ki je pred našimi očmi izpeljal stavo, da poje piščanca s kostmi vred. Veselo razpoloženi smo se mimo Trubarjevega rojstnega kraja pozno ponoči vrnili domov.

Drugič smo se popeljali v Struge, v Lašče, Kompolje ali tudi v bližnjo Zdensko vas »po par klobas« — kakor smo se šaljivo izražali — in potem še na Predstruge ali na breku ali na koleslju, na katerega sem posebno rad zlezal. Še v ropotarnici, kamor ga je hlapec po uporabi ritensko zapeljal in primerno očistil, sem se rad spravil nanj. Privlačeval me je njegov vonj; moja takratna otroška domišljija, da se vozim daleč in odkrivam na njem tuje kraje, se je na njem najlažje sprostila.

Ko sem se l. 1935 na poročnem potovanju na morje ustavil tisto zadnjo nedeljo avgusta v Štihovi gostilni, mi je dal mladi gospodar Ivan napreči za voščilo koleselj, da smo se popeljali proti Zdenski vasi mami naproti za spomin... Mati je bila namreč odšla že s kolodvora peš h Klinčevi Rezki na obisk. Pri Kaplanskem griču smo se srečali.

Slanina, sir pa polenta in slaščice

K Štihu je prihajal delat postarani mizar Strnad s Ceste. Otroci smo se radi smukali okoli njega, posebno pri oblanju, lovili in prestrezali oblance, luščine, ploške in drugačne odrezke, da smo se z njimi igrali. Za dopoldansko malico je sedel in si h kruhu prerezoval okusne koščke slanine, zraven pa kak košček vtaknil še v odprte otroške kljune okrog sebe, da niso zastonj sline cedili, ko so se vrteli okoli njega. Ko si je opomogel, je spet nadaljeval.

Sir sem pokusil bolj redkokdaj v gostilni v družbi staršev, na kakem pikniku — spominjam se, da smo se z vlakom potegnili do Ortneka in tam nekje na prostem malicali poleg salam in klobas tudi sir, seveda s kruhom — in pri zidarjih, med katerimi je bilo celo nekaj Lahov, ki so znali v posebnem kotličku speči tudi dišečo skorjasto polento, da je bila všečna že po duhu tudi otroškim nosovom in smo seveda moledovali zanjo in za koščke sira; seveda smo ga bili prav malo deležni, pač pa so nam za šalo ponujali trdo kožo in se smejali našemu otroškemu poželenju.

S slaščicami smo se že zgodaj seznanili v spodnji Tramškovi trgovini. Podjetni štajerski trgovec, ki se je spretno priženil k Štihovini in vzel v zakon starejšo hčer Julko, nas je otroke včasih potreboval in nas kam poslal, da smo šli kaj iskat, pogledat ali tudi kaj nest in sporočit, ker on ni smel in ni mogel zapustiti odprte trgovine, ki je vanjo vedno kdo vstopil. Potem pa nas je kajpak vselej obdaril s kako slaščico. Tako smo prišli do prijjetnih užitkov od koščku čokolade, najraznovrstnejših bonbonih vse od

»kangelcukra« pa preko zamaškov, malc, ribic in melisnic, da smo se ob njih oblizovali in posladkali. No, če smo dobili tudi sami kak drobiž, se je seveda prečesto znašel v trgovčevi blagajni, mi pa smo si privoščili sladkosti, ki se jim nikakor nismo mogli odpovedati. No, saj še dolgo potem in delno še vse do danes zame sladkarije niso izgubile veljave in vrednosti. Vendar trdim, da današnje slaščice ne dosegaajo več tiste kakovosti pred prvo svetovno vojno, posebno ne današnje čokolade. Prepričan sem, da so spomini okusa in vonjav vsaj tako trdoživi kot vsi drugi — barve, zvoki — če ne še bolj, razen razsežnosti, prostorskih in časovnih, ki se z zrelejšo, kasnejšo presojo še najbolj spremenene in razlikujejo, ko jih starejši spet motrimo in primerjamo z mladostnimi.

Sadje ...

Posebno živo so mi ostali v spominu okusi najrazličnejšega sadja, ki je bilo dosegljivo našim otroškim rokam, zobem in želodčkom. Predvsem so to jabolka, hruške in slive vseh vrst, ki so bile dostopne vseokoli in se nam malone ponujale, saj so se veje okusnih sliv in sladkih in opojnih hrušk zatikale naravnost v naša okna, kakor da bi se darežljivo ponujale. Seveda smo se te priložnosti tudi posluževali, saj bi jih sicer okna odtrgala in bi morda spodaj postale hrana kljunate perutnine in ptičev, ki so se spreletavali po drevju, in druge živali, ki je begala sem in tja po slabo ograjenem dvorišču. No, bolj redko, morda enkrat v letu, pa smo bili deležni tudi grozdja, breskev in marelic, ki so nam jih v velikih okroglih jerbasih prinesle Vipavke, ali pa so nam kak zaboječek češenj poslali po pošti. Ravno tako smo se vsako leto pošteno najedli borovnic, malin in jagod; kupili smo jih ali pa smo jih tudi sami otroci nabirali po osojah, pri tem pa se seveda pazljivo ogibali kač, ki so se v soncu rade plazile okoli njih.

Kadar je med poletno vročino prihrumela nevihta, smo se otroci zatekli v kak kot in se igrali, ali pa smo šli domov v skrivnem in vselem pričakovanju, da bomo šli pobirat sadje, ki ga je vselej vihar precej poklestil in nastlal na tla. Menda smo se otroci vrgli na to bero z večjo naslado kot vsa številna perutnina, ki se je vsenaokoli nas sladkala z zrelim in sladkim sadnim mesom. Tudi po viharnih nočeh smo vedeli, da bomo obilno deležni slastnega sadnega plena. Ko se je vihar polegel in vreme zjasnilo, smo že stikali pod sadnim drevjem in si polnili žepe, predpasnike in košarice in še za srajce smo si natlačili ter potem vsi dobro založeni uživali nebeško dobro hrano. Navadno smo tako prehiteli gospodarjevega hlapca ali dekla, a tudi njima smo še vedno prepustili nekaj tega sadnega plena, da ni bilo preveč pritožb.

Poleg domačega štihovega sadovnjaka je bil pod našo »pašo« tudi obsežen sosedov Brdavsov in šolski vrt. Natanko smo poznali oba in vedeli, pod katero drevo se najbolj spleča pogledati. Zato smo že navsezgodaj zjutraj odhajali »na lov« in stikali pod najžlahtnejšimi drevesi. Seveda smo se zavedali, da je naše nadzorovanje in obiskovanje teh sadnih vrtov nekoliko tvegano in nezaželeno. Bili smo temu primerno pazljivi in oprezni. Vedeli smo za skrivne vhode v sicer skrbno ograjen vrt in točno smo poznali, kje je kak remelj popustil in kje je sicer gosto grmičje žive ograje le toliko

prehodno, da smo se za silo prerili, pri tem pa še pazili, da nas ni zagledalo oko hlapca ali dekle, kaj šele gospodarja samega. Treba je bilo le nekaj previdnih skokov in že sem stal pod plodno in plemenito jabloano in stikal z očmi, nogami in rokami za polzakritimi, smehljavaočimi se sramežljivo zardelemi jakobčki! Včasih se je katero jabolko zavalilo daleč proti bodeči meji. Treba je bilo še nekaj korakov, zadrževati dih in sapo in že sem posegel po vabljevem sadu. Če pa so se veje globlje upogibale, se je bilo treba tudi malce pognati in potresti vejo, včasih celo zalučati in sklatiti. V spodnjem delu vrta smo se čutili bolj varne in smo tudi splezali na kako sadno drevo. Seveda je moral kdo spodaj 'stražiti'. Če pa nas je le opazil kak nebodiga-

Od leve v desno sede: Stih, Tiselj, Odlasek, župnik Orehek, zgoraj stoji gostilničar Novak, od njega v desno pa sedijo: Keržič, Strukelj, Martinčeva, Strukljeva in Novakova (gospodinja)

treba in se pognal nad nas sadne divje lovce, smo se kajpak hitro razbežali, da nas niso mogli niti dobro spoznati, kaj šele dohiteti. Slišali smo nekaj ostrih krikov, v bližino je tudi kaj padlo za nami. Če pa je bil kdaj le kdo od nas zasačen, smo si delili osramočenje in tudi kazen, če so starši zvedeli za našo pustolovščino. Posledice so učinkovale, da smo za kak teden opustili take 'pohode', da je čas malo zabrisal razkrito dejanje, potem pa je polagoma spet zmagala strast in slast. Za jabolki so se vrstili pušeljški, gambovčki in potem še vse druge vrste jabolk do poznih zimskih kosmačev, ki so nam tudi iz kuhinjske shrambe opojno zadišali. Seveda sem toliko časa sitnaril, da sem pri mami kakega dosegel. Nadvse so mi šli v slast tudi jabolčni

zavitki in pečeni štruklji. Med hruškami sem posebno rad planil po žlahtnicah in zvončnicah, bolj redko pa sem bil deležen tudi tistih velikih ob zidu, ki so bile rumenkaste in tako blaženo sočne, da jih še po tolikih letih ne morem pozabiti. A tudi mehke tepke in celo zrele drobnice so mi šle v slast poleg tistih sladko sočnih, ki so jih prodajali pred cerkvijo že v juniju, na prošenjih in sejnih.

Skratka, spomin na to otroško sadno pašo, pa tudi na vse tiste naše tvegane in skrivne podvige ob lovu in 'štriglanju' vseh teh vrst sadja mi je ostal svež in poln tihe otroške sreče. Tudi vest mi danes teh pustolovščin ne očita, saj res nismo prizadejali občutne škode nikomur ...

Igre in zabave

Med prvimi igrami moram omeniti preprosto guncanje na deski, položeni preko valjastega hloda, ki jih na našem dvorišču ni manjkalo. Velik kozolec 'toplar' je bil priljubljeno torišče in skrivališče; tam smo se radi potikali in igrali, če so nas le trpeli poleg sebe starejši, ki smo jim bili na razpolago tudi za kakšno pomoč ali pot, sami smo se po njem le redko smukali in skakali iz ene lojtrnice na drugo. Včasih smo skrivaj ždeli v kakem kotičku na senu in tiho kramljali med seboj, si pripovedovali kake pravljicne štorijske ali zgodbe iz knjig, ki so jih brali starejši, modrovali in si burili mlado domišljijo ter tako uživali blagodat samote, medsebojne predanosti in miru. Ko smo se naveličali guncanja na nizkih letah, smo splezali in potaknili desko na višjo, pa čeprav je kdo nesrečno cmoknil z višine na tla. Odganjali smo se od tal s stopali. Vsakdo je hotel priti na vrsto in včasih sta se kar po dva odrivala na vsaki strani, da je bilo le ravnotežje na tej ceneni otroški tehtnici, Vztrajali smo tako ure in ure, vse dokler nas niso starši ali kdo drug poklicali ali celo razgnali, boječ se, da ne razburimo gospodarja ali si raztrgamo hlače.

Kjer se nas je zbrala skupina otrok, je bilo tudi kričanje in vpitje, hihotanje, kreg in smeh. Sem in tja je prišlo celo do tepeža. Najraje smo se tudi žogali po dva ali v skupini ali pa smo se lovili po travniku in se šli 'škarjice brusit' ali kaj drugega. Tudi sicer so bila vsa pota z dvorišči polna našega podenja in lovljenja. Včasih smo zajahali kake letve in dirjali po prašnih poteh, da se je vse kadilo za nami. Ali pa smo s paličicami poganjali kolesne obroče vsenaokoli in navzkrižem, da je bilo veselje in smo se pošteno spehali. Tudi vlak smo se šli in Leon je bil spredaj kot stroj, kakor ga je slišal z bližnjimi železniške proge: šš-šš-šš, vmes pa: u-uu, dokler se ni ustavil na postaji.

Če je šel kdo odraslih mimo, smo se seveda brž ognili, da ga nismo dregnili ali povozili. Nekajkrat je šel proti nam na sprehod stari župnik Andrej Ramovš. Obzirno smo se ustavili. Vsakdo od nas je držal v eni roki velik železen obroč, v drugi pa palico, da ga je poganjal po cesti od cerkve do Stihovine. Brž je pograbil za obroč in palico in ga zapodil naokrog kot otrok med otroki. Tako nas je še spodbudil in potem mirno odšel naprej. Ni rad veliko govoril. Bil je tih in zamišljen starček, ki je oznanjal in razlagal župljanom s prižnice krščanski nauk, popoldne pa je najraje sedel na

klopki za župniščem, ki ga je pa ta vojna z vsemi gospodarskimi poslopji kar izbrisala, polglasno je prebiral psalme in prerokbe iz zajetnega črnega brevirja z zlato obrezo.

Prostora nam za naše igre in zabave ni manjkalo okoli hiše, po dvorišču in poteh ter po obsežnih travnikih vse od šole pa do Kaplanskega griča, kjer je menda stari učitelj Matija Hudovernik, ki je bil pred sto leti tukaj znan kot sadjar in čebelar (1874—1899), gojil razsežen sadovnjak in tu učil učence in ponavljavce poleg sadjarstva in čebelarstva še svilopreje. L. 1884 je bila drevesnica že zasajena, l. 1889 pa so gradili že šolsko poslopje in ga še povečali l. 1893, ko je stekla mimo Dobrepolj železnica, a ga je potres l. 1895 precej poškodoval, tako da dva meseca ni bilo pouka.

Seveda smo se mogli poditi okrog Štihovine le ob lepem vremenu, ko sta nas sonce in vedro nebo zvaljajala iz hiše. Ob deževnih dneh pa smo se potikali po hodnikih, stopniščih in stanovanjih. Ob nevihtah in hudih urah je vselej pretresljivo pozvanjalo iz farne cerkve pa tudi iz podružnic vse od Sv. Antona do Marije v gozdiču med Malo vasjo in Podgorico. Ko pa so se oblaki pretrgali in se je zvedrilo ter je pisana mavrica oznanila konec nevihte, je bila mladež kmalu spet vsa spodaj ob naraslih vodah, ki jim požiralniki niso bili kos in so le počasi upadale. Tam smo brodili po vodi dečki z visoko podvihanimi hlačnicami, deklice pa s spodrecanimi krili, dokler nismo bili od medsebojnega škropljenja in omahovanja vsi premočeni in smo bili klicani, potem pa doma preoblečeni in zraven še ozmerjani in tepeni.

Okrog hiše smo radi začrtavali razne kroge in predalčke, v katerih smo se potem igrali, stopicali ali frnikolali. V kakem kotičku ali skritem zavetju smo tudi v zrak metali krajcarje in druge kovance in se igrali »križec« in »možec«. Igralec je pridobil ali pa zgubil svoj drobiž. Nedorložnejša je bila taka igra z gumbi. Suvanje kroglic v izdolbeno okroglo kotanjico je bila vsakdanja igra zlasti deklic, ki so se rade tudi kamenčkale ter žogale. Večkrat smo se šli tudi »šolo« ali »gimnazijo«, tako da smo se samonogi vztrajno prebijali iz nižjih v višje predelčke in pri tem suvali kak košček opeke ali kamna do najvišje stopnje kvadratastih zarisov. Tako je bilo okrog hiše vse navrtano in prekrižano in je bila z malo truda vedno priložnost za tako ali drugačno igro.

Skozi okno ...

Ob hudih nevihtah in neurjih smo seveda otroci v strahu stekli pod krove in v bližino svojih stanovanj in skozi okno gledali na rohnenje naliva, spremljanega od bliska in groma. Kmalu smo opazili, kako se voda z vseh strani nabira, nekam premika in nosi kot oreh napihnjene mehurčke, ki so se pred našimi očmi čez nekaj trenutkov spet razpočili, se razpustili in potonili v penasti deževnici, ki je brzela proti požiralnikom. Ko pa se je začelo nebo vedriti in so se težki, svinčeno sivi oblaki pretrgali, se je jelo spet kazati sonce in preko neba se je pokazala usločena mnogobarvna mavrica, znanilka pomirjenja in sprave med vetrovi in oblaki. Udrli smo spet na dvorišče ali pred hišo in se zvedavo zbirali ob naraslih vodah in naplavi-

nah, dokler nas niso starši odpoklicali vse premočene s hudovanjem in nevoljo.

Če pa smo kdaj morali biti doma, bodisi da smo bili kaj bolni ali da nam iz drugih razlogov niso dovolili iz hiše, smo se prav radi gnetli ob kakem oknu v stanovanju ali na hodniku. Najraje smo pristavili še stol ali pručko, da smo lahko več videli. Dostikrat smo si prinesli lonček z milnico in slamico; čarali smo lepe in velike napihnjene mehurčke, ki so se potem pri pihanju odmikali in nekaj časa plavali po zraku, a se vselej prekmalu razpustili. Tekmovali smo v tem, kdo bo odpihnil lepšega, bolj pestrega, bleščečega, večjega in dolgotrajnejšega.

Ko je vse mlado in staro presenetil prvi sneg in se iz nizko spuščениh temnih oblakov, ki so popolnoma prepredli nebo, začel usipati v velikih, zgoščenih kosmih in zaplatah ter se nalagati nekje spodaj više in više, da je bilo vse naokoli pregrnjeno z belim in debelim snežnim prtom, smo z občudovanjem gledali te čudovite raznooblične snežinke, ki so se nalahko pozibavale in se lovile, dokler niso nekje pristale. Nekatere so se usedale celo na okno, da smo jih mogli od blizu občudovati. To ali ono smo spremljali z očmi vse do trenutka, ko se je odluščila iz sivkasto motne nebesne mase in se potem spuščala navzdol, dokler se ni spustila na snežno podlago, se združila z drugo ali izginila izpred oči. Potrpežljivo in vztrajno smo začeli znova in znova zasledovati to lahkotno in rahlo padanje kosmink iz meglanih višin na bela tla vsenaokoli nas.

Žoga v šipo

Starši nam navadno niso pustili, da bi se žogali v bližini oken, ker je bilo nevarno, da bi razbili kako šipo. To se je seveda tudi nekajkrat zgodilo. Verjetno tedaj otroci še nismo smeli iz hiše po neki otroški bolezni in nam je mama tiho dovolila, da se po hodniku mirno in pazljivo žogamo. Ko je bila namreč zadnjikrat v Ljubljani, kamor je šla nekajkrat letno po opravkih in nakupovat, nam je prinesla veliko barvasto žogo, da smo jo komaj držali. Rada se je odbijala od tal in sten, kamor je priletela, da smo je bili vsi veseli. Kar prepirali smo se, kdo jo bo večkrat vrgel, čeprav smo se pri tem vrstili po dogovorjenem redu. Hodnik je bil dolg in na spodnjem koncu temen, na gornjem pa je imel nekaj oken.

Tisti dan je prišel nadzornik k očetu. Zato nam je mama verjetno izročila to žogo, da bi nas pridržala doma. Nesrečni zadetek je bil prav moj, ki takrat še nisem bil tako več žoganja kot na primer starejša sestra. Ta velika in obla žoga se mi je tako nerodno odbila, da je treščila v veliko šipo okna in jo z žvenketajočim hruščem tudi pošteno razbila. Takoj je prišla iz kuhinje mamica in že se je usula ploha nadme. Mama mi ni prizanesla. Natepla me je kar občutno s palico, zlasti po zadnji plati, potem pa me je peljala v sobo, da sem moral zaprt klečati na polenih. Kajpak ni šlo brez joka, saj me je vse to kar precej bolelo, še bolj v živo pa me je zadela razsrjenost mame, ki mi je zabičala, naj pred veliko sikstinsko Marijo nad posteljama prosim, da ne bo oče, ko pride, preveč hud, ker je takrat orožnike obiskal višji častnik, da oceni njihovo delo.

Mama se je bala, da bi nesrečno dejanje očeta razburilo, kar bi utegnilo slabo vplivati na ta visoki in strogi obisk. Kar trepetala je. Ta nenadna nesreča z žogo me je s svojo nevihto in mamino ihto vsega potrla in tudi hudo ranila v srcu, da si še ure in ure nisem mogel opomoči. Res sem bil pobit, saj sem se nenadno sredi veselega in vedrega razpoloženja znašel v zelo hudi stiski. Od časa do časa sem vzdihnil in pogledal mili obraz sikstinske Marije s prijaznim detetom, ki sem se pred leti znašel pred njenim

Spredej sede (od leve): Kavčič, Blaznik in Čelofiga. Za njimi Švajgar in oče

originalom v Dresdenu, h kateremu se je tako rad povračal celo Dostojevski. Gotovo so vsi z mano sočustvovali, saj nazadnje ni bilo toliko krivde na meni. Odleglo pa mi je šele po dolgem času tihega ječanja in klečanja, ko je prišla mama povedat, da je tisti visoki gospod odšel. Odslej je bila žoga za nas dolgo skrita v omari...

V očetovi družbi

Zelo redko smo otroci zašli v očetovo pisarno. Večkrat smo ga šli le klicat na kosilo in se ob tej priložnosti kdaj kaj malega pomudili okrog koša za odpadke, kjer smo včasih staknili tudi kako znamko, ki nas je zanimala in smo si jo izprosili. Le kadar je odšla mama za kak dan — vsake kvatre enkrat v Ljubljano po svojih opravkih, nakupih in obiskih svojih znank, saj je tam služila kako desetletje in doživela potres — tedaj nas je

posebno ob slabem, deževnem ali mrzlem vremenu vzel v varstvo oče. Ob takih priložnostih smo sem in tja smeli pobrkljati tudi po pisarni, kjer sta vedno bila še dva njegova pomočnika orožnika. Zanimali smo se za to in ono in spraševanja in nadlegovanja ni bilo ne konca ne kraja.

Pozimi, ko je bilo na hodniku mnogo hladneje kot v toplo zakurjeni pisarnici, se nam je zdelo v njej posebno prijetno. Tiho smo se splazili pod katero izmed dolgih pisarniških miz ali celo v velik zaboj za drva, če je le bilo v njem še kaj prostora. Tam nismo bili nikomur na poti, če smo se le poltiho pogovarjali in si pripovedovali domislice in zgodbe. Če smo bili pa le preglasni, smo dobili opomin, svarilo in celo ukor s pretnjo odstranitve. Seveda je navadno to zaleglo, da smo bili obzirni do službenega dela v pisarni.

Za veliko pisalno mizo, ki je imela več predalov in predalčkov, je sedel oče in sukal pero po obsežnih zapisnikih in številnih dopisih, ki jih je pravljjal in odpremljal za pošto, skrbno zalepljal in potem obteževal. Vmes pa je pridno kadil in vlekel cigareto za cigareto; sproti jih je zvijal v posebni škatlici v cigaretni papirček, končno posvaljkjal in oslinil ter jih potem spretno zasajal v lesen ali koščen natičnik. Tega je potem vtikal med ustnice in z žeplenko nažigal, da se je dim neprestano vil nad njegovo glavo in je bil zrak v pisarni — posebno če so kadili tudi drugi — kar pošteno nasičen, vse dokler niso odprli okna in prezračili prostor. Potem se je seveda začelo znova.

Nekega dne — bilo je med vojno ali tik pred njo — mi je oče pokazal čudovito lepe slike, odtise slikarjev bratov Kraljev. Ne morem pozabiti tistih izrednih podob iz kmetskega življenja, ki so za ta dva slikarja značilne in izražajo ne le mojstrsko spretnost ustvarjanja, ampak tudi pomembno umetniško doživetje. Verjetno jih je eden od bratov umetnikov priložil kaki prošnji za nadaljnje šolanje ali za službo. Tedaj sem že poznal nekaj Kraljevih slik s šolskih hodnikov, kjer so bile prve njune stvaritve. Z menoj je hodil v šolo njun mlajši brat Igo, s katerim sva si kasneje prijateljsko dopisovala, in me je še kot pilot obiskal v Kočevju. Tudi on je rad in uspešno risal v šoli.

Sicer pa se je oče rad gibal v družbi domačih učiteljev in se z njimi sproščal tudi v igri: na kegljišču je posebno spretno podiral keglje, ki sem mu jih tudi jaz postavljjal, ali pa metal karte po mizi, kar se je v kakih gostinskih prostorih včasih zavleklo daleč čez uro, ko me je mama poslala ponj. Včasih pa se je pogovarjal z njimi o vseh mogočih, tedaj važnih in zanimivih javnih vprašanjih kar ob srečanju na cesti ali za krčmarjevo okroglo mizo, za katero so zelo radi tudi katero zapeli, da smo še otroci po svoje vlekli na ušesa in uživali ob zadovoljnih in veselih obrazih starejših; družba se je kdaj pa kdaj tudi zavrtela, saj je bil oče tudi dober plešalec.

Zlasti radi so se zbrali v posebni sobici Štihove gostilne, kjer so jih tudi dobro stregli z jedačo in pijačo. Krona vse družbe je bil v njih sredini spoštovani stari Štih s svojo veljano besedo gospodarja in izkušenega, dobrega človeka. Včasih pa je oče obiskal tudi Brdavsovo gostilno, kjer sta se prijateljsko porazgovorila s starim in svobodomiselnim gospodom Čelofigom,

ki si je ob branju časopisa — bil je to ali Slovenski narod ali kak nemški dnevnik — rad natikal svoj značilni ščipalnik. Pogovor je bil glasen in prepričevalen. Oče pa je rad zašel tudi v Kmetijsko zadruge na kvartanje, od koder ga za večerjo kar nismo mogli priklicati in odtrgati od igre. Včasih se je vračal domov šele ponoči, ko smo otroci že spali.

Stalin Bojc

Po letu zasedbe naših krajev so se italijanski fašisti razdijali. Sklicujoč se na dvatisočletno rimsko kulturo, so se posluševali laži in zvijač, ko so lovili in potem mučili naše ljudi in usanjali vsakršno nasilje nad njimi po vzorcu machiavellističnega načela, da namen počevduje vsako sredstvo. Streljali so take slednji dan in jih vodili na morišča, da bi strahovali vse okolice.

Na bežigradske gimnazije smo že v prvem letu zasedbe zvedeli, da so mučili in ubili sošolca slavista Jožeta Šeška in pesnika Vinke Kožaka, kar nas je močno prizadelo. S Šeškovi sva še kot gimnazijca v Kočevju rada izmenjevala misli in se kasneje skupno delovala v Mariboru, kjer smo osnovali Zvezo mladih intelektualcev, kar smo morali nekako postskrbeti za veliko število brezposelnih laobrančev. S privoljenjem ravnatelja borze Golobne smo ustanovili tedaj posebno borzo dela za intelektualne poklice, na katero so se med prvimi javil s. Jesenski brat pisatelja Lovra Kuharja. Vodili smo izkizovne tedaje, pripravljali obiskane predavanja (vseučil. prof. dr. Veber, Oswald, pisatelj Mraz, Ivo Grahor, dr. Gogala in dr.), izlete in celo kongres v Ljubljani ter opozarjali naše tedanje javnost ob gospodarski krizi tridesetih let — med prvo in drugo svetovno vojno — na inteligentni proletariati. Stanje smo tudi statistično prikazovali v tisku in predavanjih. Vinke Kožak sem spoznaval vsako jutro na poti v šolo, ko je vodil svojega sinka, in sva se prijateljsko pozdravljala; nenadno pa ta glas o ustrelitvi.

Nekoga junjskega dne leta 1942 so lovili ljudi po kolodvoru, zagrabili tudi mene s učiteljem Mihelčkom iz Polje in nas naložili na kamione, tam sem spoznal še tovariše S. Mihelčiča in Bedaja, ki so ju zagrabili na njihovi Čebelarjskih pohodih na Dolenjskem. Odpeljali so nas v belgijsko vojakovno, kjer nas je sv. varstvom napravljenih brzostrelk vse margoleto po dvajseto. Počasi smo se pomikali do vrat na skrajni desni; tam sem na pragu zagledal tudi bivšega ministra Puelja, ki se je polslično obrnil na visokoraslega poljskega Golarja: »No, Cveto, tole ti pa bilo za podlistek, kaj?« Bindi smo se k okencu, kjer so nas vse legitimirali in pregledali in nekatere tudi priklozili. Verjetno so iskali nove talce, da bi pristavili in zavarovali ljubljanske zaledja na žrti Zalog — Grosuplje.

Transporti

Že v začetku julija so začeli odvažati internirance v taborišča. Tako so razsegnili svoje mreže okrog kolodvora, da bi prestregli vse moške. Tisti

INTERNIRANI NA RABU

(Pred 30 leti)

Elbin Bojč

Po letu zasedbe naših krajev so se italijanski fašisti razdivjali. Sklicujoč se na dvatisočletno rimsko kulturo, so se posluževali laži in zvijač, ko so lovili in potem mučili naše ljudi in uganjali vsakršno nasilje nad njimi po znanem macchiavellističnem načelu, da namen posvečuje vsako sredstvo. Streljali so talce slednji dan in jih vodili na morišča, da bi strahovali vso okolico.

Na bežigraske gimnazije smo že v prvem letu zasedbe zvedeli, da so mučili in ubili sošolca slavista Jožeta Šeška in pesnika Vinka Košaka, kar nas je močno prizadelo. S Šeškom sva še kot gimnazijca v Kočevju rada izmenjavala misli in še kasneje skupno delovala v Mariboru, kjer smo osnovali Zvezo mladih intelektualcev, ker smo morali nekako poskrbeti za veliko število brezposelnih izobražencev. S privoljenjem ravnatelja borze Golouha smo ustanovili tedaj posebno borzo dela za intelektualne poklice, na katero se je med prvimi javil z Jesenic brat pisatelja Lovra Kuharja. Vodili smo jezikovne tečaje, prirejali obiskana predavanja (vseučil. prof. dr. Veber, Ozvald, pisatelj Mrzel, Ivo Grahor, dr. Gogala in dr.), izlete in celo kongres v Ljubljani ter opozarjali našo tedanjo javnost ob gospodarski krizi tridesetih let — med prvo in drugo svetovno vojno — na inteligenčni proletariat; stanje smo tudi statistično prikazovali v tisku in predavanjih. Vinka Košaka sem srečeval vsako jutro na poti v šolo, ko je v odvil svojega sinka, in sva se prijateljsko pozdravljala; nenadno pa ta glas o ustrelitvi.

Nekega junijskega dne leta 1942 so lovili ljudi po kolodvoru, zagrabili tudi mene z učiteljem Miheličem iz Polja in nas naložili na kamione; tam sem spoznal še tovariša S. Miheliča in Bezlaja, ki so ju zagrabili na njunih čebelarških pohodih na Dolenjskem. Odpeljali so nas v belgijsko vojašnico, kjer nas je »v varstvu« naperjenih brzostrelk vse mrgolelo po dvorišču. Počasi smo se pomikali do vrat na skrajni desni; tam sem na pragu zagledal tudi bivšega ministra Puclja, ki se je polslišno obrnil na visokoraslega pesnika Golarja: »No, Cveto, tole bi pa bilo za podlistek, kaj?« Rinili smo se k okencu, kjer so nas vse legitimirali in pregledali in nekatere tudi pridržali. Verjetno so iskali nove talce, da bi prečistili in zavarovali ljubljansko zaledje na črti Zalog — Grosuplje.

Transporti

Že v začetku julija so začeli odvažati internirance v taborišča. Zato so raztegnili svoje mreže okrog kolodvora, da bi prestregli vse moške. Takrat

sem se dnevno vozaril iz svojega bivališča v Polju, kjer sem se bil z družino naselil že l. 1939, v Ljubljano učit. Huda je bila borba za prehodno dovoljenje čez blok. Vstal sem kmalu po petih, da sem bil na Vevčah pred šesto in se v dolgi vrsti pomikal proti vojašnici (bivši orožniški postaji), kjer so izdajali dovoljenja. Ker nisem znal italijanščine, sem vzel mali lili-put, da sem si pomagaj z izrazi. Ko jih je bilo še kakih petdeset pred menoj, so nenadoma zaprli kasarno in prenehali izdajati dovoljenja. Ljudje so se mrmraje pričeli razhajati. Imel sem pred očmi podobo razreda, ki me čaka ob osmih — bilo je okoli sedme — in sem vztrajal ter se kljubovalno bližal vratom. Potrkal sem in ker ni bilo odziva, sem udaril glasneje. Prišel je dežurni in me nahrulil, kaj razbijam po vratih. Povedal sem v nerodni italijanščini. Zaloputnil je vrata. Čakal sem. Čez nekaj časa se je le vrnil in mi dal listek z dovoljenjem za tri dni ... Potem je bilo treba znova. Tako sem učil od danes do jutri.

S profesorjem Burgerjem sva se od časa do časa udarila na šahovnici v gosti hosti pred stanovanjem in kar slutila, da naju bo kmalu odpihnili. Tisti dan me je na vlaku, v kotu beročega Cajnkarjeve Razgovore, napadel karabinjer, zakaj ga ne pozdravim fašistično, ko je pregledoval naš vagon, in me močno sunil v brado. Spoznal sem, da so že razkačeni in nas ne bodo več dolgo mirno gledali ...

Iz bežigradske šole sem se vračal po bližnjici navadno skozi kurilnice, kjer sem se dogovorno skliceval na nekdanjega sošolca ing. Dedamosa, in nekega junijskega dne sem se znašel tam v vagonu za Polje kot edini moški; ženske so šepetale in me pogledovale ter se čudile, saj so po vsem peronu na postaji tisti dan odvedli vse moške v »raciji« za internacijo ... Ker sem nič hudega sluteč prišel v vagon od zadaj, sem jim tedaj ušel.

Proti koncu avgusta pa je zgrabilo tudi mene. Prejšnji večer smo opazovali velik požar, saj je gorelo skladišče vevške papirnice ... Naslednje jutro sem opazil skozi okno, da se do zob oboroženi Italijani plazijo do hiš. Imel sem v naročju otroka, oblečen sem bil v lahko belo platneno obleko in na klicanje sem pogledal navzdol: »Vieni qua!« so mi klicali. »Solamente legittimari!« so me zvito tolažili, zgrabili in grobo z naperjenimi brzostrelkami odgnali od doma in potem vodili kar preko proge čez polja na zbirališče pred Gorjupom onstran ceste in pred vojašnico. S profesorjem Burgerjem sva se tam spet srečala in se pomenljivo pogledala. Na stotine Poljcev so oboroženi Italijani zbrali tam pred strojnicami. Ni šlo za legitimiranje, šlo nam je za življenje.

Stali smo na lepem pred naglim sodom: »Čez pol ure boste vsi postreljeni, če ne predaste orožja!« je bila stroga smrtna napoved, ki so nam jo prevedli. Ker sem vedel, da ponekod streljajo na slepo, mi je vzelo sapo. Ko je trgovec Valič ugovarjal, da nimamo orožja, je dobil v odgovor udarec, da se je opotekel. Predsmrtni trenutki so nam srhljivo rezali v mozeg in enkratno grozotno občutje smrtno bližine me je potlačilo kot težka mōra in najhujše sanje. Navzoča kaplana sta že levo in desno delila odvezo. Vse je potekalo v grozničavi naglici, da nisem našel v sebi treznega preudarka ob misli na svojo številno družinico ...

Čez nekaj časa je prišel preobrat, ki je prinesel nekoliko pomirjenja. Nekateri so vedeli povedati, da smo pomiloščeni na internacijo. V katero,

ni nihče vedel. Kmalu smo na povelje odkorakali v vrstah na dvorišče bližnje poljske vojašnice (nekdanji Prosvetni dom). V mučni negotovosti in še v tistem predsmrtnem preplahu sem se topo in odmaknjeno oziral okoli. K ograji so prihajali svojci, ki so se prišli posloviti in prinašali z dovoljenjem straže nekatere najnujnejše potrebščine. Kakor da mi je otrpnilo srce pod pritiskom preživelega naglega sode, sem videl le meglene podobe in slišal nerazločne, odmaknjene krike. Le počasi sem se ob potrjenih glasovih, da nas bodo odpeljali nekam v internacijo, ovedal iz popolne duševne skrušenosti in zmede. Nekdo mi je prinesel 200 lir — ostanek mesečne plače. Dobil sem kmalu tudi majhen kovček z najnujnejšim perilom. Ženske so se jokale onkraj ograje ob cesti, tožile in ihtele, saj so ostale zdaj povečini same z otroki na domu, izpostavljene neznanim šikanam okupatorja ...

»Robotti, je izdal manifest,

V internacijo

da gremo vsi Poljci v arest, ...

Naperili na nas so, racijo,

da nas odpeljejo v 'internacijo' ...«

Nihče ni vedel, kam nas bodo odgnali od tu in po dolgih popoldanskih urah so nas začeli s pisalnim strojem popisovati. Šele pozno popoldne, ko so nas že vse popisali, so nas oboroženi stražarji v strogo zavarovanem sprevedu vodili po cesti na zaloško železniško postajo, nas naložili v živinske vagoncine in odpeljali že v mraku v prenapolnjeno belgijsko vojašnico. Tam so nam kar na dvorišču določili prostor, ki je bil tesno ograjen z žicami in na tem zastraženem prostoru smo mogli in morali stoje ali čepe prebiti noč, ki je bila zato dolga in mučna — brez spanca, saj ga v tistem telesnem in duševnem stanju ni moglo biti. Nagneteni na tem peščenem ograjku smo morali prebiti — že od prej živčno do smrti prizadeti in potlačeni — strahotno noč. Kot kure, brez izhoda na potrebo. Mučila nas je tudi popolna nejasnost, kaj nas še čaka.

Ko se je zdanilo, smo se za zajtrk malo pogovarjali. Stal sem nekje v kotu med Burgerjem in Antonom Marinčkom, ki so ga bili staknili na Vevčah pri Kuharju. Ko sem se mu čudil, se je razgovoril: »To je cela 'odiseja' ... Umakniti sem se moral, da me ne bi pobrali za talca kot sumljivega nameščenca OUZD. Zdaj sem vesel, da sem rešen in da grem v internacijo.« Njegova vedra pripoved je bodrilno vplivala name, čeprav sem ga le težko razumel.

Za kosilo so nam v opoldanskem času začeli deliti enolončnico na pločevinastih krožnikih, ki so jih po uporabi polagali neočiščene drugega na drugega kar na peščena tla. Uvrstil sem se med zadnje — brez teka — le s termovko v rokah. Odklonil sem umazan krožnik in dežurni italijanski podčastnik je skomignil z rameni, ko je opazil moj odpor: »Naj bo pa lačen!« in mi končno le dovolil napolniti pokrov pollitrske termovke. Skozi okno kasarne nam nasproti je vse to opazil nekdanji moj profesor France Facheiner in mi zato pozneje na poti v kasarno skrivaj vrnil nekaj kruha

in sadja. Ganila me je njegova pozornost. Spomnil sem se najinega nekdanjega razgovora na vlaku od Grosupljega do Kočevja pred poldrugim desetletjem...

Proti večeru so nas potaknili v kasarniške prostore, kjer smo polegli kar po tleh in šele naslednjo noč smo prespali na pogradih nadstropje višje. Medtem sem dobil od tasta — menda preko kurata p. Odila — pelerino in škatlo z jabolki, piškoti in marmelado, kar vse mi je pozneje reševalo življenje. Tiste papirnate lire pa sem skrbno zašil v zavihke platnenih hlač. Naslednje jutro so nas že odgnali na kolodvor po cesti ob vojašnici. Onkraj te ceste so nas pozdravljali svojci, med katerimi sem opazil svojo sestro Velco. Vse nas je ganilo... Tudi ob železniški ograji sem spoznal svakinjo. Kasneje sem to srečanje podoživljal ob Gradnikovi pesmi V pregnanstvo. Kmalu so nas strpali v živinske vagone in nas med surovim hruljenjem s strojnicami oboroženih italijanskih stražarjev vanje tudi že zapahnili. Ko je železničar Anžič nekomu prinesel vodo, ga je stražar grobo sunil, da je zletel po tleh. Začeli smo že ugibati, kam nas bodo odpeljali. Po dolgem času smo začuli glasnejše pogovore stražarjev. Odprli so nas, postrojili in odvedli nazaj v vojašnico. Zvedeli smo, da so medtem partizani poškodovali most pri Borovnici.

Naslednje jutro smo znova korakali po isti poti ob žalostnih vzklilih svojcev, ki so nekako morali zvedeti in so ponovno prišli. Ko so nas zapahnili v živinske vagone, smo skozi line zgoraj nekateri odvrgli listke s slovesom v brzobjavnem slogu:

»Potrpajte, ko bomo nekaj časa ločeni. Bodite zdravi, previdni in strpni! Prosite zame, da se srečno vrnem. Otroci naj ubogajo. Pristrčno vse pozdravlja in poljublja — oče.«

Tak listič sem tudi jaz odvrigel

Zdrveli smo po tirih v neznano, a naši obveščevalci so nam povedali, da se vozimo proti Borovnici mimo Postojne na Reko. To je potrdil tudi učitelj Črnač, ki je bil z nami. Na Reki so nas iztovorili in postrojili. Razglašali so, da smo se vsi prostovoljno umaknili iz ljubljanskega ogroženega zaledja kot turisti. Nas pa so zmerjali: »Tutti banditi, rebbelli!« Končno so nas naložili na ladjo za Rab. Smer so nekateri kmalu uganili. Dobili smo košček kruha in pol ribje konzerve. Ko smo že v mraku pristali in se razvrstili ob obzidju, so nas vse natančno kaki dve uri 'pozivali' in nas že v trdni temi odgnali po slabi kamniti cesti na odmaknjeno taborišče v Kamporu.

Korakali smo po štirje v vrsti. Omotičen sem se opotekal po grobo nauti poti in se močno oslavljen kar lovil s svojim kovčkom in s svojo škatlo v rokah omahoval sem in tja. Zaradi večdnevne prestradanosti, neješčosti in živčne napetosti sem bil slab v nogah in je bila ta hoja kar težak križev pot zame. Končno smo le dospeli do ženskega taborišča, kjer so nas mimo doče interniranke spraševale preko žic, odkod vse smo. Tedaj je bila med njimi tudi znana pisateljica Manica Komanova. Potem smo se ustavili v zbirnem taborišču, kjer so nas stražniki iz sosednjega moškega taborišča

osvetljevali z žarometi iz svojih visokih lesenih stolpičev. Od časa do časa je bilo spet temno, čeprav so visoko na nebu bleščale v nas odmaknjene zvezde brez lune. Prameni luči iz otroških barak so nas sem in tja dosegli. Tam je bilo nekaj lesenih barak, napolnjenih s čabranskimi materami in otroki. Italijani so jim namreč požgali domove in jih potem pripeljali sem umirati.

Na peklemskem Rabu

Nikakor se nisem mogel znajti v temačnem in pošastno presvetljevanem taboriščnem prostoru. Porazgubili smo se brez navodil in si iskali zavetja v polizpraznjenih nesnažnih šotorih. Kot kratkovidnež sem bil zdaj pravi slepec, ki si nikakor sam ne more pomagati in se razgledati. Bil sem do smrti utrujen in bolščal sem predse, kot da tavam po pravem peklu in se ne vem kam obrniti. Vedel sem le to, da si moram najti nekje zasilno prenočišče, čeprav se mi je zdelo vse to tavanje po temačnem taborišču velik nesmisel. Popolna negotovost, kakšna bo naša usoda tu, me je žrla in tiho sem sklenil, da bom morda izpolnil svoje poslanstvo že s svojim poročilom ob povratku, katerega sem se nadejal. Pritipal sem se v notranjost nekega praznega šotora in se poskusil zlekniti po tleh. Dotipal sem ostanke povaljane in zdrobljene slame. Pod vzpetino, na katero sem hotel osloniti glavo, sem otipal sluzasto govejo kost, polno mravelj, da se mi je vse skupaj zagnusilo in bi najraje zbežal, če bi vedel, kam. Sedeč na tleh, sem se naslonil na komolec, da bi predremal to prvo noč v peklu rabskega taborišča ... Na dnu svojega zavrženega in razžaljenega srca, ki je plahoma in strahoma razmišljalo o 15 tisoč usodah sem pregnanih Slovencev, sem nenadoma, odtrgan od ljubljene družine in potisnjen v to neznano usodo zavrženih Slovencev, začutil preblisk spoznanja, da bom tudi sam priča trpljenju v okupatorskih krempljih ...

Po neprespani noči smo se naslednje jutro uvrstili ob barakah in se pomikali mimo njih. Med potjo so nas nekje vse ostrigli 'na balinc', druga ga je imel kaj več, ga je mogel grede na latrino kam potakniti ali pod kak kamen ali vreči v kloako, odtočni kanal ali pa kam drugam tam okrog. Nekateri so imeli s seboj namreč tudi tisočake. Takrat je bila zaradi tega med interniranci velika zmeda in splošen preplah, vendar so se večinoma odločili za zamenjavo in se postavili v vrsto, da dobijo bone. Sam sem zamenjal nekaj drobiža, tistih dvesto papirnatih lir seveda nisem mogel. Tako sem jih ob drugi priliki in pozneje precej sparjene rešil izza hlačnih podvihkov in žrtvoval za nakup kosa črnega kruha, ki mi je tedaj — kupljen na črni borzi — reševal življenje; takrat sem namreč prvič začutil lakoto.

Popoldne smo si morali s kupa odvržene posode odbrati kak krožnik ali skodelo s priborom, vse to očistiti in zdrgniti, da smo mogli potem h kotlu, kjer so nam natočili korec borne taboriščne čorbe; použili smo jo s koščkom kruha. Le s težavo sem se znašel v tem hrupnem taborišču, kjer se je vse v neredu med seboj prerivalo, pričkalo in mešalo. Šele ko se je

vse nekoliko umirilo, so nas — po nekaj dneh — spet zbrali in gnali v so-sednje veliko moško taborišče. To je bilo na praznik 8. septembra, ko nas je tam blizu vhoda bolj za šalo sprejel in polglasno ogovoril menda edini pregnani duhovnik Marješič z Iga, z zanj značilnim obešenjaškim humorjem, češ da pobira ‚bero‘. Na vse nas je vplival nekako domačinsko in družabno, čeprav ga dotlej nismo poznali in nismo prav vedeli, ali se šali ali pa ni čisto ‚pri pravi‘. Ob nedeljah nam je prihajal maševat hrvaški duhovnik. Oltarček je pripeljal z vsemi pritiklinami kar s seboj na vozičku. Dva duhovnika, ki sta bila zajeta z nami v Polju, je bil namreč župnik obdržal.

Šotore smo dobili nedaleč od vhoda in prav blizu kuhinjskih barak. Razdelili smo se po šestericah. Z Burgerjem sva se tiščala tudi v šotoru skupaj, da so naju vsako noč bolele kosti. Poleg naju so ležali še: Klešnik, Grad, Placar in Valič. Marsikateri šotor je bil ušiv; na to je bil posebno pozoren trgovec Placar, zato je našega tudi čistil in dnevno pometal pred njim.

Nekega dne sem na poti na latrino srečal svoje bivše učence: Koviča, Jermana iz Ljubljane in Osolnika z Limbarske gore, ki so mi povedali, da so bili okrog Borovnice zajeti v partizane skupaj s pesnikom Miranom Jarcem, ki je potem nekje pri Pugledu padel v navzkrižnem ognju. Ta žalostna vest o Jarčevi smrti me je izredno potrla, ker sva se v prejšnjih letih tedensko ob sobotah vozila z avtobusom v isto smer k družini — on na Krtino, jaz še naprej v Moravče. Tako sva se večkrat pogovarjala in nekoliko seznanila; kasneje sem učil njegovi hčerki na domžalski gimnaziji in se včasih zaustavil na njihovem domu, kjer me je žalujoča vdova tudi seznanila z njegovo novomeško poezijo. Poznal sem ga iz pesmi v Zvonu in Domu in svetu in ga cenil vzporedno s Srečkom Kosovelom. Zato me je njegova prezgodnja smrt izredno prizadela.

Tako gine cvet naroda ...

Nasproti našemu šotoru le onkraj kamnitega dvorišča sta šotorila Josip Jurančič in dr. Znidaršič; nekajkrat smo se razgovarjali o kulturnem življenju našega ljudstva ter predvsem o načrtih za bodočnost v šolstvu in prosveti. Jurančič je razvijal načrte bodoče socialne šole, jaz pa sem se takrat navduševal za domačijsko narodno šolo, ki naj bi izhajala iz neposrednega ljudskega okolja in potem koncentrično širila izobraževanje vsestransko tako zgodovinsko kot zemljepisno in slovstveno.

Sicer pa smo bili prepuščeni na milost in nemilost rabski stradavščini. Zalogice, ki smo jih prinesli s seboj od doma, so hitro kopnele, bonov pa ni bilo veliko. Paketi so prihajali le za starejše internirance, mi jih prvi mesec nismo mogli pričakovati. Nekateri so na ‚črni borzi‘ prodajali kruh, sir in celo porcije čorbe — to je bila zeljnata juha s slabo pestjo makarončkov ali riža — so kadilci zamenjavali za cigarete, ki smo jih dobili v kantini za bone. Gorje internirancu, če je zbolel in dobil grižo, ki je razsajala po šotorišču! Latrine so bile nesnažne in marsikateri je po nerodnosti ali nesreči zdrsnil v kanal nesnage, ne da bi se mogel zadosti oprati, zakaj vodo so nam dovažali s cisterno bolj poredko, kot bi bilo nujno potrebno. Zato in

pa zaradi pičle hrane sem šel le enkrat ali dvakrat tedensko na veliko potrebo. Tako sem vidno hiral.

Ko nisem mogel več prenašati grozeče lakote, sem narezal niti na hlačnih zavihkih in rešil že preperele papirnate lire. Za 80 lir sem si na 'črni' pod Omahnovim šotorom oskrbel četrtinko užitnega kruha in si ga skrivaj pod suknjičem prinesel pod zglavje, da sem ga za dodatek grizel med tednom. Čez dan nas je grela močno sonce, ponoči pa smo se zavijali v edini koc, ki so nam ga dali. Nekoliko me je varovala tudi moja pelerina, platnena obleka pa zelo malo.

Za duhovno hrano in razvedrilo ni bilo preskrbljeno nič. Hlastno sem žulil star izposojen latinsko-italijanski slovar in sem in tja ulovil kak italijanski časopis, ki je krožil med šotori. V tej duhovni puščobi sem si vselej v razvedrilno uteho priklical v spomin kitice pesmi, ki sem jih znal še iz študentovskih let na pamet in so mi že pred desetletjem krajšale čas v osamljenosti na Poljskem, kjer sem bil letni semester na 'postdiplomske' študiju. Redko je — ob sobotnih večerih — zapel pod vodstvom izanskega organista priložnostni pevski zbor; polglasno smo mu skušali pomagati. Zaman sem prosil psihiatra dr. Kanonija, ki je bil tiste mesece interniran z nami, da bi mi posodil strokovno, znanstveno knjigo. Ni je dal rad iz rok, ker je že mnogokaj izgubil ali so mu celo uničili. Razumel sem in sem se nekoliko utešil z razgovori.

Nepozabno pretresljivi so bili prizori, ko je šel vsak dan mimo nas spreved deseterice zbitih krst ali je prišel iz ženskega taborišča otrok jokaje iskat očeta k pogrebu tam umrle žene in matere ali pa je prišla žena ihtoč iskat moža, da pokoplje otroka. Pokopališče je bilo nekoliko odmaknjeno, od našega taborišča ločeno in so dovoljevali udeležbo na takih pogrebih le najožjim svojcem. Zagrebli so jih tudi po več v eno jamo.

Hujšali smo z vsakim dnem bolj. Krepkejši so vsako jutro že kmalu po šesti uri in po skromnem zajtrku — črna kava z majhnim koščkom kruha in parmezana — odhajali v zastraženi vrsti na bližnje polje zunaj taborišča gradit barake za zimo ali na kako drugo težje delo, drugi pa smo oslabiljeni poležkovali, mnogo premišljali, se razgovarjali, brali, če je kdo kaj imel, ali posedali po tleh... Ob določenem času so nas pred šesto uro zjutraj dvignili, da so nas postrojili. Med posebnim trobentanjem vojaške slovesne melodije smo morali pozdraviti zastavo, ki se je dvignila in čez dan vihrala nad taboriščem. Zvečer pa spet, ko se je zastava spuščala. Z drugo roko sem vselej podržal krepko figo pod pelerino, da sem si dal nekoliko duška pri tem mehničnem obredu suženjske odvisnosti.

Včasih se je tudi dogodilo, da je v taborišču prišlo do kraje, kar je vzbudilo »halo« in žarometi so krožeč iskali tatu. Če so koga izsledili, so ga pretepli, nekaj časa obesili, nato pa zaprli v samico. Nekateri so brskali tudi po kuhinjskih odpadkih. Presodnejši so jih neusmiljeno preganjali, zavedajoč se nevarnosti okužbe z grozečo krvavo grižo, ki se je pojavila in širila v taborišču. Bolje se je godilo kuharskim pomočnikom tam okrog kotlov in tistim, ki so obvladali italijanščino, da so jo tu in tam koristno uporabili. Ob sobotah in nedeljah ter praznikih smo opazovali mimoidoče domačine, ki so hodili v mesto ali v bližnjo cerkev. Tih smo jih blagrovani, oni pa so nas pomilovali in kdaj pa kdaj je tudi kak priboljšek preletel ograjo.

Strahotna povodenj

Na Mihaelovo noč so se nad nami zgostili svinčeno temni oblaki in opolnoči je grmelo in se bliskalo v strahotni nevihti. Začelo je padati — skraja kot toča, potem kot naliv, da smo imeli v hipu vse mokro pod zglavji. Voda je hitro naraščala, saj je hudournik planil in vdrl v naše taborišče in nam neusmiljeno podiral zasilne šotore. Morali smo pobrati svoje stvari in iskati zavetje. Vendar izdatne rešitve ni bilo. Pod strehe vsi nismo mogli. Vodo smo s težavo bredli, saj nam je spodnašala noge, ko je tam drla med nas. Bili smo premočeni do kože in dež je neusmiljeno lil na nas. Nekateri so v preplahu plezali na strehe kuhinjskih barak, da bi si rešili golo življenje. Preplašeni smo vsi kričali na pomoč, pa je ni hotelo biti od nikoder. V ženskem in v našem taborišču je v tem nalivu ponoči nekaj slabotnejših izgubilo življenje, ko so zabredli ali padli v jarke in utonili ali jih je spodnesla deroča voda.

Na vsesplošne krike so vodilni sem in tja mirili: »Siate tranquilli!« ne da bi kaj več storili v našo obrambo. Če je kdo poskušal pobegniti, so ga pobili. Tako smo bili obsojeni na milost in nemilost in prepuščeni sili razdivjane rabske narave, suženjsko vezani na oboroženo taboriščno stražo in njeno vojaško nasilnost. Vsi tresoči smo se v mokroti približali ognjem, ki so goreli v kuhinjah, da smo se nekoliko ogreli, a presušiti in preobleči se nismo mogli. Če je bil kdo kaj pozabil v šotoru, navadno ni več našel. Marsikaj je zmanjkalo, bodisi ker so nekateri izrabili priliko, bodisi da je odplavila voda.

Bal sem se posledic prehlada. V vseh nas je rasel gnev do tlačiteljev, ki smo jim bili deveta briga. Rešilo nas je šele drugo jutro rabsko sonce, ki je po nevihti začelo tem prej in tem močnejše greti in nas sušiti. Nebo je bilo kot umito in nekateri so zbrali voljo, da so začeli spet postavljati in popravljati šotore in jih nastiljati s suho slamo, potem ko so prejšnjo odstranili.

Zase sem bil po tej strašni noči ves obupan in otopel, užaljen nad takim odnosom do preganjanega ljudstva in prepričan, da nas imajo namen vse pokončati. Začutil sem uničevalno namero v pravem pomenu. Onemogel in še ves moker sem se zavlekel na sonce, se ulegel na robat grušč in topo opazoval vrvež naokrog. Od sedmih zjutraj do devetih sem se že kar občutno pogrel in posušil in potem sem se umaknil v prenovljeni šotor ter tiho premišljeval v sebi grozotno doživetje povodnji in njene morilne moči. V tej duhovni potlačeniosti sem iskal žarek rešitve po reku: Kadar je sila največja, je pomoč najbližja... Končno je bila tu kot deus ex machina.

Rešitev in povratek

V dušo, polno grenkobe in težke preizkušnje, je planil in posvetil žarek upanja na rešitev in zadoščenje. Na ušesa nam je prišla novica o povratku prve skupine Poljcev. Vest, ki je skraja zaradi komaj prestane povodnji zvenela kot potegavščina, se je zatrjevala od ure do ure in širila vse bolj. Zvedeli smo, da je nekdo od poveljstva taborišča pokazal odlok, da se povrne v začetku oktobra prva skupina poljskih internirancev, za njo pa bodo

sledile mesec za mesecem še druge po spisku. Nekateri so spisek videli in vedeli celo povedati, da se skupina začenja z mojim imenom, ki je pač med prvimi v abecedi.

Pred dobrim tednom smo pobirali podpise pod posebno spomenico učiteljev, ki jih je bilo v taborišču do 30, da bi nas izpustili domov zaradi pouka, ki se je že pričel. Midva z Burgerjem sva jo sestavila, učitelj Lenarčič pa jo je prevedel v italijanščino. Zdelo se nam je, da bo romala v koš, a vsaj vest nam ne bo očitala, da nismo poskusili vsega, da se rešimo tega rabskega pekla, ki nas je vsak dan bolj ugonabljal. Predali smo to spomenico poveljstvu, sicer brez upa v zmago, a vsaj v svojo tolažbo.

Zdaj je prišla po drugi poti rešitev nekako v zadnjem trenutku. Misel mi je poletavala domov in prepričan sem bil, da so prosili zame žena, brat v Beogradu in sestra v Leonišču, ki ni pozabila pridejati zdravniškega pričevala. Vendar je uprava taborišča odhod prve skupine le počasi pripravljala. Vse te priprave so se z zadržki in nepričakovanimi ovirami zavlekle kar na cel teden.

Ko sem se razgovarjal z nekaterimi svojimi znanci v taborišču, sem kar čutil, da se je tudi moje mišljenje in spoznanje med bivanjem tu močno spremenilo. Ne le na izstradanje preračunana prehrana, pravcato gladovanje ljudskih množic s tepeži ob delitvi skromnih porcij... Nekateri so po nekaj dni skrivali v šotoru celo mrliča, da so prejeli in si delili njegovo hrano. Samo vojaška surovost in brutalnost je krotila nezadovoljstvo internirancev, da so morali trpeti nered in umazanost, ki je tirala v obup in boleznj. Nobene duhovne utehe ali razvedrila in mučna negotovost nas je žrla.

Kadar je bil napovedan kak visok obisk za oficiozno kontrolo in poročanje na najvišja mesta, je bilo vse lepo in v redu. Najprej je prišel neki general, potem pa še krški škof dr. Srebrnič. Ko nas je lepo nagovoril, nam je ob slovesu razdelil podobice. Novinar Reja, ki je bil z nami, je generalu v gladki italijanščini na kratko potožil naše težave, škofu Srebrniču pa v slovenščini posredoval naše težnje ter očrtal naš položaj. Po njegovem odhodu je naš duhovnik Marješič dodal svojo pridigo in si dal duška s svojo duhovito besedo iz duše interniranca, da je vse navdušil. Kmalu potem smo dobili njegovo pesem:

»Otok Arbe — letovišče, kras Jadranskega morja,
zdaj postalo si grobišče naroda slovenskega.

Tu so zbrani vsi stanovi: radnik, kmet in advokat,
tu so naši že grobovi — kje je naša blagodat?

Sveta Cerkev, mati naša, ki zamorčke oskrbiš,

kaj pa nam boš mogla dati? Zdaj podobice deliš...«

Tako nekako se je začinjala ta sicer obsežnejša pesnitev, ki pa ni bila edina ljudska pesem, nastala na Rabu. Tu in tam so krožile od šotora do šotora še druge pesmice v tolažbo in bodrilo težko preizkušenih taboriščnikov — rabskih Slovencev med italijansko internacijo na tem odrezanem in osamljenem otoku. Tu so bili v desetstisočih zbrani in posredno na smrt obsojeni zlasti Dolenjci iz zaloškega, grosupeljskega in novomeškega pa tudi pregnanci iz notranjskega kota Slovenije vse do Čabrancev, ki so jih

imeli tu kar z družinami, seveda v ločenih in z žicami ograjenih taboriščih, obsojene na postopno gladovanje in umiranje v največjem pomanjkanju.

Prva odprava

Poljska odprava pomiloščenih internirancev je vsesplošno bodrilno vplivala tudi na druge; obračali so se na nas z naročili in sporočili svojcem v domovini. Končno smo bili namreč obveščeni, da bo prva skupina v treh dneh odšla. Tudi naš šotor so oblegali z ustnimi in pismenimi naročili svojcem s sošolcem sodnikom Mirkom Bogatajem, ki me je rotilo, da se obrnem tudi na škofijo in ji pojasnim peklenski položaj rabskih internirancev. Zadnji dan pred odhodom so nas vse že črtali iz spiska in zato ves dan nismo prejeli nobene hrane, kar se je vleklo še v drugi dan do poznega popoldneva. Nič čudnega, da mi je začel sluh pešati od oslabelosti, saj nisem imel več nikakih živilskih rezerv. Ko so nas zadnji dan že zgodaj dopoldne razvrstili in preimenovali ter smo se v vrsti pomikali, sem sicer opazil, da so nas znanci iz špalirja preostalih internirancev ogovarjali in proti nam odpirali usta, da bi nam še to in ono naročili, a njihov glas nisem več slišal, pač pa sem skrivaj sprejel še nekaj lističev.

Potem so nas — bilo nas je okrog sedemdeset v tej prvi skupini povratnikov z Raba — odgnali v zastraženi vrsti do izhoda, nas tam ponovno preklicali, dokler nas niso v poznih popoldanskih urah naložili na kamione in odpeljali do пристanišča, kjer so nas naložili na ladjo. Med plovbo so nam šele porazdelili nekaj kruha in konzerv, toliko da smo si privezali dušo in si malo opomogli. Na Reki smo dolgo čakali, preden so nas stlačili v vlak, v strogo zastražen vagon. V Postojni smo si na kolodvoru utegnili nakupiti nekaj malega piškotov in smo si jih tovariško med seboj razdelili. Kruha in drugih jestvin ni bilo. Menda nas je gostil v glavnem dobri Jože Gorjup, ki si je prihranil še toliko lir. Ko smo gledali spet domače kraje, griče in doline, vasice in cerkvice vseokoli, smo se počasi spet domače in človeško ovedeli in se toplo pomenili kot ena družina, saj smo si vsi na Rabu poglobili svoja domovinska čustva in jasneje spoznali vrednote domačije, pripravljeni tudi na žrtve, da pomagamo rešiti tudi vse tiste, ki so še ostali na Rabu. Zase pa sem sklenil, da se bom poslej krčevito držal doma in družine; raje bom umrl na domačem pragu, kot da me še kdaj odvedejo proč. Saj je samotna odrezanost od doma in svojcev najhujše poleg usodne negotovosti o razvoju vojnih dogodkov.

Doma

Še malo nismo pričakovali, da nas bodo v belgijski vojašnici še kar tri dni imeli strogo zastražene in to v kletnih prostorih in v ozki celici, kjer smo bili nagnjeni na golih cementnih tleh in tako natlačeni drug ob drugem, da smo lahko le čepeli ali stali drug poleg drugega, ležati pa vsi nismo mogli, zlasti ne iztegnjeno, da bi si mogli odpočiti... Šele pozno popoldne smo enkrat na dan dobili golažno čorbo s kruhom in samo enkrat smo sme-

li po eden na stranišče na zastraženem podzemnem hodniku. Le za urico smo mogli tudi na zrak na majhnem dvorišču, po katerem smo smeli zastraženi krožiti. Spet me je z okna pozdravil dobrosrčni profesor Pacheiner, a me je zdaj še komaj spoznal shujšanega in ostriženega. Šele ko so nas vse znova popisali, so nas po treh dneh najhujšega zapora — samice proslulega Colditza, ki smo jih gledali na ekranu, se skrijejo proti temu — zastražene odgnali v Polje in so nas šele — po strogih navodilih — še isti večer izpustili na domove.

Doma so se me kar ustrašili in otroci so me pozdravili kar vsi po vrsti z močnim oslovskim kašljem in se dušili v hudih napadih. Brž sem se oblekel kar na balkončku, kjer sem pustil tudi rabsko perilo in obleko in zlezal v sveže, ki mi ga je prinesla vesela žena, ki me ni pričakovala. Jedel sem, kar so mi mogli dati v takratnem splošnem pomanjkanju.

Drugi dan sem se napolil v Ljubljano, da raznesem rabsko pošto in naročila po naslovih internirancev. Na poti sem moral nekajkrat počivati, tako so me bolele noge, saj sem sestradan tehtal le štirideset kilogramov! Na šoli, kjer sem bil z odhodom na Rab vržen iz službe, so mi dali navodila, da ponovno prosim za sprejem v isto službo. Oglasil sem se tudi pri ženinih starših, kjer sem se čez mero najedel že starega kruha, doma pa smo si nekoliko opomogli z vrnjenim paketom, ker me ni našel več v taborišču.

Najeti sem moral kratkoročno posojilo na 7% obresti, da smo mogli premostiti družinsko krizo, ker plače še ni bilo. Ob večerih sem ves teden sestavljal zaproseno in obljubljeno spomenico, da sem jo potem po nalogu rabske delegacije nesel na škofijo. Ko sem jo oddal, so mi rekli, da sicer že imajo o Rabu v rokah poročilo škofa Srebriča, da pa jim je vendar moje poročilo dobrodošlo, saj sem vse trpljenje sam na svoji koži doživel.

Ko sem si v nekaj naslednjih tednih že zdravstveno nekoliko opomogel, me je zaloška karabinjerska komanda klicala, naj se javim zaradi radijskega aparata Orion, ki smo ga bili že prvo leto zasedbe morali oddati na pošti. Na prvi poziv se nisem hotel javiti. Šele ko sta prišla pome dva stražnika in me oborožena vodila, sem se vdal, čeprav se kar nisem mogel iznebiti temnih slutenj, ki so se v meni kopičile zaradi hude rabske preizkušnje. Kapetan Analdo Pesce — to ime sem si namenoma dobro zapomnil — se je na vojaški komandi v Zalogu dogovarjal z menoj glede tistega radijskega aparata. Posredoval je tolmač, ki me je menda poznal. Tako sem slišal, da hoče vedeti, ali bi mu svoj radijski aparat prodal za tisoč lir. Naglasil sem, da je radio vsaj trikrat toliko vreden, da pa ima za mojo družino nujen pomen in ga ne morem prodati in da upam, da ga bom dobil nazaj po vojni. »Pa imejte vi vaše upanje, jaz pa vaš radijski aparat in še tisoč lir,« je bila ta pravda končana. Kar pomirjen sem bil, saj bi se spopad lahko končal zame mnogo slabše; tisto upanje bi lahko pomenilo toliko kot prepričanje o naši vojni zmagi in porazu Italijanov... Zdaj sem imel mir, sicer so pa Italijani kmalu kapitulirali in tako je bilo tudi za preostale rabske internirance trpljenja konec.

Kasneje — okrog srede maja 1. 1945 — sem zvedel od povratnikov z Raba, ki so se ob zlomu osi srečno pretolkli domov, da so se tisto zimo 1942/43 razmere v kampsorskem taborišču občutno izboljšale. Iz šotorov so

se vsi preselili v barake, ki so jih bili medtem sezidali, dobili so še po en koc in tudi hrana je bila čez zimo boljša, žensko taborišče pa je bilo razpuščeno ter so ženske in otroke še pred zimo prepeljali in umaknili drugam, kolikor jih niso poslali domov. Po tem poročilu in zatrdilu mojega znanca in tukajšnjega stanovskega tovariša Fr. Trosta sem upravičeno sklepal, da je naša spomenica o peklenskih rabskih razmerah le zalegla. Italijani so morali dobiti hud in izdaten 'pucar', ki so si ga zaradi svojega nečloveškega ravnanja z rabskimi interniranci tudi zaslužili. Pa tudi obračun z vodstvom taborišča na Rabu je bil ob zlomu primeren. Nekateri rabski povratniki so se pretokli na svoje domove in se deloma skrivali pri domačih delno pa so se priključili partizanom.

Mrtvim pa — med njimi na primer Klešniku iz našega šotora in zavednemu Antonu Marinčku, katerega zadnje pisemce sem osebno izročil njegovi številni družini na Zaloški cesti — ni bilo več vrnitve iz tega okupatorskega grobišča. Anton Marinček je bil prepričan socialist — spominjam se še njegovega predavanja o marksističnem gospodarstvu in družbi na nekem zborovanju — zato me je vest o njegovi smrti, ki so mi jo prinesli povratniki iz druge poljske skupine skupno z ono o umrlem Klešniku, posebej prizadela. Dobro sem poznal njegovo upanje in vero, da bo Rab preživel, pa tudi njegovo neomajno vero v našo zmago in svobodo. Nikdar ne bom pozabil vsebine tistega njegovega skromnega pisemca domov, v katerem je prosil samo za najnujnejše perilo, vsakršnim živilom pa se je na ljubo svoji dragi in številni družini požrtvovalno odrekal.

Res me je ganilo

Ob sedemletnici rešitvi z Raba in njegove internacije sem peljal domažsko šolo na to rabsko grobišče, kjer smo z vencem in komemoracijo dostojno počastili spomin na tisočere rabske žrtve. Tedaj sem med neštetiimi poimenovanimi in nepoimenovanimi grobovi našel tudi imeni Marinčka in Klešnika. Po poklonitvi in počastitvi spomina rabskih žrtev smo si še ogledali vse slike, reliefe in verze naših umetnikov. Fašistično nasilje italijanske soldateske nam vzbuja gnus in odpor do podivjanosti naroda, ki se zdaj zaman še sklicuje na sloves dvatisočletne kulture in blagolasje jezika, pesmi in glasbe ter monopol na vero pri vseh tistih, ki smo rabske grozote na svoji koži občutili in ki sočustvujemo z neštetiimi njihovimi nedolžnimi žrtvami. Slava rabskim žrtvam!

KAJ SMO DELALI IN KAJ SE DOGAJA OKROG NAS

Alenka Trontelj

Sosedska pomoč starim in osamljenim ljudem

Kjerkoli te vodi val današnjega življenja, vedno se srečuješ z ljudmi. Pa naj bo to na širokih ulicah betonskega mesta, ali v nam neznanih hribovskih vasicah in zaselkih. Kajti, življenje teče svojo pot... In vendar, tako različno! Mestni hrup in trušč, kjer sosed največkrat ne pozna sosed, majhne hribovske domačije, koč z majhnimi okenci, za katerimi kot plamen sveče izgorevajo in počasi ugašajo življenja. V samoti, kajti danes mladi trumoma zapuščajo domove in odhajajo v mesta. Da je menda tam slajši kruh. Bolj bel... Tudi v tujino. Doma pa ostajajo tista ugašujoča življenja. In človek, človek, ki ima srce, ki ne misli vedno le na denar, na plačilo, ta človek »pokuka« danes skozi majhna okenca teh osamljenih. Kajti, grozno je človeku samemu biti, saj smo ljudje družabna bitja, ne moremo živeti sami! Da pa bi ostareli ljudje kljub samoti ne bili vendar tako zelo sami, se trudijo že dolga leta »rdečekrižarji«. Zadnje čase pa se vsebolj uveljavlja **SOSEDSKA POMOČ STARIM IN OSAMLJENIM LJUDEM.**

Občinski odbor RK Grosuplje deluje že več let vztrajno in pohvale vredno. Da pa bi delo po posameznih krajevnih skupnostih na območju občine Grosuplje potekalo tembolj sistematično, je občinski odbor RK Grosuplje v četrtek, dne 21. februarja 1974 organiziral enodnevni seminar na temo »Sosedska pomoč starim in osamelim ljudem!«, ki je potekala v Družbenem domu v Grosupljem. Program seminarja je bil sestavljen iz tehle točk:

- Uvod in cilji, ki jih zasledujejo organizacije RKS v sodelovanju z drugimi družbenimi činitelji pri varstvu ostarelih ljudi;
- Metodološki in vsebinski napotki za izvajanje sosedske pomoči ostarelim in osamljenim ljudem;
- Principi socialnega dela z ljudmi;
- Biopsihične spremembe v starosti;
- Pregled obstoječega stanja in potreb po krajevnih skupnostih v občini.

Predavali sta tov. Mirjam Belič, strokovna sodelavka Republiškega odbora RKS in predsednica RO RKS tov. Irena Matelič. Seminarja so se poleg predsednikov RK v posameznih krajevnih skupnostih občine Grosuplje, udeležili tudi nekateri povabljeni gostje. Žal ne vsi, kajti seminar je potekal ravno v času, ko so bile misli vseh nas usmerjene v našo »Belo Ljubljano«, ko so z Ljubljanskega gradu odjekali topovski strelji in je bilo vse odeto v plapolajoče zastave, saj so v Ljubljani sprejeli našo novo ustavo in so

morali mnogi družbenopolitični delavci oditi v Ljubljano. Navzoč pa je bil tudi predstavnik mladinske organizacije, »saj ni vseeno, kako vzgajamo mladi rod! Potem se bomo pa kar naenkrat vprašali, kako smo jih vzgojili, da z nami tako ravnajo!« — kot je že v pozdravnem nagovoru dejala neutrudna predsednica OO RK Grosuplje, tov. Vera Podkoritnikova. Med udeleženci je bila tudi pedagoginja, saj so ravno šolarji lahko veliki pomočniki pri tem humanem delu, vendar le s pravilno vzgojo in napotki svojih učiteljev.

V svojem pestrem predavanju sta nam tovarišici Beličeva in Mateličeva mnogo koristnega povedali; prepričana sem, da so vsa semena padla na plodna tla in bodo kmalu obrodila temu primerne sadove. Po poročilu, ki ga je podala tov. Andreja Smoličeva, socialna delavka občine Grosuplje, smo izvedeli, da je v občini kar 3929 prebivalcev, starih nad 65 let (17 %), da je precej ostarelih kmetov, saj je naša občina pretežno kmečka in so tudi pri nas torej z odhodom mladih v mesta, ostareli ostali sami. Da bi dobili natančnejše podatke, koliko je v občini potrebnih pomoči, so že v vse odbore krajevnih skupnosti poslali anketne vprašalnike. Od 23 KS je te anketne liste izpolnilo 13 KS, v drugih 10. pa bodo morali ponovno »pihniti v žerjavico«, da bo ogenj zagorel.

Prepričana sem, da bo to kmalu, najbrž zdaj že tli, in da nihče od naših ostarelih in osamelih občanov, ne bo mogel reči, da je sam, da nima nikogar, ki bi mu pomagal, ki bi mu krajšal dolge ure jeseni življenja.

Saj vendar človek v vsej tej hrupni množici ljudi ne more in ne sme biti sam!

DPM — Ob 8. marcu — dnevu žena

Pravijo, da je silno čuden ta današnji čas, da ljudje vedno samo hitimo, hitimo drug mimo drugega — največkrat brez pozdrava. Da je udobje naredilo iz nas sebičneže — morda je v tej trditvi res kanec resnice, tiste resnice, ki te potlejš, ko se je zaveš, boli! A tista prava resnica je drugačna! Lepša! Saj človek, ki ima srce in čut — ta človek ne pozabi sočloveka! To je tudi ob letošnjem praznovanju 8. marca — dnevu žensk, potrdila krajevna organizacija DPM Grosuplje, ki je tudi letos povabila vse grosupeljske žene, stare nad 70 let.

Pravzaprav pa se moram, še preden nadaljujem s pisanjem, zahvaliti Splošnemu gradbenemu podjetju Grosuplje, ki nam je tako radodarno v ta namen odstopilo lepo in prostorno jedilnico.

Kolikor bolj sta se kavalca pomikala proti 16. uri, toliko več dela in napetosti je bilo. Kuhinja je bila polna spretnih rok članic odbora DPM, ki so hitele s pripravljanjem za pogostitev, mladi nadebudneži so imeli še zadnje vaje za nastop in potlej so z vso svojo otroško ljubeznivostjo sprejemali povabljene žene in matere. Žal nam jo je vreme pošteno zagodlo. Ko smo se že vsi veselili pomladnega teloha, je vso kipečo pomlad prikril sneg. Snežna brozga in neubogljive noge — ne, to ne gre! Kljub temu, da smo šli nekaj povabljenk iskat z avtomobili, jih je od 33 povabljenih, prišlo le 16.

Obložene mize, nasmejani in vedri obrazi naših »mamic« so bili pred nami, ko smo začeli s programom. V prej živahni prostor se je naselil mir

in vse te iskrive oči so bile uprte v nas — izvajalce skromnega programa. Zanj smo spet poskrbele odbornice same. Sedem žensk je izpovedalo sedem resničnih različnih življenjskih zgodb, vmes pa so se prepletale recitacije in pesmi naših najmlajših z eno samo lepo zvenečo besedo, visoko pesmijo: **mati**. Tu se je potrdilo kot je mlada avtorica sama napisala v izpovedi: »Če trpiš ti, pada kanec žalosti tudi v moje srce!« — kajti, z očmi katerekoli žene se ti je srečal pogled — povesod le — solze. Solze radosti, solze ganjenosti in — grenke solze spominov... Ko bi otopelo srce matere, ki ji je vzela vojna sina in hčerko, bi ne bile solze tako grenke, tako skeleče... Da pa bi vendarle pregnali solze, je mala Katka sklenila naš program z veselo dobrodošlico, najmlajši pa so jih obdarili še s šopki prvih pomladnih vijolic.

Še so se iskriale solze v očeh, a dvorano je kar zajel val ploskanja. Tako zelo so bile navdušene nad programom! Tovarišica Mlinarjeva pa se nam je v imenu vseh zahvalila z besedami, ki jih ne bo moč pozabiti:

»Kako je lepo! Kako lepa je zavest, da človek, ki je že v pozni starostni dobi, ni pozabljen, da je tudi ta človek del življenja, ki ga živimo, ki ga oblikujemo, da bi mogli morda še kaj dobrega storiti. Prijatelji mladine so nas povabili, tisti, ki vzgajajo in skrbijo za mlada življenja. Ob tem se spomnimo svojih mladih let in se v mislih vključujemo v njihovo dejavnost in veselje; želimo, da bi bili dobri, da bi nas vedno obvarovali s svojo ljubeznijo in bili povesod vzor, vzor v svojem lastnem domu, vzor domovini!«

Zdaj so jim bili obrazi spet nasmejnani, druga drugi so imele toliko povedati! Resnično, dobre volje ni manjkalo! Tudi neutrudne odbornice so si oddahnile, a še vedno je imela marsikatera solzne oči. Vprašala sem, kako se počutijo ob vsem tem in končno lahko izluščim en sam stavek, ki mnogo pove: »Veselo srce in solze v očeh!«

Kakšni pa so vaši občutki zdajle, ko vidite, kako so vse te žene srečne, nasmejene? — sem povprašala predsednico krajevne organizacije DPM tov. Ano Čeferin, ki je dejala:

»Ginjena sem nad tem, ko jim lahko berem srečo na očeh, saj je to eno redkih srečanj. Želela bi, da bi bilo čimveč mam ob 8. marcu tako zelo srečnih, da bi se tako dobro počutile,« je zaključila tov. Čeferinova.

Iz harmonike so prihajali vedri zvoki, pesem naših gostij se je spojila v eno samo veselo pesem. Peli smo vsi — od naših najmlajših pa do najstarejše razigrane ženice! Pravzaprav pa — saj ni bilo razlik — vsi smo bili mladi! In potrdili smo stari rek, da je človek toliko star, kolikor se počuti!

Razšli smo se s prijetnimi občutki in eno samo željo: »Pa spet drugo leto za 8. marec!«

Ste pozabili, ljudje?

Nad mestom se leno razteza mrak in ulične svetilke medlo sevajo. Hitim po širokih ulicah, polnih ljudi, mimo privlačnih, razkošnih izložb. Toda, tokrat ne vidim in ne slišim ničesar. Moje misli so drugje; v ušesih mi še vedno zveni »Puntarska«; vračam se iz Drame. Na Trgu revolucije mi noga

sama obstane. Tu je prostor in zatočišče nas mladih, kadar hočemo, da nam vrnejo našo pravico! Tu smo se množično zbirali lani na protestnih shodih, ko so hoteli Avstrijci zatreti naš živelj na slovenskem Koroškem... In danes? Da, prav danes smo spet ogorčeno vzklikali in nosili transparente! Ne da bi hotela, se mi ustavi oko na velikem plakatu: »Fašisti, ne stegujte prstov po naši zemlji! — Tujega nočemo, svojega ne damo!« — in samo malo naprej: »20 milijonov Jugoslovanov je pripravljeno braniti domovino!«

Golobi se mirno spretavajo v ta prenasičeni mrak in na srce mi leže nekaj težkega, morečega. Golobi — prijatelji, simboli miru... Poslala bi njegaja galeba vsem tistim, ki hočejo zaradi pohlepa po naših mestih skaliti prijateljske odnose med Jugoslavijo in Italijo; brez vzklikov, da je cona B naša, a vprašala bi rada: »Ste pozabili, ljudje, na čas pred tremi desetletji, ko smo vam pustili Slovensko Benečijo, Tržaški Kras, Rezijo... tako lepe naše slovenske kraje, kjer živijo ljudje slovenske krvi — samo zato, ker ljubimo mir...«

»20 milijonov nas je... saj bi ne dopustili...«, polglasno dahnem, čeprav bi rada pozabila na težke, temne misli, ki so se mi nenadoma vtihotapili v dušo in srce... Preveč krvavo nam je bila pisana zgodovina, preveč žrtev je darovalo svoja življenja na oltar domovine — sleherno ped zemlje, po kateri hodimo in katere sadove dan za dnem uživamo, je prepojila kri — in vse to danes čutimo v dragoceni besedi — Svoboda!

29 let smo svobodni. Majhen narod ponosnih ljudi, ki je iz temem stopil v novi dan! In v tem novem dnevu živimo drug ob drugem! Čeprav smo večnacionalna država, vemo, da med nami ne sme biti razlik, zavedamo se, kaj v današnjem času pomeni bratstvo in enotnost! Vsakomur, pa naj bo sivi starček v hribovski koči, ali mali prvošolček — vsakomur se oči živo zaleskečejo ob misli na našega najdražjega — tovariša Tita! Pripeljal nas je v svobodo, vodil nas je v vseh težkih trenutkih in vodi nas še danes!

Svoboda, mir, humanost — da je človek človeku — človek... — na teh temeljih moramo graditi naš današnji čas, nas jutrišnji dan...

...Še vedno hitim in zdi se mi, da se mi neznansko mudi. Kot bi hotela ulti prenatrpanosti današnjih dni. Pred semaforjem se ustavim in zdaj šele pogledam spet v življenje — spet sem **Jaz** — pomislim, brez težkih misli in globokih razmišljanj. V množici stojim in čakam z drugimi, ko mi obide pogled starčka poleg sebe. Majhen, sključen možak in ko v njegovih posivelih dlaneh opazim berglje, me strese srh po vsem telesu... Sprva mislim, da godrnja sam sebi; toda ne — poleg njega stoji mlad fant — fant današnjega časa... Radovedno prisluhnem njenemu pogovoru. »Danes je bilo vroče! Veste, še ves sem pod vtisi protestov! Saj nimam besed — kaj takega! Kaj še vedno mislijo, da nam bodo drugi krojili usodo?« — z zanosom pripoveduje mladenič in njegove besede me tako prevzamejo, da jima neopazno sledim. Počasni so starčevi koraki, a v besedah je čutiti mladost. »Fant, me vidiš? To dvoje železij mi je pred tridesetimi leti zamenjalo radost življenja! Da, neskončno dolga so bila ta leta in vendar so minila, kot sem si želel. Samo vojne nič več — sem vseskozi prosil. Ne, ne! Prav imaš! Po tridesetih letih nam ne bodo drugi krojili zgodovine! Zapisali smo jo in njene korenine so globoko v nas!« »Od kod vam tako močna vera, upanje?« je skoraj začudeno vprašal njegov spremljevalec. »Tudi berg-

lje, veš fantič, so življenje! Če zaupaš v ljudi! In jaz sem spoznal naše ljudi v tistih najtežjih časih — vedno so ostali le — ljudje!» »Pa vendar — današnji čas — se vam zdi še vse tako, kot je bilo?« sem sledila utripu dvoje življenj, a ujela le še invalidov težki »žal«...

In ta »žal« me je spremljal vso pot. Mar ni iz njega zavelo kanec razočaranja. Je potem ugasnil plamen mogočnega upanja. In spomnila sem se svojih prehojenih poti, poti, ki so me vodile v osamljene domove. Moreče so mi v ušesih zvenele besede: »Mislijo, da si srečen, če ti vsak mesec prinese poštar denar! Žal je to še daleč od resnične sreče. Včasih bi ena sama topla beseda, ki bi privrela iz srca, prinesla v dušo mnogo več kot — denar!«...

Saj vendar hočemo biti samo dobri ljudje, pa nam mrasikaj ne uspe. Vse preveč se nam vedno mudi, tarnamo, kako malo časa imamo! Premalo, da bi ga poklanjali drugim...

Besedo, iskreno — da ji verjamem, mi reci, prijatelj! Pa kaj lepega mi povej, o življenju, o mladosti...

...»V teh naših tridesetih letih živim, v času, ko še vedno na ruševinah starega gradimo novo! Našo lepo bodočnost, ko se zdaj drugi še bolj trudijo za nas in mi lahko le pomagamo in vračamo, kolikor moremo — to je naša dolžnost! In vendar — glej, te zvezde na nebesnem svodu, glej Luno tam gori... Mar ni lepo živeti?«

Naj ti pritrdim, prijatelj! In rečem, da nam je lepo, saj smo svobodni kot ptice na veji. Pa boš dejal: »Res je, hvaležni moramo biti za vse, kar imamo, spoštovati in ceniti moramo vse tiste, ki so nam dali ta naša srečna leta!« — Jaz pa se bom zazrla v zvezde in Luno — in beseda bo ostala v grlu... Velik je Svet... na svetu pa še vedno hočejo biti večji in močnejši ljudje, hočejo, da so drugi manjši od njih! — To boli... Še trpi na svetu mnogo ljudi, še seje Človek mednje gorje in — Smrt...

Čemu zreš vame, prijatelj, tako nemo?

Da, včasih zmanjka besed... In tisti molk boli in skeli.

Kaj mi imaš še povedati, prijatelj?

»Berem časopise, napeto poslušam poročila in ostajam — nem. Samo to bi želel povedati vsem, ki tipljejo s svojimi koščeninimi prsti nevidno in s poželenjem spremljajo naš razvoj in našo deželo, da jim tudi tokrat ne bo uspelo!

Mladi smo, v nas je moč in zavest! In ljubezen — Mnogo ljubezni!

Spoštovani tovariš urednik!

Kar precej časa je že minilo od sestanka, kjer smo se pogovarjali o Zborniku občine Grosuplje, a čeprav kaže, da sem na vse skupaj pozabila, temu ni tako. O mladini naj bi napisala. Toda, laže je reči, kot pa storiti! Če hvališ, se zameriš zrelejšim ljudem, ki v mladini vidijo eno samo »pokvarjenost«, realno pogledati na vse pa tudi ne smeš! Pridno delajo le mladi taborniki, za katere pa upam, da so sami spregovorili o svojem delu, deklški pevski zbor dela po svojih močeh. Vem, da je to premalo za tolikšen kraj, kot je naglo razvijajoče se Grosuplje. Samo zato — morda se je lotil tega kdo od »pristojnih«... Hotela sem se podati v enako temo kot v lanski

številki, temo NOB, pa mi tudi to ni uspelo, ker oseba, ki sem jo s tem namenom obiskala, ni želela, da pišem o njej.

Ce ne moreš delati med sovrstniki, pa si poiščeš delo drugje, da bi nekako le vračal ljudem, med katerimi živiš, da bi po svojih močeh pomagal k napredku, kulturnem razvoju domačega kraja. Zato sem se vključila v delo RK in DPM. O tem sem napisala nekaj besed. In če je še vaše mnenje, naj bi Zbornik čimbolj približali mladini — tretji sestavek. Sicer pa, če ni prepozno. Nisem pozabila, samo »čas«, kajti pred menoj je matura! Upam, da boste oprostili tej »nezvestobi«!

Grosuplje, dne 1. 6. 1974

Alenka Trontelj

IV. KULTURNI TEDEN V ŠENTVIDU PRI STIČNI

Tone Kozlevčar*

Kakor prejšnji trije kulturni tedni je tudi IV. kulturni teden v Šentvidu pri Stični popolnoma uspel — v zadovoljstvo vsem nastopajočim in organizatorjem.

Sentviški kulturni tedni so dosegli tolikšen obseg, da je bilo vse delo nemogoče opraviti le z nekaj ljudmi, člani pripravljalnega odbora, čeprav so jim pomagali vsi Šentvidčani in okoličani. Zato se je odbor odločil, da ustanovi komisije, ki so vodile posamezna dela. Te komisije so:

- komisija za program
- organizacijska komisija
- tehnična komisija
- komisija za finance in gospodarstvo
- komisija za pevske zборе
- komisija za propagando
- komisija za ureditev kraja
- komisija za udeležbo
- komisija za promet in povorko
- komisija za gostinstvo
- komisija za informacije
- komisija za tisk
- komisija za šolsko mladino
- komisija za zdravstvo in
- komisija za protokol.

IV. kulturni teden je trajal od 30. 6. 1973 do 8. 7. 1973 in je bil posvečen 500-letnici kmečkih uporov. V tem času so se zvrstile naslednje prireditve:

— 30. 6. 1973

otvoritev asfaltirane ceste Ivančna gorica—Radohova vas in koncert moškega pevskega zbora Slava Klavora iz Maribora

— 1. 7. 1973

prevzem novega gasilskega avtomobila; predstava Komedije o komediji Marjana Marinca v izvedbi domačega prosvetnega društva

* 61000 Ljubljana, Pohorskega bataljona 197; član Slovenskega okteta.

- 3. 7. 1973
odkritje spomenika Mati z otrokom pri Zavodu za revmatske in srčne rekonvalescente za mladino dr. Marko Gerbec, Šentvid pri Stični ter nastop folklornega ansambla iz Karlovca
- 4. 7. 1973
koncert godbe milice iz Ljubljane, svečano odkritje spomenika Puntarija, govor slovenskega pisatelja Miška Kranjca in nastop harmonikarskega ansambla KPD Triglav iz Karlovca
- 7. 7. 1973
I. del Tabora pevskih zborov
- 8. 7. 1973
II. del Tabora pevskih zborov in zaključna slovesnost z govorom pokrovitelja Janeza Vipotnika ter skupnim nastopom vseh pevskih zborov.

Tabor pevskih zborov v Šentvidu pri Stični — osrednja prireditev dne 8. julija 1974

Osrednja prireditev IV. kulturnega tedna je bil Tabor pevskih zborov, na katerem je sodelovalo 64 pevskih zborov, od tega 5 iz zamejstva. Mogočno je zadonela pesem iz grl 1.800 pevcev. Če povemo, da je ob I. kulturnem tednu nastopilo približno 100 pevcev, lahko ugotovimo, da je takšen porast

prav gotovo lep uspeh, ki so ga dosegli organizatorji. To tudi dokazuje, da je pot Pevskega tabora pravilna in za ohranitev in razvoj te zvrsti narodnega izročila koristna.

Gotovo je kulturni in gospodarski razvoj, ki ga je mali Šentvid dosegel prav s kulturnimi tedni, velik uspeh ne samo zanj, temveč za vso Dolenjsko. Vsi prebivalci Šentvida in okoliških krajev se zavedamo, da tega ne bi dosegli brez pomoči naših političnih, kulturnih in gospodarskih organizacij, za kar se jim tudi najlepše zahvaljujemo.

Pripravljamo se že na V. kulturni teden, ki bo za nas kar majhen jubilej. Za to priložnost je naš prijatelj kipar Peter Jovanovič že ustvaril nekaj novih umetnin. Ob novem bazenu pri Zavodu dr. Marka Gerbca bosta zaplesala njegova iz hrasta izklesana Urška in povodni mož, za posebno šolo pri tem zavodu pa je napravil šest kipov, ki predstavljajo otroke, ki se igrajo slepe miši. Ob tem kulturnem tednu bo tudi odprt nov dom šentviških upokojencev in nov obrat tovarne Rašica.

Pozabili nismo niti na to, da v letu 1975 praznuje 25-letnico svojega uspešnega dela naš Slovenski oktet. Tudi v to smer že tečejo priprave, kajti radi bi, da bi svoj četrstoletni jubilej praznoval Slovenski oktet tam, kjer je delo tudi začel, pri nas, v Šentvidu.

... v prvi roki cekar s šunko in klobasami, v drugi roki je imela fiakon s vinom, v tretji roki je vlekla celo peko...

Crt je premočnil in se jeeno spravil na kurirja Bibija:

«Kaj ne verjameš? Kaj se smejaš?»

«Kako tri roke, daj no Crt!» mu je oponasel Bibi.

«Kaj pa ti vaš, ko ženo še nikoli nisi imel!» se je razjezil Crt, «ne samo treh rok, še več rok ima lahko dobra žena. Jon — ti meni verjemi, kaj pa ve takde pobček?»

Vsi so se sproščeno zasmejali, kajti večina poslušalcev je bila tako pod vtisom pripovedovanja, da niti naspali niso, da bi bilo kaj narobe pri tretji roki.

Drugi dan je bil od vseh v štabu najbolj razburjen prav tovariš Crt, seveda če nekoliko pozabimo na ženina intendanta Jona. Le-ta je tudi malo bolj svetlo gledal in imel strahno dosti opravka s obliko, ki mu je bila nekoliko teža. Crt je imel desetkrat več dela zaradi gostov iz drugih brigad in štabov bataljonov — zraven tega pa Mima pri delu v kuhinji ni mogla prav nič pomagati, ker so prav tako hiteli s šivanjem obiske in ker je bila pač nevesta.

Tudi v drugih brigadah so začeli pari pritiskati na politkomisarje, naj bi jih poročili; nekateri pa so se tega posla kar se da otepali, ker še niso izneli nobene taktike — osiroma niso se nikogar poročili. Zvedelo pa se je nakoli, da bo poroka v štabu Levstikove brigade in da sem jaz že poleti poročil komandanta Jurčeta in njegovo Minko — in da zato imam poročiti. Zato so poroko najbolj pasljivo spreminjali komisarji.

Moram priznati, da sem imel pri prvi poroki majhne sitnosti, ko sem sestavljaj poročno listino. Neki starejši partizan je namreč vstrajal, da se besedilo začne:

1909 Ljubljana, Ljubljanska 36, dipl. ing., glavni strokovni ljubljanskih električar, poročevalski pisnik in pisatelj.

PARTIZANSKA POROKA

Janez Perovšek-Pelko

Šef kuhinje Črt je imel na večer pred poroko glavno besedo. Že precej sivih kosmov se mu je pomešalo med goste lase. Imel je dobrohoten širok obraz in žive očke, ki so hitele z obraza na obraz kot čebelice, ki nabirajo z njih smeh. Njegove besede so bile še posebej namenjene ženinu Jonu:

»Ko sem partizanal okoli Podlipoglava, mi je žena sporočila, da me bo obiskala. Spravil sem se na rob golega pobočja in jo čakal. Morala je čez vodo, ker se je na mostu bala Italijanov. In ko bi jo vi videli, kako je prihajala. Nosila je nahrbtnik čez rame, v eni roki cekar s šunko in klobasami, v drugi roki je imela flaškon z vinom, v tretji roki je vlekla celo peko...«

Črt je premolknil in se jezno spravil na kurirja Bibija:

»Kaj ne verjameš? Kaj se smeješ?«

»Kako tri roke, daj no Črt!« mu je oponesel Bibi.

»Kaj pa ti veš, ko žene še nikoli nisi imel!« se je razjezil Črt, »ne samo treh rok, še več rok ima lahko dobra žena. Jon — ti meni verjemi, kaj pa ve takle pobček?«

Vsi so se sproščeno zasmejali, kajti večina poslušalcev je bila tako pod vtisom pripovedovanja, da niti zaznali niso, da bi bilo kaj narobe pri tretji roki.

Drugi dan je bil od vseh v štabu najbolj razburjen prav tovariš Črt, seveda če nekoliko pozabimo na ženina intendanta Jona. Le-ta je tudi malo bolj svetlo gledal in imel strašno dosti opravka z obleko, ki mu je bila nekoliko tesna. Črt je imel desetkrat več dela zaradi gostov iz drugih brigad in štabov bataljonov — zraven tega pa Mima pri delu v kuhinji ni mogla prav nič pomagati, ker so prav tako hiteli s šivanjem obleke in ker je bila pač nevesta.

Tudi v drugih brigadah so začeli pari pritiskati na politkomisarje, naj bi jih poročili; nekateri pa so se tega posla kar se da otepali, ker še niso imeli nobene izkušnje — oziroma niso še nikogar poročili. Zvedelo pa se je naokoli, da bo poroka v štabu Levstikove brigade in da sem jaz že poleti poročil komandanta Jurčeta in njegovo Minko — in da zato znam poročati. Zato so poroko najbolj pazljivo spremljali komisarji.

Moram priznati, da sem imel pri prvi poroki majhne sitnosti, ko sem sestavljal poročno listino. Neki starejši partizan je namreč vstrajal, da se besedilo začne:

»Otroka revolucije Jurče in Minka sta sklenila...«

Meni sicer ni bilo všeč, da se poročata otroka, vendar sem moral odnehati in v Jurčetovem poročnem listu še zdaj tako piše.

Pri drugi poroki nisem imel nobenega svetovalca in nadzornika. Pripravil sem predvsem dober nagovor poročencema:

»Ne poročam vaju jaz — vidva se poročata sama! Kajti trdnost te zveze...«

Tedaj je pomolil skozi vrata glavo kuhar Črt in nestrpno usekal vmes:

»A je že?«

Ozrli smo se vanj vsi začudeni in Črt se je zmešano umaknil.

»Trdnost zveze,« sem povzel, »ni odvisna od tistega, ki poroča. Veliko zvez so blagoslovili škofi in celo papeži — pa zato trdnost zakona ni bila nič večja. Želim vama zdravih otrok, ki bi jih vzgajala v našem partizan-skem duhu...«

In tako sem stvar primerno zaokrožil vse do kraja ter spet opazil Črta na vratih:

»A je že?«

Ženin in nevesta sta se poljubila in eden od kurirjev je zavpil Črtu:

»Je že!«

Nisem vedel, kaj imajo Črt in kurirji, toda v hipu mi je bilo vse jasno, ko je zunaj začelo tako nazarensko grmeti in streljati, kot bi cela brigada jurišala. Mimi in Jonu na čast so uprizorili ognjemet in streljanje počez.

Nobeden od njih ni niti malo pomislil, da so prebivalci Delnic začeli bežati v hrib in sneg, ker so mislili, da so v mesto pridrli Nemci. To je bilo potem dela. Hajdi, še partizani za njimi v hrib.

»Hej, vrnite se! Saj ni nič!«

»Kako, nič?«

»Ženitev imamo. Partizansko svatbo!«

»O — o! Kako ste nas preplašili!«

In tako je bilo svatov še več, ker so se nam nekateri od Delničanov radi pridružili.

In smo jedli in smo pili. In ženin Jon je še živ, pa nevesta Mima tudi. Imela sta štiri zdrave otroke in vsi se imajo radi, **živijo pa v Grosupljem.**

BOSNO GREMO OBISKAT

Tone Potokar*

Tole, kar vam bom zdajle prebral, ni naravnost v zvezi s tistim, o čemer je doslej tekla beseda. Kot boste tudi sami videli, gre pravzaprav za literarno epistolo. Slovenija kliče Bosno čez reko Uno.

Takó sem zapisal na začetku. Nekak splošen naslov. Moj namen pa je bil pod te tri besede spraviti nekatere pomembnejše trenutke v medsebojnih stikih med ljudmi dveh naših planinskih republik, med Bosno in Hercegovino in Slovenijo. V tistih stikih namreč, ki so od začetka bili čisto naključni, potem so pa nekakó pred sto leti začeli postajati bolj pogosti in bolj odkritosrčni, v najnovjšem času pa niso samó nekaj samo po sebi umevnega, ampak tudi nujnega. In nazadnje, za konec, sem se namenil navesti nekakšne zbirne podatke, končne seštevke teh naših vztrajnih prizadevanj, da bi se med seboj spoznali na področju knjige oziroma pisane besede, tište književne, dodal sem pa še, kakó je vse to uresničeno v slovenskih prevodih bosenskih in hercegovskih pisateljev zadnjega četrstoletja, odkar deluje Svjetlost.¹

Tole je citat:

»Danes zjutraj, ko smo prihajali v mesto Vrhbosno,² so po desni strani gnali mimo nas kot živino petnajst ali šestnajst otrok, dečkov in deklic, ker jih niso mogli vseh prodati na trgu. Bog naj se jih usmili!«

Takó se glasi sklepni odstavek teksta, čisto kratkega, saj obsega komaj poldrugo stran, ki ga je Husein Tahmišić pod naslovom »Audijencija kod Gazi Husrev-bega« v (srbohrvaškem) prevodu Đorđa Pejanovića uvrstil na sam začetek svoje čudovito posrečeno sestavljene knjige o mestu ob Miljacki.³

Clovek, ki je napisal ta tekst, je Benedikt Kuripečić, Slovenec iz gozdnatega Gornjega grada, pisec slovečega Itinerarija,⁴ potpisnih zapiskov od Ljubljane do Carigrada pod jesen 1530. leta, ki so izšli leto dni kasneje, na-

* 41000 Zagreb, Harambašićeva ul. 4, prevajalec, kritik in publicist.

¹ Te vrstice, napisane v srbohrvaščini, sem prebral 5. novembra 1971 v Sarajevu na simpoziju o sodobni književnosti Bosne in Hercegovine, na katerega me je povabila ob petindvajsetletnici svojega obstoja najbolj znana sarajevska založba Svjetlost. Zdaj sem jih pretočil v slovensčino.

² Staro poimenovanje za Sarajevo.

³ Gre za knjigo o Sarajevu, 600 strani izbranih tekstov o tem mestu, pesniških in potpisnih in strogo znanstvenih, esejističnih, ki jih je pod naslovom Poezija Sarajeva izdala Svjetlost (1968).

⁴ Knjižica je izšla na Dunaju pod naslovom »Itinerarium Wegrays Kün. May. potschafft gen Constantinopel zu dem Türkischen Keiser Soleyman Anno XXX«.

tisnjeni v nemščini. Kuripečiča so namreč kot izjemnega poznavalca latinščine vključili v odposlanstvo Nikole Juričiča in Josipa Lambergarja, ki sta bila na ukaz avstrijskega cesarja Ferdinanda I. v diplomatski službi poslana k sultanu Sulejmanu II. v Carigrad.

Tole bi bil potemtakem, vsaj takó domnevam, prvi zabeleženi stik med Slovenijo in Bosno, in sicer v tistih mrakotnih časih pred 440 leti. Tu sem dolžan podati še drobno pojasnilo. Tega Kuripečiča včasih transkribirate kot Kuripešiča. Prav res je potrjeno, da je dobro znal jezik Hrvatov in Srbov, toda bil je Slovenec. Dokaz: kuriti peč se v srbohrvaščini pravi: ložiti peč. Torej Kuripečič je človek, ki kuri peč.

Pravkar smo bili nekje okrog srede prve polovice 16. stoletja. In naleteli smo na prve sledi slovensko-bosenskih stikov. So pa še podatki, ki se neposredno nanašajo na omenjene čase. In zelo zanimivi. Približno ob istem času pa večji del 16. stoletja je Slovenija pošiljala v Bihać sloveče bihaške kapetane. Gre sicer za kranjske in druge fevdalce večinoma germanske krvi, ki so branili Zahod pred turškimi vpadi, toda sledove o njih, na primer o Lambergu, naletimo celó v slovenski narodni pesmi.

Omenjene fevdalce pustimo lahko ob strani, vsekakor pa si velja zapomniti nekaj drugega: to, da je posebej v zahodni Bosni, da je na prostranstvih od srednje Une proti zahodu, zlasti med Biščem in Slunjem, pa tudi proti severu, do Cetina, Perne, Ostrožca, Cazina, Buševiča, Bile Stine, Kladuše in vse do Novega, Dubice, Petrinje in Siska v teh stoletjih do konj poteptano, s kopji prebodeno in na druge načine pobito na stotine in na tisoče slovenskih kmečkih fantov, ki so jih tjakaj kot navadne borce vodili s seboj takó Turni in Lenkovići kot Auerspergi in Lambergi in tolikeri drugi poveljniki.

Dokaze, da je bilo res takó, najdemo v seznamih konjenikov in pešcev, ki so branili posamične bosenske trdnjave in gradove. Pri Karlovcu Radoslavu Lopašiču, piscu zgodovinarju, sem ne tako davno naletel na omembo priimkov Podlipnik, Turk in Strlekar. Bili so 1551. leta vojaki v Bišću (Bihaću). To so pa kot rosa čisti slovenski priimki. In vse to se je, razume se, nadaljevalo tudi pozneje, vse do uvedbe Vojne krajine, le da v manjšem obsegu.

Kmalu bo sto let, kar je glede zvez med Bosno in Slovenijo nastala delna sprememba. Najprej sta v sedemdesetih letih hkrati z vso Evropo začela tožiti o raji in o mukah krščanskega sveta v Bosni in Hercegovini dva znana slovenska pesnika, Simon Gregorčič in Josip Stritar, čeprav Bosne in Hercegovine in tega ubogega ljudstva nikoli niti videla nista. Pa se je kmalu marsikaj spremenilo. V Bosno so vedno bolj začeli prihajati Slovenci: najprej kot vojaki dunajskega cesarja ob okupaciji, potem kot delavci, obrtniki, trgovci, uradniki, se pravi od začetka kot sezonci, pozneje pa kot stalni naseljenci.

Tudi na Jurija Šubica (1855—1890), slikarja iz Poljan nad Škofjo Loko in učenca dunajske akademije, ne smemo pozabiti. Ko je bil dovršil akademijo, se je 1878. leta kot vojak znašel v Bosni in naredil lepo število dobrih skic in risb posameznih bosenskih krajev. On je tudi avtor ilustracij, ki jih je Stritar objavil v Zvonu na Dunaju hkrati s svojim pesniškim ciklu-

som Raja. V avstrijski bosenski okupacijski vojski se je znašel še en kasnejši slovenski slikar, takrat osemnajstletni Jožef Petkovšek (1861—1898) z Verda pri Vrhniki, ki je bil kasneje Cabanelov učenec v Parizu.

Še cela vrsta slovenskih pisateljev, znanih in manj znanih, je v svojih delih pod konec sedemdesetih in v osemdesetih letih minulega stoletja jemalo gradivo za svoje pisanje iz Bosne in Hercegovine in seveda tudi iz drugih delov Balkana. Pri Jurčiču naletimo na povesti in romane s področja Vojne krajine, posebej iz časa po 1871. letu, ko je delal v uredništvu časopisa Südslawische Zeitung. Omeniti je treba tudi Rajka Peruška, prvega slovenskega prevajalca in komentatorja Njegoševega Gorskega venca, pa Iga Kaša, izmed pesnikov pa Antona Aškerca in Pagliaruzziya.

Podobno kot naletimo v hrvaški književnosti na pesnika Petra Preradovića, ki se je povzpел do generala, imamo v slovenski Frana Maslja-Podlimbarskega, pripovednika, ki ni dosegel niti majorske časti, pač pa ga je nesrečna, izrabljena postokupacijska Bosna čisto obsedla. Maselj je bil vseslovan po občutju, Jugoslovan po prepričanju in socialno napredno usmerjen; o Bosni je do prve svetovne vojne napisal več kot kateri koli slovenski pisatelj, in sicer vrsto novel in povesti, nazadnje pa še obsežen močno avtobiografsko obarvan roman, ki mu je dal naslov Gospodin Franjo. Zaradi tega romana, ki ga je Slovenska matica tiskala neposredno pred prvo svetovno vojno, 1913. leta, in ki je bil pri priči prepovedan, je bila Matica razpuščena, pisatelja so pa postavili pred vojaško sodišče in ga internirali.

Z Bosno in njenimi problemi se je Maselj do nadsobnosti spoznal, ko je živel v Donji Tuzli kot avstrijski intendantski častnik v letih 1885 — 1889. Bosna in njen človek sta postala njegova ljubezen in njegovo trpljenje do konca njegovega življenja. Trpljenje in muke teh bosenskih ljudi je Maselj preučeval na kraju samem na Čaklavici, na Ozrenu in na Konjuh planini, med hribovci, ki so jih tiste čase gulili in izkoriščali kapitalistični avstro-madžarski liferanti lesa in njihovi pomočniki. Preučeval je nravi teh bosenskih mučnikov in napisal, kar je napisal. Maselj ni noben izjemen pisatelj. Toda resnicoljubnost, ki mu je bila prva zapoved, in njegova poštena ljubezen do tega nesrečnega ljudstva sta porok, da bi se izplačalo, ko bi kateri izmed domačih, bosenskih raziskovavcev književnosti sédel in se nadrobneje zanimal za tega pisatelja, osvetlil njegova prizadevanja in ga predstavil mlajšim rodovom. Tu bi postalo jasno, s koliko srca se je nekoč pisalo. Pred vami bo vstala Bosna, o kakršni, kar zadeva nacionalne in še posebej socialne poante, ni niti sledu pri vaših domačih pisateljih tistega časa. Delo bo olajšano tudi zato, ker je Slovenska matica lani (1970) izdala obsežno monografijo, pravzaprav doktorsko disertacijo dr. Janeza Rotarja o socialnih in političnih idejah tega pisatelja.

Bosna je čudna dežela. Zahteva celega človeka. Vanjo se moraš zaljubiti. Meni se je nekaj takega pripetilo 1927. leta, ko sem se v drugo znašel v njej. Dva meseca in dovolj je bilo. Kot bi me bila začarala. Začel sem se poglabljati vanjo, jo proučevati. Prebirati njene pesnike in pisatelje bolj kot dotlej. Pošiljati na Slovensko poročila o njeni ustvarjalnosti. O pravkar izšli reprezentativni zbirki bosenske proze z naslovom Sa strana zamagljenih, v pisatelju Isaki Samokovliji, o Tabašnici Borivoja Jevtića, o Petru Kočiću. Kasneje tudi o stečkih.

Začel sem tudi prevajati bosenske in hercegovske pisatelje. Najprej, še 1928. leta, kolikor se spominjam, sem prevajal in v Ljubljani objavljaj kratke pesmi v prozi iz knjižice Sa ploča istočnih Hamza Huma, že 1929. leta pa sem objavil prevod klasične Andrićeve novele Most na Zepi, ki je edini slovenski prevod tega pisatelja na Slovenskem do druge svetovne vojne. Veliko kasneje, po drugi svetovni vojni, sem prevedel vrsto njegovih proznih del in samo roman Na Drini most je doživel pet slovenskih izdaj. Izšel je tudi obširen izbor novelistike Isaka Samokovlije, en roman Novaka Simića, da omenim vsaj nekatere izmed prevodov.

V najnovjšem času smo delali mostove na vse strani, zveze so postajale vedno bolj intimne in vedno krepkejše, tistih, ki so prenašali sporočila, je bilo veliko. Tudi danes jih je še. Vseh ne utegnem našteti. Niti ne vseh pomembnejših. Spomnite se Ankice Oprešnik, slikarice, grafične umetnice (danes deluje v Novem Sadu). Njen oče, priseljeneč iz slovenskega hribovskega sveta, je leta in leta cepil drevje po pobočjih okrog Viteza. Prenekateri izmed vas bo še pomnil arhitekta Dušana Grabrijana, ki je z Jurajem Najdhartom v marsičem zaslužen za zunanjo podobo vašega mesta. In na koncu se spodobi, da omenim tudi skladatelja Daneta Škerla (sedaj že več let živi v Ljubljani), ko sem sploh pozabil povedati, da je Ivan Cankar v dveh mesecih na ločnici poletja in jeseni, v septembru in oktobru 1909. leta tule, v mestu pod Trebevičem, napisal svojo znano dramo, pravzaprav družbeno satiro Hlapci.

Zaključujem. In sicer z zelo prijetno ugotovitvijo. Ni je pokrajine v Jugoslaviji, ni je niti ene socialistične republike, iz katere bi bilo v zadnjih petindvajsetih letih v slovenščini toliko prevodov in toliko tiskanih književnih tekstov, kot jih je s področja Bosne in Hercegovine. Jaz namreč priznavam pripadnost pisateljev na podlagi dveh pomembnih podatkov: po kraju, kjer so se rodili, in po tematiki, ki jo v glavnem obdelujejo. Pri katerih je eno in drugo iz Bosne, so zame bosenski pisatelji.

Slovenci smo do današnjega dneva vsega skupaj dva pisatelja s srbohrvaškega jezikovnega področja prevedli in tiskali kompleksneje, v obliki izbranih del. To sta Ivo Andrić in Branko Ćopić, oba iz Bosne. Razen z njima dvema smo se Slovenci spoznali še z deli nešteti pesnikov in pripovednikov, tako da so nam po vrsti zelo blizu Rodoljub Čolaković in Dedijer, Ćopić in Koš, Cerkez in Oljača in Sušić, da ne omenjam Andrića, čigar izbrano delo v desetih knjigah smo izdali dvakrat, niti Meše Selimovića, kateremu smo zapovrstjo v dveh letih izdali na Slovenskem tri knjige proze.

Samo zdravja je treba zaželei založnikom. Nam vsem pa: da bi ostali živi in to videli!

SLIKAR FERDO VESEL

Stane Mikuž*

Med najbolj zagonetne slovenske slikarje šteje prav gotovo mojster **Ferdo Vesel**. Res je veliko povedal o sebi in svoji umetnosti v **Spominih**, ki so izšli v Zborniku za umetnostno zgodovino (Letnik IV, 1924, št. 2, str. 57—74; zapisal jih je Stanko Vurnik), vendar je tam toliko nedorečenega in samo nakazanega, da nas radovednost in fantazija nenehoma silita, da skušamo raziskovati naprej, da bi se približali njegovi samosvoji osebnosti in seveda tudi skrivnostim njegove slikarske umetnosti.

Ko je Vesel posredno stopil v moje spomine, je bil že legenda. Tedaj sem se pri Hinku Smrekarju učil slikarstva in nekega dne mi je slikar, ki je bil sicer hudo zagrenjen človek, s ponosom in veseljem povedal, da ga je obiskal Ferdo Vesel. »Po ateljeju se je sprehajal in je nekaj godel. Potem pa je zagledal mojega Kurenta, in dejal: Ti, tole je pa fajni! Tole bo šlo pa z mano!« Smrekar Veselu lesoreza ni dal, toda videl sem, kako je bil ob njegovi sodbi počaščen in to prav Hinko, ki sicer ni priznal skoraj nobene avtoritete. Takrat sem se prvič vprašal, kdo je pravzaprav slikar Vesel? Kasneje pa, ko sem se nekoliko razgledal v umetnostnozgodovinskem življenju in sem se negodnik spoznal z našimi mecenji in na splošno s tistimi, ki so kaj tiščali pod palcem, sem vedno pogosteje slišal besedo »Vesel« — toda zdaj je zvenelo to ime že kot »valuta«, kot zlati dinarji, hkrati pa kot najvišja umetnostna kakovost, ki jo je premogla slovenska umetnost. In to je bilo zares čudno, saj so v tem času obvladovali naš umetnostni trg impresionisti, pa tudi umetniki drugih rodov.

Zatorej je razumljivo, da me je »problem« Ferda Vesela vedno neudržljivo privlačeval in da sem skušal prodreti v zagonetke njegovega slikarstva ob posameznih delih, saj nam celotnega slikarskega opusa ni mogla odkriti niti njegova retrospektivna razstava v Narodni galeriji leta 1948. Tudi danes še nimamo na voljo dovolj življenjepisnih in umetnostnozgodovinskih podatkov, da bi mogli podati zaokroženo podobo življenja in dela tega izrednega moža. Naj bo pričujoči zapis le pobuda za nadaljnja raziskovanja tega hvalnega in hkrati težkega građiva.

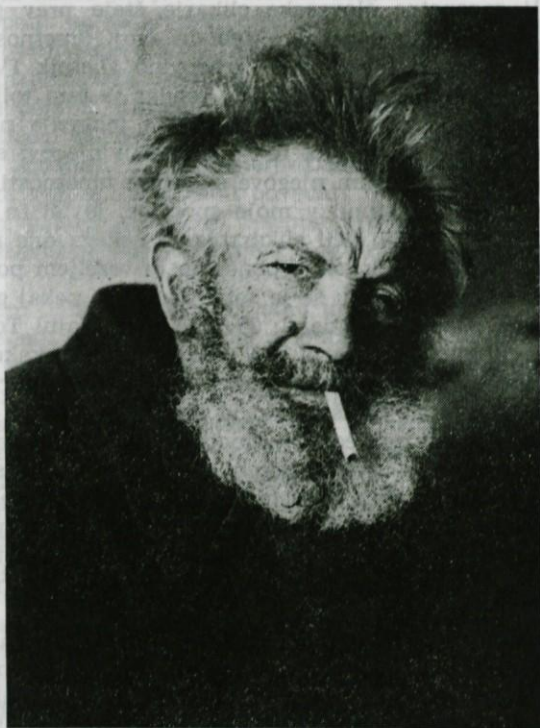
V **Spominih** je Vesel zapisal, kako se je odločil za slikarski poklic. Leta 1877 je bila na ljubljanski realki razstavljen podoba nekega ogrskega slikarja, predstavljajoča cesarja Jožefa II.¹ na mrtvaškem odru. »Ne vem, kdo bi bil naslikal tisto sliko, toda bila mi je tako všeč, da sem si koj rekel, ko

* redni profesor filozofske fakultete v Ljubljani, dr. zgod. umet.

¹ France Stare: Ferdo Vesel. Katalog retrospektivne razstave v NG, 1948, str. 6; Vesel pri-
poveduje v **Spominih** o cesarju Ferdinandu.

sem jo videl, da vse na svetu razen slikarstva ni nič vredno.« Tako je Vesel sredi leta obrnil študiju hrbet in odpotoval na dunajsko Akademijo.

Ne vem, če obstaja prepričljivejši dokaz za Veselovo podnetljivo naravo kot ta nenadna odločitev za slikarski poklic! Nenadoma je sedemnajstletnik podrl za seboj mostove, ki so ga vezali na stari svet, in se odpravil na tuje, da si osvoji nekaj, o čemer tedaj prav gotovo ni imel pravšnje podoobe. Toda tak je bil Vesel vse življenje! Eruptiven in podnetljiv kakor nihče med našimi umetniki se je naglo prebil skozi dunajsko Akademijo (1878—1882) in ker je čutil, da mu ni dala tistega, kar je iskal, je odšel na Münchensko Akademijo (1883—1887), kjer se je srečal z Ažbetom, ki je bil

Slikar Ferdo Vesel

prav tak iskalec kakor on sam. Postala sta dobra prijatelja in leta 1891 je bil Vesel med soustanovitelji Ažbetove šole. Leta 1895 je odprl v Münchenskem predmestju Schwabingu lastno slikarsko šolo in tedaj se je zblizal z učenko, bogato Angležinjo Jessi Case. Leta 1897 se je z njo v Angliji poročil, nekaj časa slikal krajine in portrete, potem pa je nenadoma odpotoval prek Francije in Švice v Italijo. S kolesom je prekriziral Italijo od Benetk do Neaplja, slikal, premišljeval in iskal primeren atelje. Od leta 1899 je živel z ženo v Mekinjah pri Kamniku, leta 1902 pa se je preselil v gradič Grumlof

blizu Šentvida pri Stični, ki mu je postal pravi dom. Toda nemirni duh se nikakor ni mogel ustaliti. Že istega leta ga najdemo na Baltiku, nato leta 1904 v Beogradu, kjer slika z Nadeždo Petrović srbske krajinske motive, od tod potuje občasno v Sofijo, v Carigrad itd. Leta 1908 ga je žena zapustila in odpotovala v Anglijo.

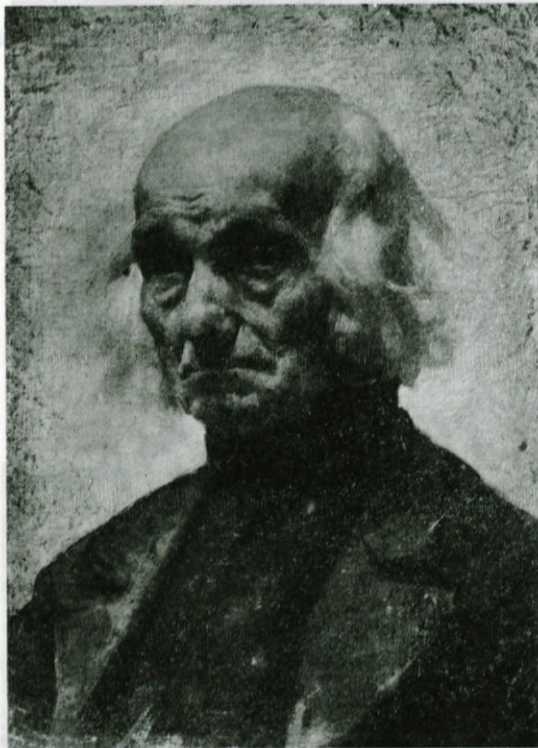

Ženski polakt

Prišla je prva svetovna vojna. Vesela so avstrijske oblasti obtožile srbofilstva in ga internirale na Ljubljanskem gradu. Tu je drugoval z Ivanom Cankarjem v večnem strahu, da jih ne bodo začeli streljati »kot race«, končno so ga poslali v Avstrijo, od koder se je šele leta 1917 vrnil na Dolenjsko. Rešila sta ga dva avstrijska plemiča, s katerima se je seznanil kot poznavalec arheoloških starin.

Po vojni se je leta 1920 drugič poročil, poslej je miroval, le kadar si je zaželel družbe, jo je mahnil v Ljubljano in obiskoval stanovske tovariše. Toda prišla je druga svetovna vojna. Vesel, ki je bil vse življenje napreden človek, se je odločil za osvobodilno gibanje, ženo so mu zaprli Italijani, otroci pa so odšli v partizane. Tudi Veselova družina je morala plačati krvni davek — najmlajša hči Sonja je padla. Starega mojstra je hčerkinina smrt silovito potrila. Leta 1945 je moral v ljubljansko bolnišnico, opomogel si je sicer za kratek čas, toda 28. julija leta 1946 je zaradi oslabelosti umrl.

Pravo ahasversko življenje, polno nenadnih odločitev, zapletov in prigod, življenje, o katerem bi ne bilo težko napisati povesti. Posebno če bi iz pozabljenja izkopali zanimive nadrobnosti, tako npr. Veselovo strast za zbiranje starin, izkopavanje predrimskih in rimskih grobov, ali njegove starostne muhavosti, ko je npr. ves zaraščen in v zanemarjeni obleki hodil ponoči z leščerbo v hosto merit, koliko so zrastle gobe — kakor pravi Repoštev ali pa gozdni škrat!

Starec s sivimi lasmi

Vsa sla po življenju tega slovenskega Courbета pa je bila končno le zunanji okvir za dramo njegovega umetnostnega oblikovanja in iskanja. Začelo se je na Dunaju! Čeprav je bil slikar nad dunajsko Akademijo razočaran, nam vendar **»Doprsje moža«** (moška glava z brki okoli leta 1882)² lepo pove, do kod se je mladi slikar dokopal. Gre za mlajšega moškega, ki je zasukal glavo proti levi, od koder prihaja tudi svetloba. Ozadje je povsem temno. Verjetno je pred nami akademijska študija, ki pa izpričuje solidno znanje, realistični pristop do slikarskega predmeta z malce trdo modelacijo in skromno dušeslovno oznako upodobljenca. Naslednje delo **Ženski polakt**.

² Cit. Katalog Veselove retrospektivne razstave, slika 1.

nastalo okoli leta 1884, pa že govori precej drugačen likovni jezik. Se vedno se telo mlade žene, ki se je obrnila proti desni in pogledala kvišku, odbija od temnega ozadja. Toda način obdelave slikarskega predmeta je postal neprimerno slikovitejši, mehkejši in širokopoteznejši. Pogledati nam je treba le modelacijo ženine levice ali njeno draperijo, da se o tem prepričamo. Ženin pogled, poteze okrog ust in kretnja levice pa vnašajo v sliko živahnejšo dušeslovno oznako, kakor smo jo videli poprej. Podoba je nastala v novem okolju, to se pravi v Münchnu. Vesel se je otresel trdega modeliranja, predmet je postal mnogo bolj živ in bolj sproščen.

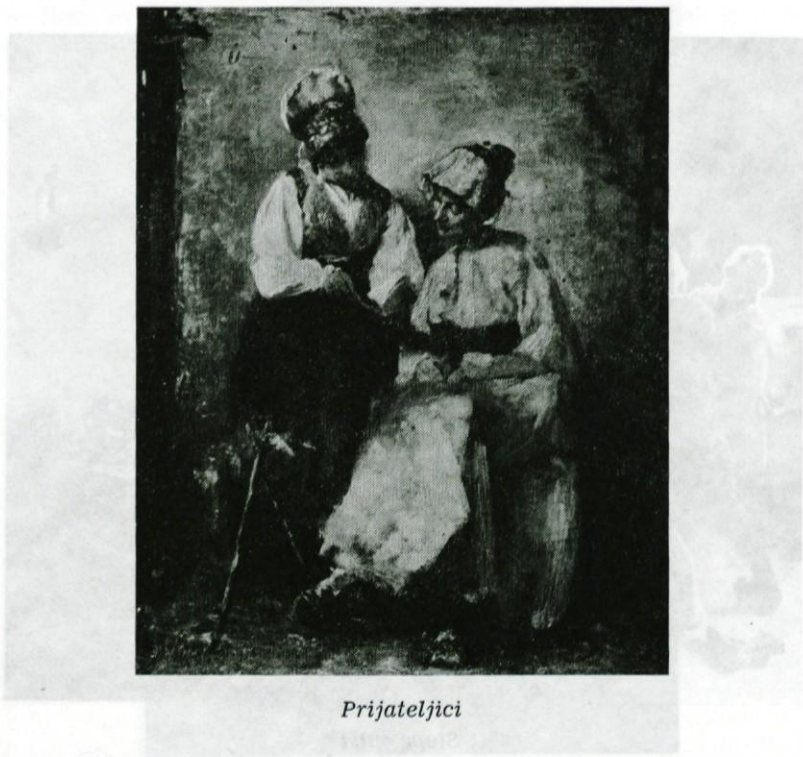

Slepe miši

Prijateljstvo z Ažbetom, njuni pogovori o vprašanih, kakšna naj bo resnična umetnost, Ažbetova »kristalizacija« barv, njegov »krogelni« princip in lastna iskanja so dosegli, da se je Vesel naglo vzpenjal k izredni stopnji umetnostne kakovosti. O tem nas prepriča »Glava starca s sivimi lasmi«. Gre za doprsje moža pred svetlim ozadjem, akademjski model je rahlo zasukan v levo stran. Je to že odlična umetnina, ki se odlikuje po izrednem smislu za trdno telesnost starčeve glave, posebno pa obraza. Sproščena slikovitost se je naselila v starčevih oblačilih in laseh, ki so kakor vdahnjeni na platno, obraz pa je modeliran s stvarnejšimi potezami čopiča s silno ekonomiko, ki spominja malce na Rembrandta. V celotno podobo pa se je že naselila določena mera zračnosti, ki bo slikarja kasneje tako dosledno zani-

mala. Sijajna je zatorej dušeslovna oznaka modela. Starec je trdno zprl usta, utrujeni pogled je usmeril nekam predse, nobena stvar več ne more presenetiti tega človeka, ki živi »nad« spoznanjem. Po umetnostni kakovosti spadajo v ta čas še »Kardinal«, »Klečeči starec«, »Starec z rdečo kravato« itd.

Vrejetno je v 90 letih ali še popreje nastala zanimiva Veselova slika »Slepe miši«. Upodobljena je obširna svetla »hiša«, za mizo na levi sedi žena s skodelico v roki, desno je stolica, na njej so postavljene različne posode.

Prijateljci

Skupina otrok se skriva pred dečkom z zavezanimi očmi, eden izmed njih se je umaknil pod stol, drugi se norčavo skrivajo po svoje ali pa opazujejo igro. Gre za žanrsko podobo iz otroškega sveta, za ljubeznivo, lahko kupivno realistično storijsko, kakršnih je v tem času v evropskem slikarstvu veliko nastalo. Slikar je skušal s pomočjo svetlobe in zraka ustvariti enovito kompozicijo, pa mu vendar to ni uspelo. Če podobo natanko pogledamo, bomo videli, da je toliko posebej študiranih modelov, kolikor je oseb na sliki, da celo posodje na stolcu je pravzaprav tihožitje zase. Enovitost podobe se slikarju ni posrečila, preveč je bil zaverovan v resničnost posameznih slikarskih predmetov.

Naslednji slikarjev napor po enovitosti skupine predstavlja morda nedokončana slika »Prijateljci«. Slikar je upodobil pred zanemarjeno steno se-

deče dekletke, ob njej stoji druga deklica, obe sta po svoje zaverovani v nek list — očitno gre za pismo. Obe sta napravljeni v narodni noši, barvno izredno skrbno utišani. Podoba je zgrajena s širokimi zamahi čopiča, torej je slikovitost narasla, predvsem pa je tu prisotna zračnost, ki povezuje vse predmete v trdno enoto. Še korak dalje k trdni povezanosti prostora, oseb in atmosfere nam pokaže podoba »Pred svatbo« (okoli leta 1895). Naslikana je notranjščina kmečke hiše, na desni vodijo vrata v vežo, levo sedi nevesta, družica ji popravlja avbo, dve deklici asistirata, v veži so vidni domači ljud-

Pred svatbo

je, skozi priprta vrata pa silijo nestrpni snubači. Motiv je znan v našem slikarstvu, saj se ga je bil lotil že Petkovšek in deloma tudi Grohar. Gre za nadaljevanje našega slikarskega izročila v smislu slovenske narodne pripovedne umetnosti, ki pa je bila v tem času že hudo problematična. Vesel je »kompozicijo« odlično rešil, vse je zajel »plener« — tak, kakršnega je razumel naš mojster, namreč, da ni to oznaka le za slikarstvo pod milim nebom, temveč da je »plener« prisoten lahko tudi v notranjščini sobe ali celo v kleti (glej Spomine) — »plener« v smislu »zračnosti« in »atmosfere«! Nek enoten ton je razlit prek podobe, morda se ne motim, če trdim, da je ob tej sliki botrovalo tudi Struckovo secesijonistično gibanje, kateremu se je slikar z vso vnemo pridružil, verjetno med drugim tudi zato, ker ni imelo

nobenega »programa«! V ta čas spada verjetno tudi slika »Usmiljenka«, podoba, s katero je bil slikar vedno zadovoljen.

Leta 1906 je nastala podoba »Deček s kučmo«. Naslikan je deček, ki se je nebogljenno ugreznil v prevelik stol, tako da mu kolena silijo nekam navzgor, na glavi ima preveliko kučmo, otrok se nam navihano in srečno smehlja. Secesijsko razpoloženje se je umaknilo nekdanjemu neposrednemu realizmu izza Ažbetovih časov, seveda pa je porastla slikarjeva umetniška zmogljivost. Oblikovno deluje podoba, kot bi bila lita iz enega samega kosa,

Deček s kučmo

gospodarnost slikarskih sredstev je skoraj absolutna. Zasenčeno dečkovo oko, nasmeh in ljubezniva poza nas čustveno povežejo z modelom.

Okoli leta 1911 je Vesel naslikal »Osveto«. Čudna snov — dogodek je iz nekega parka ali vrta; pred nami sedi zamišljena mlada žena z ruto na glavi, oblečena v belo (narodno?) nošo, z desnico si podpira brado, v levici drži orientalski nož. Za njo je vidna moška (?) figura, nekam pavlihovskega videza z dokaj bizarno kretnjo levice. Zdi se mi, da je snov le še »pia frause« za novo oblikovno pot, ki jo je slikar ubral. V primerjavi s prejšnjo sliko je poteza s čopičem postala nervoznejša, ostrejša, barvni toni pa bolj »suh«, kredasti. Dejstvo pa je, da sta oba človeška lika s krajinskim izrezom cudovito zlita v »pleneristično« enovitost, dasi je slikarski svet sam po sebi postal nekam prhek in drobljiv.

Osveta

Tihožitje s klobasami

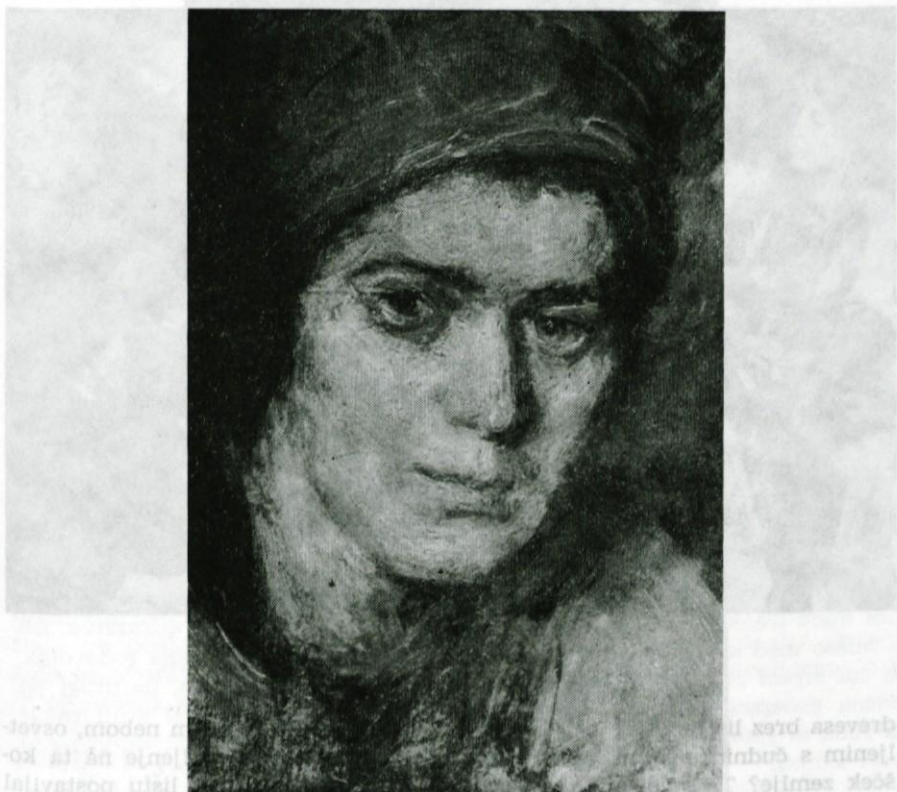
V leto okoli 1918 je datirano Veselovo »Tihožitje s klobasami«, delo redke popolnosti, umetnostne doslednosti in skoraj programske vrednosti. Če je podoba nastala v resnici leta 1918 — potem jo je Vesel naslikal ob končani vojni, kajti prek tihožitja je tudi, kar se snovnega bogastva tiče, razlita prava, pravcata svečanost. Naslikan je kot neke sobe, stena je prekrita z vzorci, na nekaki mizi in pladnju so razvrščene razne stvari. V ospredju suhe klobase, nato meso, grozdje ter jabolka, kristalni kozarec in ob njem desno nova kopica »dobrot«, šarkelj, krofi, jabolka in spet grozdje. Nekako v sredi visi s stene venec čebule. Levo stojijo štiri steklenice, v stenski vdolbini zgoraj so neki nejasni predmeti, še bolj levo proti ospredju je odprta doza s cigareto. Središče skrbno pretehtane kompozicije je svetla prikazen

Pogorišče

kristalnega kozarca, poudarjena s klicajem čebule na steni, na levi obvladujejo ploskev štiri vertikalne steklenice, zato da odtehtajo horizontale in »gmo-to« tihožitnega sveta na desni strani. Morda ni še nikjer v Veselovem slikarstvu tako zazvenela ljubezen do stvarnega, predmetnega sveta, do »svete« materije, katere glasnik in občudovalec je bil ta silni človek vse življenje. Res je v slikarjevem realističnem svetu vedno navzoča tudi vsebina, misel, ki dviga slikarski predmet v praznični, nevsakdanji red, vendar pa je glavna domena Veselove umetnosti le dramatična borba z otipljivo obliko trdnega,

zemeljskega življenja. Z neznanskim verizmom nam je naslikal plesen, ki je mestoma pokrila kožo suhih klobas, grozdje ter drugo sadje, ki je posem sveže, rosno, nedotaknjeno; prah lepi na steklenice, stena kaže svoje staro lice itd. Vsi ti predmeti pa počivajo v varnem krilu atmosfere, ki včasih pojasnjuje njihove oblike, včasih pa jih skrivnostno zavija v svoje prozorne tančice. Pri vsem tem pa ob tem mojstrskem tihožitju ne smemo misliti, da gre tod za nek staromodni, pogošni realizem, pogledati je treba npr. le oblike steklenic, pa se prepričamo, kako je Vesel poznal dosežke moderne umetnosti

Podoba slikarjeve žene

Stanko Vurnik je Veselove Spomine zapisal verjetno leta 1923. S čim se je ubadal tisti čas naš slikar? Sam pripoveduje: »Sedaj delam portrete, izjemoma kako krajinsko študijo, slikam pa ne več toliko, kolikor sem včasih, ko sem veliko slikal, pa malo naslikal — to je menda zato, ker nisem zlepa zadovoljen s stvarjo in vedno znova popravljam.« Leta 1920 je nastala krajinska študija »Pogorišče«. Požgana stavba na levi strani, streha se je sesula, še dalje drevo, proti desni zidani vrtni vhod in veliko razvejano drevo, v

je postal problematičen in nekam zamišljen.

ozadju položni griči. Slikarska tehnika je tempera in barvna kreda. Čeprav gre le za študijo in ne za dovršeno podobo, le lahko ugotovimo, da se je likovni izraz mojstra Vesela močno spremenil. Nekdanje sežete in napete oblike so se močno razkrojile. Raztrgano nebo, razmetano ospredje, okorno oblikovana drevesa, sumarično obdelana stavba, vse to so nove prvine, ki jih doslej v Veselovi umetnosti nismo še srečali. Kaj je iskal slikar? Očitno je, da je šel po poti vsebinske in izrazne poglobitve slikarskega predmeta. Iz študije veje občutje zapuščenosti in neke žalosti. Včera je še trden in zvest dom, naseljen z ljudmi, danes pa ožgani zidovi, okna votla kakor pri lobanji,

bini zgoraj so neki nejasni predmeti, še bolj levo proti ospredju je oparta

Ohcet

drevesa brez listja, osmojeni tramovi. In vse to pod nemirnim nebom, osvetljenim s čudnim svitom. Ali se bo sploh še kdaj vrnilo življenje na ta košček zemlje? To so nemara vprašanja, ki si jih je ob tem listu postavljaval slikar, ta vprašanja pa vodijo gotovo v smer ekspresionistične umetnosti, za katero je tedaj korakala mlada slikarska generacija.

Iz leta 1921 je »Podoba slikarjeve žene«. Žena z ruto na glavi, rahlo sklonjena naprej in zasukana v desno, viden je le del oprsja. Spet se srečamo s staro, »dobro« formo Veselove umetnosti. Vendar so tudi v portretnem slikarstvu nastopile določene spremembe, in sicer v oblikovnem pa tudi v vsebinskem pogledu. Oblikovna vprašanja so povezana sedaj z novimi slikarskimi sredstvi, ki jih slikar vedno česče uporablja. Gre za tako imenovane »Rafaellijske barvne svinčnike«, ki so mu zlasti v zadnjem obdobju postali priljubljeno tehnično izrazilo. Uporabljal jih je v kombinirani tehniki ali pa

same, z njimi je skušal doseči svežost in neposrednost barvnih ter svetlobnih učinkov, hkrati pa so mu omogočali, da je lahko podobe — kot je sam zgoraj povedal — »vedno znova« popravljaj. Slikar je postajal na starost vedno bolj samokritičen in nikoli zadovoljen s slikarskimi dosežki. Zato je slike vedno znova dopolnjeval in, kar je bilo včasih tragično, »popravljaj« je tudi svoja stara, zdavnaj dokončana dela.

Zenski portret

Podoba žene je naslikana v kombinirani tehniki, podslikava je oljnata, nato pa je slikar, da je trdno določil nekatere dele obraza, las, rute in do-prsja, uporabil barvaste svinčnike. Kako zelo se je v bistvu Veselovo slikarstvo spremenilo, spoznamo, če ta portret primerjamo s sliko »Deček s kučmo«! Oblika je sedaj postala že zelo nejasna, trdna plastičnost modela se je zamajala, ves slikarski svet je postal nekako drobljiv. Tudi v vsebinskem smislu je optimizem zamenjalo drugo, neveselo razpoloženje. Izraz obraza je postal problematičen in nekam zamišljen.

Iz leta 1937 je datirana podoba »Ohcet«. Gre za repliko slike, ki je nastala okoli leta 1906, s katero je Vesel hotel snovno slediti izročilu naših realističnih slikarjev. Slika je nedokončana, petinsedemdesetletni mojster tej nalogi ni bil (ali ni hotel biti) kos. Vendar bi bilo silno zanimivo vedeti, zakaj se je lotil tega dela in kakšne cilje je pri tem zasledoval. Ali je bila morda navzoča želja, da bi naslikal kaj monumentalnega in dokončnega, o čemer je sanjal vse življenje, ali pa ga je morda pritegnila slovenska kmečka snov, tesno povezana z domačo zemljo. Saj vemo (glej Spomine), da še pripoveduje Vurniku, da bi rad naslikal »nekaj velikega, recimo iz slovensko-turških vojsk, za kar bi porabil hribčke, ki se vidijo z mojega gradu« ... Kakorkoli že, ta Ohcet deluje kljub nedokončanosti zelo veličastno. Po nekaterih motivih (deklici v ospredju) spominja na P. Brueghla star. in mi vemo iz Spominov, da je Vesel tega slikarja visoko cenil. Sicer pa se mi zdi podoba kot nekak semenj prividov in prikazni. V »Slepih miših« smo rekli, da slikar ni umel povezati nadrobnosti v celoto, kar je popravil v podobi »Pred svatbo«. Zdaj pa se zdi, da se za strnjenost kompozicije ne briga več, da je zadovoljen s temi čudnimi svati in da ga različne stopnje realnosti posameznosti ne motijo več. V Veselov slikarski in duhovni svet so se naselile fantastika in vizionarnost, verne spremljevalke vseh starih mojstrov.

Kako se je svet preoblikoval v vizijo, nam lepo dokazuje pozni **Zenski portret** (tempera in barvni svinčniki). Kdo je upodobljenka, ne vemo, morda gre za kopijo neke starejše slike ali pa celo reprodukcije, kajti oblačilo spominja na narodno nošo, frizura pa na secesijski čas. Toda to je sedaj postranskega pomena! Slikar ni imel namena naslikati trdnega, voluminoznega človeškega telesa z individualnimi potezami in prav tako obleko, v določenem prostoru! To, kar je nastalo pod njegovimi rokami, je fantom, ki se je prikazal iz brezobličja in se bo vanj tudi vrnil.

Kakor smo videli, je mojster Vesel prehodil dolgo, bogato ter zelo zanimivo življenje in umetniško pot. Na tem dolgem potovanju je slikar doživljal dostikrat tudi dramatične zapletjaje in zgodbe, nekatere pravzaprav tudi hudo tragične. Vesel je bil edinstvena osebnost v našem slikarstvu. Bil je železo med kladivom in nakovalom, bil je zgneten med dvema rodovoma, na eni strani rod romantično-realističnega slikarskega izročila, na drugi pa močna generacija impresionistov, slikarjevih prijateljev. Vesel stoji nekje na robu in spominja na Mojzesa, ki je videl obljubljeni deželo, vanjo pa ni smel stopiti.

META

Zvonka Kozlevčar Černetič

Na koncu vasi stoji razpadajoča bajta. Streha se že udira, šipe so pobite in vrata povezana z žico. Še nekaj let in od nje bo ostal le še kup kamenja, če ga ne bodo raznesli ljudje. Tako ne bo več sledu o domu, v katerem je vladala revščina, obup in surovost. Le malo ljudi se še spominja stiske in trpljenja nekdanje gospodinje Mete in z njimi bo legel v grob tudi spomin nanjo. Njeno življenje bo ostalo skrito in pozabljeno.

Bilo je pozimi med vojno, ko je nekdo prišel poklicat mamo, naj jo gre preobleč in pripraviti za na pare. »Vendar se je je Bog usmilil in jo rešil,« je vzdihnila. Njeno življenje je bilo res tako grenko, da se smrt zanjo ni mogla zdeti nič hudega, le mir in počitek. Vsi prizori iz njenega življenja, ki so se zarezali v mojo otroško dušo, so še danes polni groze in brezupnosti. Živi so, kot da se je vse dogajalo včeraj in ne nekje v nejasni preteklosti, ko je večina drugega doživljanja še zavita v temo.

Bilo je prav tako pozimi in velik sneg, ko se je vsa črna in omahujoča zaganjala po gazi proti naši hiši. Zadihana in tresoča se je obstala pred mamo, ki je ravno devala kruh v peč. »Skrijte me, ubil me bo!« se je trgalo iz nje med dihanjem tako nerazločno, da se je komaj dalo razumeti. »Zamakni se v kamro,« ji je rekla mama, sestro pa je poslala po očeta in strica. V hiši je bilo nenadoma vse napeto. Otroci smo se stisnili v kamro k Meti in čakali, kaj bo. Zadrževali smo dih in se gledali, kot da se bliža konec sveta.

Njenega moža smo se otroci zelo bali in prav neradi smo ga srečali. Ko je zdaj prišel po Meto, ga je v veži že čakal oče.

»Kaj češ pa imeti?« ga je vprašal. Nekaj je preklinjal in grčal, nato pa zahteval, naj mu pokaže Meto.

»Po hiši mi ne boš stikal,« je rekel oče. »Sram te naj bo, da mora pred teboj bežati!«

»Hudič, ti boš mene učil, zelenec,« je začel rohneti in v kamri smo se začeli tresti. Tedaj sta vstopila še strica in med glasnim preklinjanjem je moral popustiti in oditi. Meta, ki je do tedaj stala za vrati, da bi je ne opazil, če bi jih odprl, se je sesedla na stol in onemoglo jokala. Mama ji je dala čaja, jo mirila in jo povabila, naj nekaj časa ostane pri nas, da se bo unesel. Proti poldnevu se je odpravila domov. Njen obraz je bil še bolj star in žalosten in grčaste roke, ki so se ji tresle, je skušala skriti pod predpasnik.

»Grem,« je rekla, »pa naj bo, kar hoče. Drugače se bo lotil še fanta, ki je že tudi lačen, revež.« Imela je namreč sina, ki je od pretepanja in strahu jecljal. Zbala se je zanj in ni več mislila nase. Šla je globoko sklonjena po gazi, močno se je opotekala in nekajkrat se je ustavila. S strahom smo gledali za njo in ugibali, kaj bo. Čutili smo, da bi morali nekaj storiti, da bi morali nekaj grdega preprečiti, morali bi ji pomagati, pa nismo vedeli kako. »Za takele morajo biti nebesa,« je prekinila napeti molk mama. »V pekel bo šel, za zglavje,« je rekla sestra. Ob tem nam je nekako odleglo. Njo smo si predstavljali vso lepo in zmagoslavno. Tisto zglavje v peklu sicer nismo vedeli, kaj natančno pomeni, vedeli pa smo, da je nekaj najhujšega, kar se more človeku zgoditi. Po našem občutku je to zaslužil, poslali bi ga tja brez pomisleka in prav nič bi se nam ne smilil. »Morda jo bo ubil,« je rekla sestra, saj je še čisto malo živa. »Čakala sem, kaj bo rekla mama, pa je samo zavzdihnila: »Bog se usmili,« kar bi lahko pomenilo: vse je mogoče. Ubijanja si otroci nismo znali drugače predstavljati kot z udarjanjem, tako so ubijali miši, mačke, kače. Torej bo Meto prav tako tolkel. Tisto noč se mi je sanjalo o Meti, kako jo udarja z velikim grčavim polenom, ona se pa le še malo giblje in ječi. Še dolgo potem si nisem upala v mraku iz hiše.

Nekega pomladnega dne smo orali. Pod našo njivo je oral on, Meta pa je vodila kravi. Bil je to tisti čas, ko mlado bukovo zelenje utiša vse, kar je preglasno, hkrati pa se sliši najrahljši šum, kukavičjin glas je tak, kot da bi se dušil v nečem mehkem. Otroci smo po travi nabirali migučke in jih jedli. Predaleč od domačih se ne bi upali, ker smo se bali »strica«. Držal je za ročice in vsake toliko časa pljunil velik curek sline, ker je čikal. Zdaj pa zdaj je zavpil na ženo, naj pazi na krave. Bili sta preslabotni za težko brazdo, zato sta vlekli neenakomerno in se naslanjali druga na drugo. Še tako izkušen vodič ne bi mogel dosti pomagati. Počasi je začel vpiti vse pogosteje ali pa je jezno renčal in preklinjal. Otroci smo počenili za grm in čakali, kaj bo. Nenadoma je dvignil otiko, skočil proti Meti in jo začel udarjati po hrbtu. »Kristus, znorel je, ubil jo bo,« je zavpila sestra in otroci smo se jokajoč zapodili proti očetu. Oče je ustavil, stopil na rob njive in zavpil, da tega ne bo gledal. Ob splošnem joku in kričanju je popustil. Meta, je bila ves čas tiho in je ležala na tleh, je vstala, si otepla prst, se naslonila na notrajo kravo, pognala s hripavim glasom in vdano omahovala s kravama sem in tja, dokler ni bilo zorano. Stari je renčal nekoliko manj, menda se je zdvijal in ga je bes popustil. »Le kaj je v tem človeku!« je rekla mama. »Sama jeznoritost,« je rekel oče. »Le naj počaka, ko bo sin zrastel, ga bo že minilo; takrat se bodo pa njemu hlačice tresle. Boš ti videla, kako bo še mehak.« Čisto natančno nismo vedeli, zakaj je to tako pomembno, da se mu bodo tresle hlačice in kako bo to, razumeli pa smo, da bo tedaj dosti drugače in s pričakovanjem smo začeli gledati suhega fanta, ki se ga bo nekoč bal tak človek.

Čez poletje je Meta vsak dan nosila težek cambah mimo naše hiše. V njem je bila krma za prašiče ali pa ščavje za krave. Navadno je

stopala sklonjena pod bremenom, tako da ji je dolga črna obleka spredaj segala do tal. Črno ruto je imela potisnjeno na obraz, da se je od nje videla samo ozka proga, s strani pa le nos. Na vodnjaku je včasih počivala. Nam otrokom navadno ni ničesar rekla, samo nasmehnila se je in pomuzala. Mi pa smo ugibali, če bo mogla vstati pod težkim bremenom in če se njene tanke noge ne bodo prelomile. Nobeden se ni spomnil, da bi ji pomagal. Nekega dne pa, ko je šla na njivo, nas je poklicala. Z rame je snela cambah. V njem so bili lepi grozdi. Grozdje je bilo za nas nekaj nedosegljivega. Samo ob njihovi bajti je rasla trta, ki je bila jeseni polna modrih čopov. Seveda si nobeden še pomisliti ni upal nanje. Zdaj pa so bili nenadoma pred nami. Jemala jih je v roko in dala vsakemu enega. Gotovo jih je natrgala skrivaj. Najbrže bi bilo hudo, če bi jo videl mož. Grozdje je bilo zanjo edini priboljšek. Začeli smo obirati jagode in nobenemu ni prišlo na misel, da bi ji mi lahko dali svoj kruh. Imeli smo ga vsak dan, ona pa le redkokdaj. Odšla je praznih rok in gotovo tudi lačna, ona pa nam je dala najboljše, kar je imela. To je bila njena zadnja jesen.

Mama se je vrnila od preoblačenja vsa pretresena. »Moj bog, same koščice so je in polna je črnjav in zarastlin. Da mora biti človek tako zavržen in od vseh zapuščen. Nesti ji bo treba malo rož, da bo vsaj malo manj žalostno.« Dala nam je vsakemu otroku en lonček z rožo v roko in smo nesli. Nekje je našla tudi košček sveče, ki je bila tedaj med vojno velika dragocenost. Pred bajto smo se ustavili, nihče od otrok si ni upal vstopiti prvi. Še pošte navadno nismo nesli v hišo. Dali smo jo Meti ali pa oprezali okrog hiše, da je bilo »varno«, nato pa stekli do bajte in jo zataknili za vrata. Sam bi nobeden ne šel v hišo. Zdaj je k sreči prišla iz bajte neka ženska in nas peljala vanjo. Hiša je imela okna že zakrita, zato je bilo v njej mračno. Meta je že ležala na parah. Bila je vsa v črnem in tudi ruto je imela potegnjeno globoko na obraz kot zmeraj. Grčaste roke so bile sklenjene na trebuhu in okrog njih je bil ovit molek. Noge so bile obute v črne nogavice. Postavili smo rože okrog nje, tudi svečo smo prižgali, pomolili in komaj čakali, da smo lahko odšli. Po poti domov se je sestra spomnila, da bi ji otroci lahko napravili venec, saj drugače tako ne bo imela nobenega. Vsi smo bili za to in začeli razmišljati, kako bi to napravili. Smrekovih vejic ne bi bilo težko dobiti, toda papir za rože, žica in vrvica so bili skoraj nedosegljivi. Vendar se nam je posrečilo. Namesto vrvic smo uporabili v več gub preganjeno laneno prejo, ki so jo delali doma, rože pa smo vzeli iz bogkovega kota. Našli smo celo kos črnega krep papirja za trak. Seveda je bil venec pravo zmašilo, nam pa se je zdel lep in zvečer, ko smo šli vasovat, smo ga nesli z velikim ponosom. Ko so jo po dveh dneh devali v krsto, je bil to še zmeraj edini venec. Nihče ni jokal, ko so jo pogrebci položili v krsto in udarjali po žeblih. Slišala se je le molitev: »ki je zanjo krvavi pot potil.« Pogrebcev je bilo malo, samo nekaj sosedov. Ko so jo prinesli pred vas, je nekdo rekel: »Pa naj ji odpusti, če ji je kdo kaj zameril.« Moral bi reči: »Pa naj nam odpusti, ki nismo nič storili, da bi vsaj

malo laže živela.« Krsto so položili na voz, na katerem se je premetavala po kamniti poti v dolino.

»Bog se usmili, če ne bi bil človek mrtev, bi ga taka vožnja ubila,« je vzdihnila mama. Meta pa ni več čutila udarcev, nič več je ni bolelo. Ni videla našega ubogega venca na krsti in tudi ne moža, ki je prvi stopal za krsto. Čakala sem, da se bo zgodila nekaj strašnega, prav lahko bi se odprla zemlja in ga pogoltnila, pa ni bilo nič. Pokopali so jo v najbolj revnem delu pokopališča. Danes so tam že drugi grobovi, ni več prostora za njeno revno gomilo.

ŠTIRI PESMICE

Francè Lokar

Moj dom

Tokraj hriba ob tenkem slapu skrivljene poti
se moj dom stiska k tlom.

Mogočni sij beline nenehno pada s sten
v oči, otrok, živali,

ki se odeti s smehom

vsak dan v svetlobi, v senci, v žejni uri
znojni zaustavljajo ob vodnjaku.

Ne ob vrisku in ne ob koraku

vrane ne zbežijo proti hosti.

Sence ob žlebovih so vsakdanji gosti.

S strehe veter polni stene,

stopnice in večer.

Korak ni več težak,

ko stopam

po hrbtih upognjenih stopnic domov.

Tedaj brez zlobe dver

cvileče črta krog v prsteni prah.

In mraza, žalosti

v prsih ni in ne med stenami

pri domu tokraj hriba

ob tenkem slapu skrivljene poti.

Ob mizi

Ob mizi sam gledam zgoščeni zrak.
 Umita luč je sočutno vklenila
 žgoče spomine v sanje.

S kamni posuta pot
 je z ostrino zaznamovana
 vdano obstala med stenami.

Sam gledam zgoščeni zrak.
 Sam — kakor izmita stena
 na pečini, ki čaka novih viharjev.

Večer

V loku z višine na drevo
 v razpadlem dnevu
 tihotno
 ptica spelje se med veje
 v mir

Pred nizko hišo na lesenem pragu
 v samotnem molku
 stoji
 mati in čaka
 hčere, ki je domov še ni.

Ob zidu blodeče sence noči
 v krvavih podobah
 sršeče
 rastejo čez izmučeni materin
 obraz.

Gospodarjeva smrt

Zvečer na tla je padel gospodar.
Vzdihni, jok po hiši — vmes se sliši:

»... pravkar še živino v hlevu je nakrmil,
še prej raztrosil gnoj, da jutri bi oral.
Izenada opotekel se mu je korak.
Na tla je padel vznak in oči meglene,
oči vodéne so potonile v noč...

Kako nekoč je bil sijoč
obraz za delo v polju, za pšenico,
setev, okop krompirja, mlačev in posek
smrek v gozdu, za živino v hlevu...

Oči vodéne, oči meglene ne vidijo več žita,
ki valovi, ki čaka nanj, ne ostre kòse,
ne govedi v hlevu, ne sveže rose,
ne kladiva, ne ognja v peči, ne kruha
dobrega na mizi...
Končano vse je, kajpak, ko se telo izmuči...«

Na steni v hiši ustavili so uro,
v hiši so prižgali žalne luči.

Trša si nap iživota

Med kamni in padlini,
sredi src korovnjač,
nadihan in življenjski

PESMI IZ NARAVE

Mihaela Jarc

Sama s pomladjo

Sama s pomladjo
tavam ob gaju,
iščem stopinje,
ki so se skrile
v metežih, v letih,
v jesenskih odplakah —
zdaj marec zamaka
ljubi moj mah...
Sneg je odrinil,
pustil je vlago.
Teloh — ves cveten —
pije podlago,
sapa pretika
veje grmičev,
vesna premiče
blagi svoj dih.
Kje so stopinje
tvoje mladosti,
rahle, vesele
med ljubimi gosti?
Trda so pota,
iščeš odmora:
dolga je, dolga,
cesta modrosti. —

Zar še išče, zabej sira,
senca v kotu se predrlika,
mrak si mrežo je napravdel,
sneg še bliže je zamedel.

Prišla si

Prišla si
popotnica
z lončenimi piščalmi
široki veter
ozki brin
sita in lačna
besede za tisti dan
desetnice
dobimo belo pogačo
temen gozd
od sedmega leta dalje
samoto
in ves svet

Ob času oseke

Ob času oseke,
ne zavrzi me ob času oseke,
ne razgubi me v naplavinah,
ne vrzi me k prodovini,
ne zgubi me v šumenju,
ne siplji me v peskovje,
ne ponižaj me v drsenje,
ne stisni me v zaliv.
Poberi moje školjke
ob času oseke, ti, neznano!

Lastovičji dan

Med kamni in pod rosami,
sredi src korenin,
nad neznano globino zemlje
se dviga lastovičji dan
ob svireli mahastega potoka.

Ne vem, kako bo veslal
med jato drugih dnevov
in do kakšnih višin;
ne bo se vrnil
od skrivnega ogledala.

Bilka iz njegovega gnezda
tli v mojem srcu.

Zimska pesem

V mrazu okna pocvetena
in pod okni gaz nobena,
bel povsod sneženi val,
burja vije svoj koral.

Sredi si prostora sam,
ogenj te spominja sreče —
drugov davnih — koprneče
sili zubelj više, kam?

Kakor da nas skupaj greje,
kar nas veter je razkropil
v leta kruta, v dneve tuje,
kar zbudila jih ne bo odjuga,
ne mrazila več snega vijuga,
vsak je k ognju sem pristopil.

Žar še išče, zubelj sika,
senca v kotu se premika,
mrak si mrežo je napredel,
sneg še bliže je zamedel.

* Ljudmila, Česarjeva

KRONIKA IN RAZGLEDI

VOLITVE 1907—1927 NA DANAŠNJEM GROSUPELJSKEM OZEMLJU

*Vasilij Melik**

V zadnjem Zborniku občine Grosuplje smo govorili o deželno-zborskih volitvah v kranjski deželni zbor v času od uvedbe ustavnega življenja v letu 1861 pa do znamenitih volitev leta 1895, ko sta si stali nasproti klerikalna in liberalna stranka v odprtem volilnem boju in ko je klerikalna stranka v kmečki kuriji popolnoma zmagala. Kmalu zatem se je začel značaj volitev popolnoma spreminjati. Spremembe so bile predvsem v dveh stvareh: odpravljen je bil sistem volilnih mož in uvedena je bila splošna moška volilna pravica. Kranjski deželni zbor je 28. februarja 1898 sklenil odpravo volilnih mož, uvedbo neposrednih volitev v kmečki kuriji ter tajne volitve z glasovnicami: ta sklep je postal zakon s cesarjevim podpisom 5. novembra istega leta. Splošna moška volilna pravica je bila uvedena najprej za volitve v dunajski parlament z zakonom z dne 14. junija 1896, uveljavljena pa prvič na volitvah 10. marca 1897, to pa v zelo skromni obliki. Državni zbor je ostal tak, kot je bil dotlej, s poslanci iz veleposestva, mest in trgov, trgovsko-obrtnih zborskih in kmečkih občin (vseh teh skupaj je bilo 353), dodali pa so mu še 72 poslancev, izvoljenih v tako imenovani »splošni« ali (po številu) »peti« kuriji s splošno moško volilno pravico. Tako je zdaj kranjska dežela volila v državni parlament poleg 2 poslancev veleposestva, 3 poslancev mest in trgov ter trgovsko-obrtno zbornice (ta na Kranjskem ni volila svojega posebnega poslanca) in 5 poslancev kmečke kurije še enega samega poslanca splošne kurije. Čez deset let (z zakonom 26. januarja 1907) je prišlo v državnem zboru do mnogo bolj temeljite reforme. Kurije so bile odpravljene, ostala je samo splošna moška volilna pravica. Po tej je volila Kranjska zdaj v dunajski parlament 12 poslancev v 12 volilnih okrajih. Leto dni pozneje (1908) je po dokaj težkih in dolgotrajnih pogajanjih sprejel kranjski deželni zbor tudi reformo kranjskega deželnega reda in volilnega reda. Ta je bila podobna spremembi državnega zbora iz leta 1896, torej mnogo manj napredna kot reforma državnega zbora — toda avstrijska vlada ni bila nikjer in nikakor pripravljena pristati na odpravo kurij v deželnih zborskih. Število poslancev v kranjskem deželnem zboru so dvignili s 37 na 50. Še nadalje je bil tu vsakokratni ljubljanski knezoškof, 10 poslancev veleposestnikov, 2 poslancev trgovsko-obrtno zbornice in 16 poslancev kmečke kurije. Število poslancev mest in trgov so dvignili z 8 na 10, dodali pa so 11 poslancev splošne kurije. Tu je bila dana volilna pravica vsem polnoletnim, to se pravi 24 let starim avstrijskim državljanom, ki so vsaj že eno leto bivali v isti obci-

* Ljubljana, Cankarjeva 11; dipl. fil., dr. znan., redni profesor Filozofske fakultete v Ljubljani.

ni. To je dvignilo delež volilnih upravičencev od celotnega prebivalstva Kranjske na 19%; v višnjanskem sodnem okraju je bil ta delež še večji, 20% (1911). Posledica te volilne reforme je bila absolutna večina klerikalne Slovenske ljudske stranke v kranjskem deželnem zboru. Zmagovala je v vseh volilnih okrajih kmečke kurije in v vseh volilnih okrajih splošne kurije razen v mestu Ljubljani; to ji je dalo 26 poslancev. Nemška stranka je imela v svojih rokah veleposestniško kurijo in poslanca kočevskega mesta, torej 11 poslancev. Slovenska liberalna stranka je mogla dobiti največ 9 mestnih poslancev, 2 poslanca trgovsko-obrtno zbornice in 1 (ljubljskega) poslanca splošne kurije, skupaj torej 12 poslancev. Pa tudi v mestni kuriji, ki je bila liberalna domena, so začeli klerikalci z dokaj uspešnim napadom in so leta 1913 osvojili en mandat ter tako zmanjšali število liberalnih poslancev na 11, število svojih pa zvišali na 27.

Nekoliko pozneje, leta 1910, so uvedli na Kranjskem še dve volilni spremembi: s spremembo občinskega volilnega reda so razširili volilno pravico v kmečki kuriji in uvedli so volilno dolžnost. Vsak volilni upravičenec ni imel zdaj samo pravice, ampak tudi dolžnost priti na volišče in glasovati. Če ni prišel, je moral navesti opravičljive razloge (med te so šteli bolezen, slabost, šibkost, bolezen v družini, neodložljive družinske zadeve, prometne ovire, uradne in neodložljive poklicne dolžnosti, odsotnost na potovanju izven dežele in podobne razloge), ali pa plačati kazen od 1 do 50 kron. Stranka je zdaj prevladala nad poslancem. Posamezniki niso mogli več uspešno postavljati svojih kandidatur, agitirati zase na svoje stroške; kandidaturu je zmogla zdaj le organizirana stranka. Nič več ni bilo volilnih mož in njih odločujočega vpliva — zdaj so glasovali vsi. Josip Mandelj, tajnik tobačne tovarne v Ljubljani, doma iz Šentvida pri Stični, je bil februarja 1908 izvoljen v trebanjski kmečki kuriji za poslanca kot kandidat SLS. Decembra leta 1910 je odstopil, ker se ni strinjal s politiko stranke, zlasti ne z njeno finančno politiko. SLS je namesto njega kandidirala žužemberškega župana Ivana Vehovca, Mandelj pa je sam poskusil srečo kot samostojen kandidat. Povsem brez uspeha! Mandlju ni nič pomagalo, da je bil domačin. Pristaši SLS so disciplinirano glasovali za novega strankinega kandidata, za Mandlja pa so glasovali v glavnem liberalci, ki svoje lastne kandidature niso postavili.

Poslanci trebanjskega kmečkega volilnega okraja so bili zdaj France Košak, župan grosupeljske občine, in sicer ves čas od 1895 do smrti leta 1914, ljubljanski advokat dr. Franc Papež, po rodu iz Mirne in Mokronoga (1895—1901), stolni vikar dr. Ignacij Zitnik, doma iz Zagradca (1895—1908), za Papežem dr. Viljem Schweitzer, prav tako kot Papež advokat v Ljubljani (1901 do 1908), za tem že omenjeni Josip Mandelj (1908—1910), za njim Ivan Vehovec, župan v Žužemberku (1911—1918), za Zitnikom duhovnik dr. Evgen Lampe (1908—1918), oblikovalec finančne politike kranjske dežele avtonomije. V splošni kuriji je bil za poslanca v volilnem okraju, ki je obsegal sodne okraje Litijo, Višnjo goro in Radeče, zdravnik dr. Ivan Zajec (1908—1918). Isto ozemlje je bilo zdaj poseben volilni okraj tudi za volitve v dunajski parlament; tu je bil od leta 1907 do svoje smrti leta 1916 poslanec Franc Povše, doma iz Kresniških Poljan, ravnatelj goriške kmetijske šole v pokoju in predsednik Kranjske kmetijske družbe.

Slovenska ljudska stranka je imela pri vseh teh volitvah ogromno premoč, zmaga njenih kandidatov je bila vnaprej gotova, čeprav se je število nasprotnikov pomnožilo. Poleg liberalne stranke je zdaj nastopila še socialno-demokratska, ki se je mogla pojaviti na volilnem pozorišču, brž ko se je uveljavila splošna volilna pravica. Poglejmo si rezultate državnih volitev leta 1907 in 1911 ter deželnih volitev v splošni kuriji leta 1908 in 1913, vseh v volilnem okraju Litija—Višnja gora—Radeče.

	upr.	udel.	SLS	lib.	soc.
1907	8408	6155	4751	—	1302
1908	8110	3695	2818	—	788
1911	8353	7531	4895	1395	870
1913	8214	7270	4642	1425	887

Volilna udeležba je z letom 1911 močno porasla; to je bila posledica uvedbe volilne dolžnosti. Slovenska ljudska stranka je ves čas obvladala volilni okraj, imela je za seboj absolutno večino vseh volilnih upravičencev. Vendar pa kažejo rezultati zadnjih volitev pred prvo svetovno vojno, tako iz našega okraja kot tudi iz drugih okrajev na Kranjskem, da je njena moč začela rahlo upadati. Liberalci so bili proti koncu prvega desetletja našega stoletja v globoki krizi, brez upa zmage so tudi opuščali volilni boj. Volilna dolžnost jih je hočeš nočeš poklicala na bojišče in jim popravila položaj. Glavna socialistična postojanka v volilnem okraju Litija, Višnja gora, Radeče je bilo Zagorje, tam in v okoliških krajih je bilo dosti socialističnih glasov, na ozemlju današnje grosupeljske občine v višnjanskem okraju pa jih skoraj ni bilo. Poglejmo si posebej številke za sodni okraj Višnja gora, za leti 1907 in 1911.

	upr.	udel.	SLS	lib.	soc.
1907	2388	1818	1776	—	22
1911	2431	2276	1865	230	10

Kakod vidimo, je bil višnjanski okraj politično zelo homogen. 77 % vseh volilnih upravičencev je glasovalo leta 1911 za SLS, samo 9 % za liberalce, za socialne demokrate pa komaj polovica odstotka. Kakor nekoč pred desetletji na tem ozemlju ni bilo nemških glasov, tako zdaj ni bilo ne liberalnih ne socialističnih. Toda vrnimo se k celotnemu volilnemu okraju Litija, Višnja gora, Radeče! Število socialističnih glasov je bilo leta 1907 največje, to pa zato, ker je za kandidata Jugoslovanske socialno demokratske stranke glasoval tudi precejšen del liberalcev, bodisi zato ker liberalna stranka lastnega kandidata ni postavila, bodisi zato, ker je bil kandidat JSDS pri teh volitvah pisatelj Ivan Cankar.

Leta 1913 so bile zadnje splošne volitve v deželni zbor pred prvo svetovno vojno. Leta 1918 je propadla habsburška monarhija, nastala je kralje-

vina Srbov, Hrvatov in Slovencev. 28. novembra 1920 so bile prve parlamentarne volitve v novi državi, volitve v ustavodajno skupščino. Volilni sistem je bil zdaj močno drugačen. Volilna pravica je bila razširjena; starostna meja ni bila več 24., ampak 21. leto, še vedno pa je zajela samo moške; ženske volilne pravice stara Jugoslavija niti tedaj niti pozneje še ni uvedla. Glasovalo se ni z glasovnicami, ampak z gumijastimi kroglicami. Glavna sprememba je bila v tem, da ni veljala več nadpolovična večina, ampak je bil uveden proporcionalni sistem.

Po sistemu absolutne večine, kakor je bil v navadi v avstrijskem času, manjšine niso prišle do izraza. Vzemimo na primer splošno kurijo na Kranjskem. Vsa dežela je bila razdeljena na 11 volilnih okrajev. V vsej deželi je bilo leta 1913 96.837 volilnih upravičencev, zaradi volilne dolžnosti 82.457 volilnih udeležencev, dobili pa so kandidati SLS 50.910 glasov; liberalni kandidati 22.393 glasov, socialni demokrati 5273 glasov, nemški kandidat 444 glasov; razcepljenih in praznih glasov pa je bilo 3437.

Ti splošni volilni rezultati pa so bili za delitev poslanskih mest in moč posameznih strank v deželnem zboru povsem brez pomena. Važni so bili samo rezultati volitev v posameznih volilnih okrajih.

V Ljubljani je dobil liberalni kandidat 2684 glasov, klerikalni 1526, socialno-demokratski 842, nemški 444. Ker nihče ni dosegel nadpolovične večine oddanih glasov (teh je bilo 5747), so bile pet dni zatem ožje volitve med liberalnim in klerikalnim kandidatom, ki so se končale z izvolitvijo liberalnega kandidata. V vseh drugih desetih volilnih okrajih so kandidati SLS že takoj dosegli nadpolovično večino in bili na ta način izvoljeni. SLS je torej dobila 10 poslancev, liberalci enega. V primerjavi s številom glasov je bila to precejšnja razlika. SLS je dobila le 62 % glasov, poslancev pa je imela 91 %, liberalci so imeli v vsej kranjski splošni kuriji 27 % glasov, poslancev pa le 9 %, socialisti s 6 % glasov so ostali brez poslanca. Da bi se take vrste krivice popravile, so v mnogih državah začeli uvajati proporcionalni sistem. Med temi državami je bila sorazmerno zgodnja tudi Srbija (1888), njen sistem je bil v glavnem prevzet tudi za volitve v jugoslovansko konstituanto po prvi svetovni vojni.

Bistvo proporcionalnega sistema je bilo v tem, da dobe svoje zastopstvo tudi manjšinske stranke. Posamezni volilni okraji, od katerih je vsak izvolil po enega poslanca, so zdaj odpadli, saj enega poslanskega mesta ni mogoče deliti med več strank. Ustvarili so volilna okrožja. Zamislimo si, da bi vseh 11 poslanskih mest splošne kurije kranjskega deželnega zbora tvorilo eno volilno okrožje in jih delimo po proporcionalnem sistemu, kakor ga je izdelal Anglež Hare leta 1857. Število glasov v volilnem okrožju (torej v našem primeru 82.457) je treba deliti s številom poslanskih mest (torej 11): dobljeno število je količnik (7496). Vsaki stranki je treba dodeliti toliko poslancev, kolikorkrat je količnik vsebovan v številu glasov, ki jih je stranka dosegla. SLS je dosegla 50.910 glasov, to število torej delimo s količnikom 7496 in dobimo 6 poslancev (ostanek 5934). Liberalci z 22.393 glasovi dobijo 2 poslanca (ostanek 7401), socialisti niso dosegli količnika. Toda tako nam je uspelo razdeliti le 8 poslanskih mest, imamo pa še tri. Zdaj pridejo v poštev ostanki, ki smo jih dobili pri deljenju s količnikom; število glasov tistih strank, ki niso dosegle količnika, šteje kot ostanek. Najvišji ostanki do-

bijo dodatna poslanska mesta. Ostanke so razvrščeni po vrstnem redu takole: 7401 (liberalci), 5934 (SLS), 5273 (JSDS), 444 (Nemci). Prve tri stranke dobijo torej po enega poslanca, tako da bi bil končni rezultat: SLS bi dobila 7 poslancev (64 %), liberalci 3 (27 %), socialisti enega (9 %). Razdelitev bi gotovo bolj ustrezala razporejenosti prebivalstva kot razdelitev po sistemu absolutne večine. Ta primerjava pa nam tudi kaže, kako je sestava parlamenta in od nje izhajajoča moč posameznih strank dostikrat prav tako odvisna od volilnega sistema kot od politične usmerjenosti prebivalstva.

Proporcionalni volilni sistem je pomenil tudi konec posameznih poslanskih kandidatov. Zdaj ni bilo več poslanskih kandidatov po posameznih volilnih okrajih, zdaj so bile samo še kandidatne liste za celo volilno okrožje. Kandidatur v avstrijskem času ni bilo treba prijavljati, prijavljanje kandidatnih list pa je bilo zdaj obvezno. Posameznik je stopil zdaj še bolj v ozadje: že pred prvo svetovno vojno ni mogel uspeti, če je kandidiral na svojo pest, zdaj, po prvi svetovni vojni, so mu zaprli tak poskus že predpisi. Stranka je povsem prevladala. Kandidatna lista je imela svojega nosilca in določeno število drugih kandidatov. V primeru, da je dobila stranka zadostno število glasov, je najprej dobil poslansko mesto nosilec liste, za njim pa drugi kandidati, po vrsti, kakor so bili zapisani na kandidatni listi do tistega števila poslancev, ki je stranki pripadlo po izračunu.

Po volitvah v ustavodajno skupščino so bile pred proglasitvijo šestojanuarske diktature še tri volitve v narodno skupščino: 18. marca 1923, 8. februarja 1925 in 11. septembra 1927. Med volitvami v ustavodajno skupščino na eni in naslednjimi tremi volitvami na drugi strani je bila velika razlika, tako po volilnem postopku kot po volilnih rezultatih.

V Sloveniji so bile pri vseh volitvah 1920—1927 tri volilne enote: mari-borsko okrožje (nekdanja Štajerska z Mežiško dolino in Prekmurjem), ki je volilo v konstituanto 21, v narodno skupščino pa 15 poslancev, ljubljansko okrožje (nekdanja Kranjska, kolikor je ni prišlo pod Italijo), ki je volilo v konstituanto 15, v narodno skupščino pa 10 poslancev, in mesto Ljubljana, ki je volilo v konstituanto 4, v narodno skupščino pa 1 poslanca. Skupno je torej volila Slovenija v konstituanto 40, pri naslednjih treh volitvah pa po 26 poslancev.

Delitev teh mest pa je bila leta 1920 drugačna kot pozneje. Leta 1920 so po vzoru srbske ustave iz leta 1888 razlikovali dve vrsti poslancev: navadne poslance, uradno imenovane »poslance s splošnimi pogoji«, in tako imenovane »kvalificirane poslance«, to se pravi take, ki so dokončali kako domačo ali tujo fakulteto ali višjo strokovno šolo v rangu fakultete. Vsaka kandidatna lista je morala imeti določeno število teh kvalificiranih poslancev. V ljubljanskem okrožju je bilo 12 navadnih in troje kvalificiranih poslanskih mest. Mandati so se delili med kandidatne liste za vsako vrsto poslancev posebej po zgoraj opisanem Harovem sistemu. Volilni zakon, po katerem so volili v letih 1923—1927, je uvedel drugačen sistem. Kvalificiranih poslancev ni bilo več, vsaka kandidatna lista pa je bila sestavljena iz nosilca liste in okrajnih kandidatov in njihovih namestnikov. Če je stranki pripadlo več poslanskih mest, je bil najprej izvoljen nosilec liste, za njim pa okrajni kandidati iz tistih okrajev, kjer je dobila lista največ glasov. Tudi dodeljevanje mandatov je bilo precej drugačno. Uvedli so tako imenovani izločilni količ-

nik: število oddanih glasov, deljeno s številom poslanskih mest, povečanim za enega. Naj to pokažemo s primerom. Ljubljansko okrožje je volilo po tem zakonu 10 poslancev. Oddanih glasov je bilo leta 1923 72.233, izločilni količnik 72.233 : 11, to je 6566. Izločilni količnik je izločil iz dodeljevanja mandatov vse stranke, ki ga niso dosegle — le v največjih volilnih okrožjih (tako je bilo tudi ljubljansko) je dobila en mandat tudi najmočnejša stranka brez količnika. Leta 1923 je bilo v ljubljanskem okrožju vloženi 8 kandidatnih list, od teh preseгла količnik le SLS z 48497 glasovi. Brez količnika so ostale: Samostojna kmetijska stranka s 6470 glasovi, Žerjavova demokratska lista s 5981 glasovi, Makucova komunistično-socialistična lista s 5709 glasovi, Županičeva radikalna lista z 2126 glasovi in še tri manjše. Po Harovem sistemu bi dobili klerikalci 7 mandatov, po enega pa kmetijci, demokrati in komunisti. Zaradi izločilnega količnika, ki je favoriziral močne stranke, pa so dobili klerikalci devet mandatov, torej vse razen enega. Ob 67 % glasov so dobili 90 % poslancev, samostojni kmetijci kot najmočnejša stranka brez količnika so dobili enega, vse druge stranke pa nič.

Glavna značilnost volitev v konstituinto sta bila poraz Slovenske ljudske stranke in velik porast glasov za liberalni in zlasti delavski tabor. SLS je imela pred prvo svetovno vojno (1911) na kranjskem in štajerskem ozemlju, ki je bilo potem vključeno v kraljevino SHS, 42 % glasov vseh volilnih upravičencev in absolutno večino (56 %) vseh volilnih udeležencev. Na volitvah v konstituinto je s 58971 glasovi sicer ostala najmočnejša stranka, toda izgubila je absolutno večino in dosegla samo 37 % glasov volilnih udeležencev, 15 od 40 poslancev ter 27 % glasov volilnih upravičencev. Liberalni tabor, razcepljen v tri stranke, je dobil zdaj 53444 glasov, torej ne dosti manj kot klerikalni, dosegel je 34 % glasov volilnih udeležencev, 25 % glasov volilnih upravičencev ter 13 poslancev. Najbolj pa je porastel delavski tabor. Socialni demokrati so dobili leta 1911 11456 glasov ali 6,5 % volilnih upravičencev. Volitve v ustavodajno skupščino so dale komunistom in socialistom 45830 glasov ali 21 % volilnih upravičencev, 29 % oddanih glasov in 12 poslancev. Vendar je bil to le kratkotrajen in izjemen uspeh, posledica revolucionarnega vala, povezanega z odmevom oktobrske revolucije in odporom zoper stare meščanske stranke, zlasti one, ki so bile na oblasti. Ta revolucionarni val je ob volitvah v konstituinto že prekoračil svojo najvišjo točko in je že upadal.

Naslednje tri skupščinske volitve pomenijo, če lahko tako rečemo, povrnitev v navadno stanje. SLS je znova postala stranka z absolutno večino vseh oddanih glasov. Od 26 poslanskih mest jih je dobila 1923 21, 1925 in 1927 pa po 20. Ker je volilni sistem zdaj favoriziral močne stranke, je bil ta delež poslanskih mest večji kakor delež volilcev. Volilcev SLS je bilo največ 60 % volilnih udeležencev, poslancev pa so imeli najmanj 77 %. O rahlem izgubljanju vpliva pa priča dejstvo, da je delež volilcev SLS od števila volilnih upravičencev v času 1923—27 padal, od 43 % na 40 % in 39 %. Razen SLS drugih močnih strank pri volitvah 1923—27 ni bilo. Le enkrat je druga najmočnejša grupacija dosegla 10 % glasov volilnih upravičencev. Za politične tabore razen klerikalnega, torej za liberalni in delavski tabor je bila značilna močna razcepljenost. Pogosto ponavljanje volitev z nič kaj obetajočimi perspektivami je povzročila tudi naraščajočo utrujenost volilcev. V

konstituanto je volilo še 73,5% upravičencev, leta 1923 71,4%, 1925 71,2%, 1927 le še 65,5%.

Število glasov za delavske kandidatne liste je padlo leta 1923 na 19031 glasov ali 7,6% volilnih upravičencev. Izvoljen tudi ni bil noben poslanec. Leta 1925 je padlo število komunističnih in socialističnih glasov na najnižjo točko, na 12562 glasov ali 4,8%. Zatem se je začelo stanje popravljati, tako na volitvah v oblastne skupščine januarja 1927, ki pa o njih tukaj ne bomo govorili, kot na skupščinskih volitvah v septembru istega leta. Število volilcev se je dvignilo na 17988 ali 6,7%. Zunanji uspeh teh volitev je bil v tem, da je prvič po volitvah v konstituanto prišlo delavstvo spet do svojega poslanca, nosilca socialistične liste v mariborskem okrožju, Petejana.

Po tej splošni oznaki volitev v dvajsetih letih se vrnilo na ozemlje grosupeljske občine. Celo to ozemlje je volilo zdaj v ljubljanskem volilnem okrožju. Posamezna volišča so zajemala volilce iz ene ali več občin. Tako so leta 1923 volili v Grosupljem volilci iz občin Grosuplje in Slivnica, v Višnji gori volilci iz občin Polica, Dedni dol, Leskovec, Kriška vas, Višnja gora in Draga, v Stični volilci iz občine Šentvid. Če seštejemo volilne rezultate za vse štiri volitve za vsa volišča na ozemlju današnje grosupeljske občine, dobimo sledečo preglednico.

	upr.	udel.	SLS	SKS	dem.	druge mešč. stranke	del. str.
1920	4723	3939	2202	1122	134	179	302
1923		3909	3202	353	133	82	139
1925	5103	4013	2877	655	288	76	132
1927	5272	3830	2671	627	181	—	74

Slika, ki se nam kaže, se v nekaterih stvareh strinja s splošno oceno volitev, v nekaterih pa se od nje razlikuje. SLS je tudi na ozemlju današnje grosupeljske občine doživela leta 1920 velik padec svoje moči, si znova popravila položaj leta 1923, nato pa je število njenih glasov ob obeh naslednjih volitvah nekoliko upadlo, vendar je tudi leta 1927 glasovalo zanjo še 51% vseh volilnih upravičencev. To pomeni, da je bila na območju današnje grosupeljske občine SLS precej močnejša kakor povprečno v tedanji jugoslovanski Sloveniji (39%). Vendar pa ta njena moč ni bila več taka kakor pred prvo svetovno vojno, ko je popolnoma prevladovala in ko so bile ob njej druge stranke povsem neznatne. Opozicija, tako iz meščanskih kot iz delavskih vrst, se je le okrepila.

Liberalni tabor je bil v dvajsetih letih razdeljen na vrsto strank in strančic, ki so bile zdaj v medsebojnem sporu, zdaj so se spet združevale in povezovale med seboj. Glavni sta bili dve stranki: Samostojna kmetijska stranka, ki jo je vodil Ivan Pucelj iz Velikih Lašč, in stranka, ki jo je vodil dr. Gregor Žerjav in je ozko sodelovala s Svetozarjem Pribičevičem, voditeljem Srbov na Hrvaškem, najprej v okviru Demokratske stranke, po od-

ceptivi od nje pa v okviru Samostojne demokratske stranke. Kmetijska stranka je hotela biti, kot pove že njeno ime, izrazito kmečka stranka. Leta 1920 je potegnila za seboj na vsem Slovenskem izredno veliko število kmečkih volilcev, dobila vsega skupaj 33010 glasov ter postala tako za SLS druga najmočnejša stranka na Slovenskem. Tudi na ozemlju današnje grosupeljske občine je dosegla precejšen uspeh in bila na dveh voliščih (Šmarje in Polje) celo močnejša od SLS. Vendar je bil to le enkratni uspeh. Leta 1925 in 1927 je imela za seboj okrog 12 % volilnih upravičencev in določen del volilcev skoraj po vseh vaseh. Relativno najmočnejša je bila na volišču v Zagradcu. Žerjavova DS oziroma SDS je bila stranka liberalne inteligence in meščanstva, pa je zato dobivala na kmetih le bolj malo glasov. Na ozemlju današnje grosupeljske občine je bila večina teh glasov oddanih na treh voliščih: v Grosupljem (1927: 31 glasov), v Višnji Gori (49) in v Stični (28 glasov), torej v krajih z večjo središčno funkcijo.

Delavsko gibanje na Slovenskem je bilo ves ta čas ločeno na revolucionarno in reformistično. Komunistična stranka je mogla nastopiti kot taka le na volitvah v konstituantno, potem pa je bila prepovedana. Komunisti so morali iskati novih oblik ilegalne, polilegalne in legalne dejavnosti, medtem ko so socialisti v celem ohranili vse možnosti legalnega delovanja, so pa se razcepili vsaj na dve skupini: bernetovsko in protibernetovsko. Na volitvah sta navadno nastopili po dve listi, leta 1925 so bile celo tri. Leta 1920 je dobila na ozemlju današnje grosupeljske občine komunistična lista 252 glasov, socialistična pa 50. Leta 1923 so dobili komunisti, povezani s socialistično skupino okrog časopisa Zarja, 102 glasova, bernetovci pa 37 glasov. Leta 1925 so dobili komunisti 67, protibernetovski socialisti 42, bernetovci pa 23 glasov. Leta 1927 so dobili komunisti in bernetovci 48 glasov, protibernetovci, povezani s skupino Zedinjenje, ki je bila izločena iz komunističnega tabora, 26 glasov. Socialna demokracija, kakor smo videli, na ozemlju grosupeljske občine pred prvo svetovno vojno skoraj sploh ni imela glasov. Ob volitvah v konstituantno sta delavski stranki porasli tudi tu, toda ne v tako izredni meri, kakor drugod na Slovenskem in ne komunisti ne socialisti niso v nobeni občini postali najmočnejša stranka. V nasprotju s splošnim razvojem na Slovenskem je, da so delavske stranke na ozemlju grosupeljske občine imele leta 1923 in 1925 skoraj enako število glasov, medtem ko so drugod večinoma leta 1925 veliko izgubile. Na drugi strani pa na grosupeljskem ozemlju ni leta 1927 zaznati nobenega porasta glasov za delavske stranke, kakor je bil drugod, ampak nasprotno, precejšen padec.

Za delavske stranke v dvajsetih letih velja na splošno, da so bojevale težke boje za ohranitev volilnih položajev v starih delavskih središčih, da pa so obenem prodrle izven svojih tradicionalnih postojank in se nekje z večjo, nekje z manjšo stabilnostjo uveljavile tudi tam, kjer o njih pred prvo svetovno vojno ni bilo niti slišati. To velja tudi za ozemlje grosupeljske občine. Število glasov za delavske stranke tudi v dvajsetih letih ni bilo veliko, vendar pa opazno večje kot pred prvo svetovno vojno, opazno večje tudi še leta 1927, ko jih je bilo najmanj, samo za poldrug odstotek glasov volilnih upravičencev. V občini Šentvid pri Stični (z voliščem v Stični) je nastalo tudi opazno središče komunističnih volilcev. Tu je dobila komunistična lista leta 1923 40, leta 1925 35 in leta 1927 23 glasov. Iz te občine so

bili tudi kandidati in njih namestniki na komunističnih volilnih listah. Na volitvah v konstituanto je bil na sedmem mestu kandidat Anton Jereb, posestnik in mlekar v Šentvidu pri Stični, drugi namestnik kandidata za kvalificirano poslansko mesto pa Ferdo Vesel, akademski slikar, ki je bil pred leti kupil nekdanjo graščino Grumlof pri Šentpavlu. Leta 1923 je bil namestnik okrajnega kandidata za litijski okraj Lovro Klemenčič, doma iz Šentvida pri Stični, leta 1925 in 1927 pa Albin Hrast, kmet na Viru pri Stični.

Oglejmo si na koncu še kandidate in njihove namestnike z drugih list, v kolikor so bili doma z ozemlja današnje grosupeljske občine. Na socialistični (bernotovski) listi je bil leta 1923 namestnik okrajnega kandidata Josip Prašnikar, »uradni sluga« v Višnji gori, na kandidatni listi kmetijske stranke leta 1927 Ivan Horvat, župan v Zagradcu (ki je bil, kakor smo že omenili, najmočnejša postojanka te stranke na ozemlju današnje občine). Na listi SLS je bil na volitvah v konstituanto na sedmem mestu kandidat Anton Lampret, posestnik na Muljavi, v letih 1923—27 pa namestnik okrajnega kandidata Lovro Jevnikar, učitelj v Šentvidu pri Stični. Kot poslanec ni v vseh teh letih prišel v narodno skupščino noben od teh okrajnih kandidatov in njih namestnikov z ozemlja današnje grosupeljske občine.

Jamah in izvira kot Krka.

V okolici Kopanja so našli nekaj prazgodovinskih naselij; pod razvalinami starega čušparskega gradu, na Gradišču, na Veliki Ilovi gori, na Kopanju, kjer stoji cerkev, na vrhu Liberske gore kjer so ugotovili hallstatsko selišče (653 m nadmorske višine) in pod skalno steno Ostrega vrha (688 m nadmorske višine). Pred Rimljani so tu živelja keltaka in ilirska plemena. Rimljani so zavzemali in naseljevali naše kraje (Jurij Čezar) od leta 37 pr. n.š. do leta 38 po n.š., ko so osvojili vso Ilirijo. Ena izmed cest, ki so jih zgradili na našem ozemlju, je vezala Akvilej (Ogled), Notranjsko in Stično ter je potekala mimo Velikih Lasč, Ponikve, Dobrepolj in Ilove gore ter se zvezala s cesto, ki je peljala iz Emone preko Smarje in Stične v Slavjo na Hrvaškem. Dokaz za rimska naselja so tudi grobovi. Na Veliki Ilovi gori so našli 14 rimskih grobov, 17 žar, bakrene novce, fibule iz prvega stoletja n.š. To je eno izmed največjih rimskih grobišč, ki so jih našli na Kranjskem.

Iz srednjega veka je malo poročil. Leta 1220 se omenja grad Čušperk (Jobelsberg, Tobelsberg ali Dobelsberg), last grofa Hermana II. Ortenburškega, ki je bil sezidan verjetno v 12. stoletju (grof Oton II.). Čušperk je imel 2 gradova. Starega so porušili uporni kmetje leta 1573, novega pa partizani leta 1943. Usoda prvega se prepleta z zgodovino Ortenburžanov do leta 1415, pozneje z zgodovino celjskih grofov in Habsburžanov (grad so dali v najem), drugega pa so imeli v lasti Turjačani, grofje Barbo, Rechbach, baron Lazarini in drugi.

Kopanj je cerkvenopravno do leta 1830 spadal pod Stično; do leta 1781 je bil podružnica prašupnije Smarje, istega leta je dobil krajevno kaplanijo — lokalitjo. Tretji šmarski kaplan se je moral zaradi sponadankih in jezenskih poplav voziti od Boštanj na Kopanj s čolnom, ker je bila radenska dolina po cele mesece odrezana od zaledja.

* Profesor glasbe, muzikolog, direktor Glasbene šole Ljubljana, Vito Rudnik, Evropa, s. 28

OSNOVNA ŠOLA NA KOPANJU

*Cvetko Budkovič**

Nekaj kulturnozgodovinskih ugotovitev

Kopanj z okolico ima zelo staro zgodovino. Na 70 m visokem hribečku se je že v prazgodovinski dobi dvigal nad radensko dolino, ki je bila tedaj jezero, pozneje pa zaradi kraškega sveta presihajoče jezero. Voda še danes odteka kot ponikalnica Rašica, ki ponikne v Ponikvah in izvira v Radenski kotlini kot Sica, teče po Radenskem polju kot Breg, ponikne v Zatočnih jamaah in izvira kot Krka.

V okolici Kopenja so našli nekaj prazgodovinskih naselij; pod razvalinami starega čušperskega gradu, na Gradišču, na Veliki Ilovi gori, na Kopenju, kjer stoji cerkev, na vrhu Liberske gore kjer so ugotovili hallstatsko selišče (688 m nadmorske višine) in pod skalno steno Ostrega vrha (685 m nadmorske višine). Pred Rimljani so tu živela keltska in ilirska plemena. Rimljani so zavzemali in naseljevali naše kraje (Jurij Cezar) od leta 57 pr. n.št. do leta 33 po n.št., ko so osvojili vso Ilirijo. Ena izmed cest, ki so jih zgradili na našem ozemlju, je vezala Akvilej (Oglej), Notranjsko in Stično ter je potekala mimo Velikih Lašč, Ponikev, Dobropolj in Ilove gore ter se zvezala s cesto, ki je peljala iz Emone preko Šmarja in Stične v Siscio na Hrvaškem. Dokaz za rimska naselja so tudi grobovi. Na Veliki Ilovi gori so našli 14 rimskih grobov, 17 žar, bakrene novce, fibule iz prvega stoletja n.št. To je eno izmed največjih rimskih grobišč, ki so jih našli na Kranjskem.

Iz srednjega veka je malo poročil. Leta 1220 se omenja grad Čušperk (Jobelsberg, Tobelsberg ali Dobelsberg), last grofa Hermana II. Ortenburškega, ki je bil sezidan verjetno v 12. stoletju (grof Oton II.). Čušperk je imel 2 gradova. Starega so porušili uporni kmetje leta 1573, novega pa partizani leta 1943. Usoda prvega se prepleta z zgodovino Ortenburžanov do leta 1418, pozneje z zgodovino celjskih grofov in Habsburžanov (grad so dali v najem), drugega pa so imeli v lasti Turjačani, grofje Barbo, Rechbach, baron Lazarini in drugi.

Kopanj je cerkvenopravno do leta 1820 spadal pod Stično; do leta 1787 je bil podružnica prazupnije Šmarje, istega leta je dobil krajevno kaplanijo — lokalijo. Tretji šmarski kaplan se je moral zaradi spomladanskih in jesenskih poplav voziti od Boštanja na Kopenj s čolnom, ker je bila radenska dolina po cele mesece odrezana od zaledja.

* Profesor glasbe, muzikolog, direktor Glasbene šole Ljubljana, Vič-Rudnik, Emonska c. 20.

Čušperski graščak grof Karel Turjaški je leta 1781 podaril hrib Kopanj ondotnemu duhovniku v užitek z desetino vseh pridelkov vred za vse čase. Za vzdrževanje cerkve mu je bila določena bira tretjega šmarskega kaplana. Kopanj je dobil lokalno kaplanijo leta 1787, lastno župnijo pa leta 1876.

Tudi cerkev na Kopanju je zelo stara; prvič jo omenjajo viri leta 1433, leta 1524 pa je bila prezidana in obnovljena. Prezidali so jo še večkrat. V turški dobi je bila obzidana s taborskim obzidjem. Leta 1813 ji je npr. prezidal prezbitorij kaplan Jožef Prešeren, stari stric pesnika Franceta Prešerna. Prvotna stilna zasnova cerkve je bila gotska, današnja pa je baročna. Umetniško bogata je bila tudi notranjščina cerkve s Cebejevo sliko iz leta 1769 (Marijino vnebovzetje), ki je po sodbi dr. Steleta ena najlepših baročnih slik na Slovenskem. V cerkvi so še slike Stefana in Janeza Subica, slikarjev iz Poljan nad Škofjo Loko, iz leta 1855, Mateja Sternena, ki je leta 1923 obnovil Cebejevo sliko in Langusa (oltarna slika Jožef z Jezusom, sveta Neža).

Orgle in organisti na Kopanju, Fran Berlan in drugi

Kopanjska cerkev je dobila prve orgle leta 1848. Izdelal jih je po naročilu lokalijskega kaplana Antona Schafferja orglarski mojster Peter Rumpel iz Kamnika. Ker so bile majhne in preproste, je postavil župnik Avguštin leta 1900 nove, ki sta jih izdelala brata Ivan in Ignacij Zupan iz Kamne gorice. Imele so 10 registrov in 1 manual. Stare orgle so oddali na Polico. Leta 1944 so kopanjske orgle zgorele. Kopanjska cerkev je dobila nato 1948 orgle iz Marijanišča v Ljubljani. Razdril in na novo jih je sestavil na Kopanju orglarski mojster Franc Jenko iz Št. Vida nad Ljubljano. Z dodatkom dveh registrov imajo sedanje orgle 12 registrov.

Organistovsko službo je opravljal 58 let Franc Berlan, po domače Berlè z Velike Ilove gore (3. 12. 1816 — 30. 3. 1908). Orglal je eno leto več kot »šmarski šolmašter« Matevž Kračman. Služboval je na več delovnih mestih: v Strugah (1874), Ambrusu (1897), na Polici, v Škocjanu (1867 — 1869), Žalni in na Kopanju. Kot Matevž Kračman je bil tudi Berlan ljudski pesnik in pesmi je kar pri maši sproti zlagal in pel, zlasti o umrlih faranih. Ranjkega je imenoval po imenu, povedal njegovo starost, našteval njegove dobre lastnosti in se od njega poslavljaj. Leta 1907 je pel svojo pesem »Slovo« od organistovske službe na Kopanju (Cerkveni glasbenik 1926, str. 14).

Kak luštno je na svejt,
ko slišma tičke pejt,
še lušnij bi nam blu,
ko bi treba umret na blu!
Adam je pregrešil,
zato je smrt storil,
nam vsem kazen zapustil.

* Ko je vlada leta 1526 pobirala po cerkvah dragocenosti za vojsko proti Turkom, omenjajo viri cerkve »in Copayn, an Margarethen in der Raditschen (Račna), Sandt Ruprecht an Laimberg (Ilova gora).

Tudi jest bom mogel umret
in zapustiti svejt,
učakal sem dosti lejt,
blizu devetdeset,
zato se pa nič ne vej,
kaj bode z mano zdej,
bog mi daj nebeški rej!

Orglal sem dosti lejt,
oseminpetdeset lejt!
Orglal tulko lejt
ni še noben popret,
bil sem okul poznan
kokr svojim farmanam.

Služboval sem šest fari
okol na vse strani,
Kopain, Zalna, Skocjan,
Struh tud ne zgrešim,
Ambrus, Polica tud,
me spremlal večni Buh,
Oče, Sin in Sv. duh.

To vem, da more umret,
kar živga je na svet,
jest bom pa mogu zdej,
kaj bo z menoj naprej?
Bom v hladno jamo djan,
s prstjo bom zakopan,
zбудil me bo sodni dan.

Slavó jest bodem uzel,
ne bom več orlal, pel,
ker moja moč je preč
in udja nečja več,
zato se paslovim,
prut večnasti hitim.

Bil je samouk in glasbeno zelo nadarjen. Mnogo starih cerkvenih pesmi je pri njegovem sinu nabral organist Franc Kramar. Berlan je živel 92 let.

Nekaj časa po Berlanovi smrti je orglal na Kopanju Martin Okoren Koščak iz Velike Račne 18, samouk, ki je spremljal lažje pesmi. Leta 1912 je postal organist Martin Možina (Tine) z Gatine (Zalna), ki je dovršil 2 letnika orglarske šole v Ljubljani. Vodil je tudi zbor, nadomeščal ga je včasih brat Franc.

Leta 1923 je dobil Kopanj novega organista Jožeta Kastelica iz Predol, ki se je učil pri škocjanskem župniku Janezu Jerebu; ta je vzgojil 12 orga-

nistov in je imel dve godbi. Bil je tudi slikar — amater. Od leta 1938 orgla na Kopanju Štupnik, posestnik, samouk.

Solsko delo pred gradnjo poslopja

Do leta 1865, ko so na Kopanju zgradili šolo in pričeli z rednim poukom, so podatki glede izobraževanja otrok zelo skopi. Pogoji za najbolj elementaren, privaten pouk so bili dani, ko je leta 1787 nastopil službo prvi lokalni kaplan Anton Zonfagnini. Vendar ni znano, ali je kaplan učil sina kakšnega malo bolj naprednega vaščana branja, pisanja in računanja ali je moral ukaželjten otrok hoditi v šolo v 10 km oddaljeno Šmarje, vendar šele po letu 1793, ko je bila tam ustanovljena osnovna šola. Vprašanje privatnega pouka ostane za zdaj odprto tudi za naslednja dva duhovnika na Kopanju, dokler ni prišel tja službovat kot lokalni kaplan Jožef Prešeren.

Jožef Prešern in njegov nečak France Prešeren

Jožef Prešern je bil rojen v Vrbi pri »Boštjanu« dne 16. marca 1752. Študije je končal v Ljubljani, bogoslovje pa v Gradcu, kjer je kratek čas tudi služboval. Od leta 1786 do 1796 je bil katehet v uršulinskem samostanu v Ljubljani, nato pa od leta 1797 do 1800 kaplan na Brezovici in Vrhniku. Na Kopanju je bil lokalni kaplan od 24. aprila 1800 do 24. aprila 1820, torej natančno 20 let. Jožef Prešeren je bil še lokalni kaplan na Ježici do leta 1829, nakar je bil upokojen. Stanoval je v Rožni ulici št. 100, sedaj 15, blizu šentjakobske cerkve; zdaj je na hiši vzdana spominska plošča. Umrli je dne 24. 3. 1835, star 83 let.

Bil je telesno slaboten, vendar zdrav. Malega »Franceta« je imel zelo rad in ga je podpiral, prav tako tudi brata Jožeta in Jurija še pozneje v latinskih šolah. Nekateri mu celo pripisujejo, da brez njega ne bi imeli pesnika Prešerna (Mladika str. 347, 348, leta 1934).

Leta 1807 je Ribičev oče na Vrbi, ki je imel 8 otrok, 3 fante in 5 deklet, takole razmišljal glede njihove nadaljnje usode: »Sedaj imam tri fante, vseh treh ne morem doma imeti. Bom pa Franceta h gospodu stricu peljal na Kopanj.« »Na Kopanju pod Ljubljano smo takrat imeli starega strica Jožefa — Boštjanovega gospoda iz Vrbe, ki so jim bili naša stara mati, Mina, sestra. Tu so bili fajmošter.

France je bil, ko je šel od doma, star sedem let. Takrat še mene ni bilo. Za delo Franceta niso doma nič porabili (nucali). Brat Jurij je pa prej delal doma, preden je šel v šolo.«

»Malo prezgodaj sem Franceta iz rok dala,« so potem mati nekokrat rekli. Tudi ga še niso naučili brati, kakor so nas sestre: Mino, Uršo in mene. So šele pri devetih letih začeli učiti in so vselej učili dve zimi. Brata Jurija so pa stric Jakob v Borovnici brati naučili. (Iz Mohorjeve knjižice 57/1933: »Kako Lenka Prešernova svojega brata, pesnika, popisuje« — zapisal Tomo Zupan).

Takoj sedemletnega Franceta so stari stric Josip sprejeli v svoje varstvo in ga imeli nekaj časa na Kopanju pri sebi... Na Kopanju so bili pri starem

stricu naša teta Lenčica s svojo materjo,, našo staro materjo, ki so bili, kot Boštjanova, gospoda Jožefa Prešerna sestra in našega očeta Šimna mati... Teta Lenčica je na Kopanju pri njih ostala. (Mladika leta 1934, str. 347, 348). Ta zapis nam pojasnjuje, da je bil mladi France na Kopanju tudi v dobrih ženskih rokah, ki so pazile nanj in ga oskrbovale. Prešernovo sorodstvo na Kopanju nam opisuje še France Kidrič v Prešernovem Albumu str. 286, 287 takole:

Šolo je dobil Kopanj šele leta 1865... Lokalijo Kopanj, ustanovljeno po odcepljenju iz pražupnije Šmarje leta 1787, je vodil od leta 1800 — 1820 kot lokalni kaplan Prešernov stari stric (Grossonkel) Jožef Prešeren, pri katerem je umrla leta 1804 njegova sestra Jera.

Gospodinjstvo sta Jožefu po Jerini smrti vodili njegova 15 let starejša sestra Mina Prešeren, Francetova stara mati in pa njena nečakinja Lenčica, Francetova teta, medtem ko je mesto umrlega Janeza zavzel leta 1807 ali 1808 sedemletni Ribičev France, ki ga je stari stric 2 leti sam poučeval, potem pa poslal v Ribnico. Tradicija pravi, da se je ob toplih lepih dneh pouk vršil ob ohranjeni kameni mizi pod lipo.* Od jeseni leta 1810 do 1820 je prihajal France le med počitnicami na Kopanj, kjer pa izza leta 1811 stare matere ni bilo več...

Tudi Ljubljanski Zvon leta 1881 str. 16 popisuje otroška leta malega Franceta na Kopanju:

V jeseni 1807. leta došel na Kopanj, je tukaj 3. decembra svoje sedmo leto izpolnil... Ni ti namreč brez poezije brezskrbnemu otroku ta Kopanj. Ker zgodi se, časih na leto po dvakrat, posebno jeseni in spomladi, da krog in krog hriba Kopanja voda nastopi in je kot jezero vsa dolina; le samo hrib s cerkvijo in duhovnim stanovanjem moli kot otok sredi iz mej valov. Kako drzno je ob takej priliki živahnemu dečku duh izpeval po teh mokrinah pod seboj; saj se je čutil vzvišenega nad umišljenim morjem. Kako se ob splošnejšem veselju odtekajočih se voda le naš deček ni veselil začasno vodovje izgubivši izpred očij.

Tu na Kopanju tisto dobo ni bilo šole; zato brihtnemu dečku nikakor ni bilo usojeno tukaj na dalje bivati. Koliko mu je pri prvem uku na roko šel blagi stric Jožef, ali celo poprej uže večša mati doma, zvedelo se bode težko...

Naj omenim iz Prešernove mladosti na Kopanju še kratek fragment iz romana Antona Slodnjaka Neiztrohnjeno srce. V drugem poglavju »Pri stricu Jožefu« Slodnjak takole opisuje njun razgovor (str. 17—19):

Rad ga je imel v svoji družbi. Ne samo, da mu je v njem sijala poveljana lastna mladost, tudi hudih misli se je najlaže otrešel, če je bil pri njem. Ze drugo leto je teklo spomladi, kar je bil fant na Kopanju. Marsikaj se je spremenilo v tem času. Domača dežela je postala francoska. In nekatera znamenja nove vlade so se zdela Jožefu (stricu) takšna, da kažejo na povratek zlatih Jožefovih in Karolovih časov, druga pa so mu spet napovedovala nagel in strašen konec krščanskega sveta.

* Te slavne kopanjske lipe ni več. V noči med 8. in 9. 8. 1966 je ob eni po polnoči vihar razčesnil mogočno staro lipo med župniščem in cerkvijo, ki so jo komaj objeli trije možje.

Vrata so se sunkovito odprla in še krepkeje zaprla. France je pritekel k stricu in mu hotel poljubiti roko. Ta pa jo je naglo dvignil in ga objel. Dečku je bil dotik stričeve roke neprijazen, zato jo je takoj snel z ramen in izpustil.

Zajtrkovala sta in se razgovarjala. Sklenjeno je bilo, da odide France jeseni v ribniško šolo...

Stric Jožef je že pozimi naučil Franceta slovenskega in nemškega branja. S tem mu je odprl nov svet. Od zdaj ni bila pred njim varna nobena knjiga. Nekaj časa je stric zaklepal knjižnico. France pa mu je izmikal ključ in se skrival s knjigami na sončnih jasad pod cerkvijo, ali pa hodil brat na polje in v gozd. Včeraj je bil iztaknil tri zvezke Kranjskih Pisanic; stric jih je hranil še iz licejskih let, ko ga je kot postarnega študenta za hip prevzela misel, da je Kranjec in sin slovenskega naroda.

»Kdo so bili ti možje, ki so zlagali te kranjske pesmi?« »Oh,« je vzkliknil stric, »to so bili bosopeti menihi, ki jih je zatrl modri Jožef. Pa tudi nekateri študentje in posvetni duhovniki so bili med njimi. Med največjimi gorenci je bil že takrat Balant Vodnik, ki je tudi zdaj najbolj zavzet Napoleonov hlapec.«

»Kdo so bili ti bosopeti menihi?« je poizvedoval France. »Pravzaprav ti ne bi smel pripovedovati takšnih zgodb,« se je zamislil stric Jožef in se tako naglo nagnil v naslonjač, da mu je glava odletela nazaj in obležala za trenutek na robu stola. Toda kmalu je spregovoril in pogledal dečka z resnim, celo srepim pogledom.

»Rad bi, da me pravilno razumeš. Najmodrejši naših cesarjev, ranjki Jožef slavnega spomina in najblažji naših duhovnih pastirjev Karol sta izbrisala madež s čela naše duhovščine. Z Laškega je prišlo to neblago seme med nas. Prvi so se naselili v Ljubljani obuti menihi, toda oster veter luteranstva jih je zamoril že za Primoža Trubarja in njegovih predikantov.«

»Stric, ali niste tudi vi eden lutrijanov, modrijanov, ki ne veruje v papeža in preganja pravo pobožnost?« je hlastno vprašal France. Toda bilo mu je žal vprašanja, še preden ga je do dobrega izrekel. Stric je zardel in togotne brazde so se mu zarezale v čelo. Toda premagal se je in nadaljeval: »Ni vse lutrovstvo, kar ne ugaja babam in praznoglavcem. Še bo moral priti silnejši vihar, da odnese vse, kar je v nas pogskega. Ali res misliš, da sem lutrovec jaz, ki sem blagoslavljal Dolenjcem podzemeljske jame in rotli vremenjake, ki baje prebivajo v njih?« Vzdihnul je in se spet obrnil k podobi na steni...

»Da, da, France, zdaj pa je že čas, da se pričneš učiti. Saj si se potegnil od lani kakor pastir, ki raste na paši.«

Prijel ga je za roko, stisnil k sebi in šla sta po zahodnem pobočju Kopanjskega holma navzdol... (konec citata).

Tudi mladi nečak France je imel starega strica Jožefa, ki so ga klicali Grossonkel, zelo rad... Ko je bil France nekaj dni na vakancah na Vrbi, je prav kmalu po prihodu vselej rekel: »Sedaj moram pa k stricem.«

»Prvi so bili vedno stari stric Jožef. Ko bi k njim prvim ne bil prišel, bi ne bilo prav. Najdalje je ostal pri Jožefu. Kako tako priliko so porabili, da so mu dejali v svoji gorenjščini: »France, um imaš, um — pameti pa nimaš.« To pa le kot vihravemu učencu, ker ni znano, da bi jih bil kedaj

žalil. Šele potem je šel k stricema Francu in Jakobu. Pa za manj časa, kakor pri Jožefu. Zato je bil v Vrbi doma le bolj malo na vakancah. (Iz pripovedovanja sestre Lenke).

Stari stric Jožef je na Kopanju poučeval svojega nečaka brati, računati in druge predmete, ki jih je potreboval za nadaljnje izobraževanje na triivialki v Ribnici; v tistem času, kot vemo, na Kopanju še ni bilo osnovne šole. Bistri fantič je pri visoko izobraženem stricu lahko ogromno pridobil, na razpolago pa je imel tudi njegovo knjižnico.

Ko je France dopolnil deset let, ga je poslal stari stric v Ribnico k dekanu Bonaventuri Humelu, ki je bil tudi prvi njegov katehet. — »Strašno zamerkljiv je France,« so staremu stricu pravili dekan. »Kar v šoli povem, on vse ve.« Malega Franceta je dal tamošnjemu, sedaj po imenu neznanemu učitelju v rejo in stanovanje. Čeprav je bil odličen učenec in zapisan v zlato knjigo, pa se Ribnice pesnik ni rad spominjal... Pozneje je izjavil: »Zame bi bilo bolje, da nisem nikdar v Ribnici bil.« (Ljubljanski Zvon, leta 1881, str. 16).

V Ribnici moramo zapustiti sedanjega našega največjega slovenskega pesnika in se vrniti na Kopanj, kamor je k stricu pesnik ob počitnicah še potem, ko se je šolal v Ljubljani, prav rad zahajal.

Leta 1820 je bil službeno premeščen na Ježico tudi stari stric Jožef in na njegovo mesto je prišel za lokalnega kaplana na Kopanj Anton Pestotnik, za njim pa Anton Schaffer (1836 — 1855). Schaffer je postavil v cerkvi prve orgle. O njem poročajo še, da je v gorkih pomladanskih dnevih pod kopanjsko lipo prvi začel mladino nekoliko poučevati v branju in pisanju. Verjetno je bil strog do učencev, kajti kdor ni znal brati in pisati, ni dobil pri velikonočnem izpraševanju listka.

Zelo zmožen in prizadeven je bil lokalist Anton Namre, ki je služboval na Kopanju od leta 1855 — 1864, kakor tudi njegov naslednik Martin Korošec (1864 — 1868). Zasilno šola sta imela v sobi nad mrtvašnico, kjer je zdaj prostor za cerkvene predmete. Namre je skrbel tudi za umetniški videz cerkvene notranjščine, ki jo je dal poslikati priznanima slikarjema, bratoma Štefanu in Janezu Šubicu. Poleg tega je zlagal tudi pesmi. »Drobtinice« so leta 1898 objavile osem njegovih pesmi. Dekliška (Že od nekdanj sem štimala jest vse žlahtne rožice) je bila nekdanj med dekleti v Šmartnem pod Šmarno goro, kamor je bil Namre prestavljen, zelo znana. Napisal in uglasbil je med drugim tudi »Pesem o Kopanju« z 20 kiticami, ki jo ljudje še danes poznajo. Naj navedem melodijo in nekaj verzov:

Pesem o Kopanju

Gibčno

mf En khibček prijazen stoji, krog njega log polje le-
 ši, pod khibčkom vasica, na khibčku cerkvi, pri cerkvi pa faroz stoji.

Na hribček kopanjski gre rad
vsak farman, naj star bo al' mlad,
iz Stične in Žalne,
od Krke tud' daljne
priroma vsak romarček rad.

In orgle pojejo lepo
in pesmi donijo sladko,
pošiljajo slavo
tja v rajsko višavo
Mariji Kraljici v nebo.

(Pesem ima 12 kitic).

Novo šolsko poslopje

Naslednje leto, ko je Namre odšel za župnika v Šmartno pod Šmarno goro (in dal tam tudi poslikati cerkev Janezu Šubicu, ki je izdelal sv. Martina, eno izmed najlepših oltarnih slik v Sloveniji), so morali vaščani zelo resno misliti na gradnjo novega šolskega poslopja. Čeprav so se ljudje branili šol kot nepotrebnih novotarij, ker še niso poznali potrebe in koristi šolske izobrazbe, pa tudi zaradi stroškov, ki jih je šola nalagala, so vendar morali že po letu 1860 tudi na deželi pričeti zidati nova šolska poslopja. Najbolj so se upirale sosednje vasi. Kljub temu pa je dobil Kopianj novo šolo že leta 1865.

Nalog za zidavo nove zgradbe je izdal okrajni sodnik Konšek v Velikih Laščah, nadzorstvo nad zidarskimi deli pa je izročil bivšemu čušperskemu oskrbniku Špialeku. Prebivalci iz vasi Mala in Velika Račna so želeli imeti šolo spodaj v vasi, a to jim ni uspelo doseči. Zgradbo so postavili verjetno na zahtevo šolske oblasti in kaplana na cerkvenem svetu na hribu Kopianj. Dozidali so jo še istega leta (1865).

Stavba je bila pritlična z eno učilnico in s stanovanjem za učitelja. Stanovanje je imelo eno sobo in kuhinjo.

Šolski okoliš

V šolskem okolišu Kopianj so bile tele vasi: Velika Račna (37 hiš in 194 prebivalcev), Mala Račna (41 hiš in 222 prebivalcev), Predolje (15 hiš in 91 prebivalcev), Velika Ilova gora (31 hiš in 131 prebivalcev), Malo Gabrje (8 hiš in 38 prebivalcev) in vas Sp. Slivnica (do leta 1920). Prebivalci so poljedelci in pridelujejo največ krompirja, koruze in žita. Kraji so pasivni (po popisu iz leta 1929). — Na hribu Kopianj je samo cerkev, župnišče, pokopališče in šola. Šolski okoliš Kopianj je spadal v ljubljanski okraj. Pouk in vse uradovanje je bilo v slovenskem jeziku.

Sprva je bila šola enorazrednica. Prvi učitelj na kopanjski osnovni šoli je bil Anton Požar, ki je služboval kot novinec od leta 1866. Telega leta je

imela šola vpisanih okrog 80, že naslednje leto pa 89 šoloobveznih otrok. Ob zaključku šolskega leta je šola obdarovala 7 in pohvalila 6 otrok, 21 pa je izdelalo razred z dobrim uspehom. V zapisniku o učnem uspehu pristavlja učitelj Požar: »Vsi drugi otroci te šole (55) so to leto prav zanikrno se učili, ino 24 izmed njih, veči del iz Slivnice* ni nikoli v šolo prišlo, obeniga napredka storilo, torej zaslužijo v Černe bukve z umazanimi črkami zapisani biti.« — To je čas, ko je bil podpisan konkordat med staro Avstrijo in katoliško cerkvijo. Ta je cerkvi zagotovil popolno nadzorstvo nad osnovnim šolstvom. Konkordat je bil v veljavi od leta 1855 — 1870, ko je bil razveljavljen.

Vse do leta 1909 so podatki o delovanju šole na Kopanju zelo skopi, pogrešane so vre uradne knjige in spisi. Manjka tudi šolska kronika. Ohranili so se ta čas le podatki o učiteljih in številu vpisanih učencev (za vsakih pet let).

Učitelji:

Anton Požarju so sledili po kronološkem redu do leta 1914 tile učitelji:

2. Anton Junc, doma iz št. Petra pri Banolju na Dolenjskem, od 1868 — 1870
3. Jožef Franke, od 1870 — 1872 (točen čas službovanja ni znan). Verjetno za njim nekaj časa (vsaj 3 mesece) osnovna šola na Kopanju ni imela učitelja niti pouka.*
4. Učence je poučeval šele od leta 1873 eno leto in pol Anton Hočever, ki je tedaj prišel na Kopanj kot lokalni kaplan. Hočever je postal leta 1876 na Kopanju prvi župnik.
5. Ivan Rihterič, roj. 1852 v Bukovici, župnija Selce, učil 1874 — 1876
6. Martin Lorger iz Šmarja pri Celju, 1876 — 1878
7. Ivan Pregelj je prišel s Krke, 1878 — 1880
8. Leopold Vozlaček, 1880 — 1884
9. Ljudevit Vagaja, 1884 — 1886
10. Jožef Sedlak, roj. v Zagrebu, 1886 — 1896
11. Franc Grm, roj. na Paki leta 1877, na Kopanju 1896 — 1901. Nato je dobil mesto učitelja v gluhonemnici v Ljubljani, kjer je postal ravnatelj zavoda.
12. Karol Hlebec, roj. v Sevnici leta 1883, na Kopanju 1901 — 1903
13. Ivan Božič, 1903 — 1904
14. Mara Tavčar, pomožna učiteljica 1904 — 1907. Znana pesnica.
15. Julijana Zalokar, roj. v Smarju leta 1886, poučevala 1907 — 1911, nato odšla na Krko.
16. Karolina Lavrič, roj. v Ljubljani, 1911 — 1914
17. Mara Ušeničnik, 1914 — 1915. V času od 22. nov. 1914 do 12. aprila jo je nadomestovala suplentinja Rozalija Svetlič.

* Do leta 1920 je spadala v šolski okoliš osnovne šole Kopanj tudi vas Sp. Slivnica, oddaljena od Račne 6 km. Otroci bi morali obiskovati pouk vsaj dvakrat na teden.

* Morda je v vmesnem obdobju od novembra 1872 do začetka leta 1873 učil Anton Korošič?

V istem času je bilo vpisanih:

1870/71	78 učencev
1874/75	103 učencev
1879/1880	110 učencev
1884/1885	132 učencev
1889/1890	148 učencev
1894/1895	160 učencev
1899/1900	152 učencev
1904/1905	177 učencev
1909/1910	176 učencev
1914/1915	165 učencev

Tabela kaže da je število šooobveznih otrok do leta 1915 neprestano naraščalo, med prvo svetovno vojno pa je število učencev neznatno padlo. Pouk je bil neprekinjen, učenci pa so prihajali v šolo precej neredno. Že v šolskem letu 1919/20 je imela šola 216 vpisanih otrok.

Krajevni šolski odbori in njihovo delovanje v letih 1909 — 1945

Za predsednika krajevnega šolskega sveta je bil izvoljen leta 1909 Damjan Škoda, posestnik v Mali Račni, ki se je po treh letih tej dolžnosti odpovedal. Novi predsednik je bil Janez Šeme iz Spodnje Slivnice št. 32, dolžnost krajevnega šolskega nadzornika pa je sprejel Matija Štupnik, posestnik v Veliki Račni.

Krajevni šolski svet pa ni v redu opravljal svojih nalog in je šolo na Kopianju povsem zanemaril. Zato so na predlog nadzornika Pirca izvolili leta 1920 nov krajevni šolski svet. Predsednik je postal Janez Zupančič iz Male Račne, podpredsednik Matija Štupnik iz Velike Račne in član Franc Mehle z Velike Ilove gore.

Nov šolski svet in občinski odbor sta tedaj podprla prošjo učitelja Andreja Flajsa, da se pripravi in prezida zanemarjeno učiteljevo stanovanje (popravilo oken, prezidava zgornje sobe v kuhinjo in manjšo sobo). Nabaviti je treba nove šolske klopi in popraviti peč, pod in oder. — Do leta 1923 so poleg omenjenih izboljšav kupili še nova vežna vrata in tega leta zgradili nov betonski vodnjak. Pri vseh teh opravilih so mnogo pomagali vaščani z materialom in prostovoljnimi delom. Od cerkve je občina kupila zemljišče okoli šole za ureditev šolskega vrta. Zeleznno črpalko na šolskem vodnjaku so montirali leta 1927.

Razširitev šole

Občinski odbor se je nekaj let (od leta 1922) upiral predlogom, da bi priznali šoli dva razreda, češ da primanjkuje sredstev in učiteljev. Končno so na zahtevo sreskega šolskega nadzornika razširili enorazredno osnovno šolo na Kopianju v dvorazredno (Odlok velikega župana P. br. 4062 z dne 32. aprila 1925 in člen 11 državnega šolskega zakona od 14. maja 1969 št.

62 in še odlok sreskega poglavarstva št. 3221 od 10. junija 1925). Do prizidave še ene učilnice je bil pouk za 1. razred popoldne, za 2. razred pa dopoldne.

Leta 1923 je bil izvoljen nov krajevni šolski svet: predsednik Martin Okorn, Velika Račna 18, podpredsednik Jožef Zajc, Velika Račna 9, član Janez Nučič Predole 8, nadzornik krajevnega šolskega sveta Martin Stupnik, Velika Račna 10.

Načrti in dela za pridobitev še ene učilnice so potekala s komisijskimi ogledi vse do leta 1925. Končno so se v sporazumu z občino zedinili, da se opusti zidava posebnega prizidka s stopniščem v učiteljevo stanovanje (predlog ing. Kranjca), da pa se šola nadzida in uredi dve učilnici v pritličju, v prvem nadstropju pa stanovanje za učitelja. Adaptacija mora biti opravljena od 28. 7. 1930 do 15. 11. 1930. Zidarska dela naredi Anton Ljubič s Sp. Slivnice (38.674 din), mizarska dela Ignac Gerden iz Št. Vida pri Stični (36.828 din), druga dela: kleparska, vodovodna, pečarska, soboslikarska itd. znašajo skupno 116.556 din, vsi stroški pa 204.556 din. Šolski odbor je dobil 10.000 din državne in 20.000 din oblastne podpore, obenem se je zadolžil pri Mestni hranilnici.

Otvoritvi preurejene šole so prisostvovali: dr. Rudolf Andrejka, sreski načelnik in vodja gradbene komisije, dr. Živko Lapajne, višji zdravstveni svetnik in sreski sanitetni referent, ing. Leo Mencinger, višji tehnični svetnik, Janko Grad, sreski šolski nadzornik. Kot je običaj ob takih prilikah, so se vrstili razni govori o pomenu šolske izobrazbe in zaslugah lokalnih činiteljev pri zidavi stavbe.

Leta 1934 so nastale po novi upravni delitvi tele občine: Grosuplje, Spodnja Slivnica (Mlačevo) in Račna. Istega leta je bil izvoljen nov šolski odbor: predsednik Janez Stare, posestnik iz Predol 5, blagajnik Jožef Novak, posestnik iz Velike Račne 11, tajnik Franjo Čuk, šolski upravitelj na Kopanju, in 4 člani, ki so se pri novih volitvah leta 1937 menjali. Leta 1938 je šola izplačala Mestni hranilnici ljubljanski 100.000 din dolga, ki ga je imela zaradi stroškov pri nadzidavi šole.

Šolski vrt in telovadišče

Leta 1926 je šola uredila vrt, potem ko je občina kupila od župne nadarbine 6,66 a zemljišča. Naslednje leto so postavili okoli šolskega vrta, ki je meril 2,66 a leseno, leta 1939 pa novo betonsko ograjo.

Leta 1933 so bregoviti svet pred šolo izravnali in pripravili za šolsko telovadišče.

Otroci so pomagali tudi pri pogozdovanju in posadili leta 1934 400, leta 1936 pa 500 smrečic.

Učitelji v letih od 1912 — 1945

Dne 1. 4. 1912 je bila premeščena v Kokro nad Kranjem Julijana Zalokar. Karolina Lavrič je učila na Kopanju od 16. 9. 1911 do 1. 5. 1914, nato je bila premeščena na dvorazredno osnovno šolo na Brezovico.

Mara Ušeničnik je prišla na Kopanj po enoletnem službovanju iz Dolskega. Tu je poučevala od 5. 5. 1914 do 10. 11. 1915, vmes je bila na bolezenskem dopustu od 1. 11. 1914 do 12. 5. 1915. Nadomeščala jo je suplentinja Rozalija Svetlič.

Marija Prezelj, od 10. 11. 1915 kot suplentinja in od 1. 12. 1915 kot provizorična učiteljica do 31. 12. 1917, ko je bila premeščena na Žažar pri Vrhniki.

Marija Šibovc od 31. 12. 1917 do 19. 8. 1920, nakar je bila premeščena v Domžale. (Rojena je bila 7. 7. 1880 na Reki, maturirala pa v Gorici leta 1900 v slovenskem in nemškem jeziku.)

Andrej Flajs, rojen 4. 8. 1896 v Soči na Primorskem, maturiral v Gorici 30. 3. 1915, od 1919 do 1920 učitelj na petrazrednici v Borovljah (od 1915 do 1919 na bojišču, nazadnje na koroški fronti). Na Kopanju je bil šolski vodja od 29. 10. 1920 do 11. 4. 1923. To leto je bil imenovan za stalnega nadučitelja v Zelimljem.

Mimica Flajs, od dne 24. 1. 1921 do 1. 9. 1923.

Franjo Čuk je prišel iz Sinjega vrha pri Črnomlju za upravitelja šole na Kopanj dne 23. 8. 1923. Služboval je neprekinjeno do 15. 8. 1942, ko je bil interniran. V času njegovega vodstva je šola postala dvorazrednica (1925) in na delovnih mestih se je izmenjala vrsta učiteljic.

Doroteja Skubic, poročena Ivanc, na šoli je poučevala od 18. 11. 1925 do 22. 1. 1931, ko se je poročila s trgovcem Josipom Ivancem v Sodražici. (Maturirala je leta 1924 in poučevala eno leto v Št. Vidu nad Cerknico).

Vekoslava Trtnik, od 12. 1931 do 5. 10. 1932 (prej je bila učiteljica v Lichtenturnovem zavodu v Ljubljani in v Sodražici), nato prestavljena v Rajhenburg.

Marija Brenk, učiteljica pripravnica iz Rajhenburga, od 8. 10. 1932 do 8. 12. 1934, nakar se je vpisala na višjo pedagoško šolo v Zagrebu.

Ljudmila Grilc, učiteljica pripravnica v Višnji gori. Na Kopanju je poučevala od 16. 4. 1935 do 11. 10. 1937 (vmes je bila na pevski turneji v Srbiji od 17. do 25. 3. 1937), nato se je vpisala na Višjo pedagoško šolo v Zagrebu.

Jožefa Zajec je poučevala kot učiteljica abiturientka iz bednostnega fonda od 1. 9. 1935 do 31. 3. 1936.

Ivana Jaklic (iz Ljubljane). Na šolo Kopanj je bila imenovana 27. 11. 1937, službo pa je nastopila 1. 12. 1937. Pouk na šoli je bil prekinjen od 31. 12. 1937 do vključno 4. 1. 1938 (smrt njenega očeta), nakar je bila bolna za škrlatinko od 12. 2. do 14. 4. 1938. Iz gradiva ni razvidno, do kdaj je poučevala na osnovni šoli na Kopanju.

Ko so italijanski fašisti odpeljali učitelja Franja Čuka 15. 8. 1942 v internacijo, vse šolsko leto 1942/43 ni bilo pouka. Na šoli so poučevale šele od marca do 31. julija 1944 učiteljice: Alojzija Hafner in sestra Branka in Draga Poženel. Od 19. 11. 1944 do 4. 3. 1946 je poučevala na šoli Jožefa Zajec (v ponedeljek, sredo in petek) učence iz nižjih, in ostale dni učence višjih razredov osnovne šole. Dne 19. 2. 1945 je bil zopet pouk redno, ko se je pridružila Zajčevi še učiteljica Adela Pogorelec (prvi in drugi razred popoldne).

Šolski nadzorniki

Okrajni (sreski) in banovski:

Franc Gabršek 1909 — 1921

Andrej Rajc 1921 — 1925

Mihael Kosec 1925 — 1927

Miroslav Pretnar 1927 — 1928

Fran Drnovšek 1928 — 1931 banovski

Leo Cepuder 1935 — 1936 (Ljubljana — vzhodni del, nato odšel v Maribor)

Andrej Škulj 1935 — 1936 banovski, za bivšo ljubljansko oblast

Fran Drnovšek je postal leta 1936 ponovno okrajni (sreski) nadzornik

Ivan Štrekelj 1937, upokojen 1938

Fran Erjavec 1938 — 1942

Milko Jeglič 1938 — 1945 banovski

Veroučitelji

Francišek Zužek, 9. 12. 1905 do 5. 5. 1923. Sestavil je obširno kroniko svoje dobe in zbral mnogo zgodovinskih podatkov o Kopanju in okolici. Prestavljen je bil za župnika v Smlednik.

Ivan Kogovšek, 18. 7. 1932 do 1945. Leta 1961 je bil imenovan za dekana v Višnjo goro. Veliko je potoval, bil je vojaški kurat v Italiji, Albaniji, Dubrovniku in služboval v več krajih na Gorenjskem in v Ljubljani. Bil je odličen pevec. V rokopisu je zapustil zgodovino Kopanja in rojstne župnije (Dravlje nad Ljubljano).

Učenci in učni uspeh

Od leta 1909 do 1920 se je gibalo število učencev na šoli od 171 do 197; zaradi bolezni in oddaljenosti od šole ni obiskovalo pouka v tem času od 10 do 15 otrok. Število vpisanih otrok je nekoliko padlo proti letu 1914, a se je ponovno dvignilo do leta 1920. Po tem letu je zaznati vsa naslednja leta občuten padec, npr. leta 1921 — 129 učencev (ustanovitev novega šolskega okoliša na Sp. Slivnici), leta 1924 — 104 učencev (huda zima), leta 1928 — 81 učencev, leta 1929 — 73 učencev, nakar se vpis ponovno dviga proti letu 1938/39, ko doseže število 112, vendar se na koncu leta zmanjša na 86 učencev. Obisk pouka je bil boljši pozimi in slabši spomladi in v začetku poletja zaradi dela na polju. Pouk je bil prekinjen tudi zaradi velikih poplav (npr. od 18. do 23. 9. 1933).

Učni uspeh* je bil občutno slabši pri učencih z Velike Ilove gore in Malega Gabrja, ker so obiskovali pouk le dvakrat na teden in še to zelo neredno. Prav tako so hodili dvakrat na teden v šolo na Kopanj otroci iz 6 km oddaljene vasi Spodnja Slivnica vse do šolskega leta 1920/21, ko so ustanovili za Spodnjo Slivnico svoj šolski okoliš. Kljub temu je bila šola

* Primer učnega uspeha iz leta 1936: odl 12, pd 29, d 32, sl 25, nzd 3, vseh učencev 101. Nagrado in hranilno knjižico 100 din sta dobili učenki Ivana Steh (leta 1928) in Jožefa Brodnik (l. 1929).

na Kopanju še vedno preobremenjena. Iz daljnih vasi so prihajali učenci v šolo povprečno dvajsetkrat na leto.

Nov šolski okoliš in šolo so morali ustanoviti tudi na Ilovi gori. Toda prvi komisijski ogled glede šole dne 8. 7. 1926 ni prinesel zaželenih rezultatov. Treba je bilo počakati do leta 1938, ko sta dobili vasi Velika Ilova gora in Malo Gabrje svoj šolski okoliš. Na novo šolo se je 1. 10. 1938 prešolalo s Kopanja 23 šoloobveznih otrok, že leta 1939/40 pa je bilo vpisanih 92 otrok.

Zdravstvene razmere

Zaradi epidemije španske gripe v času od 20. 10. 1919 do 1. 11. 1919 ni bilo pouka. V istem letu je umrla zaradi črnih koz učenka Julija Vovk na Slivnici, zaradi gripe učenka Angela Dremelj z Velike Ilove gore in Francek Fink iz Predol.

Julija 1920 je razsajala griža in pobrala učenca Janeza Zajca iz Velike Račne. Od 15. 4. do 1. 5. 1925 je v epidemiji ošpic obolelo skoraj 2/3 šoloobveznih otrok, vendar hujših posledic ni bilo.

Izredno ostra zima v letu 1929, ko je živo srebro padlo pod 29° C in zapadlo ogromno snega, je bil prekinjen pouk skoraj ves februar. Tedaj so imeli domala vsi učenci mumps (vnetje priušesne slinavke).

Dne 21. 4. 1934 je zdravniško pregledal vse šoloobvezne otroke dr. Franjo Podkoritnik iz Grosuplja. Proti škrlatinki in davici so jih cepili zdravstveni delavci iz Higienškega zavoda iz Ljubljane. Tudi učitelji so imeli obvezni zdravniški pregled dne 31. 10. 1935.

Leta 1939 je obolelo več otrok in odraslih za gripo, nekaj otrok tudi za ošpicami. V tem letu so zopet prizadejale ogromno škodo trikratne zaporedne poplave in uničile vso setev, krompir, fižol itd. ter košnjo na travnikih. Primanjkovalo je živeža in krme za živino.

Solske proslave, kulturno-prosvetno delo in poučne ekskurzije

Poleg obveznih šolskih proslav ob državnih praznikih in obletnicah pomembnih kulturnih osebnosti* je šola prirejala javne nastope s pevsкими točkami, deklamacijami in igrkami.

Prvi javni nastop so imeli učenci leta 1926 v gasilskem domu v Veliki Račni. Tedaj so zelo uspešno prikazali igro Lažnjiva Milena. Škoda, da je bil obisk te prireditve zelo slab. S prispevki za vstopnino je šola kupila knjige za mladinsko knjižnico.

Mnogo boljši obisk (200 poslušalcev) je bila deležna šolska prireditve leta 1931. Učenci so deklamirali, peli v triglasnem pevskem zboru in priredili igrico V kraljestvu lenuhov in šaljivko Zamorčki.

Tudi kasnejše prireditve so bile prav lepo obiskane. Poleg deklamacij in petja so igrali še Pavelčkovo piščalko (24. 6. 1934), igrico Povodni mož (28. 6. 1936) in za proslavo materinega dne igrico Pesem o mami (30. 5. 1937).

* Rojstni dnevi cesarjev in kraljev (Franc Jožef I., Peter I., Aleksander I., praznik Ujedinjenja, proslave Strossmayerja, Slomška, Cirila in Metoda, Sv. Sava, Vidov dan itd.).

Splošno zemljepisno in kulturno razgledanost učencev so pospeševale poučne ekskurzije in izleti v bližnjo okolico, pa tudi v večja mesta in seveda v slovensko metropolo. Med drugim so obiskali Škocjan, Turjak in Velike Lašče 1921, 1933, Ljubljano (ogled rimskega zidovja, muzeja, Rožnika, Tivolija, znamenitih stavb, spomenikov in gradu, velesejma) 1924, 1930 in 1932, Bled in Brezje 1925 (dvodnevni izlet), Šmarno goro 1926, 1932, 1936, Novo štifto, Sodražico, Sv. Gregor, Ortnek 1927, skupno z učenci iz Sp. Slivnice so obiskali Kamnik 1928, Vrhniko 1929, Kočevje (rudnik in tekstilno tovarno) 1933, Ilovo goro, Muljavo, Krko, Stično 1934, Ponikve (higienska razstava) 1935, Polževo 1936, Županovo jamo 1938 itd.

Šola je priredila tudi predavanje o škodljivosti alkohola; učitelji so sodelovali pri ljudskem štetju (od 1. 4. do 15. 4. 1931) in se udeleževali okrajne konference leta 1932 (ki se je je po desetih letih udeležilo vse učiteljstvo iz ljubljanskega okraja).

V letih od 1939 do 1942 manjkajo podatki.

Pregled dela v šoli v času narodnoosvobodilnega boja

Račno je zasedlo italijansko vojaštvo junija 1941 in se nastanilo v gasilskem domu. Šolski pouk je tedaj potekal nemoteno.

Konec maja leta 1942 je zasedla Čušperk italijanska vojaška posadka, se utrdila, obdala z bodečo žico in bunkerji. Od tu je nadzorovala okoliško področje do 9. 9. 1943, ko je Italija kapitulirala.

Dne 14. 8. 1942 so fašisti odpeljali iz teh krajev 70 mož v italijansko internacijo (Gonars, Padova), med njimi dne 15. 8. 1942 tudi šolskega upravitelja Franja Cuka. Konec leta 1942 so se za pol leta italijanski vojaki nastanili v šoli. Zato, in ker ni bilo učitelja, vse šolsko leto 1942/43 na Kopanju ni bilo pouka.

Na slovenskem ozemlju, ki ga je okupirala italijanska vojska, so ustanovili v začetku leta 1943 belo gardo, zato so fašisti njihove simpatizerje odpuščali iz internacije domov. Po razorožitvi okupatorjev 9. septembra 1943 so pričeli partizani organizirati ljudske odbore. Toda ob premikih nemške vojske so se dne 4. 11. vnele silovite borbe na Ilovi gori, kjer so utrpeli Nemci in X. udarna brigada Ljubljanska ter Cankarjeva brigada velike izgube. Nemci so požgali vasi Veliko Ilovo goro in Gaberje. Ubiti so bili tudi trije vaščani.

Dne 17. 12. 1943 so partizani požgali šolo, ker je služila belogardistom za vojaško postojanko; istega dne in iz istega razloga so požgali župnišče, naslednjega dne pa grad Čušperk in železniški postaji Predole in Čušperk.

V šolskem letu 1943/44 je bil pouk od meseca marca do 31. 7. 1944.

Poučevale so Alojzija Hafner, Branka in Draga Poženel. Pouk je bil nekaj časa v Veliki Račni št. 31 v hiši posestnika in gostilničarja Jožeta Stupnika, kmalu zatem pa zaradi bombnih napadov v Mali Račni št. 28 v hiši posestnika Antona Bahovca. V jeseni leta 1944 so obnovili streho na šolskem poslopju.

V šolskem letu 1944/45 je pričela poučevati učiteljica Jožefa Zajec dne 19. novembra. Za nižje razrede osnovne šole je bil pouk trikrat na teden in

prav tako za višje razrede. Od dne 12. 2. 1945 je bil pouk reden, dopoldne so obiskovali pouk učenci iz višjih razredov, popoldne pa obratno. Nižje razrede je poučevala učiteljica Adela Pogorelec, ki je bila leta 1941 pregnana iz Št. Vida nad Ljubljano, višje razrede je učila Jožefa Zajec. Učenci teh razredov so zelo neredno obiskovali pouk (pomanjkanje delovnih moči), zato sta si delili učence nižjih razredov obe učiteljici.

V tem času je obiskovalo prvi in drugi razred 58 učencev, tretji in četrti razred pa 34 učencev, skupaj 92 učencev. Prvi razred višje ljudske šole je obiskovalo 17 učencev, drugi razred 10 učencev, tretji razred 2 učenca, vsega 29 učencev. Skupno število učencev, ki so v šolskem letu 1944/45 obiskovali pouk, je bilo 121.

Pri bombnem napadu je izgubil življenje 7-letni učenec Ivan Novak.

V začetku leta 1945 se je utrdila v kopanjski šoli domobranska četa. Dne 1. aprila so zavezniška letala bombardirala Kopanj in Račno. Poškodovale so cerkev in več poslopij, med njimi jih je 8 pogorelo; na Kopanju je bil ubit en domobranec.

Dne 9. maja je jugoslovanska armada osvobodila vso Dolenjsko, Slovenijo in Jugoslavijo. Okupatorji, Nemci in njihovi pomagači domobranci so bili poraženi, ostali pa so zbežali na Koroško.

Med štiriletno narodnoosvobodilno borbo so prizadejali italijanski in nemški okupatorji s slovenskimi izdajalci in pomagači ogromno gorja in materialne škode ter povzročili veliko človeških žrtev.

Vseh smrtnih žrtev je bilo 20. Nemci so ustrelili 10 moških, Italijani 3, domobranci 2 moška in 1 žensko. V italijanskem in nemškem taborišču sta umrla po en moški. Več prebivalcev so telesno poškodovali, zaprli, internirali; v italijanskih taboriščih je bilo 63, v nemških pa 9 oseb. Osebo svobodo so odvzeli 86 vaščanom.

Nemci so porušili 14 zgradb, Italijani 4. Poleg tega so ropali konje, živež itd. Italijani so do gozina izsekali 300 širok gozdni pas na obeh straneh železniške proge v dolžini 5 km. Okupator se je obnašal vsepovsod surovo, vojaki so kradli, ropali, požigali in pobijali. Škoda na imovini znaša težke milijone, škoda zaradi človeških žrtev pa je neprecenljiva.

Od leta 1946 — 1961

V šolskem letu 1945/46 so pričeli redni pouk zaradi vojnih razmer šele 4. marca 1946, ko je nanovo uredil in opremil učilnico Okrajni ljudski odbor Grosuplje; s prostovoljnimi delom so pomagali tudi vaščani. Pri stavbi so zgradili nove stopnice, popravili sanitarije, peč itd.

Učitelji

Jožefa Zajec je bila premeščena na Korinj v začetku leta 1946.

Franja Klanjšek, od marca 1946 do 6. 4. 1950; prišla je iz Metlike in je imenovanega dne nenadoma umrla.

Alojzij Terček, od marca 1946 do 14. 2. 1948; na šolo Kopanj je bil deljen iz Šmarja, odšel pa je v Žalno.

Albina Erznožnik je učila leta 1946 le dva do tri mesece, nato je bila prestavljena v Žalno.

Jožefa Kavčič, učiteljica-tečajnica, od 1. 9. 1948 do 15. 11. 1948; prišla je iz Korinja. Po dveh mesecih in pol je bila premeščena v Dobropolje.

Marija Tomc, učiteljica-tečajnica, od 13. 11. 1948 do 30. 6. 1949; odšla v Dobropolje.

Mimica Čmak, od 1949 do 1950, odšla v Dobropolje (nadomestovala je Kavčičevo).

Mira Ferjan, leta 1949 je mesec ali dva substituirala, nakar se je zaposlila v Škocjanu pri Turjaku.

Franc Verbič, od 1. 9. 1950 do 31. 8. 1961; prišel je iz Petrove vasi v Beli Krajini in odšel na osnovno šolo na Pijavo gorico.

Žena Frančiška Verbič, od 1. 9. 1950 do 31. 8. 1961; prestavljena na osnovno šolo Škofljica.

Šolski nadzorniki — svetovalci

Vekoslav Perpar 1946 — 1948

Ervin Rotman 1948 — 1964

Vinko Dobnikar 1951 — 1952

Vinko Mazi 1952 — 1973

Drago Mehora 1954 — 1973

Marijan Binter 1954 — 1970

Fran Vidic 1955 — 1961

Janko Knol 1959 — 1972

Ludvik Andoljšek, ravnatelj osnovne šole 1967 — 1969

Hilda Lučovnik, ravnatelj osnovne šole 1969 — 1972

Veselin Perič 1970 —

Alojzij Kikelj, ravnatelj osnovne šole v Grosupljem 1972 —

Popravilo šolskega poslopja

Leta 1950 je kreditiralo ministrstvo za prosveto (70.000.— din) popravilo šole in uredilo učitelju stanovanje. Učitelj Franc Verbič je stanoval sprva v šolski učilnici. Gradbeno podjetje Grosuplje je tega leta dokončno uredilo šolsko poslopje, kot je bilo pred vojno: dve učilnici, stanovanje za upravitelja in učitelje, pisarno, kabinet in kletne prostore. Upravitelj Verbič je imel vsa leta tudi vzorno urejen šolski vrt (cvetje, zelenjava, itd.). Vrata in okna pa so prepleskali šele leta 1957.

Šolski odbor je bil izvoljen leta 1950, devetčlanski pa leta 1954. Obravnaval je vprašanje vzgoje in izobraževanja, zlasti vprašanje obiska pouka ter socialne, zdravstvene in materialne probleme. Učni napredek so obravnavali dvakrat na mesec na roditeljskih sestankih. Obisk učencev je bil v glavnem zadovoljiv. Najslabši učenci so bili tisti, ki so jim dajali doma starši potuho. Leta 1958 so razpravljali o ustanovitvi mlečne kuhinje.

Zdravstvene razmere in kulturna dejavnost

Zdravje otrok je bilo v glavnem zadovoljivo; ošpice in oslovski kašelj nista zapustila hujših posledic; ostra zima v začetku leta 1947 je zmanjšala obisk učencev pri pouku. V letu 1948 je umrl en deček zaradi meningitisa, ena deklica pa je utonila v bregu pri Mali Račni. Naslednje leto je zdravstvena ekipa cepila proti jetiki. Na ledvicah je bolehal vse leto, učenec Anton Bahovec iz Male Račne, učenka Marija Novljan pa je po nesreči padla v domači vodnjak in utonila (10. 5. 1952). Zdravstvena ekipa iz Golnika je fluorografirala vaščane leta 1959.

Leta 1955 se je odzvalo krvodajalski akciji 20 oseb, naslednjega leta pa se je preventivno zaradi otroške paralize pričel pouk šele 15. septembra. Istega leta je bil 14 dni pouk prekinjen zaradi hudega mraza (do -30°C).

Otroci so se od leta 1955 dalje zdravstveno zavarovali in organizirali lastno šolsko hranilno blagajno kot samopomoč pri nezgodah. Leta 1959 so imeli 125.000 din prihrankov.

V kolonijo na morje je odšlo leta 1947 sedem učencev, pozimi pa so tekmovali na saneh in smučeh.

Kulturno življenje se je razvijalo v šoli ob proslavah, akademijah, tekmovalnih itd. in v okviru kulturno-umetniškega društva France Prešern, ki so ga ustanovili dne 28. 6. 1953 v Veliki Račni.

Otroci so nastopili z enodejanko Vedež leta 1946; istega leta so ustanovili pionirsko organizacijo, v katero so se vključili vsi učenci. Obiskali so tudi ljubljansko dramo in si ogledali predstavo Jurček in Čarobne paličice, doma pa prihod dedka Mraza s spremstvom iz Grosupljega. Učitelji so delovali v raznih organizacijah kot LMS, AFŽ, RK, gasilci itd.

Mladinske revije je od leta do leta naročalo različno število učencev. Tako je prejemale leta 1947 Pionirja 23 učencev, naslednja leta pa je padlo število naročnikov na 10 — 14 učencev. Več učencev je bilo naročenih na Cicibana (od 17 — 32), Pionirski list pa je naročalo približno enako število učencev kot Pionirja.

Leta 1946 je priredila šola štirikrat na teden kmetijsko nadaljevalni tečaj. Na gospodarski razstavi Od osvoboditve do 1953 so prikazali razvoj kmetijstva, za dolenski kmečki praznik pa so priredili tekmovanje koscev, žanjic, živinorejcev, gasilcev itd.

Od leta 1953 so imeli na šoli razne krožke, kot sadjarsko-vrtnarski, za ročna dela, šahovski in modelarski. Seminarja podmladkarjev RK se je v Brežicah udeležila učenka 4. razreda Marija Verbič. Vsak mesec (razen ob slabem vremenu) so imeli učenci obvezni športni dan. Udeleževali so se tudi raznih tekmovanj, npr. mnogoboj v Grosupljem. — Mestna hranilnica ljubljanska je nagradila dve najboljši nalogi.

Daljši izlet je priredila šola na Reko — Sušak in Opatijo (1949) ter v Postojnsko jamo (1951).

Proslave in druga prostovoljna dela

Šola je redno proslavljala kulturni praznik 8. februar, delavski praznik 1. maj, dan zmage 9. maj, dan mladosti 25. maj, državni praznik 29. novem-

ber, novoletno jelko; ob teh prilikah so učenci deklamirali in peli. S svojim sporedom so sodelovali na Veliki Ilovi gori leta 1948, ko so prekopali borce narodnoosvobodilnega boja, in naslednje leto ob otvoritvi spominske plošče. Dne 19. 9. 1954 so se udeležili velikega zborovanja na Ostrožnem (Štajerska v borbi), dne 29. oktobra 1954 pa so prvič proslavili občinski praznik. Ob večjih praznikih so prižigali kresove, otroke pa so podjetja in kmetijske zadruge obdarovale za novoletno jelko.

Učenci so se izkazali pri prostovoljnih delih, ko so nabirali žir, razna zelišča, sekali drevje, pomagali pri zidarskih delih, npr. na Veliki Ilovi gori, sodelovali pri pogozdovanju (leta 1950 — 3000 jesenovih sadik, leta 1952 — 1300 jelkinih sadik in še 5000 sadik z učenci iz Ilove gore). Žir so menjavali v kmetijski zadruzi 100 kg za 10 kg jedilnega olja. Za teden RK so pridno prodajali značke in sodelovali pri nabiralni akciji za poplavljenca v Celju.

Dne 20. 3. 1960 so na pobudo pionirjev in združnikov okraja Ljubljana in OLO Grosuplje ustanovili pionirsko zadrugo.

Učenci

V letu 1946 je bilo vpisanih 106 učencev, in sicer:

	dečki	deklice	skupaj	
1. razred	8	13	21	I. oddelek
2. razred	14	16	30	
3. razred	11	7	18	
4. razred	6	8	14	II. oddelek
1. razred višje osnovne šole	1	16	17	
2. razred	3	2	5	
3. razred	1	—	1	

V naslednjih letih se je gibalo število učencev takole:

1947	82	izdelalo je 62 učencev
1948	87	izdelalo je 38 učencev
1949	78	izdelalo je 62 učencev

Trije so se vpisali v gimnazijo.

	število učencev	izdelalo	vpis v gimnazijo	
1950	85	72		3 neocenjeni
1951	76	55	6	
1952	64	53	10	
1953	64	56		

odl 10, pd 12, d 22, zd 10, nzd 8, neoc. 2

Deset učencev je povabila osnovna šola v Grosupljem na skupno prireditve, kjer so prejeli knjižna darila.

	vpis v gimnazijo	ni izdelalo	nagrajeni
1954	64	18	5
1955	65	15	6
1956	60	10	5
1957	58	17	4
1958	56	9	—
1959	57	9	—
1960	50	1	—
1961	54	8	—

V šolskem letu 1957/58 so začeli izvajati šolsko reformo, ki med drugim zahteva, da mora biti šola tesno povezana s stvarnostjo in družbenim dogajanjem. Vsak normalno fizično in duševno razvit otrok naj bi končal šolsko obveznost v osmih letih.

Učenci

Od leta 1964 morajo tisti učenci iz osnovne šole Kopanj, ki so končali četrti razred, obvezno nadaljevati pouk na centralni šoli v Grosupljem. Od leta 1966 pa se prešolajo na centralno šolo v Grosuplje vsi učenci od 5. do 8. razreda (višji razredi). Tja se vozijo vsak dan z avtobusom.

Na osnovni šoli na Kopanju je bil vsa leta po osvoboditvi obisk učencev v glavnem zadovoljiv (nad 95 %), prav tako tudi učni uspeh (srednja ocena šole je bila med db in pd).

Število učencev je tudi v tem desetletju iz razumljivih razlogov neprestano padalo, od okoli 60 na 40. Primerjava z leti 1909 — 1920, ko je imela šola tudi nad 190 učencev, je skoraj neverjetna. Podoben upad učencev je opazen tudi pri mali šoli, ki je bila ustanovljena na pobudo staršev leta 1969. V treh letih je padlo število vpisanih otrok za več kot polovico (od 20 na 9 otrok).

Leta 1971 je uvedla šola petdnevni delovnik in proste sobote. Istega leta so pričeli poučevati matematiko po novi učni metodi; pozitivni rezultati so se pokazali že po dveh letih. — Šola prireja redno roditeljske sestanke in govorilne ure. Nekaj učencev pošlje vsako leto v kolonijo v Koper.

Učitelji — od leta 1962 — 1972

Jožica Levstek, na šoli je pričela poučevati v začetku leta 1961 in je že naslednje leto odšla v Kočevje (točnih podatkov ni).

Zvonka Škerjanc, učila je v istem času kot Levstekova, vendar je šolo na Kopanju zapustila že prej.

Anica Pušl, september 1962 predvidoma do 1. 2. 1963, nato prestavljena v Šmarje

Mirko Perovšek, september 1962 do 31. 8. 1964, nato odšel študirat na Višjo pedagoško šolo v Ljubljano.

V drugem polletju šolskega leta 1963/64 je bila prestavljena iz Osilnice na mesto vodje šole na Kopanju:

Milena Kokotec, 20. 1. 1963 —

Vinko Blatnik, (je prišel iz Šmarja), 20. 9. 1964 —

Za šolsko leto 1962/63 v kroniki ni podatkov.

Kulturne prireditve, tekmovanja, zdravstvene razmere

Na šoli delujejo dramska, folklorna in tehnična skupina (krožek). Učenci pripravljajo tudi razstave svojih del. Na dramskem področju so z mladinci pripravili igro Razvalina življenja in z njo gostovali v Žalni in na Sp. Slivnici (leta 1967). V naslednjem letu so pripravili mladinsko igrico Mezinček in Majin 1. maj.

Tudi KUD France Prešeren je še bolj razvil svojo dejavnost. Naštudiral je igro Mladost pred sodiščem; z njo je nastopil v gasilskem domu v Račni in gostoval v Boštanju in na Sp. Slivnici. Društvo je dalo pobudo za odkritje spominske plošče na župnišču; 14. junija 1964 je bila velika slovesnost. Ze na predvečer so zaigrali v Veliki Račni na prostem na štopnikovem dvorišču dramo Ilke Vaštetove Roman o Prešernu. Na Kopanju pa je govoril pred župniščem, kjer je bil kot otrok pri starem stricu »v šoli« naš pesnik, slovenski pisatelj France Bevk, pisatelj Mile Klopčič pa je recitiral nekaj Prešernovih pesmi. Svoj prispevek k pomembnemu kulturnemu dogodku je dala osnovna šola, ko sta dve učenki deklamirali pesmi Vrba in V spomin Andreja Smoleta, mladinski pevski zbor iz osnovne šole Grosuplje pa je zapel nekaj pesmi.

Leta 1971 je praznovalo tudi gasilsko društvo v Račni 60-letnico svojega delovanja. Pri slavnostih so sodelovali pionirji in mladinci (petje, deklamacije). Obe organizaciji delata po določenem načrtu in vsako leto izbereta vodstvo. Sodelujeta pri sprejemu cicibanov v pionirsko organizacijo (27. 9.), imata pa tudi druge naloge v okviru interesnih krožkov. Za dan borca dne 4. julija 1965 sta pomagali pri svečanostih, prirejali sta igre, npr. enodejanko Mati Mileta Klopčiča. Za dan mladosti 25. maj sta organizirali srečanje pionirjev osnovni šoli Grosuplje in Podtabor na Sp. Slivnici. Pionirji s Kopanja so zbrali 7.000.— din kot pomoč revnim otrokom v Indiji (leta 1965). Vsako leto se pionirji udeležujejo kurirčkove pošte, obenem pa tekmujejo za Jurčičevo bralno značko. Priborijo si tudi priznanja, cicibanove in bronaste značke ali pa knjižne nagrade. Leta 1967 so priredili športno tekmovanje s pionirji iz Škocjana z igro med dvema ognjema. Pridno so se udeleževali tudi izletov: Vrba, Bled 1964, Postojna, Kočevje 1965, Koper, Piran, Izola 1967, Muljava — Jurčičeva rojstna hiša 1969, ljubljanski živalski vrt, Turjak, partizanski spomenik pri Urhu itd.

Posebnih obolenj v tem času pri učencih ni bilo, zdravstvena ekipa pa je leta 1972 opravila splošno cepljenje proti črnim kozam.

Še nekaj zanimivih dogodkov iz tega časa

Leta 1963 je bil katastrofalen potres v Skopju, leta 1969 pa v Banjaluki (8. stopnje). Učenci so zbrali za prizadete v Bosni 13.000.— Sdin.

Šola je dobila svežo pitno vodo iz novega rezervoarja. Dela je financirala temeljno-izobraževalna skupnost, pomagali pa so tudi vaščani iz Predol in Čušperka. Po več kot sto letih obstoja šole je končno dobila šola tekočo vodo.

Dne 1. 7. 1969 so ukinili vlak na progi Ljubljana — Dobrepolje. Vožnja premoga iz Ljubljane je z vozmi mnogo dražja, pa tudi sicer so zveze z avtobusi manj ugodne.

Učitelji so govorili učencem o pomembnih slovenskih pisateljih. Leta 1969 sta umrla Tone Seliškar in J. Ribičič, leta 1970 pa France Bevk.

Viri:

- Šolska kronika
 Poljudna zgodovina župnije Kopanj, sestavila Pepca Zajec
 Ljubljanski Zvon 1881, str. 16
 Mladika 1934, str. 347
 France Kidrič, Prešernov album, str. 23 in 286—287
 Mohorjeva knjižnica: Kako Lenka Prešernova, svojega brata, pesnika, popisuje, zapisal Tomo Zupan leta 1933, str. 10
 Črtomir Zorec, Glas Gorenjske in Obzornik št. 8, str. 528—531 — Po Prešernovih stopinjah na Dolenjskem
 Anton Slodnjak, Neiztrohnjeno srce, II. poglavje, Pri stricu Jožefu od str. 16—35

OSNOVNA ŠOLA NA ILOVI GORI

Cvetko Budkovič

Že 8. julija 1926 se je sešla na Veliki Ilovi gori št. 2 po domače pri Berletu komisija zaradi otvoritve osnovne šole na Veliki Ilovi gori.

Navzoči so bili:

Okrajni glavar Ferjančič, okrajni zdravstveni referent dr. Živko Lapajne, oba župana občin Račna in Videm—Dobrepolje z nekaterimi odborniki ter kopanjski župnik.

Komisiji pa tedaj ni uspelo ugodno rešiti svojo nalogo. Zastopniki občin so izjavili, da ob tem času gospodarske krize občini ne bosta mogli zbrati potrebnih sredstev — zasebnih prostorov, primernih za šolo, pa na Ilovi gori v nobeni hiši ni mogoče dobiti.

Leta 1938 je banska uprava meseca marca ponovno izdala odlok, da se mora na Ilovi gori zidati šola. Občina Račna je proti temu odloku vložila priziv na prosvetno ministrvo, češ naj se v drugič določi komisija.

Stavbišče naj bi izbrali na Mali Ilovi gori v občini Dobrepolje, ki je finančno močnejša kot Račna. Do tedaj pa so začasno najeli prostor za šolo na Mali Ilovi gori v novi hiši št. 21, v sredi med Veliko in Malo Ilovo goro. Pouk se je pričel 1. oktobra 1938.

Dne 15. januarja 1941 se je šola preselila na Veliko Ilovo goro v hišo št. 8, ki je bila last Antona Perka z Velike Ilove gore. Tu je bil pouk do 21. decembra 1953. Otvoritev nove šole je bila v začetku leta 1954. Zgradba stoji v lepem kraju na Veliki Ilovi gori (na Polončkovi zemlji).

Solski okoliš

V šolo na Veliki Ilovi gori so hodili otroci iz tehle vasi: Velika Ilova gora, Gaberje, Mala Ilova gora, Hočevje (Dobrepolje), iz nekaj hiš iz Randola (Krka) in iz nekaj hiš s Kopanja.

Učitelji

IZ Trbovelj je prišla za učiteljico na Veliko Ilovo goro Olga Madon. Verouk je takrat učil Franc Nahtigal, kaplan iz Dobrepolj. Za upravitelja je bil nastavljen Rafael Peitot, prišel je iz Dražgoš iz Gorenjskega. Peitot je bil ob mobilizaciji vpoklican v jugoslovansko vojsko. Po razsulu stare Jugo-

slavije se je vrnil na šolo in nadaljeval pouk do dne 32. junija 1942. Tega dne so ga italijanski fašisti brez zaslišanja ustrelili.

Za njim sta poučevala na šoli Franc Verbič in njegova žena Franciška do 30. junija 1943. Nato je bil pouk prekinjen vse do 1. januarja 1946. Tega dne je začela poučevati Olga Izlakar; do konca šolskega leta 1946 jo je zamenjala Vera Novak. Nato so si sledili učitelji oziroma učiteljice po naslednjem vrstnem redu: Angela Zajc, učiteljica iz Ambrusa; poučevala je od šolskega leta 1946/47 do konca šolskega leta 1952/53.

Ivan Turk, 23. 9. 1953 — 1. 9. 1955,

Zvonka Jančar s Police, 6. 9. 1955 — 1. 9. 1958,

Viktorija Anžur je poučevala eno šolsko leto — 1958/59,

Lovro Mrak, 1. 9. 1959 — 31. 8. 1966,

Silvo Terček, 1. 9. 1966 — 17. 10. 1969,

Marija Globokar, 15. 12. 1969 — 31. 8. 1970,

Mira Gazi, 1. 10. 1970 — 31. 8. 1973.

Od 1. septembra 1973 je vodja podružnične šole na Veliki Ilovi gori France Pajnič, učitelj iz Kočevja.

Učenci

Število učencev je nihalo med 39 — 42 v letih od 1946 — 1957; v šolskem letu 1949/50 se je vpisalo največje število — 46 učencev. Število učencev v letih od 1958 — 1962 se je gibalo med 25 in 35. Od šolskega leta 1963/64, ko so pričeli obiskovati učenci višjih razredov osnovno šolo v Grosupljem, se je število šoloobveznih otrok na Veliki Ilovi gori še znižalo. Tako je obiskovalo šolo v šolskem letu 1962/63 — 23 učencev. Vpis se je postopoma do šolskega leta 1966/67 ponovno zniževal za 10 učencev. Šola ima od tedaj 9 — 12 učencev.

Šolski okoliš

V šolo na Veliki Ilovi gori so hodili otroci iz tehne vasi: Velika Ilova gora, Gaberje, Mala Ilova gora, Hočevoje (Dobrepolje), iz nekaj hiš iz Randača (Krtka) in iz nekaj hiš s Kobanjskega.

Učitelji

Iz Trbovelj je prišla za učiteljico na Veliko Ilovo goro Olga Mahon. V prvem letu je taktar učil Franc Nahčič, kaplan iz Dobrepolj. Na upraviteljsko mesto je nastavljen Rastko Petič, prišel je iz Dražgoš iz Gorenjskega. Petič je bil ob mobilizaciji vpoklican v jugoslovansko vojsko. Po razpisu stare južo-

GLASBENA ŠOLA V GROSUPLJEM

*Cvetko Budkovič**

Za ustanovitev glasbene šole v Grosupljem so tekla prizadevanja, ki jih je vodil podpisani, že nekaj let nazaj. Do lanske jeseni pa do kakih bolj določenih priprav ni prišlo. Lepa želja nekaterih staršev, ki bi radi dali glasbeno izsolati svojega otroka — saj sami zase zato niso imeli prilike niti denarja — se je uresničila le v toliko, da lahko prejema nekateri za glasbo najbolj vneti otroci pouk iz harmonike, ki je bil in je še vedno, osnovan na privatni iniciativi.

Bolj določna podoba bodoče glasbene šole v Grosupljem se je začela izoblikovati, ko sta v nekaj daljših razgovorih ravnatelj osnovne šole v Grosupljem in glasbene šole Ljubljana Vič-Rudnik skušala rešiti začetne težave in v dogovoru s predsednikom glasbene komisije pri ZKPO občine Grosuplje prikazati potrebo po glasbeni izobrazbi mladine ter zainteresirati pristojne občinske in družbenopolitične organizacije, da bi skupno pričeli reševati problem.

Tedaj so se pričeli razgovori in seje v širšem krogu. Akciji so se pridružili predstavniki skupščine občine Grosuplje, temeljno-izobraževalne skupnosti, kulturne skupnosti, SZDL, krajevne skupnosti, ZKPO, osnovne šole in vzgojno-varstvenega zavoda. Dne 5. decembra 1973 se je udeležil seje tudi predsednik skupščine občine Grosuplje tov. Janez Lesjak, ki je predlagal, da se izvoli iniciativni odbor, ki bo na terenu, po podjetjih in tovarnah seznanil občane o začetki akciji. Ustanovitev glasbene šole je treba zaradi kulturnih potreb mesta vsekakor uresničiti, je dejal tov. predsednik Lesjak.

Iniciativni odbor je na eni izmed sej sklenil, da predloži izvršnemu odboru temeljnoizobraževalne skupnosti program dela in predračun izdatkov in dohodkov (učni prispevek-) za leto 1974.

Ze prej, dne 22. novembra 1973 je bil roditeljski sestanek. Na njem je starše podrobno informiral o poteku glasbenega pouka in možnosti nadaljne strokovne izobrazbe ravnatelj glasbene šole Vič-Rudnik. Za začetek je bilo določeno, da odpre šola samo oddelek za klavir in za predšolsko glasbeno vzgojo. Za klavir se je prijavilo 34 učencev, za predšolsko glasbeno vzgojo pa 33 cicibanov.

Finančna situacija pa še vedno ni bila jasna. TIS v proračunu še ni imela zagotovljenih sredstev za posebno glasbeno dejavnost, zato je bilo treba počakati do začetka koledarskega leta 1974. Ker se težave v zvezi s finančnimi sredstvi pri TIS niso izboljšale, je priskočila na pomoč kulturna skup-

* Profesor glasbe, direktor glasbene šole Vič-Rudnik, Emonska 20, Ljubljana.

nost in občinska ZKPO, ki trenutno krije najpotrebnejše izdatke za glasbene učitelje.

Vpisovanje učencev, opravljeno po vseh pravilih zakona o vpisu učencev v glasbeno šolo, je bilo 8. decembra 1973 v stari šoli. Strokovna komisija je preizkusila učencem posluh, melodični in ritmični čut ter glasbeni spomin. Ugotovila je, da so v glavnem vsi učenci muzikalni, nekateri pa so pokazali izredne glasbene nagnjenosti. Če bodo še med študijem tako pridni, vestni in natančni, bodo lahko prav gotovo dosegli pomembne uspehe.

Tudi prva konferenca učiteljskega zbora je pokazala zadovoljive začetne rezultate, tako da smemo upravičeno pričakovati od staršev, občanov, družbenopolitičnih in gospodarskih činiteljev vso podporo, saj jo bo glasbeni oddelek pri osnovni šoli Louisa Adamiča v Grosupljem tudi v bodoče potreboval. Doslej je pokazala popolno razumevanje za finančno stran problema kulturna skupnost in njen predsednik ter občinska ZKPO Grosuplje; tehnično-organizacijske in prostorne težave (instrumentarij!) pomaga reševati ravnateljstvo osnovne šole, kadrovske pa glasbena šola Ljubljana Vič-Rudnik.

Začeli smo in nadaljevali bomo! Ne bomo se ustrašili nobenih težav. To je naš dolg do mladih. Veseli smo tega, da naletimo vsepovsod na veliko razumevanje. In prav je tako. Razvijajoče se mesto nujno potrebuje samostojno glasbenovzgojno žarišče, ki bo v bodoče ob gospodarskem razvoju prispevalo tudi h kulturnemu napredku.

Dne 25. junija 1974 je priredil glasbeni oddelek v dvorani osnovne šole ja v ni nastop učencev ob sodelovanju učencev iz glasbene šole Vič-Rudnik. Nastopu so prisostvovali Edo Gale, sekretar občinskega komiteja, Vinko Eršte, sekretar občinskega sindikalnega sveta, Lojze Kikel, ravnatelj osnovne šole Louisa Adamiča, in številni starši ter mladina.

Pred nastopom je imel v. d. ravnatelja glasbenega oddelka prof. Cvetko Budkovič o učenem uspehu krajše poročilo.

Ko smo dne 4. februarja 1974 začeli s poukom — je dejal — nismo upali, da bodo učenci, vsaj nekateri izmed njih, že po petih mesecih lahko stopili na oder pred kritično poslušalstvo. Vendar so se ti upi uresničili. Še več. Dne 24. junija je opravilo pred strokovno izpitno komisijo 19 učencev izpizite iz nauka v glasbi in 11 učencev iz klavirja, med njimi 3 čez dva razreda (Aleksander Simonič, Tomaž Simonič in Robert Škrjanc). To je lep uspeh, ki ga nismo pričakovali. Ti učenci so v dvakrat krajšem času dosegli znanje, ki ga potrebujejo učenci v rednih glasbenih šolah vse šolsko leto. Takega uspeha pa ni doseglo vseh 33 učencev, kar je povsem razumljivo, saj traja šolsko leto 10 in ne 5 mesecev.

Na glasbenem oddelku so poučevali prof. Darja Kajfež (cicibani in klavir), prof. France Slabe (nauk o glasbi), Jasmina Vučetič in Neda Zavec (obe klavir).

OBČINSKA KRONIKA 1973-74

Jože Marolt*

Podeljena priznanja OF

V letu 1973 je Občinska konferenca SZDL Grosuplje že četrtič podelila priznanja OF. Navedena priznanja so prejeli naslednji občani:

1. Rezka Ambrož, Višnja gora
2. Frančiška Rode, Vel. Mlačevo
3. Ivan Horvat, Zagradec
4. Karel Kovačič, Čagošče
5. Slavko Medved, Ivančna gorica

Vsi navedeni so dobili priznanje za družbenopolitično delo. Priznanja so bila imenovanim svečano izročena na proslavah v posameznih krajih.

Podeljevanje Jurčičevih plaket

Po sklepu skupščine Temeljne izobraževalne skupnosti z dne 25. oktobra 1973 so prejeli na slavnostni seji Skupščine občine Grosuplje dne 29. oktobra 1973 Jurčičevo plaketo, diplomu in denarno nagrado naslednji:

1. Tov. KOKOTEC Milena, roj. 5/3-1921, učiteljica in vodja podružnične šole na Kopanju, za posebne uspehe in dosežke na področju vzgoje in izobraževanja ter prosvete in kulture na vasi.
2. Tov. KUTNAR Neda, roj. 31/1-1925, učiteljica na Osnovni šoli Stična, za posebne uspehe in dosežke pri organizaciji, vodenju in uresničevanju vzgojnih in izobraževalnih smotrov ter izvajanju celotnega vzgojnega procesa.
3. Tov. ŠKUFCA Matilda, roj. 26/2-1937, učiteljica na Osnovni šoli Šentvid pri Stični, za trajnejše uspehe in dosežke na področju vzgoje in izobraževanja ter kulturno-prosvetne dejavnosti v kraju.
4. Tov. VILAR Cvetka, roj. 29/5-1932, učiteljica in vodja podružnične šole Šmarje, za dosežene uspehe pri organizaciji, vodenju in uresničevanju vzgojnih in izobraževalnih smotrov ter za uspehe na kulturno-prosvetnem področju v kraju.
5. Tov. ŽNIDARSIČ Viktor, roj. 5/1-1918, učitelj glasbenega pouka in zborovodja na Osnovni šoli Grosuplje, za pomembne uspehe in dosežke pri dviganju kulturnega življenja na področju glasbe.

* Dipl. pravnik, tajnik skupščine občine Grosuplje.

Četrty kulturni teden ob 500-letnici kmečkih uporov v Šentvidu pri Stični

V času od 30. junija do 8. julija 1973 je bil v Šentvidu pri Stični že IV. kulturni teden ob 500-letnici kmečkih uporov. Pokrovitelj tega kulturnega tedna je bil glavni direktor RTV Ljubljana Janez Vipotnik, častnemu odboru je predsedoval predsednik Skupščine občine Grosuplje Janez Lesjak in upravnemu odboru Peter Šoštarič. Prireditelji so v ta namen izdali posebno in lepo urejeno publikacijo.

Prireditve v okviru IV. kulturnega tedna so po številčni udeležbi pevskih zborov presegle vse dosedanje. Tudi dnevni tisk in RTV so posvetili prireditvam izjemno pozornost. Prizadevni organizatorji so bili deležni vsega priznanja. Kulturni teden pa je z udeležbo pevskih zborov iz zamejstva in iz drugih republik presegel slovenske okvire.

V okviru kulturnega tedna je bila posebna svečanost za Dan borca 4. julija ob odkritju spomenika Puntarija pred šolo v Šentvidu pri Stični.

Športne igre gradbenih delavcev Slovenije v organizaciji SGP Grosuplje

Splošno gradbeno podjetje Grosuplje je bilo v letu 1973 organizator športnih iger gradbincev Slovenije (SIG — 73), ki so bile v dneh od 31. avgusta do 2. septembra 1973 v športnem parku na Kodeljevem. Pokrovitelj 23. športnih iger gradbenih delavcev Slovenije je bil tov. Alojz Nebec, generalni direktor SGP Grosuplje. Organizacijske priprave je vodil poseben komite, kateremu je predsedoval Alojz Škrjanc, dipl. pravnik. Organizacijski komite je v ta namen izdal obsežno publikacijo z nagovorom pokrovitelja in predsednika organizacijskega komiteja.

Prireditve SIG — 73 so bile doslej najbolj množične športne igre gradbincev Slovenije in so izredno uspеле. Za Grosuplje imajo svoj pomen zaradi velike publicitete širom po Sloveniji, ker se je v zvezi z SIG-73 omenjal tudi organizator in s tem ime našega kraja.

Proslava 30-letnice OF v Ivančni gorici

Osrednja občinska proslava 30-letnice OF v nekdanjem stiškem in grosupeljskem okrožju je bila v nedeljo 9. septembra 1973 v Ivančni gorici. Proslave se je udeležilo veliko število občanov iz območja celotne grosupeljske občine. Slavnostni govor je imel Franc Kimovec-Žiga.

Prireditve je v celoti uspela, za kar ima veliko zaslug pripravljalni odbor, ki ga je vodil tov. Jože Nered. Veliko število obiskovalcev se je pripeljalo s posebnimi avtobusi iz vseh predelov občine.

Otvoritev novih poslovnih prostorov LB — ekspoziture Grosuplje

Dne 3/9-1973 je dobila poslovna enota Ljubljanske banke — Ekspozitura na Grosupljem nove poslovne prostore.

* Podatke zbrala: Ema Potokar.

Na otvoritev so bili povabljeni predstavniki družbenopolitičnih organizacij in skupščine občine Grosuplje ter predstavniki Ljubljanske banke: direktor tov. Brajer ing. Metod, predsednik DS tov. Garibaldi ter vodji gradbenih del ing. arh. Kregar in tov. Stritih.

Nakup je bil nujen, ker je banka poslovala od 1961 leta do 1973 v istih prostorih, v začetku z dvema zaposlenima, v letu 1973 že s 7 zaposlenimi. Struktura zaposlenih se je povečala tudi zaradi povečanega obsega poslovanja, saj so sredstva letno porasla v vrednosti S din 298 milijonov. V avgustu 1973 je bilo vključenih 5.943 dinarskih varčevalcev s sredstvi 1 milijardo 963 milijonov ali N din 19.637 milijonov. Deviznih varčevalcev je bilo 888, vrednost vlog 4 milijone 600 tisoč ali S din 460 milijonov.

V zbiranje hranilnih vlog je vključenih tudi 8 pošt: Grosuplje, Šmarje-Sap, Višnja gora, Šentvid pri Stični, Ivančna gorica, Krka, Zagradec, Videm-Dobrepolje, ki vse uspešno poslujejo.

Ekspozitura Grosuplje opravlja za občane naslednje storitve:

- opravlja dinarske in valutne blagajniške posle
- vodi dinarske žiro račune občanov
- opravlja dinarski in devizni plačilni promet
- odobrava potrošniške in druge kredite občanom v skladu z veljavnimi predpisi in pravilniki banke
- sklepa varčevalne in posojilne pogodbe za najetje posojil za gradnjo ali nakup stanovanja
- opravlja pa še druge posle in naloge, za kar jo je pooblastil izvršilni odbor podružnice, oziroma kot je določeno v aktu o ustanovitvi.

S pridobitvijo novih, večjih poslovnih prostorov čaka kolektiv Ekspoziture tudi dosti novih nalog. Prva je, da pridobi delovne skupnosti TOZD za

izplačevanje njihovih mesečnih osebnih dohodkov preko hranilnih knjižic ali tekočih računov. V ta namen je bilo že obiskanih več delovnih organizacij in seznanjenih s prednostmi takega poslovanja oziroma izplačevanja OD za zaposlene, za banko in na sploh za naše gospodarstvo, ki teži po čim hitrejši stabilizaciji.

Vodna stihija v Dobropoljah

Dobropolje, ki sicer spadajo k Suhi Krajini, so nekakšna oaza kraškega sveta, saj daleč naokoli ni take ravnine. Preko Dobropolj ne teče nobena voda. Najbližji potok je Rašica, ki se postopoma zgubi pod zemljo pri Poničkih. Pomanjkanje vode teži prebivalce tega predela, kar ljudje pomnijo. Prvo znano pobudo za zgraditev vodovoda je sprejel že Deželni odbor Kranjski leta 1897. Od tedaj so se vrstili razni načrti, gradnja pa se je začela šele leta 1972 in upajmo, da bo za letošnji občinski praznik pritekla voda na Videm, center dobrepoljske doline.

Podpeč — Vas in vaška pot pod vodo

Poletje 1973 je bilo izredno suho in dobrepoljski ljudje so morali voziti vodo za svoje potrebe in živino s cisternami iz Ljubljane, Grosupljega ali Krke. Največ so jo vozili iz Ljubljane; naročali so jo pri Kanalizaciji, ki ima na razpolago večje cisterne. V zadnjem času pa so jo pogosto vozili stiški gasilci iz Krke preko Hočevja v dolino. To vodo je moral plačati vsak naročnik, bila je zelo draga, zato so jo merili na litre in ker je bila sila velika, so bili veseli, da so jo sploh dobili. Za živino so jo vozili celo poletje tudi iz

Kompolje — Višino vode na odseku ceste Kompolje—Struge vidimo po prometnem znaku

Pogled na Predstruge: ali je res to še Dobrepolje?

znane Podpeške jame ali Raščice z najrazličnejšimi prevoznimi sredstvi in v vseh mogočih posodah. Dežja, ki bi napolnil prazne kapnice, ni in ni hotelo biti. Nenadoma je prišel težko pričakovani dež in veselje se je po sorazmerno kratkem obdobju deževanja sprevrglo v obupno žalost. Slišalo se je silovito bobnenje, ljudje so postali vznemirjeni, starejši prebivalci so vedeli: voda prihaja. Raščica se je razlila po svoji zapuščeni strugi in tekla kot deroča reka proti Predstrugam. Kmalu so stopili v funkcijo tudi bruhalniki izpod Male gore, zlasti v Podpeški jami je prekipelo in voda je začela zalivati pokrajino. V krajevni skupnosti Dobrepolje so bile mobilizirane enote civilne zaščite. Nastali položaj so začeli spremljati pristojni organi v občini, javna varnost in vojska. Enote civilne zaščite in prebivalstvo so začeli graditi nasipe v najbolj ogroženih predelih, da bi voda odtekla mimo Predstrug in Vidma ter Kompolj v najnižje ležeče Struge. Položaj je terjal hitre ukrepe. Podpredsednik skupščine občine tov. Marjan Miklič, domačin, ki se še dobro spominja najhujše poplave leta 1933 in ponovno večje poplave leta 1948, je s hitrimi ukrepi veliko pripomogel, da v kritičnih dneh 23., 24., 25. in 26. septembra 1973 ni bilo človeških žrtev. Iz najbolj ogroženega predela so preselili družine in živino. Del enote civilne zaščite je bil noč in dan v akciji. Vasi so bile »odrezane«, ceste je zalila voda, avtobusi niso vozili in ljudje niso mogli na delo. Končno, toda počasi je začela voda upadati, člani enote civilne zaščite so lahko zapustili svoje položaje in odšli domov, da se odpočijejo. Škoda je bila ogromna. Požrtvovalni in vztrajni ljudje so začeli sami, brez pomoči, popravljati svoje domove in čistiti polja. Občina je na račun škode dodelila krajevni skupnosti le nekaj več sredstev za popravilo poškodovanih cest, ostala sredstva je namenila za gradnjo vodovoda. Najhuje je bilo tistim, ki so tik pred poplavo napolnili kapnice z vodo, pripeljana s cisternami, in so jo morali po končani poplavi izprazniti, da so lahko kapnice razkužili in jih ponovno napolnili z drago pripeljano pitno vodo.

Zgledno sodelovanje KS Ivančna gorica z delovnimi organizacijami pri gradnji javne razsvetljave v Ivančni gorici

Pred občinskim praznikom je bila v Ivančni gorici izročena v uporabo prebivalcem javna razsvetljava, ki so jo na podlagi družbenega dogovora v okviru Krajevne skupnosti, financirale delovne organizacije v naselju. Te so prispevale 175.000 din za 25 svetlobnih teles. Izvajalec del je bila IMP — TOZD Elektromontaža.

Javna razsvetljava je najsodobnejša v občini, saj nima tako urejene še nobeno naselje. Primer sodelovanja Krajevne skupnosti Ivančna gorica z delovnimi organizacijami je kot zgleden v slovenskem prostoru zabeležila tudi ljubljanska televizija v svojih rednih oddajah. O tem je obširno poročal tudi Ludvik Čampa v IMP Glasniku pod naslovom Skupni napor rodijo sadove. V omenjenem prispevku je prikazano zlasti vključevanje TOZD Ljvarne Ivančna gorica v programe del Krajevne skupnosti tudi pri gradnji otroškovarstvene ustanove in kanalizacijskega omrežja v naselju.

Umrli je prvi predsednik skupščine občine Grosuplje tov. Anton Janežič-Tesar

V IV. številki Zbornika občine Grosuplje je bil objavljen prispevek o jubileju Antona Janežiča-Tesarja, roj. 24/8-1912 na Perovem pri Grosupljem ob njegovi 60-letnici. V prispevku so objavljeni podatki o delu pokojnika in številnih političnih in družbenih funkcijah, ki jih je opravljal prav do svoje smrti.

Prvič smo ga pogrešali na praznovanju občinskega praznika 29. oktobra 1973, ko se je zaradi bolezni ulegel in počival. Na domu so ga ta dan obiskali številni odborniki. Ker se mu je stanje poslabšalo, so ga domači odpeljali v ljubljansko bolnico na zdravljenje. Pričakovali smo, da se bo vrnil, kot že večkrat, čil in poln energije. Novica o smrti po tako kratki bolezni dne 6/11-1973, je bila toliko bolj boleča.

Za izvedbo žalnih svečanosti je skupščina občine Grosuplje skupaj z občinskimi in krajevnimi družbenopolitičnimi organizacijami imenovala pogrebni odbor, ki je poskrbel za pokojnikov pogreb, ki je bil dne 8/11-1973. Pokojnik je zadnje 3 ure pred pogrebom ležal v avli Družbenega doma, kjer so se od njega množično poslavljali soborci, občani in mladina. Pogreba se je udeležilo nad 1.500 občanov, med katerimi so bili tudi najvišji predstavniki republike Slovenije, med njimi tudi tov. Sergej Kraigher, predsednik Skupščine SR Slovenije. Pokopan je bil z vojaškimi častmi na novo pokopališče v Grosupljem.

O življenju in delu tov. Antona Janežiča sta ob njegovi smrti objavila daljši prispevek RTV Ljubljana in dnevnik Delo.

Uvedba samoprispevka v krajevni skupnosti Polica

Občani krajevne skupnosti Polica so se na referendumu 25. novembra 1973 odločili za uvedbo krajevnega samoprispevka za sofinanciranje asfaltiranja lokalne ceste Perovo — Drobnič. Izid glasovanja je bil ugoden, od 502 volilnih upravičencev je glasovalo 427 glasovalcev; »za« je glasovalo 372, »proti« 42 volivcev, neveljavnih glasovnic je bilo 13, glasovanja pa se je vzdržalo 75 volivcev.

Na podlagi uspešnega izida glasovanja je svet krajevne skupnosti Polica pod predsedstvom Pavla Finca na seji dne 6. decembra 1973 sprejel sklep o uvedbi krajevnega samoprispevka za asfaltiranje ceste Perovo — Drobnič. Krajevni samoprispevek je vpeljan za dobo 5 let od 1. januarja 1974 do 31. decembra 1978. Zavezanci plačujejo samoprispevek po stopnji 2 % od neto osebnih dohodkov in pokojnin, 5 % od katastrskega dohodka (z izjemo vasi Peč, kjer plačujejo 2,5 %), 3 % od opravljanja obrtnih in drugih gospodarskih dejavnosti ter 100 din letno lastniki osebnih avtomobilov, 200 din letno lastniki tovornih avtomobilov, 40 din letno lastniki motornih koles, 50 din letno lastniki traktorjev in 1.000 din letno lastniki počitniških hišic.

Ta samoprispevek je prvi te vrste, ko obvezuje tudi lastnike prevoznih sredstev in vikendov k dodatnemu prispevku za ureditev ceste.

278. Otvoritev novih prostorov knjižnice v Grosupljem

Kulturna skupnost in Skupščina občine Grosuplje sta pripravili 26. novembra 1973 otvoritev novih prostorov knjižnice v Grosupljem v adaptirani Koščakovi hiši, Adamičeva cesta 15. Načrt preureditve je pripravil dipl. ing. arh. Franc Knavs v sodelovanju s tov. Ančko Korže-Strajnar, vodjo republiške matične knjižnice. Knjižnico je odprl predsednik Temeljne kulturne skupnosti Grosuplje tov. Vladimir Rozman, ki je poudaril, da znaša celotna adaptacija 452.144 din. Del sredstev so prispevale gospodarske organizacije iz naselja Grosuplje, del Kulturna skupnost Slovenije, Temeljna kulturna skupnost Grosuplje in Skupščina občine Grosuplje. Za tem je spregovorila ravnateljica knjižnice tov. Marija Dolanc, ki je zlasti poudarila:

Poslopje knjižnice Grosuplje (v prtiličju desno) z občinsko poročno dvorano (v prtiličju spredaj). Nekdanja Koščakova hiša v Stranski vasi (foto Fr. Adamič)

»Knjižnica v Grosupljem je bila ustanovljena že leta 1952 v okviru DPD Svoboda, nadaljevala pa je delo predvojne sokolske knjižnice. Z odlokom Skupščine občine Grosuplje se je 18/4-1962 ustanovila samostojna Občinska matična knjižnica. Ves čas po vojni je imela knjižnica svoj prostor v nekdanji gostilniški sobi zasebne hiše. Do ustanovitve matične knjižnice je ta prostor še zadoščal, kasneje pa je postal čisto neprimeren za naloge, ki so se z razvojem knjižnične mreže v Sloveniji postavljale pred knjižnične de-

lavce. Zaradi skopo odmerjenih sredstev se je šele 1967. leta zaposlil v knjižnici redni delavec, prej so knjižnico zelo požrtvovalno vodile grosupeljske prosvetne delavke. Z ustanovitvijo Temeljne kulturne skupnosti Grosuplje se je finančno stanje knjižnice delno izboljšalo, število novih knjig se je vsako leto večalo, nakupili smo tudi nekaj prepotrebne strokovne literature. V letu 1965 je štela temeljna knjižna zaloga 5778 zvezkov, 31/12-1972 pa že 11.198 zvezkov, s čimer smo dosegli minimum, ki je predpisan za matične knjižnice. Res pa je, da so v tej številki bile vštete tudi že zastarele in izrabljene knjige; te smo pri selitvi delno že izločili, nekaj pa jih bo še treba. Število bralcev, ki hodijo v knjižnico, se stalno povečuje — od 3.752 obiskov in 9.638 izposojenih knjig v letu 1965 na 7.305 obiskov in 15.503 izposojenih knjig v letu 1972.«

Po otvoritvi so si gostje ogledali prostore knjižnice z urejenim prostim pristopom, s čitalnico in ločenim mladinskim oddelkom.

Istoačasno z adaptacijo pritličja Koščakove hiše za knjižnico je bila v isti hiši na novo urejena poročna soba s predsobo za potrebe občine.

Otvoritev novega vodovodnega zajetja z izviri pod Dobjem na Perovem

Stanovanjsko-komunalno podjetje Grosuplje je dne 25/12-1973 pripravilo kratko slovesnost pri novem vodovodnem rezervoarju na Perovem. Slovesnosti so se udeležili predstavniki Krajevne skupnosti Grosuplje, delovne organizacije Turist — Motel Grosuplje, Instalacij Grosuplje, SGP Grosuplje, samoupravnih organov Stanovanjsko-komunalnega podjetja Grosuplje, Skupščine občine in projektanti Projekta za nizke zgradbe Ljubljana. Direktor Stanovanjsko-komunalnega podjetja Grosuplje tov. Anton Krašovec je navzočim orisal stanje z vodno preskrbo v občini in posebno v Grosupljem, ki je bilo vse dosedaj kritično. Med drugim je poudaril:

»Leto 1970 lahko štejemo za pričetek izrednih naporov za realizacijo sprejetih načrtov oskrbe naselja Grosuplje s pitno vodo. Triletno delo pri programu vodovodne oskrbe Grosupljega in okolice, ki se je vključevalo v urbanistično urejevanje naselja po sprejetem urbanističnem programu v občinski skupščini, je rodilo uspeh in danes lahko zagotavljamo občanom in gospodarstvu Grosupljega z okolico za sedanje potrebe zadostno količino vode.

Novo zajetje daje dodatnih 9 sek./litrov vode, to je toliko, kot daje sedanje zajetje v Kačjeku. Ker so glavni cevovodi projektirani in izdelani še za večje kapacitete, lahko brez večjih dodatnih investicij vključimo v omrežje in rezervarje še 7 sek./litrov. Da bi lahko razpoložljive količine vode dali porabnikom, je bilo treba zajeti pod Dobjem 10 manjših izvirov, zgraditi ca. 3 km cevovoda ϕ 250 mm, zgraditi črpalnico z ustrežno aparaturo, poseben problem pa je bila zgraditev novega daljnovoda iz Stare vasi in nove TP. Največji objekt v tem vodovodnem sistemu so rezervarji s kapaciteto 1.000 m³; od teh sta sedaj zgrajena dva s prostornino 660 m³, kar je štirikrat več, kot znaša kapaciteta dosedanjega rezervarja (140 m³).«

Po končanem izvajanju direktorja je predsednik Skupščine občine tov. Janez Lesjak v vodovodnem rezervarju odprl ventil za pretok vode. Pred-

Gradnja cevododa iz rezervoarja na Perovem v smeri Motela Grosuplje

sednik Krajevne skupnosti Grosuplje tov. Andrej Šircelj pa se je v imenu prebivalcev zahvalil za uspešno izvedeno delo.

S tem je bila otvoritev končana. Problematika oskrbe z vodo naselja Grosuplje pa je le trenutno rešena, ker se naselje nenehno razvija in širi. Vasi v neposredni bližini Grosupljega še danes nimajo vodovoda, tako npr. Brezje, Sp. Slivnica, Boštanj in Mlačevo. Šele z razširitvijo vodovodnega omrežja in gradnjo rezervarjev se bodo mogle tudi navedene vasi priključiti na grosupeljski vodovodni sistem.

Razgovor Uredniškega odbora ZOG z bralci

Ljudska knjižnica Grosuplje je dne 19/1-1974 organizirala razgovor Uredniškega odbora ZOG z bralci. Pogovor je vodil glavni urednik dr. France Adamič, razgovoru so prisostvovali še člani uredniškega odbora Ivan Ahlin, Cvetko Budkovič, Ive Krevs in dr. Stane Valentinčič. Razgovora se je udeležilo okoli 30 bralcev in sodelavcev Zbornika. Bralci so v razpravi predlagali izboljšanje zunanje opreme Zbornika, več slikovnega gradiva in uvedbo

Udeleženci razgovora uredniškega odbora ZOG z bralci

naročniškega sistema. Ugotovili so, da je Zbornik vsebinsko bogat in zanimiv ter je zato potrebno, da se poveča krog stalnih bralcev.

Otvoritev novega centralnega skladišča Trgovskega podjetja Tabor Grosuplje

Na povabilo delovnega kolektiva Trgovskega podjetja Tabor Grosuplje so si odborniki občinske skupščine Grosuplje po končani delovni seji dne 28/2-1974 ogledali prostore novega centralnega skladišča delovne organizacije. V skladiščnih prostorih je odbornike pozdravil predsednik delavskega sveta tov. Janez Štrubelj, ki je odbornikom obrazložil pomen skladišča za podjetje in občino. Skladišče meri skupaj z upravnimi prostori 3.100 m², od tega skladiščna hala 2.600 m², hladilnice in kleti 300 m² in skladiščne pisarne ter garaže 200 m². Skladišče je visoko 8 metrov in centralno ogrevano do 7° C. Po približni oceni bo pretok blaga preko skladišča 255 vagonov živil in 340 10-tonskih kamionov pijač ter 100 do 150 vagonov izdelkov prehrabene industrije Podravka, ki ima del skladišča v najemu.

Uradna otvoritev skladišča, ki je zgrajeno v Grosupljem za železniško progo, je bila naslednjega dne. Na otvoritvi je navzoče predstavnike izvajalcev del, občinske skupščine in družbenopolitičnih organizacij v občini ter Zvezne direkcije za državne rezerve pozdravil direktor podjetja tov. Janko Petek. Ta je v svojem nagovoru poudaril, da je objekt ena izmed največjih

investicij podjetja in da je njegova vrednost okoli 6,700.000 din; od tega zneska odpade 920.000 din na opremo. Postavitev tega sodobnega skladišča omogoča lažje, hitrejše ter sodobnejše poslovanje, za občane pa možnost večje izbire blaga. Podjetje ima v naslednjem obdobju v načrtu gradnjo MARKET trgovine v Ivančni gorici, staro skladišče v Grosupljem pa namerava že v letošnjem letu preurediti v salon pohištva in prodajalno gradbenega materiala.

10-letnica podjetja Instalacije Grosuplje

Delovni kolektiv podjetja Instalacije Grosuplje je z otvoritvijo nove, tudi arhitektonsko lepo grajene skladiščne hale praznoval 10-letnico obstoja. Na slovesnosti 22. marca 1974 je številnim povabljenim gostom spregovoril predsednik delavskega sveta Ivan Tomažin. Praznovanja in otvoritve so se udeležili poleg delavcev v podjetju predsednik Skupščine občine Janez Lesjak in predstavniki občinskih družbenopolitičnih organizacij ter kooperanti podjetja. Povabljeni gostje so si ogledali skladiščno halo in delavniške prostore ter se seznanili s pripravljalnimi načrti za prihodnje.

V počastitev 10-letnice je bil v delovni organizaciji tudi zbor delovne skupnosti, na katerem je govoril tov. Peter Knapič, ki je direktor podjetja od njegove ustanovitve. V svojem nagovoru delavcem je dejal:

»V nekaj dneh se bo izteklo 10 let, ko je Skupščina občine Grosuplje z odločbo z dne 29/4-1974 ustanovila podjetje Instalacije Grosuplje. Podjetje je nastalo z odcepitvijo obrata instalacij od matičnega Elektro-strojnega podjetja Grosuplje. Da bi pa temeljito spoznali naše podjetje, se moramo povrniti nekoliko nazaj v leto 1952, ko je tov. Janez Lužar organiziral oz. ustanovil Elektro-strojno podjetje, katerega prva dejavnost je bila mehanična delavnica in elektroinstalacije. Elektro-strojno podjetje se je hitro razvilo, tako da je imelo leta 1964 že proizvodni obrat in obrat instalacij, iz katerega izhaja naše podjetje. Ob odcepitvi je bilo 18 zaposlenih, danes pa šteje naša delovna skupnost že 130 delavcev.

Ob ustanovitvi smo razpolagali s precej skromnimi sredstvi in prostori. V starih hlevih je bila delavnica, skladišče in pisarna — imenovana upravni prostor. Najprej smo začeli razmišljati o gradnji delavnice, ki bi ustrezala razvoju in omogočala normalne delovne razmere. Tako smo leta 1969 zgradili delavniško halo s sanitarnimi prostori, garderobo in kotlarno v skupni uporabni površini 570 m². S tem smo rešili problem delavniških prostorov. Takoj nato se je pojavila tudi potreba po novem skladišču. Projektivnemu biroju SGP Grosuplje smo naročili načrte za celotno nameravano investicijo, oz. za ureditev vseh potrebnih prostorov. Ko so bili načrti izdelani, smo se glede na razpoložljiva finančna sredstva odločili za gradnjo skladiščne hale v dveh fazah. Prva gradbena faza je obsegala kletno-garažni del v skupni površini 315 m². V ta prostor smo začasno preselili materialne zaloge; ker so bili stari skladiščni prostori popolnoma dotrajani, smo jih porušili. Z odstranitvijo ruševin smo povečali dvorišče.

Po končani drugi gradbeni fazi smo pridobili še 1.050 m² skladiščne površine. Celotno skladiščno površino uporabljamo za skladiščenje zaloge insta-

lacijskega materiala, spodnje prostore pa za garaže. V letu 1973 smo zgradili tudi skladišče plinskih jeklenk, skladišče odpadnega materiala, asfaltirali dvorišče in adaptirali upravno zgradbo. Vse te investicije so bile iz lastnih sredstev.

Po sprejetem investicijskem načrtu nameravamo v prihodnje porušiti staro stanovanjsko hišo ob dvorišču in na istem mestu zgraditi objekt, v katerem bi bili prostori za družbeno prehrano delavcev in za sestanke samoupravnih organov.

Hlev, v katerem je začelo poslovati podjetje ob odcepitvi. V ozadju nova delavnica

Vzporedno z razvojem podjetja so se pokazale potrebe tudi po strokovnih sodelavcih. K sodelovanju smo vabili KV, VKV in druge delavce — strokovnjake, katerim smo — če je bilo potrebno — nudili tudi družinska stanovanja ali posojila za gradnjo individualnih stanovanjskih hiš. Vedno pa smo posebno skrb posvečali tudi vzgoji in usposabljanju domačih delavcev. Z nenehno rastjo smo se približali našim konkurenčnim podjetjem in postali pomemben kooperant glavnih izvajalcev stanovanjske gradnje ter ostalih gospodarskih in negospodarskih investicij.

Vse to nam je uspelo, ker je med nami vladalo tovarištvo in enotnost. Podjetje trenutno razpolaga s šestimi družinskimi stanovanji in šestimi samskimi sobami. V letošnjem letu pa imamo sklenjene pogodbe za nakup še štirih stanovanj v Grosupljem. V Novem gradu pa smo kupili dvosobno stanovanje za oddih in rekreacijo delavcev med letnim dopustom.

Zavedamo se, da smo vse pridobitve lahko ustvarili le ob podpori in razumevanju družbenopolitičnih organizacij in celotne samoupravne socialistične družbe. Na tem mestu naj se zahvalim Skupščini občine Grosuplje za pomoč in uspešno sodelovanje».

Uvedba samoprispevka v krajevni skupnosti Šmarje-Sap

Občani krajevne skupnosti Šmarje-Sap že drugič uvajajo samoprispevek (o prvem samoprispevku smo obsežno poročali v Zborniku občine Grosuplje št. III.). Referendum je bil izveden hkrati z volitvami 31. marca 1974. Izid glasovanja je bil ugoden, ker je od 1.058 volilnih upravičencev glasovalo 1.006 in od teh »za« 812, »proti« 174, neveljavnih glasovnic je bilo 20.

Svet krajevne skupnosti Šmarje-Sap je na podlagi takega izida glasovanja pod predsedstvom Antona Frbežarja 14. aprila 1974 lahko odločil, da se uvede krajevni samoprispevek za sofinanciranje gradnje šolske telovadnice in otroškega vrtca. Krajevni samoprispevek je vpeljan za dobo treh let od 1. julija 1974 do 30. junija 1977 in se plačuje v denarju. Zavezanci plačujejo samoprispevek po stopnji 1 % od neto osebnih dohodkov in pokojnin in po stopnji 2 % od katastrskega dohodka in obrti.

Značilna za ta samoprispevek je oprostitev upokojencev, ki prejemaajo mesečno pokojnino pod 1.500 din in nizka stopnja od katastrskega dohodka.

Uvedba krajevnega samoprispevka v krajevni skupnosti Višnja gora

Višnja gora, edino mesto v občini in med najmanjšimi v Sloveniji, je tudi brez uradnega samoprispevka v okviru krajevne skupnosti z veliko iniciativnosti uspešno reševala svoje komunalne probleme, zlasti pa modernizirala ceste v naselju. Tokrat so se odločili za širšo, srednjeročno in pomembnejšo akcijo. Na dan volitev so se občani krajevne skupnosti na referendumu odločili »za« sofinanciranje gradnje telovadnice, otroškovarstvene ustanove, komunalnega urejanja naselij in ureditve prevoza šolskih otrok.

Svet krajevne skupnosti Višnja gora je na podlagi ugodnega izida referenduma — od 1.111 volilcev je glasovalo »za 786, »proti« 267, neveljavnih glasovnic je bilo 58, glasovanja se je vzdržalo 16 volivcev — na seji 6. aprila 1974 uvedel samoprispevek za dobo 5 let, to je od 1. maja 1974 do 30. aprila 1979.

Zavezanci plačujejo samoprispevek po stopnji 5 % od katastrskega dohodka, 1 % od neto osebnih dohodkov in pokojnin in 3 % od obrtnih in drugih gospodarskih dejavnosti.

Statut občine Grosuplje

Skupščina občine Grosuplje je na seji dne 28/2-1974 sprejela — po predhodni javni razpravi v krajevnih skupnostih, v delovnih organizacijah in v SZDL — nov občinski statut v skladu z novo ustavno ureditvijo v republiki Sloveniji in v SFRJ. Po tem statutu je občinska skupščina kot organ družbenega samoupravljanja in najvišji organ oblasti v okviru pravic in dolžno-

sti, ki jih ima občina, sestavljena iz zbora združenega dela, ki šteje 33 delegatov, zbora krajevnih skupnosti, ki šteje 29 delegatov in družbenopolitičnega zbora, ki šteje 23 delegatov. Nova občinska skupščina ima torej v vseh treh zborih 85 delegatov, kar je za 27 več, kot jih je imela dosedanja »odborniška« občinska skupščina, ki je bila sestavljena iz dveh zborov. Zanimivo je, da ima vsaka krajevna skupnost v svojem zboru enega delegata, Krajevne skupnosti Dobrepolje, Grosuplje, Ivančna gorica, Šentvid pri Stični, Šmarje-Sap in Višnja gora pa po dva delegata.

Na predlog javne razprave in po sklepu skupščine so statut razmnožili v žepni obliki v 3.000 izvodih in ga brezplačno razdelili med posamezna gospodinjstva. Tako je statut lahko prejelo vsako drugo gospodinjstvo v občini.

Volitve delegacij v temeljnih organizacijah združenega dela in v drugih delovnih skupnostih, v krajevnih skupnostih in v družbenopolitični zbor občinske skupščine Grosuplje

Volitve članov delegacij v temeljnih organizacijah združenega dela in v drugih delovnih skupnostih so bile dne 28/3-1974, razen v kmetijski dejavnosti, v kateri so bile istočasno z volitvami članov delgacije v krajevnih skupnostih in z volitvami delegatov za družbenopolitični zbor občinske skupščine dne 31. marca 1974. Zanimivo je, da je občinska volilna komisija skrbela za tehnične priprave ter ugotavljala izid samo za družbenopolitični zbor občinske skupščine, v temeljnih organizacijah združenega dela in v krajevnih skupnostih pa so imeli lastne volilne komisije. Za volitve delegatov za družbenopolitični zbor je bilo 15.623 volilnih upravičencev, od tega se jih je glasovanja udeležilo 95,6 %; »za« kandidatno listo je glasovalo 87,5 %, »proti« je glasovalo 7,8 %, neveljavnih glasovnic pa je bilo 4,7 %. Ta rezultat je zelo ugoden in prikazuje pozitivno razpoloženje volivcev.

Za zbor združenega dela občinske skupščine je volitve izvedlo 40 temeljnih organizacij združenega dela in drugih delovnih skupnosti. V teh so izvolili 267 delegatov za 33 delegatskih mest v zboru združenega dela skupščine občine. V temeljnih organizacijah združenega dela do 30 zaposlenih pa se volitve niso izvajale, ker imajo ti delovni ljudje že na podlagi zakona pravo in dolžnost sodelovati v konferencah delegacij in postati delegat.

Za zbor krajevnih skupnosti občinske skupščine so v 23 krajevnih skupnostih izvolili 182 delegatov za 29 delegatskih mest tega zbora. Skupno število izvoljenih delegatov za zbor združenega dela in zbor krajevnih skupnosti je 449. S tako velikim številom izvoljenih delegatov je zagotovljena doslej najbolj množična neposredna udeležba delovnih ljudi in občanov pri samoupravljanju in izvrševanju oblasti v občini.

Konstituiranje občinske skupščine

Prva seja občinske skupščine v novi sestavi je bila 29. aprila 1974. Delegati zbora združenega dela, zbora krajevnih skupnosti in družbenopolitičnega zbora so na tej seji enakopravno s tajnim glasovanjem na predlog

Občinske konference SZDL izvolili za predsednika Skupščine občine Grosuplje tov. Janeza Lesjaka in za podpredsednika tov. Ludvika Čampo. Tov. Janez Lesjak je že eno leto pred to izvolitvijo opravljal funkcijo predsednika občinske skupščine, kar smo zabeležili v V. številki ZOG, Ludvik Čampa pa je prevzel dolžnost podpredsednika prvič, pred njim pa je bil podpredsednik Marjan Miklič. Za predsednika zbora združenega dela je bil izvoljen Viljem Podržaj, za predsednika zbora krajevnih skupnosti Tomaž Lendero in za predsednika družbenopolitičnega zbora Janko Petek.

Na prvi seji je občinska skupščina izvolila tudi izvršni svet, ki ima po statutu občine predsednika in 8 do 10 članov. Za predsednika izvršnega sveta občinske skupščine je bil izvoljen Janez Koščak, višji upravni delavec, za člane pa Franc Gruden, ing. org. dela, direktor podjetja Kovinastroj Grosuplje, Jože Javornik, dipl. ing. agronomije, direktor KZ Stična, Ludvik Križman, gradbeni tehnik, šef sektorja III. SGP Grosuplje, Vinko Kobilca, višji upravni delavec, načelnik oddelka za ljudsko obrambo, Jože Zupančič, višji upravni delavec, načelnik oddelka za notranje zadeve in Slavko Zupančič, dipl. socialni delavec, načelnik oddelka za skupne in družbene službe. Zaradi kadrovskih težav v upravi in pomanjkanja časa bosta dva člana izvršnega sveta izvoljena na eni izmed prihodnjih sej skupščine.

Slikar samorastnik Štefan Horvat

Štefan Horvat se je rodil 1. maja 1932 v Otavcih v Prekmurju. Prosti čas posveča slikarstvu kot slikar avtodidakt. Aktivno se ukvarja s slikarstvom že od leta 1954. Ko je odslužil vojaški rok, je prišel v Ljubljano, se zaposlil pri Slovenija ceste in vpisal v slikarsko šolo Ivan Rob v Ljubljani. V tej šoli je nadzoroval in izpopolnjeval njegovo delo akademski slikar Rajko Slapernik. Leta 1955 se je zaposlil v elektronski industriji Telekomunikacije Pržan v laboratoriju za sprejemnike. Leta 1956 se je priključil slikarjem amaterjem — železničarjem, ki so imeli likovno sekcijo pri KUD Tine Rožanc v Ljubljani, in ostal zvest svoji sekciji do leta 1966. Umetniško sta ga usmerjala Janez Kališnik in akademski slikar Andrej Herman. Leta 1961 se je preselil v mesto Višja gora. Slikarjev motivni svet zajema slovensko krajino, katere naravne lepote želi prikazati čim bolj realistično.

Horvat je razstavljal na kolektivnih razstavah amaterjev vsako leto pod vodstvom slikarske šole, nato pa slikarske sekcije vse do leta 1966 v Ljubljani, Beogradu, Travniku, Mariboru, Celju, Murski Soboti, v Helsinkih, Münchnu, Parizu in Budimpešti. Privatno se je pridružil amaterjem Amerike, Kanade, Švice, Belgije, Holandije in Avstrije.

Največji uspeh je imel leta 1964. Na razpis svetovne razstave amaterjev železničarjev je poslal dve sliki in obe sta bili razstavljeni v Parizu, galerija BALZAC. Istega leta je razstavljal na 1. okrajni razstavi amaterjev v Trbovljah. Leta 1971 se je prijavil na razpis tretje razstave amaterjev Slovenije, ki je bil v Murski Soboti. Na razstavi je dobil priznanje. Leta 1972 je sodeloval na četrti razstavi amaterjev Slovenije v Gradu Brestanica, nato pa še v Domžalah. Na omenjeni razstavi je dobil priznanje. Leta 1972 se je včlanil v društvo likovnih samorastnikov pri ZKPO Ljubljana-Center.

Stefan Horvat pri delu

Stefan Horvat dela v slikarstvu že dvajset let in je od leta 1970 do 1973 organiziral v občini 5 samostojnih razstav.

**SEZNAM
ODBORNIKOV SKUPSCINE OBČINE GROSUPLJE V OBDOBJU OD LETA
1969 DO 1974**

OBČINSKI ZBOR

1. Adamič Anton	Kompolje 123, Videm-Dobropolje
2. Bajt Franc	Fonikve, Videm-Dobropolje
3. Čož Franc	Pristava 4, Ivančna gorica
4. Deržek Stane	Vel. Mlačevo 45, Grosuplje
5. Fajdiga Miro	Cesta na Brdo 40/a, Ljubljana
6. Frbežar Anton	Razdrto 15, Šmarje-Sap
7. Groznik Martin	Višnja gora n.h., Višnja gora
8. Janežič Ivan	Brvace 10, Grosuplje
9. Jevnikar Milan	Sp. Brezovo 7, Višnja gora
10. Jurčič Ciril	Muljava n.h., Muljava
11. Kalar Franc	Studenec 5, Ivančna gorica
12. Kavšek Jože	Grm 1, Šentvid pri Stični
13. Kraljič Anton	Rožnik 10, Turjak

14. Kramar Ivan	Šmarje-Sap 10, Šmarje-Sap
15. Ljubič Alojz	Stična 111, Ivančna gorica
16. Lužar Janez	Žalna 41, Grosuplje
17. Makovec Marija	Ljubljanska 15, Grosuplje
18. Maver Ciril	Vel. Reberce, Zagradec
19. Medved Rudolf	Polica 31, Grosuplje
20. Mostar Jože	Temenica 7, Šentvid pri Stični
21. Orel Alojz	Fužina 13, Zagradec
22. Piškur ing. Jernej	Gabrovčec 1, Krka
23. Potokar Anton	Mala Račna 12, Grosuplje
24. Škantelj Franc	Videm 46, Videm-Dobrepolje
25. Šraj Alojz	Hrastov dol 7, Šentvid pri Stični
26. Videnič Slavko	Šentvid, n.b., Šentvid pri Stični
27. Vidmar Anton	Ambrus 37, Zagradec
28. Zrnc Jože	Zdenska vas 51, Videm-Dobrepolje
29. Žitnik Alojz	Vrbičje 4, Grosuplje

ZBOR DELOVNIH SKUPNOSTI

1. Ahlin ing. Dušan	Pod gozdom cesta VI/7, Grosuplje
2. Eršte Vinko	Adamičeva 8, Grosuplje
3. Gale Ivan	Mala vas 12, Grosuplje
4. Glavič Franc	Pod gozdom cesta IV, Grosuplje
5. Gošnik dr. Jože	Pod gozdom cesta III/24, Grosuplje
6. Groznik Pavel	Višnja gora 21, Višnja gora
7. Hočevar Franc	Grintavec 1, Zagradec
8. Horvat Štefan	Muljava 8, Muljava
9. Janežič Lojze	Cikava 12, Grosuplje
10. Kavšek Nika	Šentvid, n. b., Šentvid pri Stični
11. Klinc Stane	Kompolje 53, Videm-Dobrepolje
12. Knapič Peter	Pod gozdom cesta II/12, Grosuplje
13. Kutnar Jože	Zaboršt 6, Šentvid pri Stični
14. Lesjak Janez	Partizanska 3, Grosuplje
15. Lučovnik Hilda	Partizanska 38, Grosuplje
16. Mendiževc Valentin	Celovška 399, Ljubljana
17. Mestnik Alojz	Stična 69, Ivančna gorica
18. Miklič Marjan	Videm 40, Videm-Dobrepolje
19. Mrak Lovro	Videm 35, Videm-Dobrepolje
20. Novljan Janez	Žalna 25, Grosuplje
21. Palčar Jože	Vel. Račna 12, Grosuplje
22. Rus Milan	Pod gozdom cesta II/14, Grosuplje
23. Slana Anton	Krka 39, Krka
24. Strmole Ignac	Stična 86, Ivančna gorica
25. Struna Andrej	Sela 1, Grosuplje
26. Šircelj Andrej	Partizanska 24, Grosuplje
27. Zajc Miha	Muljava 5, Muljava
28. Zupančič Alojz	Grintavec 18, Zagradec
29. Žitnik Franc	Pri mostu 10, Grosuplje

NAŠI KRAJI IN LJUDJE

France Adamič

Prvi zbor bralcev in sodelavcev Zbornika občine Grosuplje

Pobudo za zbor so dali obiskovalci Knjižnice Grosuplje, ki redno berejo tudi Zbornik občine Grosuplje. Uredniški odbor je povabil nekaj svojih sodelavcev, Knjižnica pa svoje. Sestanek je bil dne 25. januarja 1974 ob 16. uri v občinski poročni sobi, v zgradbi, kjer je tudi Knjižnica. V imenu sklicatelja je zbor začela bibliotekarka Marija Dolanc-Maroltova, glavni urednik France Adamič pa je podal poročilo o nastanku in razvoju Zbornika.

Doslej je izšlo pet letnikov Zbornika v 4200 izvodih, besedilo pa je tiskano na 1217 straneh. Objavljeno je bilo 134 člankov, razprav, študij in drugih prispevkov, ki skoro vsi obravnavajo gospodarsko, kulturno, prosvetno, zgodovinsko in znanstveno problematiko naše občine, nekaj člankov pa obravnava probleme, dogodke in podobe sosednjih občin. Sodelovalo je 70 avtorjev, od tega je bilo rojenih na ozemlju naše občine 28 piscev, drugih 18 se je borilo med NOV na ozemlju naše občine; uspelo nam je pridobiti še 24 avtorjev, znanstvenikov, javnih in kulturnih delavcev, ki prav tako obravnavajo našo občino, ljudi in dogodke.

Udeleženci so v razpravi predlagali spremembe in izboljšave glede na obliko in vsebino zbornika. Uredništvo je pobude sprejelo in bo novosti realiziralo postopno.

Sestanka in razgovora so se udeležili France Adamič, Olga Adamič, Ivan Ahlin, Viktor Baraga, Avgust Binder, Rezka Bučar, Cvetko Brdkovič, Ana Čeferin, Marija Dolanc-Maroltova, Marija Dolenšek, Edo Gale, Silva Gorše, Milan Hojc, Lojze Kikelj, Slavko Korošec, Ive Krevs, Janez Lesjak, Hilda Lučovnik, Jože Marolt, Jaka Müller, Majda Nered, Vlada Pečnik, Zinka Plavec, Stanko Prek, Alenka Trontelj, Stane Valentinič, Matilda Zorc in Cilka Žagar.

SKLEP

o uskladitvi ustanovitvenega akta Zbornika občine Grosuplje z določbami zakona o javnem obveščanju (Ur. list SRS, št. 7, z dne 28. II. 1973).

Zbornik občine Grosuplje so ustanovili občani dne 29. oktobra 1968 ter izhajanje zbornika prijavili skupščini občine Grosuplje, ki je izdala sklep št. 2/3-035-1/69 z dne 22. 4. 1969. Uredniški odbor je opredelil temeljno vsebinsko zasnovo v izjavi, objavljeni v Zborniku I, 1969, str. 7—8, z naslovom Zakaj in kako je nastal Zbornik.

Ker je doslej izšlo že pet števil Zbornika in so ga občani z zadovoljstvom sprejeli in ker želimo še naprej izdajati Zbornik, predlagamo naslednjo uskladitev pogojev izhajanja z določbami citiranega zakona o javnem obveščanju:

1. Ustanovitelj zbornika je skupina občanov, doslej uredniški odbor, ki ima svoj sedež v Grosupljem, poštni predal 11, in žiro račun pri SDK Grosuplje.

2. Temeljna vsebinska zasnova Zbornika je s svojo tematiko usmerjena na področje znanstvenega, študijskega, strokovnega in informativnega delovanja; obravnava gospodarsko, kulturno, prosvetno in zgodovinsko gradivo z namenom, da razvija samoupravno zavest občanov, znanja in spoznanja iz široke problematike občine Grosuplje ter vzgaja mladi rod v zavedne občane ter državljane socialistične in samoupravne skupnosti.

3. Zbornik izhaja enkrat na leto, in sicer za občinski praznik dne 29. oktobra vsako leto, v obsegu in obliki, ki ju določajo kadrovske in materialne osnove. Zbornik tiska Tiskarna Ljubljana v Ljubljani.

4. Družbeni organ upravljanja je Založniški svet, ki je sestavljen iz delegatov širše družbene skupnosti; izvolijo jih:

1. skupščina občine Grosuplje	2 delegata
2. občinski komite ZKS Grosuplje	1 delegata
3. občinska konferenca SZDL Grosuplje	1 delegata
4. občinski komite ZMS Grosuplje	1 delegata
5. občinski sindikalni svet Grosuplje	1 delegata
6. temeljna kulturna skupnost Grosuplje	1 delegata
7. združenje borcev NOV Grosuplje	1 delegata
8. sodelavci Zbornika občine Grosuplje	7 delegatov

5. Založniški svet ima 15 članov, ki izvolijo predsednika in tajnika. Njihova mandatna doba traja 4 (štiri) leta. Založniški svet se sestaja po potrebi, najmanj pa dvakrat na leto ali pa posebej na zahtevo vsaj polovice članov sveta.

6. Založniški svet ima tele naloge:

- sklepa o temeljnih vprašanjih vsebinske zasnove Zbornika in po izidu obravnava ustreznost ter popularnost vsebine,
- imenuje uredniški odbor za urejanje Zbornika,
- imenuje odgovornega urednika,
- skrbi za povezovanje uredništva in avtorjev z naročniki in bralci ter zato sklicuje vsaj enkrat letno javni razgovor,
- skrbi za zakonitost poslovanja ter usklaja vlogo Zbornika s splošnimi družbenimi interesi, napredkom znanosti in kulture ter tehnike in gospodarstva.

7. Odgovornega urednika imenuje Založniški svet, glavnega urednika in urednike posameznih poglavij pa izberejo člani uredniškega odbora izmed sebe.

Uredniški odbor posluje po poslovniku, katerega sprejme Založniški svet.

8. Založniški svet skrbi za redno izhajanje Zbornika ter si prizadeva zagotoviti sredstva za poravnavo stroškov tiska, avtorskih honorarjev in uredništva ter uprave iz ustreznih virov družbenih skupnosti, družbenih organizacij in gospodarstva ter s prodajo.

9. Založniški svet obravnava poročilo uredniškega odbora in uprave; izvleček se objavi v prihodnji številki Zbornika obenem s predlogi in sklepi Založniškega odbora.

10. Sklep o uskladitvi ustanovitvenega akta Zbornika stopi v veljavo, ko ga potrdi pristojni organ. Do potrditve velja sklep skupščine občine Grosuplje, št. 2/3-035-1/69, z dne 22. 4. 1969.

Prvi sestanek Založniškega sveta bo v dveh mesecih po izvolitvi delegatov sklical dosednji odgovorni urednik.

Uredniški odbor kot predlagatelj sklepa o uskladitvi ustanovitvenega akta ZBORNIKA OBČINE GRSUPLJE:

1. glavni urednik France Adamič
2. odgovorni urednik Ivan Ahlin
3. član uredniškega odbora Ive Krevs
4. član uredniškega odbora Cvetko Budkovič
5. član uredniškega odbora Tine Kurent
6. član uredniškega odbora Stane Valentinčič

Grosuplje, dne 20. februarja 1974.

Sekretariat za informacije izvršnega sveta SR Slovenije je na vprašanje in predlog uredniškega odbora ZOG poslal z dopisom št. 65-4/70 z dne 11. decembra 1973 in dopolnil dne 19. marca 1974 tole mnenje:

Navedeni zakon ne precizira, ali je Zbornik, ki izhaja enkrat letno, časopis ali knjiga. Način urejanja pa tudi vsebina kažeta, da je vaš Zbornik formalno lahko knjiga in časopis hkrati, torej na meji med enim in drugim. Glede na to, da v Zborniku objavljate letne pregledne stanja na posameznih področjih v občini, zgodovinsko in drugo gradivo, ki zadeva območje vaše občine, se nam ne zdi oportuno šteti zbornik za časopis.

Zaradi omenjene mejnosti značaja zbornika pa vam svetujemo, da poleg uredniškega odbora, ki je organ izdajatelja, skupaj s SZDL v občini vendarle oblikujete še družbeni organ na delegatskem načelu po 27., 28. in 29. členu zakona o javnem obveščanju.

Zbornik bo izhajal samo enkrat letno, prispevki v njem pa niso časopisnega značaja, ali pa vsaj pretežno ne, zato je po vsebini bližje knjigi kot pa časopisu.

Iz teh razlogov ter enostavnejšega poslovanja svetujemo, da se ne organizirate po zakonu o javnem obveščanju, marveč izdajate zbornik v smislu zakona o založništvu.

(Sekretar Jak Koprivc)

Uspehi s senco

Kljub večjemu dohodku in navidezno dobrim rezultatom v občinskem gospodarstvu poslovanje gospodarskih organizacij ni bilo uspešno. Vzroki zato so tipične hibe našega gospodarstva — porast cen surovinam, povečana stopnja amortizacije in odpis zaostalih terjatev. Na območju naše občine je bilo v prvi polovici leta 1973 zaposlenih povprečno 3096 delavcev, v negospodarstvu pa 430, kar je nekoliko manj kot prejšnje leto. Dohodek se je povečal za 24 %, osebni dohodek pa za 19 %, tako da je bil 1.966, v negospodarstvu pa 2.065 dinarjev. Izgub ni bilo, toda več kot polovico obratnih sredstev, ki so znašala 334 milijonov (za 24 % več kot leta 1972), je vezanih na zaloge, četrtino pa predstavljajo terjatve. Tudi vrednost osnovnih sredstev se je povečala za 19 odstotkov.

Občinski svet za gospodarstvo, ki je analiziral položaj gospodarstva v občini, je priporočil izdelavo razvojnih programov in formiranje strokovnih služb, pospešeno ustanavljanje temeljnih organizacij združenega dela in čim večjo samoupravno svobodo delovnih kolektivov (Delo — J. Odar: Iz naših krajev, dne 4. oktobra 1973). Menimo pa, da je vseeno več uspehov kot sence.

V besedi in podobi

Državna založba Slovenije je izdala v zbirki sedmih publikacij SLOVENIJA tudi knjigo DOLENJSKA IN BELA KRAJINA (1970). Naši občini je posvečenih 6 strani z osmimi podobami: cestni usek pri Spodnjem Brezovem, spomenik v Grosupljem in rojstna hiša Louisa Adamiča v Prapročah, pogled na Višnjo goro, kapniki v Taborski jami, brzice na Krki, križni hodnik v stiškem samostanu in Jurčičeva rojstna hiša na Muljavi.

Leskovec, vasico osem kilometrov (po KL 1971, str. 135, je šest kilometrov) do Višnje gore, so novinarji časopisa JANA izbrali čisto po naključju in priridili nekako okroglo mizo na vasi. Takih vasic je v Sloveniji še veliko, vaščani pa imajo podobne probleme kot mame, očetje in otroci na tej višinski gruči hiš. Čeprav je vas tako blizu avtomobilske ceste, je kljub vsemu bogu za hrbtom, saj je tisti lučaj od Višnje gore treba preplezati po zanikrnem kolovozu, ki ga po svoje oblikujejo občasni hudourniki in utrujeni podplati vaščanov, predvsem šolarjev. Mali Leskovčani vstanejo ob šestih, na hitro pozajtrkujejo, stopijo v škornje in vtaknejo v šolsko torbo zajeten kos kruha za malico. Na koncu vasi se počakajo in ko je vsa skupina nared, vzamejo na sredo najmlajše in ker ti nemorejo tako hitro drobiti, se pot do šole navadno raztegne prek ure in pol. Vendar navzdol še nekako gre, tudi pozimi in v jutranji megli. Zanesljivo pa že utrujeni posedejo v šolske klopi in ne morejo tako pazljivo slediti pouku kot tisti učenci, ki stanujejo ovinek, dva od šole in so vstali dve uri kasneje. Po končanem pouku se začne kalvarija nazaj.

To in še marsikaj je zapisala Marina Draščičeva, ki se je pogovarjala z vaščani, Leskovčani. Nimajo avtokombija za prevoz učencev v višnjegorsko šolo, hribovski kruh pa je trd; krompir, orehi, gozd in živina ga režejo zelo

slabo. Leskovčani so žrtve družbene in ekološke diferenciacije, zato jim bo občina pomagala. Na sliki v Jani je Dremljeva družina.

Jože Zajc in Ciril Jurčič, oba z Muljave, pripovedujeta o doživetjih v mladosti, o človeških ribicah ter o velikanski votlini, ki sega od Stične do Krke in bruha vodo ob poplavih. Jamarji in geologi bodo morali odgovoriti na domnevo. Mnenja pa smo, da lahko Muljavci še naprej mirno živijo in da jim ne grozi nevarnost s te strani (Tovariš z dne 27. avgusta 1973, št. 37, Juš Turk, Muljava na jezeru).

Turki na Muljavi. Leta 1475, to je pred skoraj petsto leti, so Turki pod poveljstvom Ahmeta paše pridrli na Muljavo, oropali Stično in odpeljali okoli 4000 ljudi v sužnjost. O tem je poročal stiški kronist p. Pavel Pucelj (1669—1721); dogodek je opisal Josip Jurčič v romanu Jurij Kozjak, pozneje pa ga je Ivan Zorec objavil v spisu Stična v zgodovini in književnosti (Mladika 1933, Koledar MD 1965, str. 145). Prav bi bilo, da se krajevni skupnosti Ivančna gorica in Krka spomnita te pomembne obletnice.

Ciril Jurčič, pisateljev pranečak, že razmišlja o proslavi 500-letnice turškega napada na Muljavo. Priredili naj bi tedne dramskih skupin, okolico Jurčičeve hiše pa naj bi zavarovali kot kulturni spomenik; tod naj bi oživljali Desetega brata, Domna in Krjavlja. Ustanovili so posebno komisijo, ki jo vodi muljavski rojak dr. France Hočevar, da bo skrbela za prireditve in urečitev vasi (Dol. list, dne 7. feb. 1974: 26).

Ko so vaščani Lučarjevega kala gradili novo cesto, jih je obiskal novinar Ilija Bregar in zapisal, da je vas povezana s kolovozom prek Hrastovega dola s Šentvidom. Pot je bila v takem stanju, da so govorili: Če se mrlič do Hrastovega dola ne prebudi, ga lahko brez skrbi pokopljejo. Novo cesto je gradilo 34 družin iz obeh vasi, GG iz Novega mesta je plačalo delo buldozerja ter primaknilo skupaj s KS milijon in pol S din. Nova cesta bo odprla pot za prevoz mleka in šolskih otrok (Kmečki glas 8, 1974, str. 11, z dne 27. feb.).

Po 400 letih je uspelo zgraditi most prijateljstva med prvo in drugo Trubarjevo domovino. Skupina žensk iz dolenjskih občin je pod vodstvom Mare Rupena-Osolnikove obiskala pokrajino Franken v ZRN; tam je v izgnanstvu dolgo časa živel in delal naš rojak Primož Trubar. Na tej podlagi se razvija sodelovanje med našimi in nemškimi organizacijami. V koordinacijski odbor naj bi občini Grosuplje in Vič-Rudnik imenovali svoje delegate (Ria Bačer: Dol. list št. 46 z dne 15. nov. 1973, str. 7).

Uradno območje Dnevnika obsega tudi okoliške občine, torej tudi našo. Razen službenih aktov objavlja Dnevnik tudi razna poročila in zanimivosti, podobe in dogodke. Pod naslovom PRAŠNE CESTE (ne samo v naši občini) je naš znanec iz sosednje ulice novinar Miran Sattler letos v aprilu objavil več prispevkov in zgodovinskih črtic iz okolice Višnje gore; pogovarjal se je s Pepetom Pajkom (glej str. 157), predsednikom KS Pavlom Groznikom, gostilničarjem Karlom Šerekom in z mnogimi drugimi Višnjani (ljudstvo pravi Višjani). Pogovor je tekel o marsičem — od kozla do modernega turizma, ki zanima tudi širšo okolico. Čeprav nisem videl ali prebral vseh Sattlerjevih člankov, menim, da je avtor nanizal mnogo podatkov, ki bodo zanimiv vir za krajevno zgodovino.

Sentviški teden in kmečki upori

Četrty kulturni teden je posvečen 500-letnici kmečkih uporov na Slovenskem, ki so zajemali tudi Šentvid in njegovo širšo okolico. Prof. dr. Jože Kastelic v programski publikaciji za četrty šentviški kulturni teden (1973, str. 23—25) navaja, da je prvi izbruh kmečkega nezadovoljstva znan prav v ožji okolici Šentvida. Leta 1358 je omenjen upor podložnikov proti oblasti stiškega samostana, že sto let pred drugimi upori. Nekaj let pozneje so znane pritožbe proti opatu Albertu, ki je pritiskal tlačane s kaznimi. Za leto 1573 je izpričan upor na Dolgih njivah pri Čatežu. Kastelic navaja še več dogodkov in uporov v zadnjih štirih stoletjih ter zaključuje svoj prispevek: Ob spominu na veliki upor iz leta 1573 je zato v nas hkrati živ in spoštljiv spomin na stoletno vztrajanje naših šentviških prednikov na njihovi zemlji in pri njihovih pravicah, pri stari slovenski pravdi.

Iz več kot 400 let starega hrasta je kipar Peter Jovanovič izdolbel nad štiri metre visok kip PUNTARIJA, v katerem je umetnik spretno izkoristil vse strukture lesa za prepletanje množice kmečkih likov v kmečkih uporih. Ob odkritju spomenika je govoril predsednik Društva slovenskih pisateljev Miško Kranjec in povedal, da se revolucije rodijo takrat, kadar v ljudstvu dozori zavest, da je treba svet spremeniti. Naš puntarski človek, ki je v usodnih dneh vselej znal zgrabiti za orožje, nam je ohranil to zemljo in jo naposled privedel v prostost. Delovni človek ima danes v svojih rokah silno orožje: samoupravljanje, v tem pa je njegova prihodnost, v tem je njegova popolna zmaga, ki jo je potreben in tudi vreden (Bogdan Pogačnik v Delu dne 29. 6. 1973, str. 8; ravno tam dne 5. 7. 1973, str. 3; ravno tam dne 11. 7. 1973, str. 7).

Sonce in senca

Novinarka časopisa Delo Marjana Vončina je obiskala Delovno-varstveni zavod v Ponikvah, kjer žive in delajo invalidi, hočejo delati in še več delati, hočejo živeti in še živeti. Zaživeli so na tem skromnem prostorčku svoj dan, dan z vso težo in radostjo, ki ne pozna letnih časov. Tudi tisto dekle, v kateri se prebujajo želja po materinstvu; tudi tisti fant, ki si želi risati, pa so barve zanj predrage; tudi tisti fant, ki je na vozičku, je združil vaško mladino na amaterskem odru. Toliko volje do življenja, toliko želja in toliko vere je v njih, da se na mah sam sebi zdiš bogatejši od tega srečanja. To je menda del sonca te doline, ki je omejena z nemimi griči ob cesti med Rašico in Ponikvami; toda nad pokrajino, nad človekovim bivanjem in prebivanjem v tem zavodu ležijo tudi sence, tragedije 120-članskega kolektiva invalidov, tragedija vsakega posameznika in njegovi šibki trenutki v samoti. To so sence zavoda v starem poslopju, ki jih sedanji direktor Franc Vehovar uspešno preganja. Vsi se vesele svetlih, toplih prostorov, preurejenih delavnic, obeta se jim celo bazen, odprt plavalni bazen, in telovadnica ter zunanje športno igrišče za košarko in odbojko (Delo, dne 22. dec. 1973, str. 26).

Invalidi živijo in delajo sredi naše občine. In večina naših občanov ne ve zanje. Ta skromni povzetek naj zbudi našo vest in vest družbe, ki je navadno za varnost pri delu in za skrb nesrečnih ter premalo dobičkanosnih

ljudi preskopa, prepočasna in pretrda. Vsa čast in hvala mojstru Ladku Korošču, ki je obiskal zavod in popestril življenje nesrečnih invalidov.

Mora Krka umreti?

Ze 28. julija 1971 je Ribiška družina Novo mesto naslovila na skupščino občine Novo mesto odprto pismo zaradi vse večjih odplak. Zaradi propadanja mlinov in jezov na reki Krki je padla gladina vode, tako da so se pokazali odprti kanali, iz katerih se širi smrad. Prizadeti so ribji živelj, vodna flora in favna. Povečale so se odplake tovarne Novoteks, Splošne bolnišnice in kanalizacije iz novih naselij. Nekdaj zelena Krka se zaradi odplak in izliva tople vode spreminja v rjav odtočni kanal. Ribiška družina Novo mesto je v zadnjih petih letih vložila za 1,7 milijona novih din različnih rib, kar predstavlja veliko obremenitev za ribiške žepe in je dokaz ljubezni do naše reke (Delo, 30. maja 1973, str. 2 — Dol. list, 31. maja 1973, str. 1 in 4).

Krka je tudi nam blizu. Vsi njeni glavni izviri so na ozemlju naše občine: Rašica in Sica, Grosupeljščica in Dobrava, Višnjica in Temenica; vanje se stekajo odplake iz industrijskih podjetij in gnojnice iz mnogih naselij. Tudi mi smo krivi, da Krka umira. In dolžni smo, da popravimo stanje in preprečimo umiranje, dokler je še čas!

Pred petindvajsetimi leti

Na Grosupljem je bila 12. julija 1948 slavnostna podelitev prehodne zastavice najboljši kulturnoprosvetni skupini v Sloveniji, ki je z največjim uspehom in najbolj aktivno nastopala pri gradnji zadružnih domov. Zastavico je v imenu IOLPS podelil tov. Uroš Kraigher mladinski godbi Proleter iz Kočevja. Slavnosti se je udeležilo okoli 2000 ljudi (Delo, 12. julija 1973, str. 7, po Slov. poročevalcu z dne 12. jul. 1948).

Pred osemdesetimi leti

Dolenjski list z dne 9. oktobra 1973 posnema po Dolenjskih novicah od 1. oktobra 1893, da so 27. septembra slovesno odprli kočevsko progo, dne 28. septembra pa jo izročili javnemu prometu. »Druga proga, od Grosuplja skozi Novo mesto do Straže, pa se pridno gradi in odpre se brez dvoma prej, kakor pride velika vročina družega leta. Iz dveh vzrokov pa je delati na to, da se proga Grosuplje—Novo mesto podaljša čez Gorjance, bodisi vže kakor koli, ter sklene z ogrsko železnico v Karlovcu.«

Grosuplje mnogo dolguje izgradnji dolenjske železnice, saj je moderno naselje nastalo zaradi pomembnega križišča. Zato bi bilo prav, da se KS Grosuplje spomni tega dogodka.

Zaslужni in znameniti občani

Dr. Marka Gerbca obravnava Miran Sattler med velikimi slovenskimi zdravniki (Nedeljski dnevnik, dne 7. aprila 1974, str. 14 in dne 14. aprila 1974, str. 8). Rojen je bil 24. oktobra 1858 v Šentvidu pri Stični, študiral je

filozofijo v Ljubljani, medicino v Padovi in Bologni. V Sala dei Quaranta visi 40 portretov najodličnejših padovanskih študentov, med njimi je tudi portret Marka Gerbca. Bil je član Leopoldinske akademije na Dunaju, so-ustanovitelj, član in predsednik ljubljanske Academiae operosorum, ustanovil pa je tudi bratovščino sv. Kozme in Damijana, ki je združevala zdravnike in ranarje.

Slovensko zdravniško društvo je na občnem zboru leta 1970 v Celju sprejelo pravilnik za podelitev priznanj po imenu dr. Marka Gerbca; podeljujejo jih za obdobje štirih let. »Prepričani smo, da v slovenski zgodovini medicine ni imena, ki bi združevalo vse strokovne in osebnostne odlike v tolikšni meri. Dr. Gerbec je bil zdravnik temeljite in široke teoretične izobrazbe, ki je bila takrat pri vrhu takratne medicinske misli,« je med drugim povedal dr. Iztok Jakša. K popularizaciji imena in zaslug dr. Marka Gerbca med Slovenci pa je pripomogel tudi Kulturni teden v Šentvidu pri Stični; leta 1971 so odkrili spominsko ploščo na rojstni hiši. V našem zborniku smo objavili o njem prispevek dr. Petra Borisova (ZOG III, 77—84), dr. Antona Dolenca (ZOG IV, 223—225) in dr. Milana Dolenca v tem letniku.

France Klopčič je v našem zborniku objavil prispevek Za svobodo in zedinjeno Slovenijo (ZOG III, 25—34) s podobo Albina Hrasta iz Vira pri Stični. Dosledni revolucionar, priznani publicist in zgodovinar delavskega gibanja je jeseni leta 1973 praznoval sedemdesetletnico življenja in več kot petdestletnico revolucionarnega dela. Mladostna leta je preživel v rudarskem Zagorju, ki je pred vojno spadalo z največjim delom naše občine pod litijski okraj. Zato je Klopčič politično deloval v višnjegorskem davčnem okolišu, v stiški in šentviški občini, kot je tudi opisano v navedenem prispevku. Zdaj pripravlja študijo o politični in človeški podobi Lovra Klemenčiča iz Šentvida pri Stični, ki je bil pri prvih volitvah izvoljen na komunistični listi za poslanca v jugoslovansko konstituanto.

France Klopčič se je že kot gimnazijec odločil za marksizem in njegovo revolucionarno smer. Od začetka leta 1920 je bil član Društva študentov komunistov. V zadnjem razredu realke je bil januarja 1923 aretiran; leta 1924 je bil izvoljen za sekretarja PK SKOJ za Slovenijo in sodeloval na 3. državni konferenci KPJ v Beogradu. Prvega junija leta 1924 je v Trbovljah vodil spopad z Orjuno. Zato je bil med obtoženci na celjskem procesu. Leta 1928 je bil izvoljen za sekretarja PK KPJ za Slovenijo, 1931 pa v odsotnosti obsojen na 18 let ječe. Trideseta leta in drugo svetovno vojno je preživel v SZ, kjer je doživel stalinistični teror v kazenskem taborišču (1937—55). Po rehabilitaciji se je vrnil v domovino; zaposlil se je v Zgodovinskem oddelku CK ZKS, nato v Inštitutu za delavsko gibanje, kjer je razvil močno publicistično in znanstveno delavnost. Vse svoje znanje in moči je posvetil družbi in kulturi, kritiki in graditvi socializma za napredek gospodarstva vseh tistih panog, v katerih lahko dosežemo raven najnaprednejših narodov (NR, dne 9. nov. 1973, str. 547 in Komunist, dne 19. nov. 1973, str. 31).

Ob tej priložnosti želimo našemu sodelavcu, da ostane zdrav in da uredi vse tiste načrte, ki jih že oblikuje, pa tudi tiste, ki so še v zamisli.

Vilko Bojc, brat našega stalnega sodelavca prof. Etbina, spada med pionirje in vrhove slovenskih gospodarskih novinarjev. Rojen je bil dne 10. junija 1910 v Dobropoljah, na Vidmu v družini orožniškega postajenačelnika. Osnovno izobrazbo je dobil v domačem kraju in v Kočevju, kjer je končal tudi gimnazijo z maturo (1928). Po diplomi na pravni fakulteti v Ljubljani se je preselil v Beograd, kjer je urejal časopis Beograjski Slovenec in bil občasno zaposlen kot pravni svetovalec in prokurist v tekstilni industriji. Po osvoboditvi se je vrnil v Ljubljano; služboval je pri Leku, pri Zavodu za izredne nabave, v ministrstvu za trgovino in preskrbo LRS, pri Radiu in od leta 1955 do upokojitve leta 1970 pri Gospodarskem vestniku.

Vilko Bojc je začel svojo novinarsko kariero že kot študent ter bil dopisnik in poročevalec za vodilne slovenske časnike tedanje dobe, pozneje pa se je poklicno usmeril in novinarstvo, posebej še na gospodarskem področju. Kaj hitro je prerastel v uglednega ekonomskega publicista, komentatorja in vestnega spremljevalca vsega gospodarskega dogajanja pri nas in drugod. Kot gospodarski publicist je bil globokoumen analitik, komentator in konstruktiven kritik, jezikovni arbiter z zgljedno in stilsko oblikovano slovenščino. Polnil je neštete strani Beograjskega Slovenca in Gospodarskega vestnika z uvodniki, strokovnimi razpravami in poročili. Pereče gospodarske probleme je presojal z osnovnih pogojev za razvoj gospodarstva in koristi slovenskega delovnega človeka. To je bilo zanj vodilo in merilo, s katerim je iskal pravilne rešitve. V novinarskih in gospodarskih krogih so ga poznali kot dobrega, skromnega, temeljitega in vsestransko izobraženega tovariša. Kako je bilo njegovo delo cenjeno, dokazuje podeljena Tomšičeva nagrada, ki je najvišje priznanje slovenskih novinarjev (1970). Njegovo obširno bibliografijo bomo morali še zbrati, za zdaj pa navajamo samo nekaj pomembnejših prispevkov iz zelo širokega kulturno-gospodarskega področja:

Ob desetletnici slovenske univerze (Rast 1928—29); Jugoslavija, zaščitnica narodnih manjšin (S 1930); Junakom ob 15-letnici obrambe Beograda (S 1930); V ciganskem taborišču (J 1932); Naša skrb o socialnem položaju Slovencev v Beogradu (Slov. tednik 1933); Slavec ob 50-letnici (Zbornik 1934); Zastopnik clevedandskih Slovencev med nami (S 1936); Cirila Škerlj-Medvedova (BS 1937); Adresar beograjskih Slovencev (1936); Kipar Lojze Dolinar (BS 1937); Ob 50-letnici Srbske kraljevske akademije (BS 1937); Pred pričetkom šolskega leta (BS 1937); Pred novo društveno sezono (BS 1937); V službi naroda (BS 1937); Razgovor s skladateljem Mihovилоm Logarjem (, 1938); Beograjski Slovenci v minulem letu (J 1938); Na obronkih prestolnice (S 1939); O nekaterih vprašanih gospodarskega sistema (DE 1952); Razvoj slovenske domače obrti (GV 1952); Prva slovenska matura v Kočevju. Ob 25-letnici (Tovariš 1952); Kropa prej in sedaj. Ob 60-letnici ustanovitve žebljarske zadruga (GV 1954); Za razširitev delavskega samoupravljanja, povečanje produktivnosti in strokovnosti (GV 1954); Rast Bosne v socialistični Jugoslaviji; Naš les in lesni proizvodi na svetovnih tržiščih (GV 1956); Višja raven industrije zahteva modernizacijo proizvodnje (GV 1957); Petletnica Gospodarskega vestnika (NR 1957); Stanovanjske skupnosti ali mikrokomune (NR 1957); Tudi trgovina mora biti v službi turizma (GV 1957); Ureditev materialne osnove v obrti (GV 1957); Obdavčitev avtorskih honorarjev (Novinar 1958); Beograd osvobojen, pred 15-letji (TT 1959); Na račun zaskrbljenosti (Novinar 1959); Spomini na april 1941 (Dnevnik 1971); Šofer Martin Kužnik iz Dobrnica (Dnevnik 1972); Usodni 20. junij 1928 (Ned. dnevnik 22. jul. 1973).

Ta zadnji članek je izšel že po avtorjevi smrti, ki ga je nepričakovano zatekla na vikendu pri Polhovem gradu dne 5. julija 1973. Z njim smo izgubili izredno sposobnega novinarja in našega nekdanjega občana, ki je že pripravljaval prispevke tudi za naš zbornik (GV 46, 1960; GV 10. jul. 1973; Dnevnik 22. jul. 1973; Gospodarstvo Trst 20. jul. 1973; Arhiv soproge Ruše Fortičeve, arhiv brata Etbina in arhiv ZOG).

Maks Furijan, dramski umetnik, je pred leti kupil hišo na Razdrtem (sedaj Šmarje št. 2) in se tam za stalno naselil med našimi občani in postal naš občan. Hišo si je preuredil in po svojem umetniškem okusu opremil stanovanje s priznanji, gledališkimi in drugimi umetniškimi predmeti. Tu je praznoval tudi 70-letnico življenja in 50-letnico umetniškega dela. Ob tej priložnosti sem ga nekega hladnega dne v mesecu marcu letos obiskal ter mu v imenu uredniškega odbora čestital z dobrodošlico v naši občini in željo za dolgo in uspešno življenje. Zaradi še vedno intenzivne angažiranosti v gledališču in pri filmu se ni mogel vključiti v krajevno družbeno in kulturno življenje; dopoldne sleherni dan odhaja na delo in se pozno zvečer vrača v svoj dom, zelo rad pa sprejema obiske prijateljev in nekaterih domačinov. Toda, tudi drugo pride še na vrsto.

Maks Furijan je bil rojen v Zavrčju v Halozah leta 1904; od tam ga je nemir pripeljal čez Slovenske gorice že leta 1919 v Maribor, kjer je Hinko Nučič ustanovil slovensko narodno gledališče. Od jeseni leta 1921 je Maks Furijan redno sodeloval pri vseh večjih predstavah, s skromnim honorarjem pa si je plačeval šolnino v dramski šoli. Med obema vojnama je bil angažiran še v Osijeku, Skopju in nazadnje v Zagrebu, leta 1947 pa je stopil v vrste umetnikov ljubljanske Drame. Vedno in povsod je ustvarjal realistične odrske like kot izrazit posredovalec karakternih vlog z vedno domiselno in izvirno masko ter bogato igro obraza. Vse te prvine so Furijana usposobile tudi za filmskega igralca in profesorja gledališke maske na Akademiji za gledališče, film in RTV, kjer posreduje svoje izkušnje prihodnjim igralskim generacijam in razlaga odrske posebnosti, osebnosti, ki jih je v petdesetih letih predstavil slovenskemu in jugoslovanskemu občinstvu: od Lenina, Chopina, župnika v Hlapcih, Vojvode Albe, Kajfeža, hlapca Alfonza, Starega gospoda iz Nušiča, Tulliusa, barona Schönheima, Tasila do grofa Franca Tahija in še mnogo drugih, ki sem jih v več kot 40-letnem obiskovanju naših gledališč imel priložnost gledati in občudovati našega jubilaranta. Uredniški odbor in bralci zbornika mu želijo še veliko uspehov in dobro počutje v naši sredi (NR z dne 25. januarja 1974, str. 40; Stop 51, 1973, str. 14–15; Gledališki list Drama '73/4. 1, str. 55–59 in drugi viri).

Jože Kastelic, profesor arheologije na ljubljanski filozofski fakulteti, sodelavec našega zbornika, je 18. avgusta lani dopolnil 60 let življenja. Rojen je bil v Šentvidu pri Stični, v okolju, ki je zelo bogato arheoloških in kulturno-zgodovinskih spomenikov, kjer so bili že v najstarejših časih in v raznih zgodovinskih dobah centri visoke kulture. Z rojstvom obdarovan za spoznavanje zgodovinskih izročil in estetskih vrednot, se je odločil za študij na klasični gimnaziji v Ljubljani, kjer je maturiral leta 1931, nato pa

je študiral antično zgodovino, umetnostno zgodovino in klasično arheologijo na ljubljanski univerzi. Leta 1941 je opravil doktorat znanosti s tezo *Antični elementi v Peršernovi poeziji*; Prešernova umetnost ga je poleg grških in rimskih klasikov najbolj pritegnila. V teh letih je pripadal pesniški skupini in izdal pesniško zbirko *Prve podobe* (1941). Po drugi vojni se je posvetil arheologiji, vodil izkopavanja na Bledu, v Stični in drugod. Iz tega in sorodnih področij je objavil številne razprave, kritike, študije in samostojne publikacije, med njimi Slovenska nekropola na Bledu (I, 1950; II, 1960) in *Umjetnost situla* (1964). Kot večletni direktor Narodnega muzeja Slovenije je posredoval naše arheološko bogastvo svetovni strokovni javnosti. Na njegovo pobudo so začeli izhajati arheološki katalogi Slovenije ter časopisa *Argo* in *Situla*. Bil je soustvarjalec mednarodne razstave situlske umetnosti (1961—62 v Padovi, Ljubljani in na Dunaju) in se ob tem zavzemal za sodelovanje arheoloških muzejev v vzhodnoalpskem prostoru. Po izvolitvi za profesorja se posveča vzgoji prihodnjih generacij arheologov in umetnostnih zgodovinarjev, nadaljuje svoje znanstveno delo in se vedno bolj približuje problemom domačega kraja. Sodeluje v odboru Kulturnega tedna v Šentvidu in je svetovalec uredniškega odbora ter pisec prispevkov za naš zbornik. Ob življenjskem jubileju mu želimo še mnogo uspešnih in srečnih let. (Ko je ko u Jugoslaviji 1970, str. 447; Dolenjski list 34, 1973, str. 5).

Metod Mikuž, letošnji dobitnik Kidričeve nagrade in republiškega priznanja OF '74 je bil sicer rojen v Prečni pri Novem mestu (22. dec. 1909), vendar je otroška in mladostna leta preživel v Šmarju, kamor se po svojih čustvih in odnosih tudi prišteva. V Šmarju je končal tudi osnovno šolo in vse druge mladostne obveznosti tedanjega časa. Po maturi in študiju na univerzi v Ljubljani je opravil leta 1941 doktorat iz teološke pravnozgodovinske skupine s tezo *Vrsta stiških opatov*, po diplomii na filozofski fakulteti pa drugi doktorat leta 1946 s tezo *Topografija stiške posesti*. Do odhoda v partizane poleti leta 1942, je bil pomožni škofijski arhivar. Na osvobojenem ozemlju je bil verski fererent pri glavnem štabu NOV in POS, član Vrhovnega plenuma SNOO in SNOS, član verske komisije SNOS, član Predsedstva AVNOJ, po osvoboditvi pa član Predsedstva začasne narodne skupščine in do leta 1952 poslanec Zveznega sveta Ljudske skupščine FLRJ. Leta 1947 je bil izvoljen za izrednega, leta 1956 pa za rednega profesorja za občo in jugoslovansko zgodovino, v obdobju 1958—60 pa je bil dekan Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Metod Mikuž je dobil Kidričovo nagrado za življenjsko delo iz zgodovine NOV, posebej še za *Pregled zgodovine narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji*, ki je izšla v petih knjigah (1960—1973), za kar je dobil tudi četrto julijsko nagrado '74 in priznanje OF. Med številnimi razpravami iz novejše slovenske zgodovine je pomembna knjiga *Slovenci v stari Jugoslaviji*,* kjer se posebej pogloblja v delovanje predvojnih političnih strank. V Zborniku občine Grosuplje je objavil razpravo *Dvakratni napad 18. divizije na Šmarska tunela* (I, 1969, str. 29—36), *Grosupeljsko okrožje* (II, 1970, str. 7—10), *Ilova gora 1943* (III, 1971, str. 35—39) in *Nepraznovana obletnica* (V, 1973,

* MK 1965, 539 strani.

str. 7—9). Ker doživlja naš sodelavec prof. Metod Mikuž časti in slavo, priznanja in nagrade kot znanstvenik, pedagog in družbeni delavec ter sam slavi letos polokroglo obletnico, mu v imenu uredniškega odbora čestitamo z najboljšimi željami za uspešno in dolgo življenje. (UL 1957: 63—64; UL 1969: 26—27; Delo 4. dec. 1973, 13; NR 23. nov. 1973: 583 in 573; Komunist 3, 21. jan. 1974: 23; NR 19. apr. 1974: 3; Dol. nov. 26. apr. 1974: 3 in Komunist 29. apr. 1974: 21; Delo 3. jul. 1974: 20).

Metod Dular, dipl. ing. oec. in univerz. profesor za ekonomiko in organizacijo podjetij je 12. junija letos dosegel življenjski jubilej, 75 let življenja in 50 let dela. Ob tej priložnosti bi lahko ponovil besede njegovega biografa, pok. prof. Albina Orthaberja, ki je zapisal: »Niti pomisliti ne bi mogel, kdor bi poslušal njegovo zavzeto in živahno razpravljanje na strokovnih posvetovanjih, da je redni prof. inž. Metod Dular v teh tednih že dosegel 70 let (Delo, jul. 1969)«. Metod Dular je še vedno tak: zdrav, živahen in delaven; človek najširše strokovne razgledanosti, ki nenehno spremlja in se odkrito zavzema za ono, kar naj bo novo in boljše v našem gospodarstvu; je pomembna osebnost v našem javnem življenju, ki razume druge in je nepostljljiva, kadar gre za družbene in narodne koristi.

Rojen je bil v Novem mestu. Po maturi leta 1920 je opravil enoletni komercialni tečaj, nato študije na ekonomski visoki šoli v Zagrebu (1925), vmes pa je služboval v Zadrudni gospodarski banki v Ljubljani, pri Stermec-kiju v Celju in pri tvrdki Majolika v Zagrebu. Dne 8. oktobra 1925 je prišel v Grosuplje, kjer je bil najprej vodja pisarne, upravitelj konkurzne mase Šinkovčeve tovarne ter od leta 1926 do konca 1944 ravnatelj te tovarne, katero so preimenovali v Motvoz in platno dd. Dular je v težkih delovnih razmerah in času gospodarske svetovne krize ohranil tovarno, jo razširil in moderniziral s svojo prizadevnostjo in sposobnostjo. V tem obdobju boja za obstanek in razvoja podjetja je narasla zaposlitev od 152 na preko 400 delavcev, po večini domačinov; s tem se je začel proces, ki je pospešil družbeni in gospodarski napredek nekdanje vasi, današnjega naselja Grosuplje in okolice.

Metod Dular je oblikoval svoj svetovni nazor že v času visokošolskega študija v Zagrebu. Leta 1923 je bil med ustanovitelji marksističnega kluba **Eppur si muove**; v šolskem letu 1924—25 je bil med organizatorji marksističnega krožka na trgovski šoli v Novem mestu; v Grosupljem je sprejemal v službo politične aktiviste; leta 1927 je agitiral za kandidate delavske kmečke zveze; leta 1929 so ga zaprli zaradi komunistične propagande; po izpustitvi je razširjal ilegalni tisk in zbiral za rdečo pomoč; med NOV je bil Motvoz in platno nosilec odpora, za katerega se je opredelila večina zaposlenih. Zato je okupator Metoda Dularja dvakrat zaprl (1942 in 1943); bil je v preiskovalnih zaporih v Ljubljani, Novem mestu in Zagrebu. Zato se je po kapitulaciji Italije umaknil prek Zagreba, Firenc in Barija na osvobojeno ozemlje, od tu pa so ga poslali med prvimi v osvobojeni Beograd, kjer je ostal do leta 1948 na vodilnih strokovnih položajih; sodeloval je pri pripravi raznih zakonov, uredb, predpisov in metod poslovanja; sodeloval je z Borisom Kidričem v planski komisiji, leta 1948 pa so mu ponudili mesto profe-

sorja na Ekonomski fakulteti v Ljubljani. Med njegovo bogato bibliografijo naj navedem samo tri naslove. tovarniški časopis **Lan in konoplja** (1935—36), ki ga je ustanovil in urejal Metod Dular v Grosupljem, **Investicijski program za tovarno Motvoz in platno** (1956—58) in prispevek o podobi **Revolucionarja Ivana Vidmarja** v tej številki Zbornika občine Grosuplje. (Ul I, str. 147—148; — II, str. 170).

Ob življenjskem jubileju želimo našemu nekdanjemu zaslužnemu občanu zdravja in še mnogo uspehov!

Kmalu po izidu te številke zbornika bo dopolnil 75 let življenja šmarski rojak in višji pravni svetnik **Martin Perovšek**. Rojen je bil dne 11. novembra 1899 v znani Perovškovi (Krštofovi) družini. Zaradi gmotnih razmer je moral srednje in visokošolske študije prekinjati. Od leta 1920 dalje je poučeval na ljudskih šolah v Šmarju, Rakitni in na Dobrovi. Zato je končal juridične študije v Ljubljani šele leta 1929. Najpreje je opravil brezplačno sodniško prakso, nato pa je služboval na sodišču v Užicah, v Kostanjevici na Krki in v Novem mestu, kjer je bil nazadnje imenovan za namestnika javnega tožilca, med okupacijo pa je bil zaradi sodelovanja z OF odpuščen in preganjan.

Po osvoboditvi je kot izkušen pravnik sodeloval pri organizaciji sodišč, sodeloval je v zakonodajnem odboru, bil je šef odseka za izvrševanje predpisov, tajnik republiške komisije za prekrške, šef pravnega odseka predsedstva vlade LRS, predsednik višjega disciplinskega sodišča LRS in predsednik personalne komisije predsedstva vlade LRS. Opravljal je torej poleg svoje redne zaposlitve v ministrstvu za pravosodje, v komiteju za zakonodajo in organizacijo državne uprave številne družbenopolitične naloge. Ves čas predava na Višji upravni šoli v Ljubljani predmete s področja upravnega in kazenskega postopka ter državne ureditve. Znana so njegova predavanja na mnogih tečajih, političnih šolah ter številni prispevki v strokovnem tisku, kar vse dokazuje znanje in izkušnost ter delavnost, ki ni še popustila, saj še vedno dela v Izvršnem svetu SRS pri izdelavi zakonov, uredb in pravilnikov. Za svoje zasluge je dobil red dela z zlatim vencem in red republike ter mnoga druga priznanja. Njegove osebne lastnosti, vedri značaj in čut tovarištva, so mu ustvarile širok krog iskrenih prijateljev. Uredniški odbor in člani Dolenjskega kluba mu ob življenjskem jubileju čestitajo in želijo še mnogo let, zdravje in dobre volje (Dol. list, nov. 1969, Knjiga članov in zapisov Dolenjskega kluba).

Član uredniškega odbora in sodelavec Zbornika občine Grosuplje **prof. dr. arch. Tine Kurent** je srečal Abrahama. Rojen je bil 21. novembra 1923 v Osijeku. Otroška leta in mladost je preživel v Beogradu, Zaječarju, Praročah, Višnji gori, Stični in Ljubljani, kjer je končal klasično gimnazijo (1943) in študij arhitekture (1952). Za študija je bil pomožni (1947—52), nato redni asistent pri prof. E. Mihevcu. Leta 1960 je opravil doktorat arhitekturnih znanosti, leta 1961 je bil izvoljen za docenta, leta 1963 za izrednega in leta 1972 za rednega profesorja za industrijske zgradbe in modularno koordinacijo. Študije in specializacijo je opravil na šoli za arhitekturo v Londo-

nu (1955—56) in na antičnih kompozicijah v francoski šoli v Atenah (1963), udeležil pa se je z referati ali razstavnim gradivom s področja modularne koordinacije in kompozicije v Beogradu (1958), v Ljubljani (1960), Torinu (1966), Londonu (1964 in 1966) in drugod. Z istega področja je objavil večje število publikacij, razprav, projektov, člankov, recenzij in poročil, v Zborniku občine Grosuplje pa je objavil med drugim razpravo Valvazorjeve **Pra-proče in njihove poznejše prezidave** (I, 1969: 167—173), zasnoval opremo zbornika, zunaj tega pa je uredil **Spominski muzej Louisa Adamiča** (1965) in sodeloval pri mnogih drugih razstavah (UL 1957, str. 224; UL 1969, str. 322—324).

Naj ob koncu omenim še tri naše sodelavce:

Vatro Gril, dolgoletni urednik časopisa Enakopravnost iz Clevelanda, je prve dni februarja letos dosegel 75 let življenja. Gril spada med tiste ameriške rojake, ki se je tudi v ameriški družbeni lestvici najvišje povzpел — postal je javni tožilec — ob tem pa je vedno ostal zaveden, napreden in svoboden Slovenec. Časopis Enotnost je urejal od 1920 do 1936, pozneje pa je izdajal svoj časopis Napredek, sodeloval z Louisom Adamičem, zdaj pa pripravlja zgodovino ameriških Slovencev. Vatro Gril je govoril na spominski proslavi ob 20-letnici smrti Louisa Adamiča v Grosupljem leta 1971 ter svoj razširjeni govor objavil v našem zborniku (IV, 1972, str. 237—244, Delo, 11. febr. 1974, str. 4).

Janko N. Rogelj je v dneh svoje 79-letnice življenja nenadoma umrl na svojem domu na Primskovem pri Kranju. V našem zborniku (ZOG III, 1972: 195—197), je objavil prispevek Spominska ustanova Louisa Adamiča v Clevelandu (NR, 21. junija 1974, str. 313).

Dr. Andrej Jenko je 13 let zdravil naše občane (1915—28). Svoje spomine je opisal v Prispevku k zgodovini zdravstvene službe v občini Grosuplje (ZOG III, 1971, str. 165—166). Dr. Jenko je dne 13. decembra 1973 v 90. letu starosti umrl (Delo, 14. dec. 1973, str. 19).

Poimenovanje po doktorju Jožetu Žitniku

Na proslavi 35-letnice Onkološkega inštituta Slovenije dne 15. decembra lani so ustanovili center za zdravljenje boleznij dojke in ga poimenovali po dr. Jožetu Žitniku, ki je kot kirurg več kot 30 let uspešno operiral in zdravil v tej ustanovi. O življenju in delu našega rojaka smo objavili v lanski številki zbornika prispevek z okvirnimi podatki (ZOG V, 1973, str. 270; — TV dne 15. 12. 1973, ob 20. uri; Delo 16. 12. 1973, str. 12); Jana III, 7, dne 14. febr. 1974, str. 3).

Naši občani na RTV

Alojza Šonca (roj. 13. junija 1920 v Mirni peči), ki je bil sedem let ravnatelj Gimnazije v Stični, so predstavili na RTV v oddaji partizanskih pesmi dne 18. decembra 1973 med 14.30 in 15. uro. V napredno gibanje se

je vključil v gimnazijskih letih v Novem mestu. Bil je izključen in zaprt ter odpeljan v taborišče Monigo. V partizanih je opravil tečaj za zveze, nato je urejal partizanski tisk, po osvoboditvi Trsta je bil komisar glavne pošte. Slavistiko s pedagogiko je študiral v Leningradu in Ljubljani, po zaključku pa je poučeval na učiteljski v Tolminu in Novem mestu ter bil 7 let ravnatelj stiške gimnazije, zdaj pa vodi Vojaški dijaški dom Franca Rozmana-Staneta v Ljubljani (225 let novomeške gimnazije 1971, str. 447; ZOG III, 1971, str. 57—64).

O gradnji **Dobropoljskega vodovoda** sta v soboto, dne 20. aprila 1974, ob 20. uri govorila na TV Marjan Miklič iz Vidma in Tone Hren iz Podgorice. — Ob stoletnici smrti skladatelja Jurija Flajšmana je na slovesnosti v Beričevem dne 21. aprila 1974, ob 15. uri govoril član uredniškega odbora in sodelavec prof. **Cvetko Budkovič** (R 21. aprila 1974 ob 19.30; Delo 19. aprila 1974, str. 8). — V oddaji R I Naši znanstveniki pred mikrofonom je dne 18. januarja 1974 ob 18.45 **prof. dr. France Adamič** pripovedoval o poglavitnih postajah svoje delovne poti. Objava v Delu v RTV tedenskem programu RTV od 13. do 19. januarja 1974 pravi, da je eden »najbolj zavzetih slovenskih delavcev na področju agronomije...« Oddajo so ponovili tudi na tretjem radijskem programu dne 5. avgusta 1974.

Družno do vodovoda

Krajevna skupnost Velike Lašče, posebno pa še njen vodovodni odbor si prizadeva že več let za preskrbo z vodo širše velikolaške okolice. Dogovorili so se, da bodo vodo zajeli v 11 km oddaljeni vasi Uzmani, da bodo zgradili rezervoarje in čistilne naprave ter razpeljali vodo po vseh okoliških vaseh. Vsaka hiša se je zavezala za 20 ur prostovoljnega dela ter od 1000 do 5000 din prispevka. Občinska skupščina je dala prispevek v višini nabavne vrednosti plastičnih cevi. Predsednik vodovodnega odbora Franc Rigler pravi, da bodo najtežja dela končana do občinskega praznika septembra letos in da bo vodovod odprl Lašče razvoju turizma in kmetijstva, saj namerava jo osušiti še 2000 ha zamočvirjenih zemljišč v karlovški in robarski dolini (Lojze Javornik v Delu, dne 19. apr. 1974, str. 12).

Kdo so Titovi partizani

Slobodan Nešović je v Delu od 12. februarja 1974 naprej objavljaj razpravo o Izkrcaju, ki ga ni bilo; med drugimi podatki navaja, da je Winston Churchill izjavil v spodnjem domu »da komunistom pripada čast, da so postavili temelje gibanju za osvoboditev države, gibanju, ki je preraslo v silo, ki se resnično tudi zdaj bori proti Nemcem«. Louis Adamič je s tem v zvezi na kosilu v redakciji New York Herald Tribune 7. marca 1944 pozval ameriške novinarje in politično javnost, da je že napočil čas, da se enkrat pogleda resnici v oči; kot Američan sem bolj v skrbeh za Ameriko, da ni toliko drzna, da bi prenehala »igrati na karte evropske reakcije« in ker »Američani niso bolj daljnovidni« ... hočem povedati, da bo po mojem

mnenju zgodovina uvrstila Tita med enega izmed velikih voditeljev te vojne — kot vojskovodjo in političnega voditelja, ki je razumel svoj čas, kot poveljnika, ki je z manj moči dosegel več kot kateri koli drug general v II. svetovni vojni... Jugoslavija je prevzela duhovno-politično vodstvo v Evropi... Tito in partizani so del splošnih prizadevanj v Evropi, prizadevanj za novo prihodnost...»

Svet je medsebojno odvisen

S tem naslovom je v Delu z dne 1. oktobra 1970 objavljena zdravica predsednika Tita na večerji v čast predsedniku ZDA Richarda Nixona v Beogradu. Med drugim je Tito omenil, da so k razvoju Amerike »pomembno prispevali s svojim delom, nadarjenostjo in razumom tudi ljudje iz naših krajev, začeniši z rudarji, ribiči in težaki — v času, ko so se polagali temelji za razvoj vaše države — pa vse do Nikole Tesle, Louisa Adamiča, Mihajla Pupina in mnogih drugih, ki so si pridobili pomembno mesto v ameriški znanstveni misli, kulturi in javnem življenju. Vaši državljani jugoslovanskega rodu so bili zmeraj eden od mostov, ki povezujejo naši državi, in želimo, da to tudi ostanejo...» Nato je Nixon odgovoril: »Mislim na mnoge Američane, ki so po rodu iz Jugoslavije in ki so toliko prispevali k življenju naše države...«

Zgodba o psu Tigru in Deček je oče moža, dve črtici iz knjige Louisa Adamiča Orel in korenine sta bili objavljeni v Delu dne 25. maja 1973. str. 3.

Spominskemu muzeju Louisa Adamiča je prof. H. A. Christian poslal revijo Menckeniana (jesen 1973, št. 47), v kateri je objavil razpravo **What else have you in mind**. S tem v zvezi je Tine Kurent objavil kratek povzetek o tej reviji in razpravi, »ki je posvečena razpravam o baltimorskem uredniku in satiriku Menckenu (1880—1956. Ta je s svojo zavzetostjo in modrostjo spodbudil masikaterega pisateljskega začetnika. Tako je uglasil pot in olajšal literarni vzpon tudi Louisu Adamiču, ki je po prvi svetovni vojni zapustil armado in v dvajsetih letih začel svojo pisateljsko delo. Adamičeva in Menckanova korespondenca se bere kot dopisovanje med mlajšim in starejšim prijateljem, ki sta se našla pri reševanju istih vprašanj. Menckenovo in pozneje (na Menckenovo pobudo) tudi mentorstvo Louisa Sinclaira je blagodejno spremljalo Adamiča od njegovih začetnih prispevkov v čikaški Prosveti do objavljanja velikih del, kot so Dinamit, Smeh v džungli, Povratek v domovino, Vnuki, Zibelka življenja, Hiša v Antigui, Moja Amerika, Iz mnogih dežel, Pot na dve strani, Moja rodna dežela, Narod narodov, Kako Vam je ime in Večerja v Beli hiši. Nekaj teh knjig je prevedenih v slovenščino« (NR, 8. feb. 1974, str. 74).

MLINSKA KOLESA, STOPE IN ŽAGE

France Adamič*

II. MLINI IN ŽAGE NA VIŠNJICI (Nadaljevanje)

16. Žagarjev mlin v Vodotočini

Vodotočina je zaselek in kraj, kjer se Stiški potok zliva v Višnjico; zaselek spada v Stransko vas, mlin pa k posestvu Toneta Zupančiča, h. št. 15 (16). Pred sto leti je tu gospodaril »bogati Zajček« iz Višnje gore, od njega pa je posestvo, mlin in žago kupil Jakob Legan z Dvora pri Žužemberku, ki je kot voznik pri Fedranu na Hudem vozil pošto proti Ljubljani in Novemu mestu. Legan se je poročil z Marijo Hribar s Hudega, njuna hči Marija (1884—1962) pa se je poročila s Tonetom Zupančičem (1885—1961) iz Vira pri Stični. Od leta 1961 gospodari njun sin Tone Zupančič ml. (1910).

K mlinu spada posestvo s šestimi orali, od tega je odpadlo skoro en oral zemljišča za gradnjo avtoceste Ljubljana—Zagreb, ki je razdelila posestvo na dva skoro enaka dela, povezana s cestnim podvozom.

Mlin in žaga ležita ob glavnem toku Višnjice, ki goni štiri kolesa: dva kamna za belo in zmesno moko, stope s petimi stopniki in žago venecijanko (dvojne širine). Ob normalni vodi so zmleli dnevno do pet mernikov žita, ostopali poldrugi mernik kaše in izžagali en kubični meter hlodov. Zdaj melje semintja zmesno, zase pa tudi krušno žito. Redijo 3 prašiče, kravo in konja¹.

17. Malnarčkov mlin v Mleščevem (2)

Pod Ivančno gorico, med Stransko vasjo in Mleščevim zavije Višnjica proti jugu. Na desnem bregu se loči mlinščica, ki teče pod bregom in pridobiva padec za pogon štirih koles oziroma treh kamnov za belo, zmesno in krmilno moko ter stope s petimi stopniki.

Pred vojno je gospodaril na posestvu polzemljak Franc Skufca, ki je padel v partizanih. Mlin in posestvo je podedovala njegova sestra Angela Skufca (+ 1960), po njej pa sin druge sestre Ane Skufca (1903), poročene s Francem Suštaršičem v Gabrovki pri Zagradcu, Milan Suštaršič.

V mlinu so ob srednji vodi zmleli do deset mernikov žita ter ostopali do dva mernika kaše. Mleli so do leta 1957, do izgradnje asfaltirane ceste Ivančna gorica—Krka in regulacije Višnjice; mlin je ostal na suhem. Zdaj

* dipl. ing., dr. znan., redni profesor Biotehniške fakultete.

¹ Podatke mi je dal Tone Zupančič (1910); — KLS II, 1971, str. 151.

Žagarjev mlin v Vodotočini — Stranska vas (foto Fr. Adamič)

meljejo na električni pogon za svoje potrebe, večji del mlina so preuredili v stanovanje in nadzidali prvo nadstropje.

K mlinu spada posestvo z okoli enajst hektari zemlje, od tega je sedem hektarov gozda. V kooperaciji s Kmetijsko zadrugo Stična preusmerjajo kmetijo v živnorejsko gospodarstvo. Redijo okoli deset govedi in oddajajo od 20 do 30 litrov mleka (2).

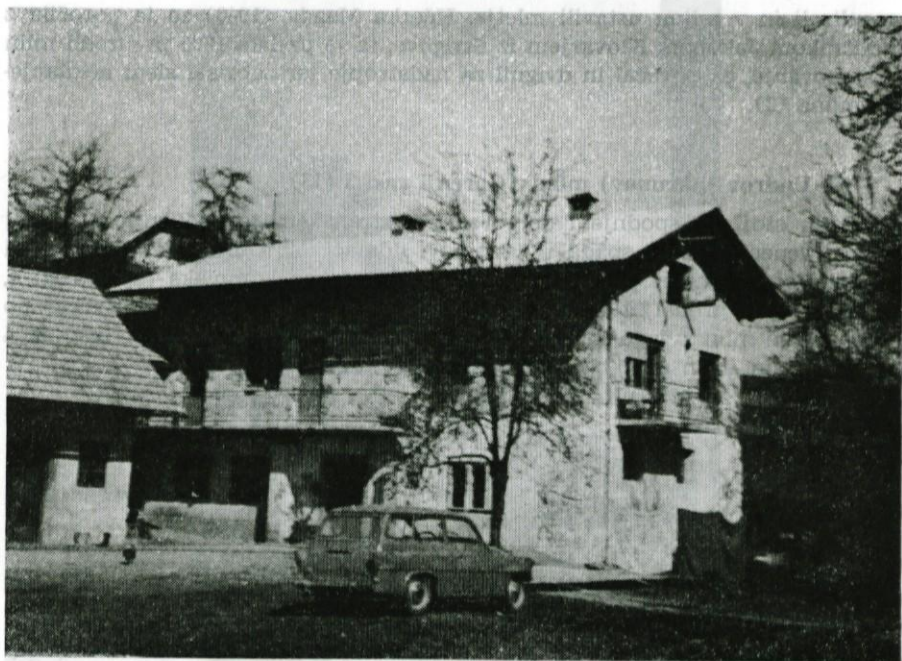
18. Štefanov (Malnarjev) mlin na Mrzlem polju 4 (2)

Mlin je spadal k posestvu Franca Kavška (1860—1939) z Mrzlega polja št. 2 (5), njegov sin Avgust Kavšek (1909—1944) je kot partizan padel v Sopotniški grapi pri Škofji Loki, na posestvu pa sedaj gospodari vdova Kristina roj. Jakoš. Ima še 1.1 ha obdelovalne zemlje in 1 ha gozda, redi 2 govedi, pred vojno pa so zredili 10 do 15 prašičev in 2 do 4 gnezd prašičkov.

Višnjica je gonila pet koles oziroma dva kamna za belo, en kamen za zmesno in en kamen za krmilno moko ter stope s šestimi stopniki. Po zmogljivosti, dnevno so ob srednji vodi zmleli in ostopali do 15 mernikov žita, je bil Štefanov mlin največji v srednjem toku Višnjice. Upravljal ga je mlinar, ki je najemnino plačeval s polmerico.

Po mnenju vdove Katarine Kavšek je mlin star okoli sto let. Leta 1924 je pogorel, nato ga je Franc Kavšek v celoti obnovil. Leta 1954 so Višnjico

² KLS II, 1971, str. 140.

Malnarčkov mlin v Mleščevem (foto Fr. Adamič)

Nekdanji Štefanov mlin na Mrzlem polju (foto Fr. Adamič)

regulirali in v mlinu ustavili mletje. Hčerka Magda (1940) se je poročila z miličnikom Jakobom Klovarjem iz Štrigove, ta je pa leta 1965 preuredil mlin v stanovanje, ga povečal in dvignil za nadstropje ter zabrisal sledi nekdanjega mlina (3).

19. Undrov (Skrunov) mlin v Gorenji vasi 3 (13)

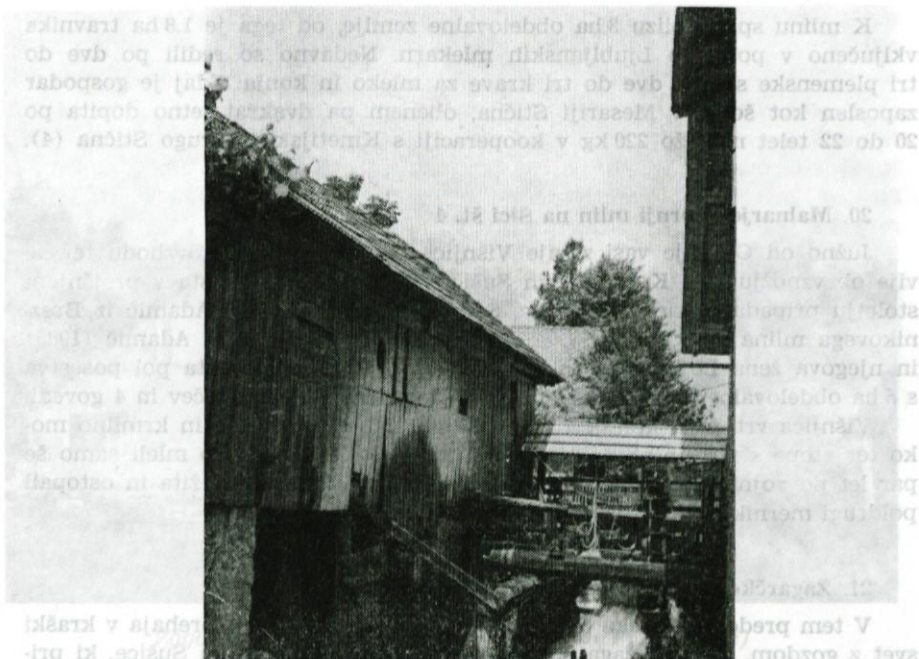
Mlin stoji na spodnjem delu vasi na stranskem toku Višnjice; skupaj z žago venecijanko je spadal k Skrunovi domačiji iz Gorenje vasi. Takratni lastnik Ivan Končina (+ 1936) je leta 1929 celoten kompleks (s hišo št. 4, tedaj št. 14) prodal Alojzu Mustarju (1909—1966) iz Bojanjega vrha, po njem pa je mlin z žago in posestvom podedoval njegov sin Alojz, hišo št. 4 pa drugi sin. Mlin je bil leta 1895 nazadnje prenovljen.

Undrov (Skrunov) mlin v Gorenji vasi (foto Fr. Adamič)

Glede na ustrezen padeč je vodna moč vrtela 5 koles na lopate, od tega tri kamne za belo, zmesno in krmilno moko, kolo za stopce s šestimi stopniki ter kolo za žago venecijanko. Ob normalni gladini vode so zmleli dnevno povprečno 150 kg krušnega žita in 200 kg koruze ter ostopali 2 do 3 mernike kaše, na žagi so izžagali do dva kubična metra hlodov. Žaga je obratovala do leta 1955, mlin pa do leta 1965, nato pa samo še za domačo rabo.

³ Podatke je dala Katarina Kavšek. — KLS II, 1971, str. 140.

Undrov (Skrunov) mlin in žaga v Gorenji vasi (foto Fr. Adamič)

Malnarjev gornji mlin v Sušici

K mlinu spada blizu 3 ha obdelovalne zemlje, od tega je 1,8 ha travnika vključeno v posestvo Ljubljanskih mlekarn. Nedavno so redili po dve do tri plemenske svinje, dve do tri krave za mleko in konja. Zdaj je gospodar zaposlen kot šofer v Mesariji Stična, obenem pa dvakrat letno dopita po 20 do 22 telet na težo 220 kg v kooperaciji s Kmetijsko zadrugo Stična (4).

20. Malnarjev gornji mlin na Sici št. 4

Južno od Gorenje vasi zavije Višnjica na levo proti jugovzhodu ter se vije ob vznožju vasi Kompolje in Sušica. Posestvo in mlin sta v prejšnjem stoletju pripadala družini Erjavec. Sem se je priženil Jože Adamič iz Breznikovega mlina na Muljavi št. 4. Zdaj gospodari tu sin Jože Adamič (1905) in njegova žena Lojza roj. Erjavec iz Kompolj, ki obdelujeta pol posestva s 5 ha obdelovalne zemlje in 13 ha gozda ter redita 4—6 prašičev in 4 govedi.

Višnjica vrti štiri kolesa s tremi kamni za belo, zmesno in krmilno moko ter stope s štirimi stopniki. Zaradi izrabljenosti mlina so mleli samo še par let po vojni, ob normalni vodi dnevno 3 do 5 mernikov žita in ostopali poldrugi mernik kaše ali ješprena (5).

21. Zagarčkov mlin in žaga v Sušici št. 26 (2)

V tem predelu se steka Višnjica v vedno ožjo dolino in prehaja v kraški svet z gozdom. Mlin in žaga sta na levem bregu pod izlivom Sušice, ki pri teka iz Bojanskega gozda. Posestvo s 4 ha obdelovalne zemlje in 10 ha gozda, mlin in žaga je pripadalo družini Zupančič. Sem se je po prvi vojni priženil Alojz Glavan (1886—1973) in se poročil z Rozalijo roj. Zupančič. Zdaj tu gospodari njun sin Anton Glavan (1939) in njegova žena Anica roj. Adamič iz gornjega mlina.

Voda je gonila pet koles s štirimi kamni za belo, koruzno, zmesno in krmilno moko ter stope s tremi stopniki. Pri polnem obratovanju so dnevno zmleli do 120 kg pšenice, do 150 kg koroze in drugih vrst žita ter ostopali do enega mernika žita. Mleli so do leta 1960, leta 1962 so preuredili pogon s turbino in jermensko transmisijo. Zdaj meljejo za svojo rabo, za sorodnike, predvsem pa meljejo žito za krmo. Žaga venecijanka na dve klinji polno obratuje za potrebe okoliških gozdnih posestnikov.

Pred vojno in prva leta po vojni so zredili letno do 12 prašičev in oddali 20 do 30 plemenskih prašičkov, 6 govedi in konja. Zdaj kmetijo preusmerjajo v govedorejsko gospodarstvo, trenutno pa imajo v hlevu dvanajst glav (6).

22. Mlin v Brezju, Muljava 4

Mlin z gospodarskimi poslopji in hišo (z letnico 1871) leži ob glavnem koritu Višnjice pod večjo jaso z njivami in travniki, ki pripadajo Jakliče-

⁴ Podatke mi je dal Alojz Mustar. V tej vasi je bil rojen Miha Kastelic (1796—1868), pesnik, urednik in izdajatelj Kranjske čebelnice. — KLS II, 1971, str. 130.

⁵ Podatke mi je dala Lojza Adamič roj. Erjavec. — KLS II, 1971, str. 151—152.

⁶ Podatke mi je dal Anton Glavan. Transmisija je ubila tri leta starega sinčka. — KLS II, 1971, str. 151—152.

Žagarčkov mlin in žaga v Sušici (foto Fr. Adamič)

Mlin v Brezju (foto Fr. Adamič)

vemu posestvu. Razen mlina (ki je opuščen) in hiše je na dvorišču prostoren hlev s podom, kozolec ($2 + 2 \times 2$), kašča, sušilnica z drvarnico ter vrtna uta, vse pa dokazuje nekdanje uspešno gospodarjenje.

Posestvo (cel grunt) je pripadalo družini Adamič. Pred prvo vojno je tu gospodaril Franc Adamič (brat Jože se je priženil na gornji mlin na Šici št. 4), njegova hči Marija se je poročila leta 1922 z Alojzom Jakličem iz Pustega Javora ob Temenici, njun sin, sedanji gospodar Slavko Jaklič je zaposlen pri Varnosti v Ljubljani.

Višnjica je gonila štiri kolesa, to je tri kamne za belo, zmesno in krmilno moko ter stope s štirimi stopniki. Glede na sorazmerno stalno moč vode, so poprečno na dan zmleli okoli 12 mernikov žita in ostopali mernik kaše ali ješprenja. Pred vojno so redili 7 do 8 govedi ter do 10 prašičev. Mlin je že več let opuščen in hitro propada (7).

23. Tekavčeva žaga na Muljavi št. 27 (24)

Tekavčeva žaga je v zelo dobrem stanju in polno obratuje. Je venecijanka na dve klinji. Zaradi ugodnega stanja vode spada med obrate z večjo

Tekavčeva žaga na Muljavi (foto Fr. Adamič)

zmogljivostjo in ustreznim donosom, kar dokazuje urejenost stanovanjske hiše, gospodarskih poslopij in dvorišča. Posestvo obsega 3 ha gozda ter 7 ha njiv in travnikov. Trenutno redijo 6 govedi, enega konja in nekaj prašičev. — Na Tekavčevi žagi je do nedavnega gospodaril Anton Tekavc (1883—1974), nasledil ga je sin Anton (1921), ki poskuša intenzivirati kmetijo in še naprej razvijati svoj žagarski obrat (8).

24. Špančkov mlin v Znojilah št. 16 (2)

Zadnji mlin na Višnjici leži ob južnem robu muljavskega gozda. Zgradil ga je pred skoro sto leti oče sedanjega gospodarja Janez Zupanc, in sicer najprej žago, nato hišo in mlin. Po povodnji leta 1933 sta Anton Zupanc (1889) in njegova žena Jožefa roj. Seme (1900) iz Gatine obnovila mlin, ki še obratuje, odvisno od razpoložljivega žita; obrt za žago venecijanko je bila odvzeta že leta 1950. Sin Peter (1930), ki je zaposlen pri Varnosti v Ljubljani, si prizadeva povečati dohodke iz kmetijstva, čeprav ima samo 2 ha obdelovalne zemlje in 3 ha gozda. Zdaj redijo 6 govedi, 1 konja in 6 prašičev.

Špančkov mlin in žaga v Znojilah (foto Fr. Adamič)

Jez na glavni strugi Višnjice zbira večjo količino vode, ki vrti kolo za žago in tri kamne za belo, zmesno in krmilno moko ter stope s štirimi stopniki. V času polnega obratovanja se je dnevna zmogljivost gibala med 12 do 18 mrenikov žita vseh vrst; Špančkov mlin je največji med mlini v tem delu Višnjice (9).

* Podatke sta mi dala sin in hčerka Antona Tekavca. — KLS II, 1971, str. 140—141.

* Zupančev rod izhaja iz vasi Znojile pri Krki. Brat sedanjega gospodarja (1887) je bil župnik v Kostanjevici, mlajši brat Alojz (1892) je krajevni zgodovinar; bil je župnik v Šmihelu pri Zužemberku, kjer je dne 22. julija 1974 umrl. Tudi gospodar Anton je končal nekaj razredov gimnazije, nato je služil kadrovski rok in med prvo svetovno vojno v a-o armadi, skupaj osem let. — KLS II, 1971, str. 163.

III. MLINI IN ŽAGE NA ŠTIŠKEM POTOKU

Štiški potok je največji pritok Višnjice. Izvira na vzhodni strani pobočij med Gradiščem (706) in Kucljem (748), v trikotu vasi Blečji vrh, Leskovec in Poljane. Potok teče proti vzhodu skozi dolino, nato proti jugovzhodu in po ravnini proti jugu, na severnem robu Stranske vasi, v Vodotočini pa se izliva v Višnjico.

1. Mlin v Izirku, Leskovec 19 (20)

Mlin so pred več kot 150 leti, zgradili štirje kmetje iz Leskovca, od njih ga je kupil stari oče sedanjega gospodarja Franc Grčman. Med obema vojnama je njegov sin Franc Grčman (1872—1956) mlin obnovil. Zgradil je zbiralnik in jez (širm) iz cementa. Voda priteka precej visoko nad dolino, po

Mlin v Izirku

pobočju ter iz cementne struge na mostu pada na dve korčasti kolesi, ki gonita dva bela kamna. Ista voda se nato pravokotno obrne in teče pod hišo in mlinom ter goni dve kolesi na korce oziroma kamen za krmilno moko in stope s šestimi stopniki. Pred vojno so v enem dnevu zmleli 6 mernikov pšenice ali soržice, do pet mernikov ovsu in ostopali nekaj mernikov ajde, kaše ali ješprenja. Mleli so predvsem za vasi Leskovec, Poljane, Blake, Sela, Kamenje, Brezovo in Kamno brdo. Redili so do 10 govedu, 2

Mlin v Izirku (foto Fr. Adamič)

Čebelarstvo v Izirku (foto Fr. Adamič)

plemenski svinji in 8 prašičev za zakol in prodajo. Zdaj meljejo pretežno žito za krmo iz najbližjih vasi. K mlinu spada 1.25 ha obdelovalne zemlje, v hlevu je 5 govedi in 2 prašiča, v dolini pa kuhajo oglje (10).

2. Malnarčkov malen v Potoku pri Stični.

Mlin leži sredi zaselka Potok v vasi Metnaj št. 37, pod klancem, ki daje Stiškemu potoku oziroma mlinščini zadosti padca in moči za pogon štirih koles, ki vrtijo po en kamen za belo, zmesno in krmilno moko ter stope s štirimi stopniki. V času normalne vode so zmleli na dan po 10 mernikov pšenice in tudi toliko zmesnega ali krmilnega žita ter kaše in ješprena. Mleli so največ žito iz vasi Metnaj, Mekinje, Vir, Češnjice in Šentvid pri Stični, od koder so z lastno vprego vozili žito in vračali zmlevnine. Dokler je mlin polno obratoval, so redili štiri goveje glave, enega ali dva konja ter 12 do 15 prašičev, zdaj redijo 6 govedi, 2 konja in 4 prašiče ter obdelujejo 2 ha njiv, 8 ha košenin in travnikov ter 10 ha gozda.

Malnarčkov mlin v Potoku (foto Fr. Adamič)

Pred prvo svetovno vojno je tu gospodaril Vide Stopar, nasledil ga je sin Franc Stopar (+ 1945); zdaj gospodari njegova vdova Alojzija roj. Strmole (1896) s Hudega pri Stični in njuna hči, ki je poročena s Tonetom

Malnarčkov mlin v Potoku (foto Fr. Adamič)

Omahnom iz Vinograda nad Stično. Krajevna zanimivost je zdravilni studenec s ploščo, ki jo je leta 1547 postavil stiški opat (11).

3. Plankarjev (Pintarjev) mlin v Gaberju št. 14 (1)

Rokav Stiškega potoka je speljan po levem bregu, od koder se vodno korito pravokotno obrne proti mlinu in glavni strugi potoka. Od jezua je voda po premičnih koritih na ogrodju speljana na pet vodnih korčastih koles, ki vrtijo tri kamne za belo in en kamen za črno moko ter stope s šestimi stopniki. Glede na mlinske naprave, vodno moč, opremo in zmogljivost je ta mlin največji v gornjem delu Stiškega potoka. Dnevno so zmleli deset mernikov pšenice, deset in več mernikov drugih vrst žita in do dva mernika kaše.

Mlin je več rodov pripadal družini Pintar. Zadnji tega rodu Ivan Pintar je zaradi slabega gospodarjenja že pred prvo svetovno vojno odšel v Ameriko ter prodal mlin in posestvo Ignacu Podobniku (1888—1942) iz Velike Dobrave pri Metnaju. Sedaj gospodari tu njegov sin Karel Podobnik (1911) in njegova žena Marija roj. Lokar iz mlina v vasi Sobračé na Temenici.

K mlinu spada posestvo s 7 ha obdelovalne zemlje in 6 ha gozda. Pred vojno so zredili letno do 20 prašičev in 2—3 plemenske svinje, nadalje so

¹¹ Podatke mi je dala Alojzija Stopar (1896). — KLS II, 1971, str. 140.

Plankarjev (Pintarjev) mlin v Gaberju (foto Fr. Adamič)

redili 3 govedu in 2 konja, zdaj pa redijo 3 goveje glave in dva prašiča. Ker mlin že nekaj desetletij ne obratuje je zdaj že v slabem stanju (12).

4. Hovški mlin v Gaberju št. 13 (3)

V sedanjem mlinu je obratovala fužina za kovanje žebeljev in poljedelškega orodja. Voda je gonila tri kolesa (za meh, norca in brus). Med zadnjimi lastnika sta bila Fedor in Janez Fortuna iz Stične; fužino sta leta 1941 prodala Janezu Ceglarju (ki je bil od 1895 do 1904 v Ameriki) in njegovemu sinu, sedanjemu lastniku Francu Ceglarju (roj. leta 1902 v ZDA). Leta 1948 so fužino preuredili v mlin na dve vodni kolesi, ki vrtita en kamen za vse vrste žita in stopa s štirimi stopniki. Na dan so zmleli 4 do 5 mernikov žita, v luščilnici in stopah pa so v dveh dneh obdelali 3 do 5 mernikov pšena in ješprenja. Zdaj meljejo in stopajo pretežno za domačo rabo.

Ceglarjevo posestvo ima 3 ha njiv, 6 ha senožeti in travnikov ter 8 ha gozda. Pred leti so redili še 10 do 12 govedu in 8 prašičev, zdaj redijo 8 govedu in 6 prašičev (13).

¹² Podatke mi je dal Karel Podobnik (1911) in njegova žena Marija. Njune tri hčerke so na začasnem delu v Nemčiji. Karel Podobnik prejema pokojnino ZB v znesku 1.800 din in se peča tudi z arheologijo in jamarstvom. Na hiši je vzdana spominska plošča za brata Ernesta, ki je padel v partizanih.

¹³ Podatke mi je dal Franc Ceglar (1902). — KLS II, 1871, str. 129.

Hovški mlin v Gaberju (foto Fr. Adamič)

Lampretov (srednji) mlin v Gaberju (foto Fr. Adamič)

5. Lampretov (srednji) mlin v Gaberju št. 12 (11)

Mlin je spadal med posesti stiškega samostana. Verski zaklad je mlin sredi preteklega stoletja prodal za 800 goldinrjev Nacetu Lampretu. Njegov sin Franc Lampret je mlin obnovil ter ga zapustil sinu Milanu Lampretu (1902—1966). Zdaj upravlja mlin njegova vdova Marija roj. Strmole (1902) iz Rupe pri Stični.

Na tem mestu ima Stiški potok znaten padec in razmeroma veliko moč ter stalno vodo, ki goni štiri kolesa s kamnom za belo, zmesno in krmilno moko ter stope s šestimi stopniki. Povprečno so zmleli 15 mernikov raznega žita ter ostopali 2 do 3 mernike kaše in ječmena. Žito so pobirali in vračali moko s svojimi vozili v smeri Šentvida, Radohove in Petrušne vasi. Zato so redili dva konja, z merico pa so zredili 10 do 12 prašičev in dve goveji glavi. Zdaj redijo 2 kravi in enega prašiča ter obdelujejo 2 ha njiv in košenin (14).

Lojze Perko: Svetinov mlin na Višnjici

Iz tega prikaza sta izpadla Špendlov ali Tičkov mlin na Hudem ob Višnjici ter Dermožnikov mlin ob Stiškem potoku.

¹⁴ Podatke mi je dala Marija Lampret (1902). — KLS II, 1971, str. 129.

DOBRO GOSPODINJENJE JE POGOJ ZA USPEŠNO GOSPODARJENJE NA KMETIJI

*Justi Goličnik**

Ob tečajih v Šentvidu in na Krki

Zaradi vse večjega pomanjkanja kmetijskih pridelkov pri nas in po svetu postaja kmetijstvo vedno pomembnejša gospodarska panoga.

V preteklosti je bilo kmetijstvo pri nas precej zapostavljeno. Zadnjih nekaj let, posebno po letu 1968, pa si na vseh družbenih ravneh resnično prizadevamo za njegov hitrejši razvoj. Zlasti v naši republici je posebne pozornosti deležen tudi zasebni sektor.

Osnovo za navedena prizadevanja na področju kmetijstva nam daje vrsta dokumentov, ki so jih po temeljitih razpravah sprejeli forumi in organi ZKJ, SZDL, sindikatov in skupščin. Tako so bili po dolгих posvetih in usklajevanjih v jeseni leta 1973 sprejeti trije dokumenti, ki predstavljajo medrepubliški dogovor in vsebujejo:

— osnove politike dolgoročnega razvoja kmetijstva s sistemskimi pogoji za njeno realizacijo v obdobju 1973—1985;

— sistemske rešitve za realizacijo politike razvoja kmetijstva v obdobju 1973—1975;

— dogovor o skupnih osnovah za razširjeno reprodukcijo v kmetijstvu od začetka leta 1973 do konca leta 1975 in o politiki pospeševanja proizvodnje v zasebnem sektorju kmetijstva.

Sprejeta so bila tudi zakonska določila o kmetijskih zemljiščih in o združevanju kmetov; ta določila prinašajo v zadrudništvo samoupravne odnose. Vloga Zadružne zveze Slovenije se je ponovno okrepila. Na aktivu komunistov Zadružne zveze je predsednik republiške skupščine tov. Sergej Kraigher poudaril, da je zveza ustanovljena zato, da organizira združevanje kmečkih proizvajalcev v zadrudne enote v okviru krajevnih skupnosti. Posebno se je zavzel za to, da se spremeni položaj kmečke žene, saj leži 60 % proizvodnega dela na njenih ramenih. Kmečki ženi je treba dati položaj proizvajalke, ki ji zagotavlja vse pravice delovnega človeka. Prvi občni zbor Zadružne zveze je sprejel med drugim tudi sklepe v zvezi z izobraževanjem kmečke mladine in žena.

Tako se spet obnavljajo aktivni zadrudniki in aktivni mladih zadrudnikov, kar bo prav gotovo pospeševalo socialistočno vsebino družbeno-ekonomskih odnosov na vasi.

* Prosvetna delavka v p., Privoz 9, 61000 Ljubljana.

Pri nas je veliko kmetij, kjer so žene primorane delati prav vse, tudi najtežja fizična dela, popolnoma same, brez pomoči moških. Posledice tega so izčrpanost, obolenja, zanemarjen dom, pomanjkljiva prehrana, slabša nega in vzgoja otrok ter majhna aktivnost žena v družbenopolitičnem življenju. A tudi v tistih kmečkih družinah, kjer delata na kmetiji oba, mož in žena, se kaže tendenca, da opravlja ženska iz leta v leto več kmetijskih del. Tako sloni marsikje pretežni del obdelave kmetijskih zemljišč na kmečkih ženskah in otrocih, moške in mladina pa so zaposleni v industriji, obrti ali pa priložnostno. Res je, da se s tem ekonomska vloga žene kot proizvajalke veča, istočasno pa ugotavljamo, da že tako preobremenjena kmečka žena v našem zaostalem kmetijstvu ni kos svojim dolžnostim, ki jih ima kot gospodinja in mati in ki se z rastočim standardom stalno večajo. Izhod iz takega položaja mora iskati kmečka pridelovalka v dvigu in racionalizaciji obdelovanja in pridelovanja, v bolj načrtnih investicijah, v skupni uporabi proizvodnih sredstev, kar vse povečuje rentabilnost in s tem veča dohodek. Strokovna usposobljenost pri kmetovanju in gospodinjenju seveda močno olajšuje delovne napore. Čim bolj se bo sodelovanje med kmečkimi pridelovalci krepilo, tem bolj se bodo kazale omenjene prednosti.

Dobro sodelovanje v proizvodnih skupnostih kmetov omogoča tako organizacijo dela in razporeditev delovnega časa, da si tudi kmečki človek lahko kdaj za konec tedna privoščiti prost dan ali dopust. V takih razmerah je delo v kmetijstvu bolj privlačno tudi za mlade, ki še vedno preveč pogosto zapuščajo kmetije.

Izkušnje v svetu in doma dokazujejo, da je vzgoja porabnika, zlasti tudi kmečkega, pomemben dejavnik pri urejanju življenja posameznika in celotne družbe. Z družbenim razvojem se spreminjajo tudi potrebe porabnikov.

Družba doživlja veliko preobrazbo. Tudi družina jo doživlja v načinu življenja, v medsebojnih odnosih in oblikah zadovoljevanja z dobrinami. Vodenje gospodinjstva v družini ni le preprost potek ekonomskih funkcij z edinim ciljem, da bi zadostili željam in potrebam članov gospodinjstva. Gospodinjstvo vpliva na marsikaj, zlasti tudi na zdravo rast in oblikovanje mišljenja ljudi in na njihovo delovno pripravljenost. Daje pečat življenju vsakega posameznika in družbe, v kateri živimo.

Res je, da tehnična opremljenost gospodinjstev hitro napreduje, odločno prepočasi pa razvijamo različne službe in servise, da bi številna in razdrobljena prizadevanja individualnih gospodinjstev podružbili. Tu gre predvsem za šolsko prehrano, varstvo in oskrbo otrok ter starih, družbeno prehrano, pralnice in razne druge storitvene dejavnosti.

Po statističnih podatkih iz leta 1971 porabi občan v Sloveniji za osebne potrebe približno 60 % dohodka. Ker zlasti osebna poraba oblikuje življenjski standard občana, bi morali naše ljudi sistematično usposablјati in seznanjati z novostmi. Tudi nesposobnost in neznanje pri razporejanju sredstev osebne porabe med drugim po svoje povzroča socialno razlikovanje in druge sociološke probleme. Ohranitev zdravja, skladen telesni in duševni razvoj, delovna sposobnost in odpornost človeka, vse to je odvisno od kakovosti in kulture hranjenja, načina življenja, osebne in splošne higiene, bivanja, oblačenja ter medsebojnih odnosov.

Zato postaja vse pomembnejše tudi vzgajanje in učenje proizvajalca, upravljalca v preudarne porabnika. Na tem področju je lahko vloga kmečke žene še posebno velika. Zato zadruške organizacije prizadevno iščejo nove poti za reševanje kmetijske problematike in številnih sorodnih vprašanj. V tem pogledu so posamezne organizacije različno aktivne in uspešne. Med posebno aktivne lahko štejemo KZ Stična, ki je v minulih zimskih mesecih priredila vrsto strokovnih predavanj in organizirala dva sodobna gospodinjska tečaja za svoje članice.

Ob zaključku in razstavi izdelkov gospodinjskega tečaja pri kmetijski zadruški Stična. (Od leve Justa Goličnik, Jože Javornik, Mara Repena-Osolnik in Mira Bižal)

Program tečajev

Prvi tak tečaj je bil v Šentvidu, drugi pa na Krki. Udeležba je bila več kot zadovoljiva. Tečajnice so si obogatile svoje znanje zlasti na naslednjih področjih:

- pravilna prehrana — temelj zdravja in delovne sposobnosti;
- telesni in duševni razvoj otrok;
- osnove osebne, splošne in stanovanjske higijene;
- praktična ureditev stanovanjskih prostorov, njihovo vzdrževanje in čiščenje;
- ekonomizacija splošnih gospodarskih in gospodinjskih del oziroma opravil na kmetiji;

- zagotovitev družini čim več zelenjave in sadja ob vsakem letnem času; sodoben vrt in pridelovanje vrtnin;
- načini konzerviranja, hladilne naprave, zamrzovalna skrinja;
- priprava mize in serviranje ob raznih priložnostih; poudarek na samopostrežbi.

Vsa predavanja so spremljala ponazorila: slike, filmi, grafikoni in praktične demonstracije. Pri praktičnih vajah s področja prehrane so tečajnice pripravljale različne obroke hrane na enostavne načine s poudarkom na pravilni sestavi posameznih obrokov, njihovi ustrezni kalorični vrednosti, ocvajanju hranljivih sestavin, pestrosti obrokov in uporabi časa ter za njihovo pripravo. Udeleženke tečaja so sodelovale z velikim zanimanjem in požrtvovalnostjo predvsem z željo, da bi čim več pridobile in nadomestile zamujeno. Ob zaključku tečaja je bila razstava o sodobni prehrani in zdravem človekovem okolju.

Želja kmečkih žena po znanju je resnično velika. Ta ugotovitev nam zgovorno priča, kako smo v polpretekli dobi zanemarili njihovo gospodarsko in gospodinsko vzgojo.

Človeka bolj ali manj stihijsko vzgaja okolica, v kateri živi. Tako človek, čim starejši je, težje spreminja svoje navade. Zato ne bi bilo prav, če bi mlade ljudi na vasi prepustili samim sebi, da bi si brez zadostnega znanja urejali življenje zgolj po tradicionalnih navadah. Za njihovo usposabljanje je potreben enoten izobraževalni program. Šole za življenje pa so lahko uspešna dopolnitev takega načrtnega izobraževalnega dela.

Udeleženke gospodinskega tečaja v Sentvidu:

Marija Merkun, Fani Dremelj, Ivanka Polšak, Ani Fajdiga, Slavka Fajdiga, Jožefa Sinjur, Malka Kastelic, Rozalija Kastelic, Marija Vencelj, Ljuba Kastelic, Marija Kastelic, Marija Dremelj, Lojzka Ferkal, Zinka Seme, Fani Dremelj, Ana Turk, Albina Puš.

Udeleženke gospodinskega tečaja na Krki:

Zdenka Zupančič, Tatjana Hrovat, Danica Blatnik, Marija Kastelic, Ljubica Iah, Joža Grm, Francka Trunkelj, Anica Kozinc, Marija Mahne, Dragica Podražaj, Marija Zajc, Albina Žgajnar, Milena Grm, Olga Poljanec, Majda Kramar, Vida Tihle, Marija Zupanc, Joži Uršič, Marija Hribar, Zofka Rogel, Zalka Koščak, Majda Maver.

Glej Delo 31. jan. 1974, str. 10; kmečki glas 30. jan. 1974, str. 15.

OPRAVIČILO

Zaradi zamenjave tiskarne je prišlo pri lanskem zborniku do napačne kompozicije naslovne strani. Črna risba Kulturna karta občine Grosuplje je po nepotrebnem dobila raster in je zaradi tega slabše pregledna. Končno je bil portret prof. H. Christiana posnet po slabo retuširani fotografiji, kar seveda ni dalo verne podobe. Avtorju se zaradi tega opravičujemo.

ZA
OBČINSKI PRAZNIK
OBČINE

GROSUPLJE

DNE 29. oktobra 1974

ČESTITAJO VSEM OBČANOM,

BORCEM,

ORGANIZACIJAM ZDRUŽENEGA DELA

IN KOLEKTIVOM

OBČINSKA SKUPSCINA

OBČINSKA KONFERENCA SZDL

OBČINSKI KOMITE ZMS

OBČINSKI KOMITE ZKS

OBČINSKI SINDIKALNI SVET

OBČINSKI ODBOR RK

ZDRUŽENJE BORCEV NOV

IN DRUGE DRUŽBENE

ORGANIZACIJE OBČINE GROSUPLJE

LJUBLJANSKE MLEKARNE

Patserizirano mleko v plastičnih vrečkah in tetrapaku

Sterilizirani mlečni proizvodi v tetrapaku

Jogurti v tetrapaku in plastičnih lončkih

Sladka in kislá smetana

Trdi, poltrdi in sveži siri

Sladoledi na palčkah, sladoledi v lončkih, korneti, žogice, sladoledi za gospodinjstva in gostince

Vse to so priznani izdelki Ljubljanskih mlekarn, izdelani na modernih strojih in polnjeni v najsodobnejšo embalažo.

TEKSTILNA TOVARNA

MOTVOZ IN PLATNO

GROSUPLJE

Telefon h. c. 771-020

Brzjav Motvoz Grosuplje

Izdelujemo kvalitetne polipropilenske tkanine za embalaranje izdelkov tekstilne, kemične in prehrabene industrije.

Nadalje izdelujemo polipropilenske vreče sukljanka za krompir, čebulo in povrtnino ter gosto tkane vreče za moko, sladkor in razna semena.

Poleg motvozov in vrvi iz konoplje izdelujemo tudi motvoz in vrvi iz polipropilena.

ZIMA PRILIKA

zaščitite
vaš avto
pred rjo

WD-40

HOTEL TURIST

LJUBLJANA

komforten hotel
s priznano restavracijo

Za prijatelje divjačine
Restavracija »Zlatorog«
v Župančičevi ulici

Za vsakogar
TURIST EXPRESS,
bife pred glavnim kolodvorom

Za obisk se priporoča

MOTEL TURIST V GROSUPLJEM

z zimskim in letnim bazenom ter campingom

Tel.: (061) 771-135

rasica

Tovarna pletenin
Ljubljana, Gameljne
p. Ljubljana, Sentvid
telefon 81 225, 51 229
telegr. Rasica Ljubljana

PEKARNA GROSUPLJE

ADAMIČEVA 11

TELEFON 771-065 (061)

PEKA KRUHA IN PECIVA

PRODAJA VSEH VRST

PECIVA, SLAŠČIC

IN DELIKATESNEGA BLAGA

rašica

Tovarna pletenin
Ljubljana, Gameljne
p. Ljubljana, Sentvid
telefon 51 255, 51 359
telegr. Rašica Ljubljana

SLOVENIJALES STOLARNA

DOBREPOLJE, p. Videm-Dobrepolje

Telefon 8 (782-008)

PODGORICA

je ustanovil OLO Grosuplje 7. 6. 1948. Pred tem je podjetje, ki je obsegalo mlin na parni pogon in žago venecianko bilo last Antona Drobniča iz Podgorice, pred nacionalizacijo je v podjetju bilo zaposlenih pet delavcev.

Po nacionalizaciji v letu 1948 je bilo v podjetju zaposlenih petnajst delavcev, ter se je polagoma pričelo širiti. V začetku je bila proizvodnja namenjena predvsem domačemu tržišču, v letu 1953 pa se je proizvodnja pričela preusmerjati in plasirati tudi v izvoz na zahodna tržišča, predvsem ZDA, Anglijo, ZRN itd. V tem obdobju smo navezali poslovne stike z izvoznim podjetjem »SlovenijaLes«, s katerim še danes sodelujemo v vseh izvoznih poslih.

V letu 1958 je bila izvedena prva rekonstrukcija obrata ter ukinjen mlin na parni pogon. Izvedena je bila rekonstrukcija žage, iz pridobljenih prostorov pa se je povečal oddelek montaže in zgradil prostor površinske obdelave in obrat družbene prehrane.

V letu 1964 je bila izvedena druga rekonstrukcija oz. dograditev obrata, pri čemer se je povečal obrat strojne obdelave, zgradila lesosušilnica in montiral polno jarvenik v obratu žage. V tem in nadaljnjem obdobju je podjetje vlagalo znatna sredstva v modernizacijo in obnovo strojnih zmogljivosti. Iz leta v leto se proizvodnja povečuje, istočasno pa raste tudi število zaposlenih. V letu 1960 je izvoz na konvertibilna področja dosegel vrednost 70.000 dolarjev, v letu 1971 pa že nekaj nad 400.000 dolarjev. Število zaposlenih se je v tem obdobju povečalo na 86 delavcev. V letu 1969 smo pričeli s tretjo fazo rekonstrukcije oz. razširitve obrata, ki je bila po programu izvedena v letu 1971. Vrednost izvoza naj bi se do leta 1975 povečala na 1.000.000 dolarjev prometa letno.

Proizvodnja naj bi tudi v naslednjem obdobju bila namenjena izključno izvozu na konvertibilna območja oz. v že omenjene zahodne države.

Podjetje proizvaja predvsem za izvoz.

Gradbeno podjetje Grosuplje je bilo ustanovljeno 27. 8. 1946. leta, z odločbo takratnega Okrajnega ljudskega odbora, kot Okrajno gradbeno podjetje, z namenom, da obnavlja porušeno podeželje.

Pod nazivom

SPLOŠNO GRADBENO PODJETJE

GROSUPLJE

pa posluje od 19. 9. 1961 dalje

Ob ustanovitvi je bilo podjetje manjšega značaja, saj ni imelo, razen nekaj orodja, nobenih osnovnih sredstev. Poslovati je pričelo takorekoč iz nič, le z nekaj delavci in nujno potrebnim orodjem.

Z marljivo in dobro organizacijo si je podjetje že v nekaj letih pridobilo nujna osnovna sredstva in strokovni kader, tako da je že v letu 1948/49 prevzelo v izgradnjo večjo tovarno usnja v Šmartnem pri Litiji.

Po formiranju organov samoupravljanja je podjetje vsako leto povečevalo svojo dejavnost na vseh področjih Slovenije in prešlo iz majhnega v srednje veliko gradbeno podjetje, ki je bilo že dokaj dobro opremljeno z mehanizacijo. V letu 1958 je zaposlovalo že 449 delavcev in ustvarilo 507 milijonov S din realizacije. Po letu 1960 je to podjetje, kot prvo gradbeno podjetje v Sloveniji, pričelo z izgradnjo stanovanj in poslovnih objektov za tržišče. Vedno večji obseg del pa je narekoval tudi ustanovitev lastnih stranskih obratov in projektivnega biroja, brez katerih bi skoro ne moglo poslovati. S porastom proizvodnje in realizacije in vedno večjega števila zaposlenih, je podjetje poskrbelo tudi za družbeni standard zaposlenih, saj ima podjetje sedaj zagotovljenih preko 800 ležišč v novih modernih samskih domovih, kjer je organizirana tudi lastna prehrana zaposlenih.

Po obračunu v preteklem letu se je SGP Grosuplje uvrstilo med večja gradbena podjetja na področju Slovenije, saj je znašala realizacija 360.817.064 din.

Pri tej realizaciji je podjetje oddvojilo znatna sredstva v poslovni sklad, kar je omogočalo nabavo nove moderne gradbene mehanizacije, katera daje poročstvo za hitro in solidno izvedbo prevzetih del.

Gradbeno podjetje Grosuplje je bilo ustanovljeno 27. 8. 1948.
leta s obliko trenutnega Odrinega ljudskega odbora kot
Odrine gradbeno podjetje, kasneje pa kot Odrino
sko podjetje.

Pod nazivom
SLOVENSKO
STOLARNA
PRILAGODITELJE
V Ljubljani, Vojkova ulica 11, 1000 Ljubljana
Tel: 01/241827) 8 linij
PODGOŠKA

pravi na slovo za denarne za dve

ljubljska banka

med večje gradbene podjetja na področju Slovenije, saj je
znana realizacija 380.817.004 din.
Prilagoditveni in gradbeni oddelki, gradnja stavb v
poslovni sklopi, kar je omogočilo razvoj nove moderne
gradbene mehanizacije, katere daleč poročilo za leto in
solidno izvedbo preveriti dal.

GOZDNO GOSPODARSTVO LJUBLJANA

S SEDEŽEM V LJUBLJANI
TRŽASKA CESTA 2

S SVOJIMI GOZDNIMI OBRATI —
POSLOVNIMI ENOTAMI PROIZVAJA IN PRODAJA
VSE VRSTE GOZDNIH SORTIMENTOV,
OPRAVLJA GOZDNO GOJITVENA DELA,
GRADI GOZDNE CESTE TER OSNAVLJA GOZDNE
PLANTAŽE IN INTENZIVNE NASADE

GOSTINSKO PODJETJE

»POLŽEVO«

GROSUPLJE

z obrati:

Hotel POLŽEVO, VIŠNJA GORA

Restavracija »OB ČRPALKI«, IVANČNA GORICA

Gostilna »POD LIPO«, STIČNA

Gostilna »NA KLANČKU«, ŠENTVID PRI STIČNI

Gostilna »GROSUPELJČAN«, GROSUPLJE, s prenočišči

Gostilna »PRI MOSTU«, GROSUPLJE

»ADAMIČEV HRAM«, GROSUPLJE

Avtomatsko »KEGLJIŠČE«, GROSUPLJE

Gostilna »MAJOLKA«, ŠMARJE

Gostilna »BRDAVS«, VIDEM DOBREPOLJE

PENZION IVANČNA GORICA

nudi vse gostinske usluge in se za obisk priporoča.

SPLOŠNO MIZARSTVO GROSUPLJE

GROSUPLJE, ADAMIČEVA 51 TELEFON: 77-184 IN 77-091 TEKOČI RAČUN: 5013-1-111

Telefon: 771-184 in 771-091

Tekoči račun: 5013-1-111

IZVAJA INSTALACIJE — CENTRALNIH

KURJAV, VODOVODA, PLINA,

PREZRAČEVANJA, ELEKTRIKE —

STAVBNO KLEPARSTVO IN IZOLACIJE

Program druge faze rekonstrukcije ostroga vrednost investicije bo znašala nekaj nad 8 milijonov ND. Z izvedbo druge faze rekonstrukcije boča podjetje tudi povečalo proizvodnjo, tretjo fazo, s katero pa bi tudi zaključili celoten razvoj podjetja, kar predvidevamo opraviti v letu 1980.

PROIZVODNO PODJETJE

sinoles

Stavbni izdelki, notranja oprema, žagan les

61296 ŠENTVID PRI STIČNI

telefon 785-008

Izdeluje vse vrste stavbnega pohištva, oken in vrat, hotelsko, laboratorijsko in drugo pohištvo. Nudi tudi žagan les in druge obrtniške storitve. Podjetje priporoča svoje priznane izdelke cenjenim stankam in poslovnim partnerjem.

nudi vse gostinske usluge in se za obisk priporoča

SPLOŠNO MIZARSTVO GROSUPLJE

SMG je bilo ustanovljeno leta 1947 in je nad 20 let poslovalo pod zelo težkimi in neugodnimi pogoji, to je, v slabih delovnih prostorih. Zato so se samoupravni organi odločili, da temeljito pričnejo z rekonstrukcijo celotnega podjetja. Prva faza rekonstrukcije se je pričela v letu 1971, in sicer z izgradnjo proizvodne hale in skladiščnih prostorov v skupni izmeri ca. 2.100 m². Istočasno smo renovirali kotlarino in dogradili mazutno postajo. Omenjena rekonstrukcija je bila končana leta 1973, istočasno smo nabavili tudi nekaj najpotrebnejših strojev. Celokupna investicija je znašala ca. 5 milijonov dinarjev. Podjetje je najelo investicijski kredit pri LB v višini 1.500.000.— din, iz sklada skupnih rezerv Sob Grosuplje pa 400.000.— dinarjev; ostalo pa so bila lastna sredstva. Iz gornjih podatkov je razvidno, da je podjetje vložilo v investicijo nad 60 % lastnih sredstev.

V letu 1973 je podjetje realiziralo za 12.600.000.— dinarjev izdelkov, za leto 1974 pa se predvideva že nad 16 milijonov dinarjev realizacije. V letu 1973 so se že pričeli razgovori s trgovskim podjetjem **Lesnina Ljubljana** za pristop v sestavljeno organizacijo združenega dela Lesnina Ljubljana. Do realizacije je prišlo v začetku letošnjega leta. Kolektiv, kakor tudi samoupravni organi so se enoglasno izrekli za pristop v organizacijo združenega dela Lesnina Ljubljana, saj je podjetje že nad 16 let uspešno poslovalo z Lesnino in je preko njene trgovske mreže prodalo nad 80 % svojih izdelkov.

S tem so nam dane večje možnosti za nadaljnji razvoj podjetja. Ne sejah samoupravnih organov smo se v letošnjem letu odločili, da takoj pričnemo z drugo fazo rekonstrukcije, ker nam je to neogibno potrebno. V tem letu moramo zgraditi ca. 800 m² skladiščnih prostorov, v letu 1975 pa nadaljnjih 1.400 m² proizvodne hale, v kateri bo lakirnica in oddelek montaže. V letošnjem letu bomo dobili tudi nekaj modernih strojev, katerih vrednost bo znašala nad milijon dinarjev.

Program druge faze rekonstrukcije, oziroma vrednost investicije bo znašala nekaj nad 6 milijonov ND. Z izgradnjo druge faze rekonstrukcije bodo dani podjetju tudi pogoji za nadaljnjo, tretjo fazo, s katero pa bi tudi zaključili celoten razvoj podjetja, kar predvidevamo opraviti v letu 1980.

OBRAT SENTVID PRI STICNI

SPLOŠNO MIZARSTVO GROŠUPLJE

TRGOVSKO PODJETJE

Istra-benz

KOPER

VOJKOVO NABREŽJE 19

TELEFON 22-681

ČRPALKA

IVANČNA GORICA

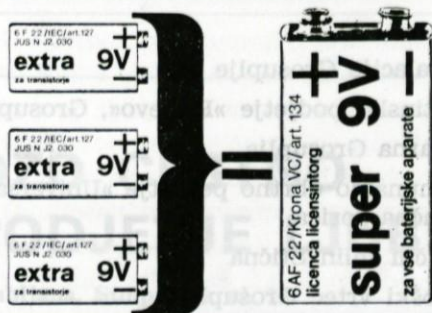
TEL. 783-036

TRGOVSKO ZASTOPSTVO
EKSKLUZIVNA ZASTOPSTVA
IZVOZ—UVOZ

JOŽE ADAMIČ

TRST — VIA S. LAZZARO 23-II — Tel. 28-449, 31-996

ZMAJ
SUPER 9V

PRVIČ V JUGOSLAVIJI

- baterija na zračno depolarizacijo
- 3X boljša
- za vse baterijske aparate

tovarna
baterij in
baterijskih naprav
zmaj

Ljubljana, Šmartinska c. 28
☎ 283 288 320 949

ZMAJ

ÖBRAT ŠENTVID PRI STIČNI

Knjigovodski biro Grosuplje

TELEFON: 771-100

opravlja vse knjigovodske posle in
finančno poslovanje za spodaj navedene delovne
organizacije:

- Instalacije Grosuplje
- Gostinsko podjetje »Polževo«, Grosuplje
- Pekarna Grosuplje
- Komunalno obrtno podjetje »Universal«, Ivančna gorica
- Valjčni mlin Stična
- Otroški vrtec Grosuplje
- Ljudska knjižnica Grosuplje
- Avtomoto društvo Šentvid pri Stični in
- privatne obrtnike

**Priporočamo se, da nam zaupate v vodenje
vaše poslovne knjige.**

OBRAZ ŠENTVID PRI STIČNI

KOVINASTROJ

TOVARNA GOSTINSKE
OPREME

61290 GROSUPLJE

Izdelujemo, montiramo in projektiramo opremo za vse tipe kuhinj, slaščičarn, samopostrežnih restavracij in drugih gostinskih ali sorodnih obratov.

Izdelujemo toplotne, hlajene, nevtralne in kombinirane elemente, točilne in druge pulte, samopostrežne in ostale linije.

Vršimo razne usluge.

Vsi naši elementi so iz najkvalitetnejše nerjaveče — INOX pločevine

Lastni projektivni biro
Centralna servisna služba

OZD CESTNO PODJETJE LJUBLJANA

Ljubljana, Stolpniška ul. 10

s svojimi temeljnimi organizacijami

- TOZD Vzdrževanje
- TOZD Gradnje
- TOZD Mehanizacija
- TOZD Delavska restavracija
in s Skupnimi strokovnimi službami

opravlja dela, projektiranja, vzdrževanja modernizacije in gradnje cest z najsodobnejšo mehanizacijo in lastno asfaltno bazo.

Postavlja in vzdržuje prometno opremo na cestah.

KOVINASTROJ

TOVARNA GOSTINSKE
OPREME

Stanovanjsko komunalno podjetje Grosuplje

TELEFON 771-037

Stanovanjsko komunalno podjetje Grosuplje je bilo ustanovljeno v letu 1966. Poslovna dejavnost podjetja je gospodarjenje s stanovanjskimi hišami v družbeni lastnini in upravljanje s komunalnimi napravami v naselju Grosuplje. V letu 1969 se je poslovna dejavnost podjetja razširila tudi na upravljanje z vsemi vodovodi na področju občine Grosuplje.

Podjetje opravlja pleskarske in soboslikarske usluge, kamionske prevoze, strojne izkope in nakladanja ter vsa dela pri razširitvi vodovodnih omrežij.

ELEKTRO LJUBLJANA

Enota Ljubljana okolica

Podjetje za distribucijo električne energije

LJUBLJANA, Parmova ulica 33

Telefon 313-766

TEKOČI RAČUN NB GROSUPLJE 50130-601-31177

TELEFON 783-021 — 61295 IVANČNA GORICA

TOVARNA DEKORATIVNIH TKANIN

LJUBLJANA, Celovška 280

Telefon: 504-241

izdeluje

**STILNE IN SODOBNE POHIŠTVENE
TKANINE VRHUNSKE KVALITETE**

ZAVAROVALNICA SAVA

POSLOVNA ENOTA LJUBLJANA, MIKLOŠIČEVA 10

Vam nudi vse vrste

- premoženjskih
- življenjskih
- nezgodnih
- kmetijskih in
- transportnih zavarovanj

POSLUŽUJTE SE ZAVAROVALNE ZAŠČITE

PRI ZAVAROVALNICI S A V A ,

POSLOVNA ENOTA LJUBLJANA!

Kmetijska zadruga Stična

sedež Ivančna gorica

Oskrbuje kmetijstvo z vsemi vrstami reprodukcijskih sredstev in gradbenim materialom,

organizira proizvodnjo in promet s kmetijskimi pridelki in živino ,

prideluje odlično seme priznanih domačih in tujih sort krompirja,

oskrbuje potrošnike s svežim mesom in znanimi stišskimi mesnimi izdelki,

ima lastno hranilno-kreditno in lastno kmetijsko pospeševalno službo.

Svoje zadružne enote in hranilno-kreditno službo ima zadruga v Radohovi vasi, Šentvidu, Stični, Višnji gori, na Muljavi, Krki, Zagradcu in Ambrusu.

Sveže meso in mesne izdelke iz STIČNE nudimo potrošnikom v lastnih poslovalnicah v Ljubljani Trubarjeva 57, Karunova 5, Djakovičeva 8, Celovška 85, Ižanska 5, Krakovski nasip, Rožna dolina c. IX/3, na Igu, Podpeči, Brezovici, Polhovem Gradcu, Skofljici, Šmarju Sap, Grosupljem, Višnji gori, Ivančni gorici, Šentvidu pri Stični, Stični.

Uprava in centralno skladišče pa je v Ivančni gorici.

**PROGRAM SEJMOV IN RAZSTAV
NA GOSPODARSKEM RAZSTAVIŠČU V LJUBLJANI
V LETU 1975**

20. JUGOSLOVANSKI SEJEM
MODA '75 — od 20. do 26. januarja
14. MEDNARODNI SEJEM
ALPE-ADRIA — od 3. do 9. aprila
3. MEDNARODNA RAZSTAVA UČIL
IN ŠOLSKE OPREME — od 16. do 22. aprila
8. MEDNARODNI POSLOVNI SEJEM
SETEX '75 — od 27. do 29. maja
5. JUGOSLOVANSKI BIENALNI
SALON POHIŠTVA — od 13. do 19. junija
21. MEDNARODNI VINSKI SEJEM
VINO '75 — od 29. avgusta do 7. septembra
6. MEDNARODNA RAZSTAVA CVETJA
IN SADJA **HORTIKULTURA '75** — od 19. do 23.
septembra
22. MEDNARODNA RAZSTAVA
SODOBNA ELEKTRONIKA — od 7. do 12. oktobra
5. MEDNARODNI SEJEM ZA ZIMSKI
ŠPORT IN TURIZEM
SKI EXPO '75 — od 3. do 9. decembra

OBRTNO KOMUNALNO PODJETJE

UNIVERSAL

IVANČNA GORICA

se bavi:

z nizkimi in visokimi gradnjami, adaptacijami, vrši strojne in minerske usluge, ter dobavlja vse pečene agregate.

INTERTRADE

PODJETJE ZA MEDNARODNO TRGOVINO, n. sol. o. —

LJUBLJANA, Moše Pijadejeva 29

Poštni predal: 317/VI, telefon: 322-844, telegram: Intertrade, telex: 31-181

YU INTRAD

V SESTAVI PODJETJA STA DVE TEMELJNI ORGANIZACIJI ZDRUZENEGA DELA:

TOZD ZASTOPSTVO IBM, n. sub. o.

Glavne dejavnosti:

- promet na debelo elektronskih računalnikov z dodatnimi napravami, pisarniških naprav in pisarniškega materiala,
- nudenje intelektualnih storitev strankam, ki kupujejo ali uvajajo elektronske računalnike,
- nudenje storitev elektronske obdelave podatkov in storitev organizatorsko-programerskega značaja v zvezi z elektronsko obdelavo podatkov.

PREDSTAVNIŠTVA TOZD ZASTOPSTVO IBM V JUGOSLAVIJI:

Zagreb, Beograd, Sarajevo, Rijeka, Osijek, Split, Skopje, Titograd

TOZD TRGOVINA, n. sub. o.

Glavne dejavnosti:

- notranji promet, prometno agencijske storitve, promet na debelo v trgovinskih strokah, za katere je registrirana, promet na drobno v trgovinskih strokah, za katere je registrirana.

PREDSTAVNIŠTVA TOZD TRGOVINA V JUGOSLAVIJI: Zagreb, Beograd, Sarajevo, Rijeka

PREDSTAVNIŠTVA TOZD TRGOVINA V TUJINI: London, Oslo, Bogota, Cairo, Praga, Warszawa, Bratislava, Wien, New York, New Delhi, Calcutta, Madras, Bombay

gorenje

VSE ZA VAŠ VRT

UREJENO OKOLJE

ZNAK KULTURNE STOPNJE DRUŽBE

NAJBOLJ UČINKOVITO BOSTE UREDILI VAŠE OKOLJE
Z NOVIM KOMPLETOM VRTNARSKEGA ORODJA
GORENJE — MUTA

SKRIB ZA LEPOTO NAŠEGA OKOLJA JE POMEMBNEJŠA,
KOT SI MISLIMO

Vrtnarjem nudimo širok izbor funkcionalnega in estetskega
orodja za obdelavo in nego vrtov, za vsako priložnost in
rabo posebej.

Če bomo uporabili rahljač namesto motičice za okopavanje,
bomo za to opravilo potrebovali petkrat manj časa, sedem-
kratni prihranek časa pa nam bo omogočilo spodrezovanje
s sodobnim podrezačem namesto s klasično krampico.

Seveda je s temi in podobnimi novimi vrtnarskimi orodji
delo tudi dosti lažje kot na primer s preprosto motiko ali
krampico.

Ni pa kajpada vseeno, kdaj uporabljamo novo orodje. De-
lovna zagnanost naj nas ne zapelje, da bi orodje uporabl-
jali brž po dežju, ko je zemlja še mokra. Počakati mora-
mo torej, da se odvečna vlaga odcedi, kajti sicer utegnemo,
tako kot pri uporabi standardnega orodja, pokvariti struk-
turo zemlje. Orodje uporabljamo torej tedaj, ko je zemlja
zmerno vlažna in ne preveč zarasla s plevelom. To seveda
dosežemo le, če redno vzdržujemo svoj vrt.

Novo vrtnarsko orodje je funkcionalno, trpežno in tudi na
pogled lepo, skratka nepogrešljivo na vsakem domačem
vrtu in pri slehernem vrtičkarju, ki želi hitro in s čim
manjšim trudom obdelovati in negovati svoj vrt.

Nudimo tudi GORENJE—GARDENA komplet, stiskovne
škropilnike, garniture za zalivanje vrtov in
GORENJE—GARDENA škropilnik štirikotni.

V PROGRAMU GORENJA

Ročna električna kosilnica

Ročna akumulatorska kosilnica

Ročna motorna kosilnica

V PROGRAMU GORENJA

Motorna škropilnica

Ročna škropilnica

**ZDRUŽENA
PODJETJA**

LJUBLJANA

TABOR p. o.

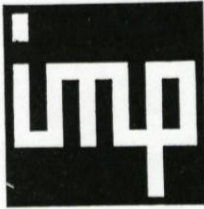
**ADAMIČEVA 14
GROSUPLJE**

nudi preko svojih 37 prodajaln vse vrste blaga dnevne in trajne potrošnje.

Pri nakupu blaga trajne vrednosti nudi svojim kupcem potrošniška posojila in opravlja druge usluge, kot dostava na dom, montaža itd.

Preko svojih bifejev, ki obratujejo v sklopu samopostrežnih trgovin, nudi razne gostinske usluge.

Za čimvečji nakup in obiske naših trgovin se priporočamo!

INDUSTRIJSKO MONTAŽNO PODJETJE

LJUBLJANA — TITOVA 37

LIVARNA IVANČNA GORICA

Tel. n. c. 783-040

Livarna z lastnim modelno-konstrukcijskim birojem, z modelarno in s sodobno mehanizacijo za serijsko in izvenserijsko proizvodnjo nudi iz svojega proizvodnega programa:

ulitke iz sive litine z lamelastim grafitom s perlitno strukturo, z natezno trdnostjo do 30 kp/mm²,

specialne ulitke z dodatkom kroma, niklja in mangana specialne debelo in tankostene ulitke,

ulitke s posebnim poudarkom na tesnosti,

kompletni asortimenti kanalske litine, npr.: razne cestne pokrove, mreže, strešne odtoke, fazonske kose, vodovodne armature itd.

Vse ulitke kovinsko očistimo in opeskamo ter po želji kupcev zaščitimo proti koroziji. Zaradi sodobne opreme, mehaniziranih postopkov dela ter solidnosti tehničnega kadra je livarna glede dobavnih rokov zelo solidna.

Cene ulitkov so brez dvoma konkurenčne, saj livarna del svojih izdelkov uspešno izvažata tudi na zunanji trg.

ZAHTEVAJTE PROSPEKTE IN NAVODILA — PREPRICAJTE SE O KVALITETI

NAROČITE REVIJO

moj mali svet

Namenjena je vsem, ki imajo radi lepo okolje, redijo male živali, gojijo cvetje ali negujejo vrtove in hodijo na izlete v naravo.

Kmečkim pridelovalcem in strokovnjakom priporočamo **KMEČKI GLAS** in **SODOBNO KMETIJSTVO**

Naročila sprejema

ČZP KMEČKI GLAS Ljubljana, Miklošičeva 4

